

MEIN KAMPF

ਹਿਟਲਰ

ਦੀ ਸਵੈ ਜੀਵਨੀ



ਅਡੋਲਫ ਹਿਟਲਰ



ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ





ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ 'ਗੰਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਗੰਦਾ ਦਸਤਾਵੇਜ਼' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮੰਨ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਨਾਲ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਹਿਮੀਅਤ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਕੋਈ ਛੇ ਦਹਾਕੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਹਰ ਮੁੱਖ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਟੋਰਾਂਟੋ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਲਿਖਾਰੀ ਮਿਸ਼ੇਲ ਮਾਰਿਸ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਸਲਾਹ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ।

ਉਂਜ ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਛਪਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੀਕ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਅੱਜ ਵੀ ਇੱਕ ਗੈਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਤੀਕ ਕਿ ਇੰਟਰਨੈਟ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੀਲਾਮੀ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਰਾਧ ਹੈ। ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਸਰਕਾਰ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ, ਹਰ ਲੱਗਦੀ ਵਾਅ ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਟਰਕੀ ਤੇ ਸਵੀਡਨ ਸਮੇਤ ਕਈ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਫ਼ਲ ਵੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਉਹ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਕਾਮਨ ਵੈਲਥ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਮੰਗ ਹੈ। 40 ਵਿਆਂ ਦੇ ਅੱਧ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1979 ਤੱਕ ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕੀ ਅਡੀਸ਼ਨ ਨੇ 140,000 ਅਮਰੀਕਨ ਡਾਲਰਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਕੀਮਤ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਵੇਚ ਕੇ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹਾਫਟਨ ਮਿਫਨ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਇਹ ਦਾਵਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਨੇਡਾ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ 15,000 ਪਤਰੀਆਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਵੇਚਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਖੁਦ ਹਿਟਲਰ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਕਥਾ ਦੀ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਵਾਦਾਂ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਚਰਚਾਵਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚਲਾ ਬੇਲਾਗ ਤੇ ਮੂੰਹ ਜ਼ੋਰ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧ, ਜੰਗ ਦੀ ਹਵਾਸ, ਕੌਮ ਦੀ ਨਸਲ ਅਧਾਰਤ ਚੇਤਨਾ, ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਐਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਦਕਾ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਵਿਰੋਧਾਂ ਤੇ ਵਿਵਾਦਾਂ ਦੀ ਘੁੰਮਣ ਘੇਰੀ ਵਿੱਚ ਪਈ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਪ੍ਰਸੰਗ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਇੰਨੀ ਲਮੇਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣੇ ਹਨ। ਬਸ ਇਹੋ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਲੀਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਚੋਰੀ ਛਿਪੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਿਆਰਦੀ ਵੀ ਹੈ। ਜਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇੰਜ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਲੁਕਾਉਣ ਲਈ ਨਫਰਤ ਜਾਂ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿਟਲਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਦੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਿਟਲਰ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਉਸ ਦੇ

ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਹੀ ਸਨ। ਉਂਜ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲਿਖਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰੂਪਾਂਤਰਕਾਰੀ ਭੂਮਿਕਾ 'ਤੇ ਉੱਕਾ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਖਦਸ਼ਾ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜੰਗੀ ਖਬਰ ਅਤੇ ਤਬਾਹਕੁਨ ਟੀਚਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਵ ਅਨੁਮਾਨ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਰਮਨ ਅੰਦਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇੱਕ ਕਰੋੜ ਪਤਰੀਆਂ ਵਿਕ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਨਾਜ਼ੀ ਪਰੋਕਾਰਾਂ ਲਈ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਈਬਲ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਹਰ ਨਵੇਂ ਜੋੜੇ ਦੀ ਬਗਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਦੇ ਲੋਕ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਦੀਵਾਨੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਖਰੀਦਦਾਰ ਨਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਹਿਟਲਰ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਸੀ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਫੈਸ਼ਨ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਵੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਜ਼ੀ ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਉੱਚੀਆਂ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਦੀ ਪੌੜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਿਆ ਸੀ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਕਈ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਨਕਾਬ ਵਾਂਗ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਗੈਸਟੋਪੋ (ਜਰਮਨ ਖੂਫ਼ੀਆ ਫੌਜ) ਦੀਆਂ ਕਰੋਪੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ ਰਹਿਣ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਬਹੁਰੰਗੀ ਇਤਿਹਾਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ।

1933 ਵਿੱਚ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਅਧਿਆਇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਰਚ 1937 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੰਜ-ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧ ਦੀਆਂ ਕਈ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਜੰਗੀ ਖਬਰ ਅਤੇ ਫੌਜਵਾਦੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਕਈ ਨੰਗੇ ਚਿੱਟੇ ਜੁਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕਨ ਪੱਤਰਕਾਰ ਐਲਨ ਕਰੋਸਟੋਨ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਛਪਵਾਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕਾਪੀਰਾਈਟ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਉਸ ਸਖਸ਼ ਉੱਤੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਵੀ ਠੱਕਿਆ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਕਰੋਸਟੋਨ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੇ ਉਸ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਤਾਂ ਇੰਜ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਮੁਕੱਦਮੇ ਪਿੱਛੇ ਅਸਲ ਮੰਸ਼ਾ ਵਿੱਤੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਪਾਬੰਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਤਰੀਆਂ ਵਿਕ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਯਾਨੀ ਕੇ ਬਤਖ਼ ਬੋਤਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਹੁਣ ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ 'ਮੇਨ ਕੈਮਫ' 'ਮੇਰਾ ਸੰਘਰਸ਼' ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪੀ ਉਸ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੈਂ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ



ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਅਤੇ ਇੱਕਸੁਰਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ।

ਪ੍ਰਾਪਗੰਡੇ ਅਤੇ ਬਲਚਾਲ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰੋਚਕਤਾ ਤੇ ਸੁਆਦ ਹੈ, ਪਰ ਲਿਖਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੇ ਮਜਬੂਰੀਆਂ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਗੰਡੇ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਦੁਹਰਾਓ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਅਨੁਵਾਦਕ ਲਈ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਬੋਝ ਦੇ ਇਸ ਦੁਹਰਾਓ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਇਹ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੁਹਰਾਓ ਹੀ ਸੱਚ ਪ੍ਰਤੀ ਹਿਟਲਰੀ-ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਚ ਭਾਵੇਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਵਿਗਿਆਨ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਾ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਾਲ ਨੱਥੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਓ ਦੀ ਤਾਂ ਜੋ ਪਾਠਕਾਂ ਜਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲੋਂ ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਉਕੇਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਪੁਸਤਕ ਇਸੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸਾਰੀ ਗਈ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸੂਚੇਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

## ਤਤਕਰਾ

### ਭੂਮਿਕਾ

5

### ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ-ਪਰਤਵੀ ਨਜ਼ਰ

I	ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ	13
II	ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਸਾਲ ਅਤੇ ਵਿਦੇਨਾ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਟ	19
III	ਵਿਦੇਨਾ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਕਿਆਸ ਦੌਰਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰ	34
IV	ਮਿਊਨਿਕ	53
V	ਮਹਾਂਯੁੱਧ	66
VI	ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਚਾਰ	74
VII	ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਬਿਗੁਲ	80
VIII	ਮੇਰੇ ਸਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ	90
IX	ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ	95
X	ਦੂਜੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਪਤਨ	99
XI	ਨਸਲ ਅਤੇ ਲੋਕ	120
XII	ਜਰਮਨ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਦੌਰ	140

### ਭਾਗ ਦੂਜਾ-ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਲਹਿਰ

I	ਸੰਸਾਰ ਵਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ	157
II	ਰਾਜ	162
III	ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਪਰਜਾ	184
IV	ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਆਦਰਸ਼	186
V	ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਜੱਥੇਬੰਦੀ	190
VI	ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦੌਰ	195
VII	ਲਾਲ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਝੜਪਾਂ	201
VIII	'ਤਗੜਾ, ਇਕੱਲਾ ਵੀ ਤਗੜਾ ਹੈ'	211
IX	ਭੂਭਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਰੂਪ	215
X	ਸੰਘੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਨਕਾਬ	229
XI	ਪ੍ਰਾਪਗੰਡਾ ਅਤੇ ਜੱਥੇਬੰਦੀ	238
XII	ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ	244
XIII	ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ	249
XIV	ਜਰਮਨ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਸਬੰਧੀ ਨੀਤੀ	262
XV	ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ	272
ਅੰਤਿਕਾ		280



## ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ

ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਨੇ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਕਸਬੇ 'ਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ, ਇੱਕ ਖਾਸ ਮਾਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਸਬਾ ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਉੱਤੇ ਸਥਿਤ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਏਕੀਕਰਣ ਸਾਡੀ ਪੀੜੀ ਲਈ ਅਜਿਹਾ ਅਕੀਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਲਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਾਂ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਵਸੀਲਾ ਵਰਤਣਾ ਜਾਇਜ਼ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਇੱਕੋ ਖੂਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਚ ਦੌੜਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਇੱਕੋ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਖਾਵਾਂ ਇੱਕੋ ਰਾਜ 'ਚ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਨੀਤੀ ਚੱਲਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਨੈਤਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ।

ਸੋ ਇਹ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਸਰਹੱਦੀ ਕਸਬਾ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਦੀ ਯਾਦ ਵਾਂਗ ਉਭਰਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਜ੍ਹਾ ਵੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋਹਨਸ ਪਾਮ ਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ ਫਿਰੋਸ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਫਾਹੇ ਟੰਗਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਿਤੁਭੂਮੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਸਾਡੀ ਪਿਤੁਭੂਮੀ ਲਈ ਡੂੰਘੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਜਰਮਨ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਤੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ।

ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਲਹੂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਹਕੂਮਤ ਹੇਠ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਬੀਤੀ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਥੇ ਆਏ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸਨ, ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਤੇ ਮਾਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਘਰੇਲੂ ਔਰਤ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਯਾਦਾਂ ਮੇਰੇ ਜ਼ਹਿਨ 'ਚ ਨਹੀਂ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਹੀ ਉਸ ਛੋਟੇ ਕਸਬੇ ਤੋਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਬਦਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਸਿਵਲ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਇਹ ਆਮ ਗੱਲ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤ ਸੰਘਰਸ਼ਪੂਰਨ ਸੀ। ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਚ ਹੀ ਵਪਾਰ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਨਾਲ ਵਿਆਨਾ ਜਾ ਪੁੱਜਿਆ। ਇਹ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਜੇਬ ਦੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸੋਨੇ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਲੈ ਕੇ ਅਗਿਆਤ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਕੇ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲਣਾ, ਇਹ ਕੋਈ ਸੁਖਾਲਾ ਤਜਰਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ 'ਚ



ਕਾਫ਼ਟਸਮੈਨ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਵੀ ਬਾਪੂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਸ ਨੇ ਵਪਾਰ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਚੇਰੇ ਕਾਰਜ 'ਚ ਜੁਟਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ। ਯੁੱਗ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦੀਆਂ ਤੇ ਨਿੱਤ ਦਿਹਾੜੇ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਫੋਲਾਦੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਉਸ ਲਈ ਪਿੰਡ ਦਾ ਲਾਟ ਪਾਦਰੀ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਮਹਾਂਨਗਰ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਤੇਈ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੁਫਨਾ ਸੱਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਉਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸੀ।

ਬਾਪੂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕਿਹਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਨੀਂ ਦੋਰ ਤੱਕ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਪਰਤਿਆ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ 'ਕੁਝ ਬਣੇ' ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਪਰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਸਭ ਬਦਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ 'ਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਯਾਦ ਚੇਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਖੁਦ ਉਸ ਲਈ ਵੀ ਸਭ ਅਜਨਬੀ ਸੀ।

ਫਪੰਜਾ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਾਪੂ ਨੇ ਇੱਕ ਫਾਰਮ ਖਰੀਦਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਖੁਦ ਵਾਹੀ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਮਿੱਥਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਘਰ ਤੋਂ ਸਕੂਲ ਤੱਕ ਦੇ ਲੰਬੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਅਵਾਰਾ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਯਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾ ਰਹਿੰਦੀ। ਕਿੱਤੇ ਦੀ ਚੋਣ ਬਾਰੇ ਚੰਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਕਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ। ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਚਿੜ੍ਹ ਸੀ। ਮੈਂ ਦਲੀਲ ਦਾ ਧਨੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਅੱਗੇ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕਾਬੂ 'ਚ ਰੱਖਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਔਖਾ ਸੀ। ਖਾਲੀ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਲਾਮ ਬਾਖ ਚਰਚ ਦੀ ਮੋਨਸਟਰੀ ਵਿੱਚ ਗਾਉਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬਾਪੂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮੇਰੇ ਜ਼ਹਿਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾਦਰੀ ਬਣਨ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਫੁਰਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਝੜਪ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਕਲਾ ਤੇ ਮਹਾਰਤ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਬਚਗਾਨੇ ਖਿਆਲ ਨੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਮਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਵੀ ਥੋੜੀ ਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਉਸ ਰਾਹੇ ਆ ਪਿਆ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਵੇਧਰੇ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਫੋਲਦਿਆਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ 1870-71 ਫਰੈਂਕੋ-ਜਰਮਨ ਜੰਗ ਤੇ ਦੋ ਸੈਂਚੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੁਸਤਕ ਮਿਲੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਉਸ ਮਹਾਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਨੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਮੱਲ ਲਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਹਰ ਉਸ ਸ਼ੈਲੀ ਲਈ ਉਤਸ਼ਕ ਹੋ ਉੱਠਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਜੰਗ ਜਾਂ ਫੌਜੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਵੇ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਉੱਠਣ ਲੱਗੇ, ਭਾਵੇਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਪੁੰਦਲੇ ਸੀ। ਜੰਗ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ਜਰਮਨਾਂ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿੱਚਾਲੇ ਕੀ ਅੰਤਰ ਸੀ? ਆਸਟੇਰੀਆ ਨੇ ਇਸ 'ਚ ਹਿੱਸਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਿਆ? ਕਿਉਂ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਖ ਮੌੜੀ ਰੱਖਿਆ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਰਮਨ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਕੀ ਸਾਡੀ ਹੋਣੀ ਸਾਂਝੀ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਤੂਫਾਨ ਉੱਠ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀਆਂ, ਪਰ ਇੱਕ ਗੁੱਝੀ ਖੁੰਦਕ ਸੀ, ਜੋ ਅੰਦਰ ਉਤਰ ਗਈ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਸਖ਼ਸ਼ੀਅਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਬਾਪੂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈ ਸੀ। ਡਰਾਇੰਗ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਕੁਦਰਤੀ ਮਹਾਰਤ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ

ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਰਿਵਾਇਤੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖੇ। ਪਰ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਬਣਾ। ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਖੁਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੋ ਇੱਕ ਛੱਪਲੇ ਜਿਹੇ ਗਰਵ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਸੋਚਣ 'ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹੀ ਪੈੜਾਂ ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗਾਂਹ ਤੱਕ ਜਾਵੇ। ਇਹੀ ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ। ਉਹ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।

ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਕੀਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਖਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਵਾਰ ਜੋ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਉਸ ਵਿੱਚ ਫੇਰ-ਬਦਲ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਨਾਤਜਰਬੇਕਾਰ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਦੀ ਚੋਣ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਛੱਡਣ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਗਿਆਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਬਾਪੂ ਵਾਂਗ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਘੱਟ ਦਿੜ ਇਰਾਦੇ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਸ਼ਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਂਗਾ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਤ 'ਚ.....! ਬਾਪੂ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਉਸ ਦਾ ਉਲਟਾ ਹੀ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ। ਖੁਦ ਨੂੰ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠਿਆ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਉਲਟੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮ ਭਰਦਿਆਂ ਹੀ ਬਿਤਾ ਦਿਆਂਗਾ।

ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਹ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਪੇਂਟਰ ਬਣਾਂਗਾ-ਇੱਕ ਆਰਟਿਸਟ। ਮੇਰੀ ਜਿਦ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਬਾਪੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛ ਹੀ ਲਿਆ ਕਿ ਆਖਿਰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ 'ਚ ਕੀ ਹੈ? ਮੈਂ ਕੀ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ? ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸੀ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਜਿਵੇਂ ਗੁੰਗਾ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਪੇਂਟਰ.....? ਤੇਰਾ ਮਤਲਬ ਆਰਟਿਸਟ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਉਹ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣਨ 'ਚ ਗਲਤੀ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਉਹ ਹੋਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਪਰ ਮੈਂ ਵੀ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਪੱਕਾ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨੂੰ ਕਿੱਤੇ ਵਜੋਂ ਚੁਣਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਦਿਲ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੜ੍ਹਾਂਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਨੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਪਿਓਵਾਂ ਵਾਲੀ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦੇ 'ਤੇ ਦਿੜ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਆਈ ਖੜੋਤ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਆਖਰ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਕੈਰੀਅਰ ਚੁਣ ਸਕਾਂ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਵਰਗਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਆਈ ਖੜੋਤ ਬਹੁਤ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਜਾਂਚੇ ਮੈਨੂੰ ਪੇਂਟਰ ਬਣਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਵਿਸ਼ੇ ਭੂਗੋਲ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ



ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਦਿਆਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਭਰ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ:

ਪਹਿਲਾ: ਮੈਂ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਦੂਜਾ, ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਸਲ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਸੀ।

ਪੁਰਾਣਾ ਆਸਟੇਰੀਆ ਇੱਕ ਬਹੁਕੌਮੀ ਰਾਜ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਰਮਨ ਉਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਸਨ, ਜੋ ਪੂਰਬੀ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਤ-ਦਿਹਾੜੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਕੌਮੀ ਕਤਮੇ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਨਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਝੇਲਣੀ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਕ ਲਈ ਵੀ ਲੜਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਬਹੁਤੇ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਲਈ ਜੂਝ ਮਰਨ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪੁਰਾਣੇ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਲੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਵੀ ਤਿੰਨ ਧਿਰਾਂ ਸਨ। ਯੋਧੇ, ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਗਦਾਰ। ਇਸ ਜੰਗ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਤਿੱਖਾ ਸਰੂਪ ਮੁਢਲੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਹ ਤਾਂ ਨਰਸਰੀ ਸੀ, ਜਿੱਥੋਂ ਭਾਵੀ ਪੀੜੀਆਂ ਨੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਣਾ ਸੀ। ਜੰਗ ਦਾ ਦਾਅਪੇਚਕ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।

“ਜਰਮਨ ਨੌਜਵਾਨੋਂ, ਕਦੇ ਨਾ ਭੁੱਲੋ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਰਮਨ ਹੋ!” ਅਤੇ “ਛੋਟੀ ਲੜਕੀ ਯਾਦ ਰੱਖ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਤੂੰ ਜਰਮਨ ਮਾਂ ਬਣੇਂਗੀ!”

ਜੋ ਲੋਕ ਦਲੇਰਾਨਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਲੁਭਾਉਣੇ ਨਾਹਰੇ ਜਵਾਨ ਕੇਨਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਹੀ ਢੰਗ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਗੈਰ-ਜਰਮਨ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਖਾਤਰ ਜੁਰਮਾਨੇ ਵੀ ਭਰਨੇ ਪੈਂਦੇ— ਜਿਸ 'ਤੇ ਉਹ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਦੇ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤਸੀਹੇ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ। ਉਹ ਬੱਚੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਮਿਸਾਲ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਛੋਟੀ ਉਮਰ 'ਚ ਹੀ ਮੈਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦ ਪਿਆ ਸੀ। ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਤੇ ਜੁਰਮਾਨਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਅਸੀਂ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਕੌਮੀ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਨਾਰੇ ਖਲੋ ਕੇ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ 'ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰਾਂ 'ਚ ਹੀ ਮੈਂ ਪੱਕਾ ਜਰਮਨ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਖਾਨਾਦਾਨ ਅਧਾਰਿਤ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ। ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਮੇਰਾ ਝੁਕਾਅ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤੀ ਵੱਲ ਸੀ।

ਇਤਿਹਾਸ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਆਮ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ। ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਅਧਿਆਪਕ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਤਰੀਕਾਂ ਅਤੇ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟਾ ਲਾਉਣ ਦਾ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਹੜੀ ਜੰਗ ਕਿਹੜੀ ਤਰੀਖ਼ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ ਜਾਂ

ਕਿਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਸ ਖਾਸ ਤਰੀਖ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜਾਗਦੀ ਹਕੀਕਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਕਈ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਨ। ਰਹੀਆਂ ਤੱਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ।

ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰੇ ਸਮੁੱਚੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਤਹਿ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਡਾ. ਲਿਓਪੋਲਡ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬਖੂਬੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਮਾਲ ਦਾ ਬੁਲਾਰਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਪੂਰ ਵਿਆਖਾਨੇਂ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਚੁੱਕ ਅਤੀਤ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂ ਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਲੱਗਭਗ ਭੁੱਲ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਮੁਰਦਾ ਅਤੀਤ ਇੱਕ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਹਕੀਕਤ ਵਾਂਗ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਰੋਕਿਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੁਕਦਾ।

ਉਹ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਉਣ ਦੇ ਹੀ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਗੋਂ ਬੀਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵਰਤਮਾਨ ਲਈ ਦਰੁਸਤ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢਣ ਦੇ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇਣਾ ਉਸ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਸੀ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਸਾਡੇ ਕੌਮੀ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੁੰਦਾ। ਉਸੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਤਿਹਾਸ ਮੇਰਾ ਮਨਪਸੰਦ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਚੇਤਨ ਤੌਰ ਤੇ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਗੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਉਸ ਰਾਜ ਦਾ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੌਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾਇਆ। ਕੀ ਅਸੀਂ ਇੰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਕਿ ਹਬਸਬਰਗ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਸ ਨਿਰਣੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਵਿਆਨਾ ਵਰਗਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਓਪਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ‘ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ’ ਹਰ ਮੌਕੇ ਤੇ ਚੈਕ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਾ। ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਲਾਵ ਰਾਜ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕਮ ਵੀ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਤੋਂ ਅਣਭਿੰਨ ਸਨ।

ਇੱਥੇ ਇੰਨਾ ਕਹਿਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢ ਲਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਦੇ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਸਗੋਂ ਸਮਾਂ ਪੈਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਲਈ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਇੱਕ ਮੁਢਲੀ ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕਤਾ ਜੋ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਕਸਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਨੇ ਫੇਰ ਕਦੀ ਮੇਰਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛੱਡਿਆ। ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਮਕਾਲੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਇੱਕ ਅਖੁੱਟ ਸੋਮਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹੋ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਲਈ ਚੁਣੇ ਕਿੱਤੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਬਣ ਕੇ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਪੇਂਟਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਤੱਕਤ ਮੈਨੂੰ ਸਿਵਲ-ਸਰਵੈਂਟ ਬਣਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ



ਸਕਦੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਹੋਇਆ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਵਧਣ ਲੱਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਇਹ ਪੇਂਟਿੰਗ ਲਈ ਮੇਰੇ ਸ਼ੌਕ ਦਾ ਹੀ ਫੈਲਾਓ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਤੇਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਐਪੋਲੋਕਸੀ ਦੇ ਦੌਰੇ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤ ਤੱਕ ਉਸ ਦੀ ਇਹੋ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਏ, ਜੋ ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਝੱਲਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹਨ। ਅਚੇਤ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਉਹ ਬੀਜ ਬੀ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਡੇ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸੁਚੇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਂ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਉਵੇਂ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਇਹ ਆਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦੀ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੜ੍ਹਾਏ—ਭਾਵ ਉਹੀ, ਸਿਵਲ ਸਰਵਿਸ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਸੀ, ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਐਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੀ ਬੀਮਾਰੀ ਮੇਰੀ ਮਦਦਗਾਰ ਬਣ ਕੇ ਆਈ, ਜਿਸ ਨੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਪੁਰਾਣੀ ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਕਲਹ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਫੇਫੜੇ ਇੰਨੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਖਤ ਹਿਦਾਇਤ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰੀ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਵਰਜੇ। ਉਸ ਨੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਸਾਲ ਲਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈਣ ਦੀ ਵੀ ਹਿਦਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਅੰਦਰੱਖਾਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਤਮੰਨਾ ਮੈਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ 'ਚ ਸੰਤਵ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੇਰੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਮਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਕੂਲ ਛੱਡ ਕੇ ਅਕੈਡਮੀ ਜਾਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰੇ ਦਿਨ ਸੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਇੱਕ ਸੁਫਨਾ ਹੀ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਦ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਸਭ ਚੋਪਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਲੰਬੀ ਤੇ ਅਤਿਅੰਤ ਕਸ਼ਟਦਾਇਕ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਠੀਕ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਮਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਹੈ।

ਘਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਸੀ ਮਾਂ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ 'ਤੇ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਯਤੀਮ ਵਜੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਰਕਮ ਮੁਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭੋਟੀ ਕਮਾਉਣੀ ਹੀ ਪੈਣੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਦਿੜ੍ਹ ਅਕੀਦਾ ਲੈ ਮੈਂ ਵਿਆਨਾ ਆ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਪੂ ਆਇਆ ਸੀ। 'ਕੁਝ ਬਣਨ' ਦਾ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਪੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਸਿਵਲ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ।

\*\*\*

ਅਧਿਆਇ ਦੂਜਾ

## ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਸਾਲ ਅਤੇ ਵਿਏਨਾ ਵਿੱਚ ਕਸ਼ਟ

ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਹੋਣੀ ਤਹਿ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਮੈਂ ਲਲਿਤ ਕਲਾਵਾਂ ਦੀ ਅਕਾਦਮੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲੇ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਆਨਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਲੱਗਭੱਗ ਪੱਕਾ ਹੀ ਯਕੀਨ ਸੀ। ਪਰ ਅੰਦਰ ਖਾਤੇ ਕਿਤੇ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪੇਂਟਿੰਗ ਦੀ ਬਜਾਏ ਡਰਾਇੰਗ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਕਾਬਲ ਹਾਂ। ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੱਡ ਮਿਊਜ਼ੀਅਮ ਵਿੱਚ ਚਿੱਤਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੇਖਣ ਗਿਆ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਖੁਦ ਇਮਾਰਤ ਨੇ ਹੀ ਮੱਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਰਾਤ ਪੈਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰੀ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਘੱਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਤੱਕਦਿਆਂ ਮੈਂ ਜਾਦੂ ਨਾਲ ਕੀਲਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਇੱਕ ਰਾਤਾਂ ਦੀ ਜਾਦੂਈ ਕਿਤਾਬ 'ਚੋਂ ਉਭਰਦਾ ਕੋਈ ਤਿਲਸਮੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਹੋਣ।

ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਦੌਰਾ ਸੋਲਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਾਖਲੇ ਦੇ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਇੰਨਾ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਫੇਲ ਹੋਣ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਹੋਵਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਤਫਸੀਲ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਕੋਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਗਵਾਹ ਹਨ ਕਿ ਮੇਰਾ ਅਸਲ ਵਿਸ਼ਾ ਪੇਂਟਿੰਗ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਹੈ।

ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੀ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਇੰਨਾ ਖਿਝਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਮੈਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਲਈ ਟੈਕਨੀਕਲ ਬਿਲਡਿੰਗ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਸਿੱਖਲਾਈ ਲੈਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਪਰ ਉੱਥੇ ਦਾਖਲੇ ਲਈ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਦਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਹੁਣ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਵਿਆਨਾ 'ਚ ਸਾਂ। ਇਸ ਵਾਰ ਇਹ ਦੌਰਾ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਲੰਮਾ ਚੱਲਣਾ ਸੀ। ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਹਰ ਹੀਲੇ ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ ਬਣਨਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲੀ ਪੁਰਾਣੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਵਾਪਸ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਤੇ ਅੱਕੜਾਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਹਰ ਹੀਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਸਨ ਤੇ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਇੱਕਦਮ ਪੱਕਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਸੀ, ਮੇਰੀਆਂ



ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਧੇਰੇ ਰੋਸ਼ਨ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਖਤ ਦਿਨ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਕਿਸਮਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ 'ਤੇ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਵਾਧੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਅੰਤ ਜਿੱਤ ਉਸੇ ਦੀ ਹੁੰਦੀ।

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨਾ ਸਖਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿੰਨਾ ਮੈਂ ਅੱਜ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ ਕਿ ਹੋਣੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤਸੀਹਿਆਂ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਚੰਗੁਲ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ, ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੈਂ ਲੜਨਾ ਸੀ।

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਵਾਦ ਦੇ ਖਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਭਿਆਨਕ ਖਤਰਾ ਸਨ।

ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਵਿਆਨਾ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਐਯਾਸ਼ਗਾਹ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉਦਾਸ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਜ਼ਿਉਂਦੀ ਯਾਦ ਹੈ। ਪੰਜ ਸਾਲ ਲੰਮਾ ਸੰਘਰਸ਼, ਮੈਂ ਕਦੋਂ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਪੋਟਿੰਗਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ, ਦਿਹਾੜੀਆਂ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਭੁੱਖ ਕਦੇ ਵੀ ਮੇਰਾ ਪਿੱਛਾ ਨਾ ਛੱਡਦੀ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ ਜਾਂ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਆਪਣੀ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਦੁੱਗਣਾ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜੋ ਕੁਝ ਮੈਂ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਉਹ ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਸਿੱਖ ਸਕਿਆ। ਖਾਲੀ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਨਿੱਠ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਤੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਡੂੰਘੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਮੂਲੀ ਵਾਧਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਕੁਝ ਬਦਲਣ ਦੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਈ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਪੱਕਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਖਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਿਕ-ਬੁਰਜੂਆ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੰਘਿਆ। ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਰਤੀ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਆਰਥਿਕ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਮੁੜ ਕੇ ਉਸ ਧਰਾਤਲ 'ਤੇ ਡਿੱਗ ਸਕਦੇ ਨੇ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਉਪਰ ਆਏ ਹਨ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਲਖ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰਲੀ ਮਨੁੱਖੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨੂੰ ਖੁੰਢਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੋਣੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਦੇਖ ਤੇ ਸਮਝ ਸਕਾਂ।

ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਆਨਾ ਨੇ ਇੱਕ ਮਹਾਂਨਗਰ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਖਾਸਾ ਦਖਲ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਭਾਵੇਂ ਵਿਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਜਮਘਟੇ ਨੂੰ ਇੱਕੱਠੇ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵੀ ਸੀ, ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਨੇ ਵਿਆਨਾ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਛਾਉਣੀ ਵੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬੌਧਿਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਕੇਂਦਰ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਆਨਾ ਇੱਕ ਵਪਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵੀ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਧਨਾਡਾਂ ਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦੌਲਤ ਦੇ ਅੰਬਾਰ ਤੇ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਕਿਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਆਮੋ-ਸਾਮੁਣੇ ਤਟੇ ਸਨ।

ਵਿਆਨਾ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮਾਜੀ-ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਢੁਕਵਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਖੁਦ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਨਾ ਸਿਰਫ ਪੇਤਲਾ

ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਭਾਵੁਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦਾ ਜਮਘਟਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਮੈਂ ਖੁਦ ਇਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਤੱਕਦੀਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਕੰਮ ਲੱਭਣਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਮਾਹਿਰ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਜਿਹੇ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ। ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਰਗੀ ਸੀ ਜੋ ਵਤਨਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਜਮਾਤੀ ਜਾਂ ਜਾਤੀ ਤੁਅਸਬ ਦੇ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਮਿਲਦੇ। ਪਰ ਕੰਮ ਦੇ ਖੁਸ਼ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉੱਤੇ ਛਾਈ ਅਨਿਸ਼ਚਤਤਾ, ਜਿੱਥੇ ਤੁਹਾਡੇ ਖਾਣੇ-ਦਾਣੇ ਦੇ ਵੀ ਲਾਲੇ ਪਏ ਹੁੰਦੇ, ਉਸ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਸੀ।

ਭਾਵੇਂ ਮਾਹਿਰ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇੰਨੀ ਮਾੜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦੀਆਂ ਹੜਤਾਲਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣਾ ਦੁੱਭਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਅਨਿਸ਼ਚਤਤਾ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜੀ-ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਖਾਸ ਪਛਾਣ ਬਣ ਗਈ ਸੀ।

ਜੋ ਲੋਕ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚੋਂ ਘਰਬਾਰ ਛੱਡ ਨਵੀਂ ਅਨਜਾਣ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਮਤ ਅਜਮਾਉਣ ਆਉਂਦੇ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਦਮਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦੀ। ਨਵੇਂ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕਦਮ ਅਜਨਬੀ ਹੁੰਦੇ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਛੋਟੀ ਕੰਮ ਦਾ ਨਾ ਮਿਲਣਾ ਫੋਰੀ ਸਿਰਦਰਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਾ ਬਣਦਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕੰਮ ਮਿਲਣ ਤੇ ਛੁਟਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹਾਲਤ ਖਸਤਾ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਜੇਬ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਸੇ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਲੰਬੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਕਾਰਨ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਵੀ ਸਹਾਇਤਾ ਰਾਸ਼ੀ ਦੇਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ, ਫੇਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅਸਲ ਤਮਾਸ਼ਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਭ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿੱਕ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਕੱਪੜਿਆਂ ਦੇ ਚੀਥੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਵੀ ਜ਼ਹਰੀਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਕੋਲ ਸੌਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਾਲਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮੰਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਅੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ। ਮੁੜ ਉਹੀ ਕਹਾਣੀ, ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਫੇਰ ਤੀਜੀ ਵਾਰ.....। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਇਸ ਸਦੀਵੀਂ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਆਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੱਲ ਉਸ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਇੰਜ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਾਧਨ ਵਾਂਗ ਵਰਤਦੇ। ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾ ਰੱਖਦਾ ਕਿ ਜਿਸ ਹੜਤਾਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਹੈ ਜਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਜ ਜਾਂ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਲਈ। ਹੜਤਾਲ 'ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮਤਾ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਰ ਮੈਂ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਮਨ 'ਚ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਲਈ ਨਫਰਤ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲਲਚਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੇਫਿਕਰੀ ਨਾਲ ਕੁਚੱਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰੂਹ 'ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਮੈਂ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੋਟ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਅਨਿਸ਼ਚਤਤਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਚਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਆਦੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਸਮਾਂ ਹੈ,



ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਕੱਲ ਨੇ, ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਓ, ਕੱਲ ਦੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਪਰਵਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸੁਫਨੇ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰ ਲੋਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਚਾਨਕ ਕੰਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੀ ਉਸ ਤਾਪ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਗ਼ਜ਼ਬਜ਼ਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲ ਆਮਦਨ ਹਫ਼ਤੇ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਚੱਲਦੀ ਹੈ, ਫੇਰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਆਦਤ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਸਭ ਕੁਝ ਇੱਕੋ ਰਾਤ ਦੀ ਦਾਵਤ ਵਿੱਚ ਉਡ ਜਾਂਦਾ।

ਅਕਸਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਬੱਚੇ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪੈਸੇ ਮੁੱਕਣ ਤੱਕ ਇੱਕੱਠੇ ਐਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅਖੀਰ 'ਚ ਇੱਕੱਠਿਆਂ ਹੀ ਭੁੱਖ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਔਰਤ ਗਵਾਹ 'ਚ ਮੰਗ ਤੰਗ ਕੇ ਜਾਂ ਹੱਟੀ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਬੋੜਾ ਉਧਾਰ ਕਰਕੇ ਭੁੱਤਾ ਸਾਰਦੀ ਹੈ। ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅਖੀਰੀ ਦਿਨ ਉਹ ਭੁੱਖ ਕਟਦੇ ਨੇ ਤੇ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦਿਆਂ ਨਵੇਂ ਸੁਫਨੇ ਬੁਣਦੇ ਤੇ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਉਸਾਰਦੇ ਨੇ।

ਪਰ ਜੇ ਆਦਮੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰਾ ਹੈ ਤੇ ਔਰਤ ਬੱਚਿਆਂ ਖਾਤਰ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਘਰੇਲੂ ਕਲਸ ਦਾ ਮੁਢ ਬੱਝਦਾ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਹਰ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨਸ਼ੇ 'ਚ ਧੁਤ ਘਰ ਮੁੜਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਔਰਤਵਾਰ ਜਾਂ ਸੋਮਵਾਰ.....। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਾਸਦੀ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਡੂੰਘੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਪਈ। ਉਹ ਸਭ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਮਾਰੇ ਸਨ।

ਉਸ ਦਿਨ ਕੀ ਹੋਏਗਾ ਜਦੋਂ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਹੋੜਾਂ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਉਠਣਗੇ ਤੇ ਨਾਲ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਣਗੇ। ਆਪਣੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਮਸਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੋਚਣ ਦੀ ਵਿਹਲ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਇੰਜ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ...। ਇਹ ਮੁਢਲੀ ਸਮਝ ਦੀ ਤੋਟ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਕਿ ਏਹ ਸਵੇਰ 'ਹੋਣੀ' ਕਰਵਾਟ ਬਦਲੇਗੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਬਦਲਾ ਲਏਗੀ।

ਮੈਂ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰ ਹਾਂ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜੋ ਮੇਰੇ ਮਨਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਸਕੂਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ।

ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਵੱਲ ਭਾਵੁਕ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾਉਣਾ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਗ਼ਲਤ ਨਜ਼ਰੀਆ ਸੀ। ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵੁਕ ਦਾਨਹੀਲਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਸ਼ੇਹੀਣੀ ਤੇ ਫਿਜ਼ੂਲ ਗੱਲ ਸੀ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਕੁਦਰਤ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖਾਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਹੱਲ ਚੋਣਵੀਂ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਦਾ ਰਾਹ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਰਾਜ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ, ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਉਸ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਜਾਹਿਰ ਹੀ ਸੀ। ਅਕਸਰ ਸਾਡੀ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਪਤਨ ਤੇ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਦਾ ਰੋਣਾ ਰੋਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਵਿੱਚੋਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸਨ ਜੋ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮੀ ਗੌਰਵ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਸਹੀ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ।

ਇੱਥੇ ਇਹ ਕਿੰਤੂ ਕਰਨਾ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹੈ ਕਿ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਸਮਾਨ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿਰਤੀ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਾਇਮ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਸਾਡੇ ਅਣਗਹਿਲੀ ਭਰੇ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦਾ। ਉਦਾਹਰਣ ਲਈ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਲਓ, ਜਿੱਥੇ ਫਰੇਂਚ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਦਾ ਗੁਣਗੁਣ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਵਧਾ ਚੜਾ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫਰੇਂਚ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸ਼ੁਧ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਨਾਮਾਂ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਟਿਕਿਆ। ਸਗੋਂ ਜਦੋਂ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਅਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨੀ ਵੀ ਔਖੀ ਸੀ।

ਸਿੱਖਿਆ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਦਰਭਾਂ ਤੋਂ ਟੀਚਿਆਂ ਦੇ ਗਿਰਦ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਲੋੜ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੱਗਾਤਾਰ ਦੁਹਰਾਈ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅੰਦਰ ਡੂੰਘਾ ਉਤਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਚੱਲੋਂ ਤਸੱਵਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਕਿਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸੱਤ ਲੋਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦਾ ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਮੁਢਲੀ ਉਮਰ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤਨ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਅੰਤਰੀਨ ਝਗੜਿਆਂ ਦੀ ਲੜੀ...। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅਸਰ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਪਰ ਛੇ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਬੱਚੇ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਉਕਰ ਗਏ ਹਨ। ਘਰ ਦੇ ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਭੁੱਖਮਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਜਿਸਮ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਜਹਿਰ ਦੀ ਛੂਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦਿਮਾਗ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਮੁਢਲੇ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਲਿਖਣ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੁੰਦਲੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਪਰੋਂ ਅਕਸਰ ਇੰਜ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਪੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਮਖੌਲ ਵੀ ਉਡਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕਰ ਹੀ ਕੀ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਪਵਿੱਤਰ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉੱਤਮ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸਵਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਖਿਆ, ਜੋ ਸਿਰਫ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਘਟੀਆ ਅਤੇ ਹੀਣ ਪਹਿਲੂਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਣੂ ਹੈ। ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਅੰਤ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀਆਂ ਸਲਾਖਾਂ ਪਿੱਛੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਉਪਰ ਅੰਤਮ ਪਾਲਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਢੁੱਕਵੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਉਸਾਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਜਗਾਉਣ ਦਾ ਮਸਲਾ ਕਦੇ ਹੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇ ਸਕੂਲ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰ ਬੀਜ ਸਕਣ। ਸਿਰਫ ਇਸ ਸ਼ਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਮਹਾਨ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਾਸੀ ਹੋਣ ਦਾ ਗੌਰਵ



ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਉਸੇ ਚੀਜ਼ ਲਈ ਹੀ ਤਾਂ ਲੜ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਵੀ ਸਿਰਫ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਜ਼ਤ ਹੈ। ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ।

1910 ਤੱਕ ਆਉਂਦਿਆਂ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਕਾਫੀ ਸੁਧਰ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਕੋਈ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਦਿਹਾੜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਇੱਕ ਡਰਾਫਟਸਮੈਨ ਤੇ ਪੇਂਟਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ, ਸਿਰਫ ਆਈ ਚੱਲਾਈ ਹੀ ਚੱਲਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਮਨਪਸੰਦ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਹੁਣ ਜਦ ਮੈਂ ਬਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਮੁੜਦਾ, ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਬੱਕਿਆਂ ਟੁੱਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਹਾਲਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਬੋਹਤਰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਪੇਂਟਿੰਗ ਕਰਦਾ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਜੁਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆ ਉੱਤੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੈਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਸਭ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿੱਠ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਸਭ ਮੈਨੂੰ ਪਸੰਦ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਸਨਕੀ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਈਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵੀ ਕਰਦਾ। ਪੜ੍ਹਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੁਗਲ ਹੀ ਸੀ। ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਬਿਨਾਂ ਬੱਕਿਓਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜੁਟਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰਾ ਭਵਿੱਖ ਰੋਸ਼ਨ ਹੈ। ਇੱਕ ਨਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਈਮਾਰਤਸਾਜ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਫਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰਾਂਗਾ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹਰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਬੰਧ ਸਿਆਸਤ ਨਾਲ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਹਰ ਸੋਚਣ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਵੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਖੌਤੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਭਾਂਤ ਦੀ ਸੀ। ਅਧਿਐਨ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਧਨ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ, ਜੋ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਸੁਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅੰਬਾਰ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ ਤੇ ਬੜੀ ਹੀ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅੰਬਾਰ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਜ਼ੂਲ ਹੈ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਦੂਰ ਵੀ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਮੌਕਾ ਪੈਣ 'ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਗਿਆਨ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਮੁਕੱਦਰ ਵਸ ਪੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜ ਪੈ ਹੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਤੇ ਪੇਜ ਨੰਬਰ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜੇ ਇਹ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋਰ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਸੋਸ਼ਲੀ ਮਹਾਂਨਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਮੁਲਕ ਦੇ ਉੱਚਤਮ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜੱਫੇ ਪਾਈ ਬੈਠੇ ਹਨ।

ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ। ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਤੇ ਸੂਝ ਵੀ ਮੇਰੀ ਸਹਾਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਹੱਥ ਮੈਂ ਕੋਰੀ ਸਿਧਾਂਤਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਸਾਂ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਹਕੀਕਤ ਦੇ ਸਤਹੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੇ ਕਦੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ।

ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਪਹਿਲੂ ਮੈਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਚੋਖਾ ਹਿੱਸਾ ਭਰਮ ਹੀ ਸਥਿਤ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਤੱਥ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰਵਭੌਮਿਕ ਵੋਟ ਦੇ ਹੱਕ ਤੇ ਗੁਪਤ ਮਤਦਾਨ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੋਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਹਬਸਬਰਗ ਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਹਰ ਉਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਾਹਿਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉਪਰ ਚੁੱਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਵੱਸ ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਮੂਰਖਤਾ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੋਲਦਾ, ਪਰ ਆਸਟੋਰੀਆ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਕੌਮਵਾਦ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਵੱਈਏ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਸਤਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ 'ਮਾਰਕਸਵਾਦ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅਰਥ ਸਨ। ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਰਾ ਬਸ ਇੰਨਾ ਕੁ ਵਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਜਨਤਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪਛਾਣ ਉਦੋਂ ਹੋਈ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਦੇ ਧੰਦੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਹਾਲਾਤ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ, ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਂਦਾ। ਤੀਜੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਹੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਖਤ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਨੂੰ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਮੈਨੂੰ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਪਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਾਫ਼ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮੇਰੀ ਸਿੱਧ ਪੱਧਰੀ ਦਲੀਲ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ, ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪੱਕੇਸਾਹੀ ਕਦੇ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਹੀ ਮੈਂ ਮਨ ਬਦਲ ਲਵਾਂਗਾ। ਪਰ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਤਮ ਖਿਆਲੀ ਸੀ। ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਤਾਕਤ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਪਹਿਲੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਰੋਧ ਉਠਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਵੇਲੇ ਉਹ ਲੋਕ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਰਾਜਨੀਤੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ। ਦੁੱਧ ਦੀ ਬੋਤਲ ਪੀਣ ਤੇ ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਏਧਰ ਉਧਰ ਟਹਿਲਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਕੰਨੀਂ ਪੈ



ਜਾਦੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬਦ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਲਈ ਖਾਸ ਅਰਥ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ, ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਬਵੇਂਡਰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕੌਮ, ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸੱਤਾ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚ ਧੁਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਕੌਮ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਕਾਢ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸਾਧਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੁਰਜ਼ੁਆਜ਼ੀ, ਪਰੋਲਤਾਰੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਲਈ ਵਰਤਦੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਇਹ ਸਬਦ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਪਏ ਹੋਣਗੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਫੇਰ ਮੈਂ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਵਿੱਚ ਜਾਏ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਅਖੌਤੀ ਸਿਆਣਪ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਬਹਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀਆਂ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਹੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਫੇਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਇਆ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਤਰਕ ਦੀ ਤਾੱਕਤ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਅਸਲੀ ਤਾੱਕਤ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਾਂ ਤੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਿਰੋਧ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਆਂ ਜਾਂ ਬਿਲਡਿੰਗ ਛੱਡ ਕੇ ਚੱਲਾ ਜਾਵਾਂ। ਇੱਕੱਲਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਜਿਸਮਾਨੀ ਵਿਰੋਧ ਤਾਂ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ, ਸੋ ਮੈਂ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ।

ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਕੀ ਇਹ ਲੋਕ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੌਮ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਕਹਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ? ਨਹੀਂ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਦਾਸ ਤੇ ਬੋਝਲ ਮਨ ਨਾਲ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਤੰਬਾਕੂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਰਸਾਲਾ ਦੇਖਿਆ। ਇਹ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੀ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਬੁਲਾਰਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਦੋ ਮਿੰਟ ਉਸ ਵੱਲ ਤੱਕਣਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪੂਰਾ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਉਠਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਝੂਠ ਦੇ ਉਸ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਪੁਲਿਟੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪੂਰਾ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਫਲਸਫੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚਕਾਰ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਸੀ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਾਹਿਤ ਮੱਧ ਅਤੇ ਉੱਚ ਵਰਗ ਦੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਲੁਭਾਉਣ ਲਈ ਸੀ। ਅਖਬਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਆਮ ਜਨਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਾਲਮਿਨਾ ਹੁਕਮਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਆਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ 'ਲਾਲ ਕਿਤਾਬਾਂ' ਤੇ 'ਅਖਬਾਰਾਂ' ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਠੀਕ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਿਰਫ 'ਲਾਲ' ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਲਵੋਗੇ।

ਔਰਤਾਂ ਵਾਂਗ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੀ ਸਿਰਫ ਤਾੱਕਤਵਰਾਂ ਲਈ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਰਦ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਤਾੱਕਤਵਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣਾ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਆਮ ਲੋਕ ਵੀ ਤਾੱਕਤਵਰ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਤੇ ਬੇਕਿਰਕ ਸਿੱਖਿਆ-ਪੱਧਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭੋਰਾ ਸ਼ੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਇੱਕ ਮਨੁੱਖ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਰੋਂਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੋਲ੍ਹੇਪਣ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਖ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਦ੍ਰਿੜ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬੇਕਿਰਕ ਹਿੱਸਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਿਰ

ਝੁਕਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਤਮ ਜਿੱਤ ਉਦੋਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਓਨੀ ਹੀ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਅੰਜਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਦਾਅ ਪੇਚਕ ਤੱਕਨੀਕ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾੱਕਤ ਦੇ ਅਸਲ ਮੁੱਲ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਹੱਲਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਬੁ ਆਉਂਦੀ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕੱਲੇ ਉਹ ਹੀ ਅਮਨ ਦੇ ਰਾਖੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਾਅ ਪੇਚ ਮਨੁੱਖੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦੇ ਠੀਕ ਠੀਕ ਹਿਸਾਬ ਕਿਤਾਬ ਉੱਤੇ ਟਿਕੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸਮਾਨੀ ਖਤਰਾ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਮੂਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਵੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਉਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਲੋਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ।

ਜਿਸਮਾਨੀ ਤਸੱਦਦ ਅਤੇ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਇਸ ਢੰਗ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦਾ ਗਿਆ, ਓਨੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਵਧਦੀ ਗਈ, ਜੋ ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਰਹੇ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅਜਿਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਜਿਹਾ ਆਉਂਦਾ, ਜਦੋਂ ਗਰੀਬੀ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਪੱਕ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ 'ਚ ਪਾ ਦਿੰਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ ਜ਼ਿੰਮਾ ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੇਵਕੁਫ਼ਾਨਾ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਹਰ ਵਾਜ਼ਿਬ ਮੰਗ ਦਾ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ, ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਔਰਤਾਂ, ਖਾਸ-ਕਰ ਗਰਭਵਤੀ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਤੋਂ ਮੁਕਰਰ ਹੋਣਾ, ਅਜਿਹੇ ਕਦਮ ਸਨ ਜੋ ਆਖਰਕਾਰ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਦੀ ਹੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਗਲਤ ਸੀ। ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਬਣੀਆਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਿਆ, ਜੋ ਸਿਰਫ ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਹਥਿਆਰ ਮਾਤਰ ਸਨ। ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਆਪਣੇ ਖਾਸੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੌਮ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਸਗੋਂ ਠੀਕ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਇਹ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਲਾਤ ਉਸਾਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ।

ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੇ ਪੱਕੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਅਸਲੀ ਮੁੱਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜਿਕ ਬੇਚੈਨੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਬੁਰਜ਼ੁਆਜ਼ੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਕਾਮ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਸੋਸ਼ਲਿਜ਼ਮ ਨੇ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਬਣੀ ਮੂਵਮੈਂਟ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਹ ਟੀਚਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪੂਰੇ



ਰਾਜ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਆਪਣਾ ਆਰਥਿਕ ਅਧਾਰ ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗਵਾ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਚਾਲਾਕ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲੀਡਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜੀ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਲੋੜਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਇਹ ਲੋਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਮੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੇ ਬੇਜਿੰਦ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਣਗੇ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖੌਤੀ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਣਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਹੋਰ ਵੀ ਤੀਬਰ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਵਿੱਚ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਵਧੇਰੇ ਮਦਦਗਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਦਲੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਨਾ ਪੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ, ਜੋ ਇਹ ਭਰਮ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਕਿ ਕੋਈ ਗੰਭੀਰ ਸੋਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲ ਜਲੂਲ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਇਦ ਇਹ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਪੱਲੇ ਨਾ ਪੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਸਲ 'ਚ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਨੇਰਾ ਜਿਹਾ ਛਾ ਜਾਂਦਾ, ਤੇ ਕੁਝ ਮੰਦਾ ਵਾਪਰਨ ਦਾ ਡਰ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇੱਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੁਣਾਲੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹੁੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਨਫਰਤ ਵਿੱਚ ਗੜ੍ਹਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਜਾਪਦੀ, ਪਰ ਇਹ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਾਤਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਪਈ, ਜੋ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਾ ਹੋਇਆਂ ਦੇ ਹੀ ਬਰਾਬਰ ਸਨ।

ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਹੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਕੁੰਜੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਾਸੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਸਲ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਔਖਾ ਹੈ ਕਿ ਕਦੋਂ ਯਹੂਦੀ ਸ਼ਬਦ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖਾਸ ਅਰਥ ਧਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਪਿਤਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਕਾਲ 'ਚ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਾਪਰਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਤਬਦੀਲੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਯਹੂਦੀ ਮੰਡੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਆਦਤਾਂ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕਟੇ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਮੇਰੇ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਰਾਇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਦੋਵਾਂ-ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਮੇਰਾ ਵਾਹ ਪੈਣ ਲੱਗਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਭਗੜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣਦਾ ਤਾਂ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਬੇਚੈਨੀ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਛਾ ਜਾਂਦੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੈਂ ਬਚ ਨਾ ਪਾਉਂਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ 'ਯਹੂਦੀ-ਸਵਾਲ' ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਵਨਾ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਲਿਕਜ਼ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਯਹੂਦੀ ਸਨ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉੱਥੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਯੂਰਪੀਅਨਾਂ ਵਰਗੀ ਹੀ ਸੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਉਹ ਠੀਕ ਦੂਜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਲੱਗਦੇ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਹੀ ਸਮਝਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਵਖਰਾਉਂਦੀ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਜੀਬ-ਗਰੀਬ ਧਰਮ ਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉੱਥੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸੋਮਾਇਕ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਫੇਰ ਮੈਂ ਵਿਆਨਾ ਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਤੇ ਦਿਓਕਾਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਗਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਮਹਾਂਨਗਰ ਵਿੱਚ ਕੌਣ ਕੌਣ ਲੋਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵੀਹ ਲੱਖ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਦੋ ਲੱਖ ਯਹੂਦੀ ਸਨ, ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੋਟਿਸ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉੱਥੇ ਪੈਰ ਜਮਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੋਹਰਿਓਂ ਖੁੰਦ ਹਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਵੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਵੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਦੇਖਦਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਖਿਆਲ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਸੀ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਵੱਖਰੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹੋ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੋਮਾਇਕ ਵਿਰੋਧੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਟੋਨ ਮਹਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਦਵੇਸ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਖਿਆਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਢੁਕਵਾਂ ਜਵਾਬ ਇਸ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ।

ਪਰ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਲੀਅਮ ਦੂਜੇ ਵਿਰੁਧ ਚੱਲਾਈ ਗਈ ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜਰਮਨ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਦਾ ਪਿਤਾਮਾ ਵੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਜਰਮਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਮਨ ਉਥਲਾ ਖਾ ਜਾਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਅਤਿਅੰਤ ਭੱਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਅਧਿਐਨ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਡਾ. ਕਾਰਲ ਲੂਗਰ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ 'ਚ ਉਹ ਪਿੱਛੇ-ਖਿੱਚੂ ਅੰਦੋਲਨ ਸੀ।

ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਨਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਪਿਆ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਉਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭੁਲੇਖੇ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਵੀ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਡਾ. ਕਾਰਲ ਲੂਗਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਭਾਂਤ ਦੇ ਜਰਮਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੈ।

ਸਮੇਂ ਦੇ ਇਸ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਸੋਮਾਇਕ ਵਿਰੋਧ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ। ਪਰ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਔਖੀ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਡੂੰਘੇ ਤੇ ਲੰਮੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ। ਜਜ਼ਬਾਤ ਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਇਸ ਲੰਬੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਖਰੀ ਜਿੱਤ ਤਰਕ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਈ। ਮੇਰੀ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਆਨਾ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਸ ਨਗਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਸਨ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਦ ਮੈਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਵਰਤਾਰਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲੰਘਿਆ। ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਪਹਿਲਾਂ ਸਵਾਲ ਉੱਠਿਆ, ਕੀ ਇਹ ਯਹੂਦੀ ਹੈ? ਉਸ ਨੇ ਲੰਮਾ ਚੋਗਾ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਇਡ 'ਤੇ ਕਾਲੇ ਸਟਨ







ਦੇਖਿਆ, ਉਹ ਮੋਟੀ ਚਮੜੀ ਵਾਲਾ ਬੇਹਯਾ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਖੂਨ ਠੰਢਾ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਸੀ..... ਉਹ ਨਹੀਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਤਿਜਾਰਤ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਮਹਾਰਤ ਦਿਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਦੂਜੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਦੌਰਾ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰ ਵੀ ਯਹੂਦੀ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲਾ ਲੰਮਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਤਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਆਪਣੇ ਸਹਿਕਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰ ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਦਾ ਤੇ ਆਖਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉਣ 'ਚ ਸਫਲ ਵੀ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਉਹ ਫੇਰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ। ਸਭ ਕੁਝ ਫਿਜ਼ੂਲ ਗਿਆ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ 'ਤੇ ਨਰਾਜ਼ ਸਨ ਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਕਸਰ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਲਈ ਰਤਾ ਵੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਸੀ, ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਅਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਸਪੂਤਾਂ 'ਤੇ ਚਿੱਕੜ ਉਛਾਲ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਤਰਕ ਵਿਗੁਣਾ ਤੇ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਗੈਰ ਕੁਦਰਤੀ ਵੀ ਸੀ।

ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਇਲਾਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰਾ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ, ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਜਾਂ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਲਈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਉਹ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਨੇ, ਮੁੜ ਮਿਲਣ ਤੇ ਉਹ ਫੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਸਾਰੀ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟ ਪੈਸ ਉੱਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਜਿਸ ਨਾਲ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੋਵੇ, ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਕੌਮੀ ਬੁਲਾਰੇ ਵਾਂਗ ਬੋਲਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਦਾ ਇਹੋ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ 'ਯਹੂਦੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ 'ਅਰਥ' ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕੇ ਹੋ ਗਏ।

ਆਪਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਝਿਜਕ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪੈਸ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਛਾਪੇ ਕੁਝ ਪੰਛਲੇਟ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਨਫਰਤ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਯਹੂਦੀ ਸਨ। ਅਸਟਰਲਿਟਜ਼, ਡੇਵਿਡ, ਐਲਨਬੋਗਨ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਕਤਾਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਿਆ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਮੈਂ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਜਰਮਨ ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਲਾਏ ਸਮੇਂ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਹਾਮਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੱਗਭਗ ਹਰ ਵਾਰ ਮੈਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸਬਰ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਯਹੂਦੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜਮ੍ਹੂਰ ਮਾਰੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ 'ਚ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਖਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ। ਬੋਲਦੇ ਬੋਲਦੇ ਮੇਰਾ ਗਲਾ ਵੀ ਦੁਖਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ, ਪਰ ਨਤੀਜਾ ਐਨ ਉਲਟਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਪੈਂਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫੀ ਨੂੰ ਹੀ ਤਾਕਤ

ਸਮਝ ਕੇ ਤੁਰਦੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਫਸਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਇੱਕਦਮ ਹੀ ਮਸ਼ੂਮ ਹੋਣ ਦਾ ਦੰਭ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਕਦੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਹਾ ਸਕਦੇ।

ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਪਹਿਲੂ ਵੀ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਣਦਾ ਗਿਆ, ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਰਕ ਨਾਲ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਫਿਜ਼ੂਲ ਸੀ। ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ 'ਤੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸੱਚ ਪਲੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਕਦੀ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕਹੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮੁਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਹੀ ਮੁੜ ਉਸ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਹੁਣ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨ ਲਾਉਣਾ ਕੋਈ ਔਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕੋ ਸਵਾਲ ਬਚਿਆ ਸੀ, ਕੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਬਾਨੀ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਫੇਰ ਉਹ ਖੁਦ ਹੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੀ?

ਦੇਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸਨ। ਜੇ ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ ਸੱਚ ਵਿੱਚਾਰ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਬਾਹਕੁਨ ਲਹਿਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰੇ। ਪਰ ਜੇ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਹੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਖਸ਼ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਸੀ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸਭਿਅਤਾ ਹੀ ਢੇਰੀ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਸੋ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਛੁਟ ਬਦਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਮਹਾਂਨਗਰ ਦੇ ਇੱਕ ਨਰਮਦਿਲ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਤੋਂ ਕੱਟੜ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਕੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਹ ਯਹੂਦੀ ਆਪਣੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲੈਣਗੇ? ਜੇ ਇੰਜ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਇਹ ਤਾਜਪੋਸ਼ੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਜਨਾਜੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਹੋਏਗੀ। ਇਹ ਧਰਤ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਂਦ ਗੁਬਾਰ 'ਚ ਗੁਆਚ ਜਾਏਗੀ, ਇੱਥੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੱਕ ਮਿਟ ਜਾਏਗਾ।

ਇਸੇ ਲਈ ਅੱਜ ਇਹ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰਾ ਟੀਚਾ ਖੁਦ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਹੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਦਾਲ ਬਣ ਕੇ ਮੈਂ ਖੁਦ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਹੀ ਹਿਫ਼ਾਜਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

\*\*\*



## ਵਿਏਨਾ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਕਿਆਸ ਦੌਰਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰ

ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਤੀਹ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੰਦੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਹੀ ਜਨਤੱਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਥਾਈਤਵ ਵੀ ਹੈ।

ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਵ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਸਿਆਸੀ ਅਖਾੜੇ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਤਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਇੱਕਦਮ ਗਲਤ ਹੈ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਿਰਕਿਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਜੇਕਰ ਉਹ ਪੁਰਾਣੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ 'ਤੇ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਜਨਤੱਕ ਬਿਆਨਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੱਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਯਤਨ ਖੋਖਲੇ ਤੇ ਸਤਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਯਕੀਨ ਨਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਇੱਕੋ ਮਕਸਦ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖ ਸਕੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਤੋਰੀ ਫੁਲਕਾ ਚੱਲਦਾ ਰਹੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਹਰ ਕਾਬਿਲ ਆਦਮੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਤਨ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲਾ ਬਾਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਿੱਖਲਾਈ ਉਸ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਚੌੜੇਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਪੁਰਾਣੇ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਠੱਗੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲੀਡਰ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਿਆਣਾ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯਕੀਨ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਹੜਾ ਆਗੂ ਆਪਣੇ ਮੁਢਲੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮਾਣ ਸਨਮਾਣ ਤਾਂ ਹੀ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਨਤੱਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਅਲਵਿਦਾ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਭਟਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਗਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ।

ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੈਂ ਸਿਆਸੀ ਮਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸਮਾਂ ਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਮੈਂ ਜਾਣਬੂਝ ਕੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਂਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੋਲਦਾ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉਬਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਅੱਜ ਦੇ ਜਰਮਨ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੁਰਾਣੀ ਦਰੁਬੀਅਨ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾ ਸਿਆਸੀ ਚਿੰਤਨ ਵਧੇਰੇ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾ ਸੀ। ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਨਾ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪੂਰੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸੀ। ਉਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਉਹ ਇੱਕ ਐਸੀ ਮਹਾਰਾਣੀ ਵਾਂਗ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨੇ ਕਈ ਵਿਰੋਧੀ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛੱਤਰ ਹੇਠਾਂ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀ ਚੁੰਧਿਆ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਿਘਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਸਾਮਰਾਜ ਅੰਦਰੋਂ ਗਲ-ਸੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਵਿੱਚਾਲੇ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਟਕਰਾਅ ਲੱਗਾਤਾਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਅਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਰਮਨ, ਤਸਵੀਰ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਸੋਹਣਾ ਪਹਿਲੂ ਹੀ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ।

ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜੋੜੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸੀਮਿੰਟ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਹਾਬਸਬਰਗ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਅਫ਼ਸਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਜਰਮਨ ਸਨ। ਸਿਵਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਉੱਚ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਵੀ ਜਰਮਨ ਹੀ ਭਾਰੂ ਸਨ। ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਕਲਾ ਵੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਵੀ ਜਰਮਨ ਹੀ ਤਹਿ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਰਾਜ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਸਭ ਯਤਨਾਂ ਦਾ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਹਿ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਇਹ ਮੁਢਲੀ ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ।

ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਫੈਡਰਲ ਨੀਤੀ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਬੁਡਾਪੇਸਟ ਦੇ ਉਭਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਆਨਾ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਕੰਮ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੁਡਾਪੇਸਟ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਲੈਮਬਰਗ, ਪਰਾਗ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਆ ਰਲੇ। ਉਹ ਸਮਾਂ ਅੰਤ ਆਉਣਾ ਹੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਮਿਲ ਜਾਏ। ਸੋ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦਾ ਅੰਤ ਅਟਲ ਸੀ।

ਆਸਟੇਰੀਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਫ਼ਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਦਫ਼ਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ



ਲੱਤ ਸੀ। ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਿੱਖਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝੀ ਨਾਗਰਿਕ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਉਦੇਸ਼ ਦਸਾਂ-ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ 'ਚ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਲੱਗਾਤਾਰ ਘਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸੀ। ਹਬਸਬਰਗ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਸਮਰੂਪਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਰਕਾਰ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਨਕਾਰਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਇਹ ਅਧਾਰ ਹੀ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੀ ਪੂਜਾ ਇੱਕੋ ਨਸਲ ਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਜੁੜਾਵ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕੱਠਾ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਮਾੜਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਖੁਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਲੱਗਾਵਾਦੀ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਸਾਂਝੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਹਿੱਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਜਿੰਨੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇ, ਓਨੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸੱਤਾ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਸਦੀਆਂ ਬਾਦ ਵੀ ਇਹ ਅਲੱਗਾਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸਿਰ ਚੁੱਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਹਬਸਬਰਗ ਦੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦਾ ਗੁਨਾਹ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਦੇਖ ਨਾ ਸਕੇ। ਸਿਰਫ਼ ਜੋਸਫ਼ ਦੂਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਇੱਕ ਮਸ਼ਾਲ ਜਗੀ ਤੇ ਅੰਤਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁਝ ਗਈ। ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਕਬਰ ਵਿੱਚ ਦਫ਼ਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਨ ਦੀ ਨਾ ਤੇ ਯੋਗਤਾ ਸੀ ਨਾ ਹੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ।

ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ 1948 ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਲੱਗਭਗ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ। ਪਰ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ ਨਸਲੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਆ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਨਾ ਸਕੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈ ਕੇ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮੌਤ ਦੇ ਐਲਾਨਨਾਮੇ ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਇੰਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੱਛਮੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇਖਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਹੀ ਹਿਲਾ ਛੱਡੀਆਂ।

ਸਰਕਾਰੀ ਕੰਮਕਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਸਦ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ, ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਵੱਡੀ ਸੱਟ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸੇ ਘੜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਅੰਤ ਨਿਬਚਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਟੁੱਟਣ ਦੀ ਇਹ ਪੁਕ਼ਿਆਂ ਦੁਖਾਂਤਕ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਬਕ ਵੀ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀ ਹੀ ਤਫਸੀਲ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਜੋ ਕੌਮਾਂ ਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਅਜਿਹੀ ਵੀ ਸੀ, ਜਿਸ

ਵਿੱਚ ਪਤਨ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਮੁਰਾਦ ਸੰਸਦ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਰੀਖਸਟਾਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਤੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਨਮੂਨਾ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਲਾਸਕੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਧਰਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਸੰਭਵ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਲੈਆਂਦਾ ਗਿਆ ਸੀ।

‘ਕੌਮੀਅਤਾਂ’ ਸੰਸਦ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਵਿੱਚ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਗੌਰਵ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਦੇ ਸਖਤ ਖਿਲਾਫ਼ ਸਨ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੌਸ਼ਿਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੋਸ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਭੜਕਾਹਟ ਦਾ ਸਬੰਧ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੱਗਭਗ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਗੱਲ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਪਰੀ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਗਰਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਰੀਖਸਟਾਗ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਸੰਸਦ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ। ਰਾਜਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਪਰਣਾਏ ਵਿਅਕਤੀ ਵਾਂਗ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਿਨਾਹ ਕਰਨ ਦੇ ਤੁੱਲ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਪਿੱਛੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸੰਸਦ ਲਈ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚਲੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਦੀ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਚੇਤ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੀ ਸੰਸਦ ਜਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਹ ਉਸ ਆਦਰਸ਼ ਨਮੂਨੇ ਨਾਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਂਦੀ।

ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਮੁਕੱਦਰ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਬਾਲੱਗ ਵੋਟ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਮਤਦਾਨ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਇਹ ਬਹੁਮਤ ਨਿੱਗਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮੀ ਮੁੱਦੇ ਉੱਤੇ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਵਿੱਚਲੇ ਜਰਮਨਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਰਮਨ ਵਿਰੋਧੀ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ ਲੈਂਦੇ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਖੁਸ਼ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਲੱਗ ਵੋਟ ਅਧਿਕਾਰ ਨੇ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਬਹੁਮਤ ਦਾ ਵੀ ਭੋਗ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਗੈਰ-ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਦਾ ਰਾਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਸੀ।

ਕੌਮੀ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੀ ਗੱਦਾਰੀ ਕਾਰਨ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਨੁਕਸ ਸੰਸਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਰਾਜ ਦੇ ਹੀ ਸਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੰਸਦ ਭਵਨ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਪਾਇਆ। ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੇ ਸੀ। ਕਈ ਸੌ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਆਰਥਿਕ ਮਸਲੇ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ



ਕਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਸੀ। ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਬਰਿਸ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਪੱਧਰ ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਨੀਵਾਂ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਪੱਲੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਥਾਨਕ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੋ ਕੁਝ ਅਖਬਾਰਾਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ, ਪਾਗਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਜ਼ੂਮ। ਹਰ ਕੋਈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਟੁੱਟ-ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਰਸਯੋਗ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਘੰਟੀ ਖੜਕਾਂਦਾ, ਦੋਸਤਾਨਾ ਅਪੀਲਾਂ ਕਰਦਾ ਤੇ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿੰਦਾ, ਸਦਨ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦਾ ਹੋਤ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਹੱਸਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਨਾ ਸਕਿਆ।

ਕਈ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਉੱਥੇ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਤਸਵੀਰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਤੱਕਰੀਬਨ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਉਵਾਸੀਆਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ ਹੀ ਦਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਵਿਹਲ ਮਿਲਦੀ, ਮੈਂ ਸੰਸਦ ਭਵਨ ਵਿੱਚ ਚੱਲਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਰੁਪਚਾਪ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦੇਖਦਾ। ਇੱਕ ਵਰ੍ਹੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਸਦ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਨਾ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਹੁਮਤ ਰਾਹੀਂ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੇ ਜਮਹੂਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵੀ ਹੋਰ ਨੇੜਿਓਂ ਘੋਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਸੰਸਥਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚਲੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਅਸਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਭੰਬਲਭੁਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਦਿਲਕਸ਼ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਪੱਛਮੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੀ ਅਗ਼-ਦੂਤ ਹੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਕੀਟਾਣੂ ਸਿਰਫ਼ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਹੀ ਪਨਪ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਵੀ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਮੈਨੂੰ ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਦੂਜੀ ਅੱਤ ਵੱਲ ਮੇਰਾ ਝੁਕਾਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੇਦਖਲਾਸੀ ਅਤੇ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਾਹੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਲੋਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਬਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਛਾਣਦੇ, ਤੇ ਨਾ ਲੋਕ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਸੰਸਦ ਵਿਜ਼ੂਲ ਸੀ ਤਾਂ ਹਬਸਬਰਗ ਵੀ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬੇਹਤਰ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ।

ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਣ 'ਤੇ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਦੋਸ਼ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ। ਸੰਸਦ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਭਿਆਂਕਰ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਲਈ ਜਵਾਬਦੇਹ

ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਮਤਲਬ, ਨਿਜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਜੇਕਰ ਸੰਸਦ ਕਿਸੇ ਸਿਆਸੀ ਆਗੂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀ ਕਰੇ? ਕੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਦੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰੇ? ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਏ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਏ, ਜੋ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਚੁੱਕਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ? ਜਨਤੱਕ ਫਰਜ਼ ਤੇ ਨਿਜੀ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਲਕੀਰ ਖਿੱਚ ਸਕਦੇ ਹਾਂ? ਕੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੇਠੀ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ? ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਿਆਸੀ ਨੌਕਰ ਕੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚੇਗਾ ਕਿ ਅੰਤਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ? ਉਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤਾਂ ਅਮੂਰਤ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਹੋਏਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਕਟਿਹਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਕੋਈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਬਹੁਮਤ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਬੁੱਧੀ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਬੁੱਧੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ?

ਬਹੁਮਤ ਦੇ ਨਿਰਣੇ ਦਾ ਸੰਸਦੀ ਨੇਮ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੇਮ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ। ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰਸ ਦੇ ਪਾਠਕ ਸੰਸਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਹ ਖੁਦ ਆਜ਼ਾਦ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣਾ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਦੇ। ਸੰਸਦ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਹੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ 'ਚ ਅਸਲ ਯੋਗ ਲੀਡਰ ਸਿਆਸਤ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਖੋਜ ਦਾ ਸਾਡੇ ਅਖੌਤੀ ਰਾਜਸੀ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸਬੰਧ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਇੱਕ ਮਹਾਮਾਰੀ ਵਾਂਗ ਫੈਲਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਅਹਿਮ ਮਸਲੇ 'ਤੇ ਨਿਰਣਾ ਲੈਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੀ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕ ਕੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਕੋਮੀ ਲੀਡਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੈਠੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਦੁਸ਼ਪਰਿਣਾਮ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਡੇ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਕਦੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅਗਿਆਨਤਾ ਸਗੋਂ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਦੀ ਵੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੀਡਰ ਉੱਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਜਿੰਨੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਿਆਸੀ ਮਹੱਤਵਕਾੰਖਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਓਨੀ ਹੀ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵੀ ਔਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੰਮੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਉਹ ਉਦਾਸ ਮਨਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਮੋਹਰਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁਝੇ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਆਖਿਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਾਰੀ ਕਦੋਂ ਆਏਗੀ? ਉਹ ਹਰ ਉਸ ਸਕੈਂਡਲ ਲਈ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚੋਂ ਮੋਹਰਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਧੱਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਅਹੁਦੇ 'ਤੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।



ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਅਹੁਦੇਦਾਰਾਂ ਤੇ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਗਾਭਾਰ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਨਤੀਜਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਕਰਿਸ਼ਮੇ ਨਾਲ ਸਹੀ ਆਦਮੀ ਅੱਗੇ ਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਾਂਝਾ ਮੋਰਚਾ ਖੋਲ੍ਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਦੀਵਾਲੀਆ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੌਮ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਖੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਾ ਹੁੰਦੇ।

ਭਾਵੇਂ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਰਾਜੇ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸੰਸਦ ਦੀ ਇੱਛਾ 'ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਹਰ ਅਹੁਦੇ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ ਤੇ ਖਿੱਚਾਤਣੀ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਨਿਯੁਕਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਕਵਾਲਟੀ ਦਾ ਗ੍ਰਾਫ਼ ਹਰ ਹੇਠਾਂ ਡਿਗਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਚੋਣਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਸਮਝ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਇਹ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਨਤਾ ਰਾਜਸੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਸਕਣ ਦੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰੱਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਨਤੱਕ ਰਾਇ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਮੁਰਾਦ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਤਜਰਬੇ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਖਬਾਰ ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿਆਸੀ 'ਨਵ-ਜਾਗ੍ਰਤੀ' ਫੈਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਾਲਗਾਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਰਾਜ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਘਟੀਆ ਪੱਧਰ ਦੇ ਹਲਕਿਆਂ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਇਸ ਖਤਰਨਾਕ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਘੜਨ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਅੰਦਰ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ। ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਿਗੂਣੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਮਸਲੇ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਅਹਿਮ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਜਨਤਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ।

ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰੈਸ ਬਿਲਕੁਲ ਅਨਜਾਣ ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਹੀਰੋਆਂ ਵਾਂਗ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇੰਜ ਲੱਗਣ ਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੀ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕੀਆਂ ਹੋਣ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਜਮਾਏ ਹੋਏ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਅੱਖੋਂ ਪਰੇਖੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਮਰ ਹੀ ਗਏ ਹੋਣ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬਦਨਾਮੀ ਦਾ ਇੰਨਾ ਚਿੱਕੜ ਉਛਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਦੀ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮੰਦੇ ਟੀਚੇ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਅਤਿਅੰਤ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਘੁਸ਼ੜਨ ਤੋਂ ਵੀ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਜੇ ਉੱਥੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਕੁਝ ਨਾ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਉੱਜਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਆਸਰਾ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ

ਆਪਣਾ ਬਚਾਵ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਅਖੌਤੀ ਜਨਤੱਕ ਰਾਇ ਦਾ ਦੋ ਭਿਰਾਈ ਹਿੱਸਾ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਲੋਕ ਸਦਨ ਲਈ ਚੁਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਮੰਤਰੀ ਮੰਡਲ ਦੀ ਨਿਯੁਕਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਸਲ ਸੱਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਤਾਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸਲਾਮਤ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਭੋਗ ਹੀ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਉਮੀਦ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਔਸਤ ਬੁੱਧੀ ਲੋਕ ਮਤਦਾਨ ਰਾਹੀਂ ਸੈਂਕੜੇ ਸਿਆਣੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਬਾਲੰਗ ਵੋਟ ਅਧਿਕਾਰ ਰਾਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਹੀ ਹਾਸੋਹੀਣਾ ਹੈ। ਇਝ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੂਈ ਦੇ ਛੇਦ ਵਿੱਚੋਂ ਉਠ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਚੋਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਦੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ।

ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਦੀ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਇੱਕਦਮ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਤਿਅੰਤ ਅਹਿਮ ਆਰਥਿਕ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦਾ ਹੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦਸ ਫੀਸਦੀ ਲੋਕ ਵੀ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਓ-ਅ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਦੂਜੇ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਮੂੜ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬਹੁਮਤ ਹੀ ਹਰ ਥਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਬਾਰੇ ਵੀ ਉਹੀ ਲੋਕ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਵੀ। ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੁਏਖਾਨੇ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਰੀਫ਼ ਲੋਕ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਤਹਿ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ, ਇਸ ਪੰਦੇ ਦੇ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਸੰਸਦ ਦੇ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਇੰਨੀ ਘੱਟ ਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾਇਨਸਾਫੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿਸਟਮ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਦਮੀ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਨਿਘਾਰ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਦੇ ਉਹ ਸਮਰੱਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਅਸੀਂ ਚਰਚਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਜਾਣੂ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧੂ ਕਹਾਉਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।

ਜੇ ਕੋਈ ਇੰਨੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰਦਾ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਜੇਕਰ ਸਹੀ ਆਦਮੀ ਕਦੇ ਚੁਣਿਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਧੱਕ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹਸਤੇ 'ਤੇ ਲੈ ਆਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਘਟੀਆ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਵੀ ਹੈ।



ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਵਿਰੋਧੀ ਦਲੀਲ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ-ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਹਰ ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਬਾਬਤ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਰਟੀ ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਬਾਰੇ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਉਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅਹਿਮ ਮਸਲੇ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਖਿਰ ਇਹ ਪੰਜ ਸੌ ਲੋਕ ਚੁਣੇ ਹੀ ਕਿਉਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ? ਇਹੋ ਵਜ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਇੱਕ ਖਾਸ ਨਸਲ ਨੂੰ ਰਾਜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਵਰਗੀ ਝੂਠੀ ਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਰਮਨ ਲੋਕਤੰਤਰ, ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਲੋਕਤੰਤਰ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਲੀਡਰ ਆਜ਼ਾਦ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਲਈ ਖੁਦ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਨੀ ਭਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਲੈਣ ਦਾ ਖੋਫ਼ ਹੀ ਕਾਇਮ ਅਤੇ ਮੁੜ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਓ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣਾ ਤੇ ਬੇਕਿਰਕੀ ਨਾਲ ਉਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸੰਸਦੀ ਸੰਸਥਾ, ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਇਸ ਅੰਦਰ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਕਤਮ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ, ਇਹ ਵਿਭਿੰਨ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਦੇ ਟਕਰਾ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਹਰ ਕੋਈ ਇਹ ਦੇਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਅੰਦਰ ਹੁਣ ਅਲੱਗਵਾਦੀ ਅੰਸਰਾਂ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਾਉਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸ ਆਮ ਰੁਝਾਨ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੀ।

ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਅੱਠਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਮੈਨਚੈਸਟਰ ਉਦਾਰਵਾਦ ਸਭ ਹੱਦਾਂ ਬੰਨੇ ਟੱਪ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਇੱਕ ਯਹੂਦੀ ਲਹਿਰ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੌਮੀ ਧਰਾਤਲ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਭਾਵਨਾ ਨੇ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਆਰਥਿਕ ਮਾਮਲੇ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਸਰ ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ ਸਨ, ਪਰ ਉਹ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਹੀ ਸਨ।

ਅਰਾਜਕਤਾ ਦੇ ਆਮ ਮਾਹੌਲ 'ਚੋਂ ਦੋ ਪਾਰਟੀਆਂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ। ਇੱਕ ਦਾ ਖਾਸਾ ਵਧੇਰੇ ਕੌਮੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ। ਫਰੈਂਕੋ-ਜਰਮਨ ਜੰਗ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਚਮਤਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਏ ਸੀ। ਹਬਸਬਰਗ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਵਿੱਚਲੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕਦੇ ਵੀ ਦਿਲੀ ਅਹਿਸਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਭਰੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਦਬਾਵ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ। ਪਰ ਈਸਟ-ਮਾਰਕ ਵਿੱਚਲੇ ਜਰਮਨ, ਨਵੇਂ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੁਫਨਾ ਹਕੀਕਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਬਸਬਰਗ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

1870-71 ਦੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹਬਸਬਰਗ ਨੇ ਖਤਰਨਾਕ ਜਰਮਨ ਅੰਸਰਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਅੱਗ ਭੜਕਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਹ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਅਤੇ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤ ਬਾਗੀ ਹੋ ਗਏ, ਰਾਜ ਜਾਂ ਕੌਮ

ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇਗੀ। ਸਦੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਉੱਠੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਨੇ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਓਨੀ ਦੇਰ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਕੌਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਰਾਜ ਦੀ ਸੱਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚ ਅੰਤਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇੰਜ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰਕੁਸ਼ ਸ਼ਾਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿ ਹੋ ਜਾਂਦੀ।

ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਲਈ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਫਰਜ਼ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਬਹਿਸਾਂ 'ਚ ਸਗੋਂ ਸੱਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜਿੱਤ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਤਮ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਆਖਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਰਵਉੱਚ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਰਾਜ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਮੁੱਚੀ ਨਸਲ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਚੱਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਖਾਤਰ ਦਬਿਆਂ-ਕੁਚਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਢੰਗ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਹੱਕ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰਾਜ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਲੋਕ ਹਾਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ, ਹੋਣੀ ਦੇ ਤਰਾਜੂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਲੜਾ ਹਲਕਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਇੰਨੇ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੰਸਾਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਯੋਗ ਹੋਣ।

ਕਮਜ਼ੋਰ-ਹਿਰਦੇ ਦੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ।

ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਖੁਦ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਹ ਇੰਜ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਕਬਾੜ ਨੂੰ ਹੂਝ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਸ ਮੁਢਲੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵਿਆਨਾ ਆਇਆ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਪਾਰਟੀ ਲੱਗਭਗ ਕਤਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕੰਡੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਨਵਾਂ ਆਇਆ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਪੂਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ-ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਰੱਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖੁੰਝਾਉਂਦੇ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਝੌਤਾ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਰਾਹ ਸੀ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਿਆ ਕਿ ਇੰਨੀ ਛੇਤੀ ਇਹ ਲਹਿਰ ਕਤਮ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਈ। ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇੰਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ



ਵੱਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੋਰਨੀਜਨਕ ਗੱਲ ਸੀ।  
ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੋਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ  
ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਨ ਜਾਰਜ ਵਾਨ ਸ਼ੋਨਰਰ ਤੇ ਡਾ. ਕਾਰਲ ਲੂਗਰ। ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ  
ਅਖ਼ੀਰੀ ਸਾਂਸਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਬੁਲੰਦ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੋਨਰਰ ਵਧੇਰੇ ਗੰਭੀਰ  
ਚਿੰਤਕ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਰਬਸਬਰਗ ਦੇ ਪਤਨ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਉਸ  
ਦੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਤਬਾਹਕੁਨ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਕਦੇ ਹੋਈ ਹੀ  
ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੀਖਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਆਦਮੀਆਂ  
ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਗਲਤੀ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਠੀਕ ਇਸੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਡਾ. ਲੂਗਰ ਦੀ ਮਹਾਰਤ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਮਨੁੱਖੀ  
ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਖਾਸ ਹੁਨਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ  
ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਉਸਾਰਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸ਼ੋਨਰਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ  
ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੇ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਉਹ ਬੁਰਜ਼ੁਆਜ਼ੀ ਦੀ  
ਕਮਜ਼ੋਰ ਫਿਤਰਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਛਾਣ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹੇਠਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ  
ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਵੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ  
ਡਾ. ਲੂਗਰ ਠੀਕ ਉਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਯੁੱਗ  
ਵਿੱਚ ਉੱਚ ਵਰਗਾਂ ਅੰਦਰ ਰਾਜਸੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਇਸ  
ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਵਧੇਰੇ ਤਾਕਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ 'ਤੇ ਲਾਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ  
ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਇਹ ਆਦਮੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਭਵ ਟੀਚੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ  
ਇਰਾਦਾ ਵਿਆਨਾ ਫਤਿਹ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮੇਅਰ ਵਜੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ  
ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਅਨਾਸ਼ਵਾਨ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁਣ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ  
ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਦੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ੋਨਰਰ ਇਸ ਨੂੰ  
ਵਧੇਰੇ ਸਾਫ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਤਾਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰ  
ਸਕਿਆ, ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਖਦਸ਼ੇ ਅਤਿਅੰਤ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਸਾਬਤ ਹੋਏ।

ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੋਨਰਰ ਦੇ ਨਾਕਾਮ ਹੋਣ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸਨ।  
ਪਹਿਲਾ ਇਹ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ-ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ।  
ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਬੁਰਜ਼ੁਆਜ਼ੀ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਰੱਖਿਆ। ਉਸ ਲਹਿਰ  
ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ  
ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਅੰਦਰ ਉਹ ਤਾਕਤ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ  
ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਲਈ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੁਰਜ਼ੁਆਜ਼ੀ ਅੰਸਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ  
ਮਿਲਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਹੋਰ ਵੀ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ  
ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਅਲੱਧ ਹੋ ਗਈ।

ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਇਸੇ ਨਾਕਾਮੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ  
ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਸੀ। ਸੰਸਦ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ  
ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਚਾਓ ਦੀ ਆਖਰੀ ਉਮੀਦ ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ  
ਸੰਸਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਉਖਾੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਹੁਣ ਇਸ ਲਹਿਰ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹੋ ਸਵਾਲ ਸੀ ਕਿ  
ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜਾਂ ਫੇਰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸ ਉਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਹਮਲਾ

ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਗਏ ਅਤੇ ਹਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ। ਪਰ ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ  
ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਅਹਿਸਾਨਮੰਦ ਮੰਨ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ  
ਮਿਲਿਆ।

ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਟੁੱਟਣ ਵਾਲੀ ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ  
ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝ ਨੂੰ ਸਿੰਗਾਂ ਤੋਂ  
ਫੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਤਾਂ ਮਹਾਨ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਪੂਤ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।  
ਪਰ ਇਸ ਲਹਿਰ ਕੋਲ ਇਹ ਸਰਮਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤੋਂ  
ਇਲਾਵਾ ਚਾਰਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਬਦਲ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਤੱਕ  
ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤੱਕ  
ਸਮੂਹਾਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਣਗੇ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹ 'ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ' ਤੋਂ ਬੋਲ ਸਕਣਗੇ।  
ਇਹ ਤਰਕਸੰਗਤ ਵੀ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬਾਹਰੋਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ  
ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟਣਾ ਵਧੇਰੇ ਕਾਰਗਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਇਸ ਤੋਂ ਠੀਕ  
ਉਲਟ। ਕੋਈ ਵੀ ਨੁਮਾਇੰਦਾ ਸੱਚ ਸੁਣਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਰਪਿਤ  
ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਦੂਜੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ, ਜਦੋਂ  
ਇਹ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਹਾਰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਲਈ  
ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਵਧ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਬੋਲਣਾ ਡੰਗਰਾਂ  
ਨੂੰ ਮੋਤੀ ਪਾਉਣ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਇਹੋ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ।

ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਦਾਖਿਲ ਹੋਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਲਿਆ, ਉਦੋਂ ਹੀ  
ਉਹ ਜਨਤੱਕ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟੀਰੀਅਨ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ  
ਗਏ। ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਬਹਿਸਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ  
ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਇਹ ਕੰਮ ਵਧੇਰੇ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਤੇ  
ਘੱਟ ਰਿਸਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਖਤਰੇ 'ਚ ਝੋਕਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ  
ਉਹ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਗਏ ਸਨ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਚਮਤੱਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਮੀਦ  
ਅਤੇ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਤੇ ਕੋਈ ਚਮਤੱਕਾਰ ਹੋਇਆ,  
ਨਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀਆਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ  
ਸੀ।

ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸੰਸਦੀ ਤੌਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਆਦੀ ਹੁੰਦੇ ਗਏ, ਲਹਿਰ  
ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨ-ਸਮੂਹਾਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਣ ਦੇ ਔਖੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਤਰਾਉਣ  
ਲੱਗੇ। ਜਨਤੱਕ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਘਟਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਜਦ ਕਿ ਇਹੋ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਸੀ,  
ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਪਰਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਹਾਸਲ ਹੋ  
ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜਨਤੱਕ ਅਧਾਰ ਗਵਾ ਲਿਆ ਤੇ ਬਹਿਸਾਂ  
ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਲੱਬ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਵਿਸ਼ਾਲ  
ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁਭਣ ਲੱਗਾ।

ਕਲਮ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ  
ਨਾਲ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਹੋਵੇ। ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ  
ਪਿੱਛੇ ਅਸਲੀ ਤਾਕਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੋਲੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ



ਜਾਣਦੀ ਬਕਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਮਹਾਨ ਲਹਿਰਾਂ ਜਨਤਕ ਲਹਿਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਹੜ੍ਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਬੋਲੇ ਗਏ ਜੀਵੰਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਹੁਮ ਨਾਇਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਰਚਿਆ ਸੁਹਜਮਈ ਸਾਹਿਤ ਕਦੇ ਵੀ ਮਹਾਨ ਲਹਿਰਾਂ ਨਹੀਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਸਿਰਫ਼ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਜੋਸ਼ ਹੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਜਨੂਨੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਜੋਸ਼ੀਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜੋਸ਼ ਉਭਾਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਹਿੰਸਾ ਦੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਚੁਣਿੰਦੇ ਆਗੂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਹਥੇੜੇ ਵਾਂਗ ਵਰਤ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਸਿਆਹੀ ਦੀ ਦਵਾਤ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜਿਆ ਸਿਧਾਂਤਕ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਤਾਂ ਖਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਕ ਜਮਾਂਦਰੂ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਹਰ ਉਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਿਸ ਨੇ ਮਹਾਨ ਟੀਚੇ ਹਾਸਲ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਣ ਦੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਮਾਧਾਨ ਇਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਮਹਾਨ ਵਿੱਚਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੱਕ ਜਾਂਦਾ ਰਸਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਕੜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਜਾਣੇ-ਅਨਜਾਣੇ ਸਮੁੱਚੇ ਮਕਸਦ ਦੀ ਹੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਟੁੱਟ ਕੇ ਸੰਸਦੀ ਰਾਹ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਸਾਨ ਰਾਹ ਚੁਣਿਆ ਤੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਜਿੱਤ ਦੇ ਅਯੋਗ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੀ ਤੀਜੀ ਗਲਤੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਨਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਅੱਗ ਦੇ ਗੋਲੇ ਵਾਂਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਜੀਵਨ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਕਾਰਗਰਤਾ ਉਸ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫੁਪੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜ ਨੇ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਗੈਰ-ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਲਈ ਚੈੱਕ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ ਸੀ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਜਰਮਨ ਅਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੈੱਕ ਪਾਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਪਾਦਰੀ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਜਰਮਨਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਅਣਮੁਨਾਸਿਬ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ੂਨਰਰ ਮੁਤਾਬਕ ਸਾਰੀ ਬੁਰਾਈ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਇਸ ਤੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਕੈਥੋਲਿਕ ਚਰਚ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਜਰਮਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵੱਲ ਵਿਰੋਧੀ ਰੁੱਖ ਲੈਣ ਲਈ ਇਹ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੂਨਰਰ ਨੇ ਚਰਚ ਵਿਰੁਧ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਸੀ ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਅਧੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਜਿੱਤ ਰਾਹੀਂ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਚੰਬਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ

ਸੀ।

ਪਰ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਉਸ ਦੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਕਈ ਕਤਮੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜਰਮਨ ਕੈਥੋਲਿਕ ਪਾਦਰੀਆਂ 'ਚ ਕੌਮੀ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਲੜਨ ਦਾ ਵਿੱਚਾਰ ਕਦੇ ਆਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਤੱਥਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਇਹ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਤਾਂ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਰਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹ ਕੈਥੋਲਿਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਵਿਰਾਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਹੋਣ ਜਾਂ ਫੌਜੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਹਰ ਥਾਂ ਇਹੋ ਸੂਰਤ ਹਾਲ ਸੀ।

ਰਾਜਸੱਤਾ, ਲੋਕਤੰਤਰ, ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦ, ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਇੱਕਜੁੱਟਤਾ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਬੋਜਾਨ ਤੇ ਕੱਟੜ ਸੰਕਲਪ ਹਰ ਥਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚਿੱਬੜੇ ਪਏ ਹਨ। ਕੌਮੀ ਲੋੜ ਜਿੰਨੀ ਅਹਿਮ ਹੋਵੇਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵੱਧ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਸ਼ੋਟੀਆਂ 'ਤੇ ਪਰਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੌਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਹਿ ਕੀਤੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਝਰੋਖੇ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਦੀ ਮੰਦੀ ਆਦਤ ਸਾਨੂੰ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਦਰਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਰਾਜਸੱਤਾ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਪੱਧਰ ਦੀ ਨਿਰੰਕੁਸ਼ਤਾਹੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਦੂਜਾ 'ਲੋਕਤੰਤਰ' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਮੋਢੇ ਨਾ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਅਤਿਅੰਤ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਜਰਮਨ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ 'ਇੱਕਜੁੱਟਤਾ' ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਉੱਲੂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬਣਾਉਣ, ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਚਾਓ ਤੱਕ ਬਾਹਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਦੇ। ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਘੋਖਣਾ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਦੁਖਦਾਈ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਲਾਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਹੋਣੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਜਰਮਨ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਧੜੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਵਤੀਰਾ ਮੌਟੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਸੇ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਹ ਨਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਮੰਦਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਪਰੋਂ ਬੋਧੇ ਗਏ ਹੁਕਮਾਂ ਦਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਇਸ ਘਾਟ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਕਤਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਮੂਰਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਕੌਮੀ ਮੁੱਦੇ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦਾ ਰੁਖ ਨਿਰਾ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਸੀ।

ਇਸ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਉਦਾਹਰਣ ਪਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਧਰਮ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂ ਜੋ ਇਸ ਦਾ ਆਰੰਭ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਜਰਮਨ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਬਚਾਓ ਵੀ ਬੇਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੁਖ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਚਕੀਲਾ ਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਾਕਾਮ ਹੋਣਾ ਤਹਿ ਹੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਇਹ ਵੀ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਜਰਮਨ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ



ਕੋਮਾਨੀਵਾਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਕਲੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ  
ਮੰਗ ਲਈ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਮਾਜਵਾਦੀ  
ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਅਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਮੁੱਖ  
ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਗਲਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਰਮਨ  
ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੈਬਲਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਹਮਲੇ ਦਾ ਸਾਹਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤਰਕ  
ਗਲਤ ਹੈ।

ਮੇਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਿਸ ਸੁਰਾਬੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਸ 'ਚ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਇਹ  
ਇੱਕ ਹਸਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨ ਯੁਵਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ  
ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣਾ ਸਿੱਖਣ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲੇਗਾ  
ਕਿ ਜਰਮਨ ਦੇ ਕੈਬਲਕ, ਆਇਰਲੈਂਡ, ਪੋਲੈਂਡ ਤੇ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਕੈਬਲਕਾਂ ਵਾਂਗ, ਸਭ ਤੋਂ  
ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਹੀ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਇਸ ਸਭ ਲਈ ਕੋਮੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬੀ  
ਤਬਦੀਲੀ ਇੱਕ ਪੂਰਵਲੀ ਲੜ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਉਲਟਾਉਣ  
ਨਾਲ ਧਰਮ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਉਲਟਾਉਣਾ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਸ  
ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਜਿਹੇ ਬਦਮਾਸ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਘਟੀਆ  
ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਧਰਮ ਨੂੰ ਇੱਕਤਾ 'ਚ ਬਿੰਦਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹਿਚਕਚਾਉਂਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ  
ਲਿਮਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਪਾਰੀਕਰਨ ਤੇ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।  
ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਮੁੱਚੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਉਣਾ ਗਲਤ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ।  
ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਲਤ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ  
ਸਾਰੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਫੈਲਾ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਲੋਕ ਹੀ  
ਧਰਮ ਤੇ ਪਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ, ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁੜ  
ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਦਾਸਤ ਵੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਸਲ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਵਿੱਚ  
ਅਸਮਰੱਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰਫ਼ ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ  
ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕੰਨਾ ਚੋਟਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬੀਮਾਨਦਾਰ  
ਪੱਖ ਬਿਰੁਦਫ਼ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਹਾਰ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਿਰਫ਼  
ਹੈ ਕਿ ਜਨਤਕ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹਨ।

ਜੇ ਕੋਈ ਸਥਲ, ਪਾਟਰੀ ਦੇ ਚੱਕ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਕ ਨੀਮਾ ਦੀ ਉਲੇਖਣਾ ਕੀ  
ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਂ ਉਸ ਲਈ ਪੂਰੀ ਚਰਚ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਉਹ  
ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਮੋਢੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਇਸ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਮੇਂ ਇਸ  
ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ ਚਰਚ ਉੱਤੇ ਮੁੱਠਾ ਫਾਂਦੇ ਨਹੀਂ ਸਚ ਸਕਦਾ। ਪਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ  
ਉਸ ਚੱਕ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਇੱਕ ਆਮ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਭਰੇ ਨਹੀਂ  
ਉਲਟਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਇਹ ਜਿਹੇ ਵੀ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ  
ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਵਿੱਚ ਖੁਨ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜੇ ਹਨ।

ਵਾਸ਼ੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦਬਾਅ ਹੋਣ ਦਾ  
ਕੋਈ ਹੱਥ ਨਹੀਂ, ਜਦੋਂ ਭੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਜਿਹਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਕੋਮੀ ਹੱਥ ਦੇ ਹੋ  
ਪਿਛਾਣੇ ਹੋਵੇ। ਜਾਂ ਕੋਮੀ ਘੱਪਗਾਵਾਂ ਤੇ ਨਿਰੰਕ ਕਰਦਾ ਨੂੰ ਹੀ ਚਾਹ ਲਾਉਣ ਦੀ ਤਿੱਠੀ  
ਨਿੱਠੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪਾਰਟੀਆਂ ਗੋਤੀਆਂ ਜਾਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਆਪਣੀ ਹੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਚਾਹ ਲਾਉਣ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ  
ਉਸ ਦੇ ਹਸਤ ਜਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਰਾਜਸੀ ਆਗੂ ਲਈ  
ਉਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਰਮਿਕ ਮਰਗਰਮੀਆਂ ਪਵਿੱਤਰ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ  
ਦੀ ਕਦੇ ਉਲੇਖਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹਾਰ ਤਬਾਹੀ ਵੱਲ  
ਲੈ ਜਾਣਗਾ।

ਜੇ ਉਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਜਨਤਕ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਕਦੇ ਵੀ  
ਇਹ ਗਲਤੀ ਨਾ ਕਰਦੇ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਧਰਾਤਲ 'ਤੇ ਹੀ ਇਹ ਸਮਝ  
ਸਕਦੇ ਕਿ ਇੱਕ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਕਰਨਾ ਕਦੇ ਲਾਹੇਵੰਦਾ  
ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ, ਜਦੋਂ ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਭਾ ਵਿੱਚ  
ਹੀ ਪਾਤ ਪੈਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਤੇ ਇੱਕਜੁੱਟ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇੱਕ  
ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜਵਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਫ਼ ਸੰਚਮੁੱਚ ਹੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ  
ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਆਗੂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਹ ਸਬਕ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ  
ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਾਰਟੀ ਪਾਰਮਿਕ  
ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਜਾਂ ਹੀ  
ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਜੇ  
ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਸਿਆਸੀ ਆਗੂ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਵਾ ਨਹੀਂ  
ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਕਲਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸੱਤਾ ਦਾ ਧਿਆਨ  
ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਹਰ ਹੱਥ ਇਹ ਧਿਆਨ  
ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਤਰੱਕੀ ਨਾ ਪਾ ਸਕੇ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸ਼ਕਤੀ  
ਜਿੰਨੀ ਵਧ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਭਾ ਵਿੱਚ  
ਭਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਆਗੂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨ  
ਕਿੰਨ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੂਣੀ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਦਿਖਾ ਸਕੇ।

ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖਦੇ  
ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ  
ਕਿ ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਛੁੱਟ ਸਾਰੇ ਦੁਨੀਆਂ ਹੀ ਗਲਤ ਹੋਵੇ। ਇਹ  
ਭਾਵਨਾ ਜੇਕਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਠੰਢੇ ਪੈਣ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਅਨੇਕ  
ਹਿੱਸੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਇੱਕਜੁੱਟ ਫੌਜ ਵਿਖਾਉਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ  
ਧਿਰਮਾਨ ਇੱਕ ਸਾਥੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਦੱਬ ਸਕੇ। ਇਹ ਇੱਕਜੁੱਟਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ  
ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਨਿਆਸੀਲਤਾ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਰੋਸੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀ ਹੈ,  
ਦੁਸ਼ਮਣ ਪ੍ਰਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਹੋਰ ਪੁਖਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਇਸ ਸੱਚ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ  
ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ, ਇਕੱਠੇ ਵੀ ਨੌਕ ਸਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ  
ਗਲਤ ਰਾਹ ਚੁਣ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਸਿਲਕੂਲ ਵੱਸਰਾ ਰਾਹ ਚੁਣਿਆ  
ਸੀ, ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਭੱਖ ਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ  
ਮੌਜੂਦਾ ਦੀ ਹੀ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ



ਫੋਲੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਰੁਸਤ ਤੇ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਸੀ।

ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਫੋਲੂ ਹੋਣ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧ ਨਸਲੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਧਰਮ ਅਧਾਰਿਤ ਸੀ। ਇਸੇ ਗਲਤੀ ਦੇ ਮੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਦੂਜੀ ਗਲਤੀ ਨੇ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ। ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦਾ ਵਿੱਚਾਰ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਵਿਆਨਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਕਾਰਕਾਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਚਿਆ ਜਾਵੇ ਤੇ ਏਕਤਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਬੜਾਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਨਸਲੀ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦਾ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੀ ਹੁੰਦਾ? ਬਪਿਸਤਮਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਚੰਦ ਛਿੱਟੇ ਤੇ ਮਾਮਲਾ ਕਤਮ। ਯਹੂਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਆਪਣੇ ਧੰਦੇ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਹਿੰਦੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਤਹੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਸਥਾਈ ਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਹੱਲ ਲੱਭਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੀ ਸੀ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਆਗੂ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵੁਕ ਅਪੀਲ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਲਹਿਰ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕੀ ਕਿ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਇਹ ਮਸਲਾ ਕਿੰਨਾ ਅਹਿਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਲ ਉੱਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸਭਿਆ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹੋਣੀ ਇਹ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਨਾ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਭੈੜਾ ਸੀ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮੀ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਚੁੱਪੀ ਸਾਧ ਕੇ ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਨੀਤੀ ਉਸ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸਲਿਜ਼ਮ ਦੇ ਵੀ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਈ।

ਜਦੋਂ ਇਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਜਨਾਜਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਮੈਂ ਵੀ ਉੱਥੇ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਹ ਅਵਾਜ਼ ਉੱਠ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਆਦਮੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਬੇਕਾਰ ਚੱਲਾ ਗਿਆ। ਜੇ ਡਾ. ਕਾਰਲ ਲੂਗਰ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸੁਮਾਰ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਆਗੂਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਉਸ ਲਈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਵੀ ਮੰਦਭਾਗੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਅਣਹੋਣੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਉਣਾ ਪਿਆ।

ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੜਤਾਲ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਹੋਠ ਲਿਖੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਬਿਲਕੁਲ ਦਰੁਸਤ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣਾਏ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਮੰਦਭਾਗੇ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧ ਨਸਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਸਹੀ ਸਮਝ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸੀ, ਪਰ ਚਰਚ ਵਿਰੁਧ ਲੜਾਈ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਗਲਤ ਸਮਝ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸਨ।

ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਰਮਨ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਭਾਵੇਂ ਘੁੰਦਲਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਮਾਜੀ ਸਵਾਲ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ

ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਗਲਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੇ ਸੋਧ ਲਈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਰਾਜਸੀ ਉਰਜਾ ਦੇ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਵਿੱਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਲ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ।

ਜੇਕਰ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਨਸਲੀ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਰਮਨ ਲਹਿਰ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸਲਿਸਟਾਂ ਵਾਂਗ ਅਸਲੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਤੋਂ ਕੌਮ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਰੁਖ ਵਿੱਚ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ 'ਚ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਉਠ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜਰਮਨ ਦੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾਲ ਦੂਸਰਾ ਹੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਮੋੜਾ ਨਹੀਂ ਕੱਟਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤਾ ਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਾਸੇ ਦਾ ਹੀ ਸੀ।

ਉਦੋਂ ਮੌਜੂਦ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨ ਸਕਦਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਪਾਰਟੀਆਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਸਾਹ-ਸੱਤ ਗਵਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ। ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜ ਵੱਲ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰਤ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਮੇਰਾ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਰਾਜ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਬਣੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖੁਦ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜਸੀ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਲਈ ਵੀ ਓਨੀ ਹੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਕਲਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਰਾਜ ਦਾ ਵਤੀਰਾ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਸਭ ਅਰਥ ਗੁਆਂਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ੀ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੱਚ ਸੀ।

ਮੈਂ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਦੋਹਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤਰਕ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਯਥਾਰਥ ਮੈਨੂੰ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਤਾਂ ਕਿਧਰੇ ਹੋਰ ਹੀ ਸੀ। ਬੇਚੈਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਸ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ, ਮੈਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਪਤਨ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ੀਬਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਵੇਗਾ।

ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜ ਹਰ ਉਸ ਸ਼ਹਿ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋੜੇ ਅਟਕਾਏਗਾ ਜੋ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਨ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੈਰ ਜਰਮਨ ਘਾਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਮਦਦ ਵੀ ਕਰੇਗਾ। ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਸਹੁਤ ਹੀ ਅਰੁਚੀਕਰ ਸੀ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਬੇਮੇਲ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਚੈੱਕ, ਪੋਲ, ਸਰਬ, ਵਗੈਰਾ... ਤੇ ਯਹੂਦੀ, ਉਹ ਤੇ ਹਰ ਕਿਤੇ ਹੀ ਸਨ। ਇਹ ਦਿਓਕੱਦ



ਸ਼ਹਿਰ ਮੈਨੂੰ ਵਰਣ ਸੰਕਰਤਾ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ।  
ਆਸਟੋਰੀਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੀ ਟੁੱਟੀ ਭੁੱਜੀ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਂਗ ਲੱਗਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲਾ ਸੀਮੰਟ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਤੋਂ ਉਖੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਅਣਛੋਹਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਲਾਮਤ ਹੈ। ਪਰ ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਝਟਕਾ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖਿਲਾਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਸਵਾਲ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਝਟਕਾ ਕਦੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਆਸਟੋਰੀਅਨ ਰਾਜ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਮੈਨੂੰ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਹੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ।

ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਜ਼ੋਰ ਫੜਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੁਕ ਲੁਕ ਕੇ ਧੜਕਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇੱਕ ਫਵਨ ਨਿਰਮਾਤਾ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾ ਲਵਾਂ ਤੇ ਛੋਟੇ ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲਾ ਸਕਾਂ। ਅਸਲੀ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਏਕਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ, ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ।

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਮੇਰੀ ਤਾਂਘ ਦੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਣ। ਪਰ ਮੈਂ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਜੋ ਹਾਲੇ ਵੀ ਉਸ ਖੁਸ਼ੀ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨੇ ਜਿਸ ਦੀ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਦੂਜੇ ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਇਸ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਕਰੂਰ ਹੱਥਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ ਖੋਹ ਲਈ ਹੈ। ਉਹ ਜੋ ਆਪਣੀ ਅਤਿਅੰਤ ਪਵਿੱਤਰ ਪੈਤ੍ਰਿਕ ਧਰੋਹ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਤੇ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਨਾਲ ਮੋਹ ਕਾਰਨ ਤਸੀਹੇ ਕੱਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਸ ਘੜੀ ਲਈ ਤਾਂਘ ਰਹੇ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਪਣੇ ਪੁਸ਼ਤੈਨੀ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ। ਮੇਰੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਹਨ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਝ ਜਾਣਗੇ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਇਸ ਖਿੱਚ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਜਰਮਨ ਹੋਣ ਦੇ ਅਰਥ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੇ ਹੋਣ, ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੇ ਹੱਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਉਠਣ ਵਾਲੀ ਸਦੀਵੀ ਟੀਸ ਵਾਂਗ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਮੁੜ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝਾ ਤੇਜਸਵੀ ਖੂਨ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਵਿਆਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਸਖਤ ਸਕੂਲ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਸਬਕ ਲਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਇੱਥੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਬਲੁਗੜਾ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਸਖਸ਼ ਬਣ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਜੋ ਵੀ ਰਾਜਸੀ ਵਿਚਾਰ ਉੱਥੇ ਬਣੇ, ਮੈਂ ਕਦੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ, ਹਾਂ ਕੁਝ ਵਿਸਥਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਨਾ ਦੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਜੋ ਉਸ ਪਾਠੀ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਬਣੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਜਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ ਹੈ।

\* \* \*

## ਮਿਊਨਿਕ

ਆਖਿਰਕਾਰ 1912 ਦੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤੇ ਮੈਂ ਮਿਊਨਿਖ ਆ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਮੈਨੂੰ ਇੰਨਾ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਇਮਾਰਤਸ਼ਾਜ਼ੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਹੀ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਜਰਮਨ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਊਨਿਖ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਮਿਊਨਿਖ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੀ ਹੈ।

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਮੇਰੀ ਇਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਫੇਰੀ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਖੁਸ਼ੀ ਭਰਿਆ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੀ ਕਮਾਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਪੇਂਟਿੰਗ ਖਾਤਰ ਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੌਰਾਨ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਰਿਆ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਂਗਾ। ਇਸੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ।

ਪਹਿਲੇ ਛਿਣ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਇਸ ਥਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਿਆਰੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਇੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜਰਮਨ ਬੋਲਣ ਦਾ ਢੰਗ, ਜੋ ਵਿਆਨਾ ਦੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਨਾਲੋਂ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨੇੜੇ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਹੀ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਖਿੱਚਦੀ ਸੀ, ਪੇਂਡੂ ਲੋਕ ਉਰਜਾ ਤੇ ਕਲਾ ਦੀ ਬਾਰੀਕ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਸੁਮੇਲ।

ਕੰਮ ਖੋਦੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੇਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਰੁਚੀ ਰਾਜਸੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਜਰਮਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੰਧੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਬਣਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਸਟੋਰੀਆ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਮਝਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਕਿ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਰਲਿਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਭਰੋਸੇ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਜ੍ਹਾ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਚੁੱਪ ਵੱਟ ਰੱਖੀ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬਿਸਮਾਰਕ ਵੱਲੋਂ ਚੱਲਾਈ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਅਣਲੋੜੀਂਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਹਥਸਾਬਰਗ ਰਾਜ ਦੇ ਅਸਲ ਖਾਸੇ ਬਾਰੇ ਭਿਣਕ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਆਸਟੋਰੀਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਹਾਇਕ ਤਾਕਤ ਮੰਨਣ ਦਾ ਭਰਮ ਕਾਫ਼ੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੀ। ਉਹ ਹਾਲੀ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ



ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਵਸੋਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਮਿਟੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾਤਾਰ ਤਬਾਹੀ ਵੱਲ ਖੱਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਸੂਰਤੇ ਹਾਲ ਨੂੰ ਮਾਰਗ ਫੂਟਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਪਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਪਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸੋਧਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਜਦ ਮੈਂ ਸਰਕਾਰੀ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਖਿੜ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਵਿਆਨਾ ਤਾਂ ਫੇਰ ਵੀ ਇੱਕ ਜਰਮਨ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਸੀ। ਤਿੱਕਣੀ ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਪਰਾਗ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰਨੀ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਪਰਾਗ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਮਖੌਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਦ ਦੋਹੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਇਜ਼ਹਾਰ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਮੱਥਾ ਵੀ ਚੁੰਮ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ, ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਆਪਣਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਲੁਕੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ ਕਿ ਲੋੜ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਦਿੱਤਾ ਜਾਏਗਾ।

ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜਦ ਪਹਿਲਾਂ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਹੀ ਇਟਲੀ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਹੀ ਗਿਆ, ਸਗੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਕਿਸੇ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਇਤਬਾਰ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਸੀ ਕਿ ਇਟਲੀ ਉਸ ਪਿਰ ਵੱਲੋਂ ਲੜੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਸਟੇਰੀਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਹਬਸਬਰਗ ਤੇ ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਹੀ ਸੰਧੀ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਬਸਬਰਗ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਗਿਣਮਿਣਤੀ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਕਰਨ ਹੀ ਇੰਜ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਨ੍ਹੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਇੰਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਕੇ ਕੌਮ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਮਝੌਤਾ ਹਬਸਬਰਗ ਨੂੰ ਇਹ ਅਧਾਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਰਮਨ ਅੰਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਨੀਤੀ 'ਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਕਰ ਵੀ ਕੀ ਸਕਦੇ ਸਨ? ਜਦ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜਾਹਿਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੇ ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕੌਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਗਦਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਕੀ ਇਸ ਸੰਧੀ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਅੰਸਰਾਂ ਦੇ ਭਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ? ਕੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਕੋਈ ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਲਾਵਾਂ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਵਾਲੇ ਹਬਸਬਰਗ ਨਾਲ ਵੀ ਜਰਮਨ ਆਪਣਾ ਸਮਝੌਤਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇਗਾ? ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਰਮਨ ਡਿਪਲੋਮੈਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰੁਖ ਵੀ ਬੇਵਕੂਫੀ ਭਰਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਉਹ ਸਮਝੌਤੇ ਨੂੰ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਠਸ ਅਧਾਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਭਾਰੀਦਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਇੱਕ ਇੱਕ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੱਟੀ ਦੇ ਰੱਖੀ ਸੀ।

ਜੇ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਘੜੀ ਭਰ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ ਕਿ ਇਟਲੀ ਤੇ ਵਿਆਨਾ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਮੇਵੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਲੜ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਇਟਲੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹਬਸਬਰਗ ਰਾਜ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਲੜਨ ਲਈ ਇੱਕ ਵੀ ਸਿਪਾਹੀ ਭੇਜਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਇਟਲੀ ਨੇ ਜਵਾਲਾਮੁਖੀ ਵਾਂਗ ਫੱਟ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਟਲੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਇਸ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗੁਨਾਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੁੱਲਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਆਸਟੇਰੀਆ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਝੌਤਾ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਸਮਾਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਸਵਾਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਹੜਾ ਰੁਖ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰੇ ਅਤੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਕੌਮਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਤਾਕਤ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਵੰਡ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਇਸ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਜਰਮਨ ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਲੱਖ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਵੇਂ ਸਾਧਨ ਲੱਭਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਵਧਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਭੁੱਖਮਰੀ ਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਹੋਟੀ ਵਿਰੁਧ ਲੜਨ ਦੇ ਚਾਰ ਰਸਤੇ ਸਨ :

ਇਹ ਵੀ ਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਵਾਂਗ ਜਨਮ ਦਰ 'ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਕੇ ਵਸੋਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇ। ਕੁਝ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਦਰਤ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਕਰੂਰ, ਪਰ ਸਿਆਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਸੋਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਅਗਿਆਨ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਸੁਰਣ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਚਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਉਣ ਯੋਗਤਾ ਸਿੱਧ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਨਸਲਾਂ ਅਤੇ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਉਚੇਰੇ ਦਰਜਿਆਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਨਮ ਦਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ, ਜੋ ਨਸਲ ਦੀ ਬਜਾਇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁਦ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਰਸਤਾ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹੈ। ਪਰ ਮਾੜੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵੀ ਉਲਟੇ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਸਖਤ ਇਮਤਿਹਾਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁਣਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਨਸਲ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਦੈਵੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮਨੁੱਖ ਜਨਮ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਧਿਆ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਰੋਕ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੇ ਨਿਜੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਘਾਣ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਰਾਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਆਖਰੀ ਅੰਜਾਮ ਤੱਕ ਲਿਜਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿੱਟਾ ਇਹੋ ਨਿਕਲੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਕੌਮ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਮਿਟਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਅਜਿਹੀ ਨੀਤੀ ਜੋ ਜਨਮ ਦਰ ਉੱਤੇ ਰੋਕ ਲਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਮਿਧਦੀ ਹੈ, ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।



ਇਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਹੱਲ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਸਤੀਵਾਦ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਸੁਝਾਅ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਗਲਤ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਮੀਦ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਗਤਬਤਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਹੱਦਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਵਸੋਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਖਿਆਲ 'ਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਜਨਮ ਦਰ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉੱਚਾ ਉੱਠ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਪੈਦਾਵਾਰ 'ਚ ਹੋਇਆ ਵਾਧਾ, ਵਧੀ ਹੋਈ ਵਸੋਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਬਣੇਗਾ।

ਪਰ ਜੇਕਰ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਮੰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ ਤੱਕ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਸ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਤੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਨਾਮੁਨਕਿਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਸ ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਟਾਲ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਅੰਤ ਇਹ ਆ ਧਮਕੇਗੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਅਕਾਲ ਪੈਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣਗੇ, ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਕਫ਼ਾ ਹੋਰ ਵੀ ਘਟਦਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਆਬਾਦੀ ਹੋਰ ਵਧਦੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਛੇਤੀ ਉਹ ਘੱਤੀ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਜਦੋਂ ਕੌਮ ਕੁੱਖਮਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗੀ। ਇੱਥੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦਖਲ ਦੇਵੇਗੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰੇਗੀ ਜੋ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਨੇ, ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਹਲੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਖੁਦ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

ਇੱਥੇ ਦਲੀਲ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਹੋਣੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਇੱਕ ਕੌਮ ਜਾਂ ਨਸਲ ਇਸ ਸਾਂਝੀ ਹੋਣੀ ਤੋਂ ਭੱਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਇਹ ਕਿੰਤੂ ਤਰਕਪੂਰਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਆਏਗਾ ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਹੁਣੇ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਅੱਜ ਵੀ ਅਣਵਾਹੇ ਪਏ ਹਨ। ਇਹ ਹਿੱਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ 'ਚ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾੱਕਤ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਰਾਜਸੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਉਹ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਖੇਡ ਨੂੰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਦੇਖਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਹਿੱਸਤ ਅਤੇ ਸੂਝ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰਦੇ ਨੇ ਉਹੀ ਉਸ ਦੇ ਦੁਲਾਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਉੱਤਮ ਅਧਿਕਾਰ ਹਾਸਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅਕਸਰ ਉੱਤਮ ਕੌਮਾਂ ਹੀ ਜੋ ਮਨੁੱਖੀ ਉੱਨਤੀ ਦੀਆਂ ਝੰਡਾ-ਬਰਦਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਨੇਕ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦ ਕਾਰਨ ਦੂਜੇ ਖਿੱਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਘਟੀਆ ਕੌਮ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੰਜ ਉੱਚੇ

ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਾਲੀਆਂ ਘੱਟ ਕਰੂਰ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਾਧਾ ਰੋਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜੇ ਇਹੋ ਸੂਰਤ ਹਾਲ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਜੋ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੱਖੋਂ ਘਟੀਆ ਹੋਂਦ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਹਿੱਸਤੀ ਤੇ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਏਗਾ ਜਦੋਂ ਦੁਨੀਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਹੀ ਬਦਲ ਹੋਣਗੇ। ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਤਾਂ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਨੇਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਤਾੱਕਤ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਵੰਡ ਦੇ ਨੇਮ ਮੁਤਾਬਕ। ਪਹਿਲੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਵਧ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਹੋਵੇਗਾ, ਦੂਜੀ ਵਿੱਚ ਵਧ ਹਿੱਸਕ ਕੌਮਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਹੋਂਦ ਲਈ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਜੇਤੂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਵਰ੍ਹੇ ਅੱਗ ਸਾਹਮਣੇ ਅਖੌਤੀ ਮਾਨਵਵਾਦ ਭਾਵ ਬਣ ਕੇ ਉੱਡ ਜਾਵੇਗਾ। ਲੱਗਾਤਾਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਸਥਾਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਗੌਰਵ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਸਤੀਕਰਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤਿਅੰਤ ਘਾਤੱਕ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਲੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਦਰਜਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿਸ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਾਂ। ਜੇ ਕੌਮ ਇਹ ਰੁਖ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਦੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣੀ ਤੇ ਮਾਰੂ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇਗੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਮੋਕਾਮਲ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ ਹਨ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਅਲਖ ਮੁਕਾ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਜਾਣਗੇ।

ਇਹ ਨੀਤੀ ਨਵੀਆਂ ਜਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸੰਵਾਰ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਕੌਮ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਤਾੱਕਤ ਉੱਤੇ ਵੀ ਮਾਰੂ ਅਸਰ ਪਵੇਗਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਇਲਾਕਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਕੌਮ ਉਨ੍ਹੀ ਹੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਛੋਟੇ ਇਲਾਕੇ ਵਾਲੀਆਂ ਕੌਮੀਅਤਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਫੌਜੀ ਐਕਸ਼ਨ ਲੈਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੁਖਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਖਿੱਤੇ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਹੈ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਛੇਤੀ ਕੀਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ।

ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨ ਗੀਖ (ਸੰਸਦ) ਵਿੱਚ ਅਖੌਤੀ ਕੌਮੀ ਸਰਕਲ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੇ ਸਨ। ਜਨਮ ਦਰ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਮੈਂਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਸੀ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਸਤੀਕਰਣ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਲਈ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਨਿਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ।

ਵਧਦੀ ਵਸੋਂ ਲਈ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਲਈ ਹੋਰ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਹੀ ਰਾਹ ਬਚੇ ਸਨ। ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਇਲਾਕਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਹਰ ਸਾਲ ਅਥਾਦੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਵਸਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਦੂਜਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਨਅਤ ਤੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਇੰਜ ਢਾਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਦਰਾਮਦ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੰਡੀਆਂ



ਵਿੱਚੋਂ ਕਮਾਏ ਮੁਨਾਫੇ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਚਰਚਾ ਤੇ ਬਾਅਦ ਆਖਿਰ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਚੁਣ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਦ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਹ ਵਧੇਰੇ ਦੁਕਵਾਂ ਸੀ।

ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਦੁਕਵਾਂ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਪਾਲਸੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਘਟਦਾ ਹੋਵੇ। ਅਜੋਕੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤੇ ਪੇਂਡੂ ਵਸੋਂ ਵਿੱਚੋਂਲਾ ਅਸਾਵਾਪਣਾ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਤੇ ਦਰਮਿਆਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਹਤਰ ਢਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨਅਤ ਤੇ ਵਪਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਭਾਰੂ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਇਹ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਾਹਿਰਾ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਮਰੂਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਹਿਰਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਹ ਗੁਣਾਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਲਾਕੇ ਸੌਂਪਣਾ ਦੈਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜਸੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇਵੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜਸੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਉਸ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਧੇਰੇ ਨਿਆਂਪੂਰਣ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਭਨਾਂ ਲਈ ਥਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਮਿਲਣਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਹੱਦ ਲਈ ਅੱਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਇਸ ਲਈ ਰਾਜੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਮਾਮਲਾ ਨਿਆਂਪੂਰਣ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਨਿਬੜੇਗਾ ਤਾਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪਵੇਗੀ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਪੁਰਵਜਾਂ ਨੇ ਵੀ ਅਜੋਕੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਾਲੀ ਬੇਵਕੂਫੀ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦਾ ਮਾਤਭੂਮੀ ਦਾ ਤੀਜਾ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਹੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਚਿੰਤਾ।

ਪਹਿਲੀ ਪਾਲਸੀ ਦੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਯੂਰਪੀ ਰਾਜ ਅੱਜ ਸਿਰ ਭਾਰ ਖੜ੍ਹੇ ਪਿਰਾਮਿਡਾਂ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠਲੀ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪੀ ਹਿੱਸਾ ਹਸਾਉਣੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਨਿਗੂਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਿਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਨੌਕ ਤਾਂ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਹੈ ਤੇ ਬਲੜਾ ਅਧਾਰ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਅੱਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੰਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਮੰਦਹਾਲੀ ਲਈ ਉਲਟੀ ਸਥਿਤੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਇਸ ਦਾਅਵੇ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਯੂਰਪ ਦੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਲਕ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੱਖੋਂ ਉਸ ਦੀ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਹੈ।

ਜਰਮਨੀ ਲਈ ਇੱਕੋ ਇਲਾਕਾਈ ਪਾਲਸੀ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਯੂਰਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਹਾਸਲ ਕਰੇ। ਬਸਤੀਆਂ ਇਸ ਮਕਸਦ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਚਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਬਸਤੀਆਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਫੌਜੀ ਜੌਦੇਜਹਿਦ। ਇਸ ਲਈ ਇਹੋ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੀਕ ਸੀ ਕਿ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ

ਨਾਲੋਂ ਇਹ ਜੰਗ ਖੁਦ ਯੂਰਪੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਲਈ ਛੇਤੀ ਜਾਵੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਨਿਰਣੇ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਦੀ ਅਖੰਡ ਤਾਕਤ ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋਵੇ।

ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਪਾਲਸੀ ਨੂੰ ਅੱਧ ਪਚੇਧੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੇ ਝਿਜਕਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਾਜਸੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਨੂੰ ਇਸ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਸੋਧਿਤ ਹੋਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਜੰਗ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਘੋਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਸੰਧੀਆਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਇਸੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੇ ਘੋਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜੇ ਯੂਰਪ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਹ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰੂਸ ਦੇ ਤਟਵਰਤੀ ਇਲਾਕੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਲਈ ਪੂਰੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਸਾਬੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਸੀ ਇੰਗਲੈਂਡ। ਸਿਰਫ਼ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਇਹ ਹਾਸਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਵੱਡੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣ ਤੇ ਵੀ ਝਿਜਕਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੀਦਾ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮੁੱਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਕਾਂਖਸ਼ਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੱਡਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਬਰਤਾਨਵੀ ਸਨਅਤ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਸਪਸ਼ਟ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਤ ਨੀਤੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਇੱਕ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਵਧਦੀ ਵਸੋਂ ਕਾਰਨ ਜਰਮਨ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸੀ। ਇਹ ਜਾਂ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਚਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਲੰਦਨ ਨੇ ਜਰਮਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਚੱਲੇ ਮਨ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਜਰਮਨ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ 1904 ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਕੁ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਜਪਾਨ ਵਾਲੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਜਰਮਨੀ ਲਈ ਜੋ ਮਹਾਨ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਆਸ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣੀ...। ...ਤੇ ਅੱਜ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਦੀ ਕੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਹੁੰਦੀ।

ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ ਆਸਟੇਰੀਆ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਤਾਂ ਸਰਾਸਰ ਬੇਵਕੂਫੀ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੁਰਦਾ ਹਕੂਮਤ ਜੰਗ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੁੜੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਰਮਨ ਅੰਸਰਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਰਾਜ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਲੜ ਕਿਵੇਂ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿਫਾਜਤ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ।

ਅਮਨ ਦਾ ਸੁਫ਼ਨਾ ਤੀਜੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰੋੜਾ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਚਾਹ ਕਾਰਨ ਜਰਮਨ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਇਸ ਰਾਹ ਨੂੰ



ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਗੱਲਿਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਸਿਰਫ ਪੂਰਵ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਜੰਗ। ਜਦਕਿ ਉਹ ਹਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਅਮਨ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਨਾਹਰਾ ਸੀ—ਹਰ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੌਮ ਕੀ ਰੱਖਿਆ। ਹੁਣ ਇਹ ਬਦਲ ਕੇ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ—ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਅਮਨ ਦੀ ਰਾਖੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਅਸੀਂ ਸਭ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹਾਂ।

ਚੌਥਾ ਰਸਤਾ ਸਨਅਤ, ਸੰਸਾਰ ਵਪਾਰ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਬਸਤੀਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਵਿਕਾਸ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਸੰਘਾਂ ਤੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਕਈ ਵਾਰ ਸਦੀਆਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਨਅਤੀ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲੋਂ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਰਾਹੀਂ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਟਿਕਾਉ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਵੀ ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਜੰਗ ਨੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਬੱਚੇ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ 'ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਦੋਸਤਾਨਾ ਹੋੜ ਰਾਹੀਂ' ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਕੁਝ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਟਕਰਾਅ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਰਾਹ ਚੁਣ ਲਿਆ, ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੇ ਸਾਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਨਾ ਹੀ ਸੀ।

ਜੇ ਰੂਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਯੂਰਪੀ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਨੀਤੀ 'ਤੇ ਚੱਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਸਾਡਾ ਸਾਥੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਪਾਰ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਰੂਸ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਮਯਾਬ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਫੇਰ ਇਸ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਆਸਟੇਰੀਆ ਤੋਂ ਪਿੱਛਾ ਛੁਡਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।

ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਰੂਸ ਨਾਲ ਜਾਂ ਰੂਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਤੱਕ ਨਹੀਂ। ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਪਾਸੇ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਨੀਤੀ ਤਾਂ ਅਪਣਾਈ ਹੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵਪਾਰਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸੰਸਾਰ ਫਤਿਹ ਕਰਨ ਦਾ ਰਾਹ ਤਾਕਤ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਬਦਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਗਰਤਾ 'ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਜਦੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵੱਲੋਂ ਅਸਪਸ਼ਟ ਜਿਜ਼ੀਆ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੇੜਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਇੰਗਲੈਂਡ 'ਤੇ ਹਮਲੇ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਬੇੜੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਖਾਸ ਹੱਦਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ।

ਵਪਾਰ ਰਾਹੀਂ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਅਮਨ ਪੂਰਵਕ ਜਿੱਤ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਸ਼ਾਇਦ ਸਭ ਤੋਂ ਉਲਜਲੂਲ ਸਿਧਾਂਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦਾ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਮੂਰਖਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜਤਾ ਲਈ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਉਦਾਹਰਣ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਨੇ ਆਪਣੇ

ਵਪਾਰਕ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਜਿੱਤ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਆਦਮੀ ਦੀ ਜੋ ਛਵੀ ਉਭਾਰੀ ਗਈ, ਉਸ ਨੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਾ-ਫਰੋਬ ਦੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤਰ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਭਰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡੂੰਘਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਚੱਲਾਕ ਵਪਾਰੀ ਵਾਂਗ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਜੋ ਕਿ ਅੰਦਰੋਂ ਡਰਾਕਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਚੱਲਾਕੀ ਤੇ ਧੱਖੇ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹੇ ਵੱਡੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਮੈਂ ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਉਹ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਟੂਨ ਉਹ ਕੌਮਿਕ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਉਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀਆਂ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗਰਤਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰ ਬਣਾਏ ਸਨ। ਉਹ ਕਾਰਟੂਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਦੇ ਅਮਨਪੂਰਵਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਕੌਮ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਅਮਨ ਪੂਰਵ ਵਪਾਰਕ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਫਤਿਹ ਦਾ ਵਿੱਚਾਰ ਹੀ ਕਿੰਨਾ ਹਾਸੋਹੀਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਤਿੱਕੋਣੀ ਸੰਧੀ ਦੀ ਵਿਅਰਥਤਾ ਵੀ ਸਮਝ ਆ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਆਸਟੇਰੀਆ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਕੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਯੂਰਪ ਅੰਦਰ ਵੀ ਇੱਕ ਇਲਾਕਾ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ। ਬਿਸਮਾਰਕ ਵੇਲੇ ਇਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਵਜ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਧੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਅਧਾਰ ਹੀ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਬਾਲਗ ਵੰਟ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਸਟੇਰੀਆ ਅੰਦਰ ਜਰਮਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਸਰਹੱਦਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਲਾਵ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਉਭਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਖੋਖਲਾ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਸੀ। ਸਭਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਇੱਥੇ ਵੀ ਤਾਕਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਹਿਤ ਸੀ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਨਹੀਂ। ਕਰਨਲ ਲਿਉਡਨਡਰੇਫ ਨੇ 1912 ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੰਧੀ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮੈਮੋਰੈਂਡਮ ਵਿੱਚ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ। ਕੂਟਨੀਤੀਵਾਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅਮਲੇ ਵੇਲੇ ਵਿੱਚ ਤਰਕਸ਼ਕਤੀ ਨਾਂ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਗਾਇਬ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ।

ਇਹ ਤਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਹੀ ਸੀ ਕਿ 1914 ਦੀ ਜੰਗ ਆਸਟੇਰੀਆ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਉਸ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਉਲਟੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਆਸਟੇਰੀਆ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਣਾ। ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਆਸਰੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਤਦਾਦ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਵੀ ਖੁੰਦਕ ਖਾਣ



ਲੱਗੇ ਸਨ। ਜਰਮਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਬਰਲਿਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਵਿਆਨਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਜਰਮਨ ਕਈ ਬਹੁਤਰ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਗਵਾ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲਾਭਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹੁਣ ਰੂਸ 'ਤੇ ਇਟਲੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਣਾਅ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਸਨਅਤੀ ਤੇ ਵਪਾਰਕ ਮਾਰਗ ਚੁਣ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰੂਸ ਨਾਲ ਜੰਗ ਛੇਤਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮਕਸਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੀ ਇਸ ਜੰਗ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਜਰਮਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਜੰਗ ਲਈ ਅਨੇਕ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਗੁੱਟ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸਮੁੱਚੇ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਦਾ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿਰੁਧ ਉਠ ਖਲੋਣਾ ਸੰਭਵਿਤ ਸੀ। ਗੁਟ ਦਾ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਲਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜੇਕਰ ਉਹ ਜਰਮਨ ਉਪਰ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਤਾਂ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਯਹੂਦੀ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹੋ ਲਾਲਚ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਹ ਜਰਮਨ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਸਿਰ ਚਾੜ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਜਰਮਨ ਨੇ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਗੋਡੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਟੇਕੇ।

ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਮੰਦਭਾਗੀ ਸੰਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਭੁੱਬੇਗੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਤੂਫਾਨੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੇਰਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਪੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਆਸਟੇਰੀਆ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਨਾਲ ਜਰਮਨ ਦਾ ਕੋਈ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਇੰਜ ਉਸ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਵੀ ਇਸ ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਅਤਿ ਉਤਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਵਿਰੁਧ ਚੇਤਾਵਨੀਆਂ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਹੋਰਨਾਂ ਤਰਕਸੰਗਤ ਸੁਝਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਤੱਕਨੀਕ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਉੱਨਤੀ ਤੇ ਜਰਮਨ ਸਨਅਤ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਭੁਲਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਕਈ ਹਲਕੇ ਤਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਹਿਣ ਤੱਕ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਬੁਨਿਆਦਾਂ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤੇ ਰੂਹਾਨੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਈ ਹੈ ਜੋ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਉਸ ਕੌਮ ਜਾਂ ਨਸਲ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਾਜ ਦਾ ਮਕਸਦ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਸਰੋਤ ਜਾਂ ਉਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਉਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੀ ਗਲਤ ਆਧਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ

ਆਖਿਰ ਕਿਉਂ ਇੱਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ? ਯਹੂਦੀ ਰਾਜ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ, ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਸਰਹਦਾਂ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਮੂਸਾ ਦੇ ਨੇਮ ਯਹੂਦੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਰੱਖਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਇਸ ਲਈ ਰਾਜ ਇੱਕ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਸਲੀ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਅੰਤਰ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇਹੋ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਇਦ ਰਾਜ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਆਰਥਿਕ ਇੱਕਾਈ ਵਜੋਂ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਹੁੰਮੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ।

ਕੌਮ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੀ ਰੱਖਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਹੋਂਦ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਨਸਲੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਸਾਂਝ ਇੱਕੋ ਪਛਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇੱਕਜੁਟਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਹੋਣਾ, ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੂਰਵ-ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਹੋ ਗਏ, ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਇੱਥੋਂ ਅਲੋਪ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਉਹੀ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਾਰਸ਼ਲ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਨਿਗੂਣਾ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੱਤਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵਾਰ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਪਸਾਰਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਈ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਦੌਰ ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਵੱਲ ਹੀ ਸੰਕੇਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਸੀਆ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਗੁਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪਦਾਰਥਕ ਹਿੱਤ ਵੀ ਸਿਰਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਧ ਫੁੱਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਹਿਸ ਨਹਿਸ ਕਰ ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਵੀ ਜਰਮਨ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਵਧੀ ਹੈ, ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨੇ ਸਭ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਸੁੱਟ ਕੇ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰੂ ਸਥਾਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਰਾਜ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਰਬਾਹੀ ਵੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਜਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ, ਸਾਂਝੇ ਭਲੇ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਦਿਖਾਇਆ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨਾਲ ਕੁਝ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ। ਆਦਮੀ ਕਿਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਤਾਂ ਮਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਬਿਜ਼ਨਸ ਲਈ ਨਹੀਂ।..... ਆਖਿਰਕਾਰ ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਤਾਕਤ ਹੈ ਜੋ ਆਦਮੀ ਅੰਦਰ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮੌਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜਾਣ ਤੇ ਡਟ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ!



1914 ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਟੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਲੜਾਈ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਟੀ ਲਈ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਡੇ 'ਸਿਆਣੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ' ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਪਦਾਰਥਕ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਲੜਨ ਵਾਲਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਜ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਸਲ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਬਹਾਦਰਾਨਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਾਇਰਾਂ ਵਾਲਾ ਚੱਲਾਕੀ ਭਰਿਆ। ਆਰੀਅਨ ਰਾਜ ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲੋਨੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਮਨ ਪੂਰਵਕ ਵਪਾਰ ਨਾਲ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਦੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਰਾਜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਆਖਿਰਕਾਰ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਖੁਦ ਉਸ ਰਾਜ ਦੀ ਹੀ ਉਦਾਹਰਣ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਸੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਿਘਾਰ ਕਿਵੇਂ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ? ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਬਹਾਦਰ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਅਦਿੱਖ ਹੱਥ ਨੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਟੀਕਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।

1912 ਤੋਂ 1914 ਦੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਨਿੱਠ ਕੇ ਵਿੱਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੁੜ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਿਰਣਿਆਂ 'ਤੇ ਪੁੱਜਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾਣੂ ਹੋ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਿਸ ਤਾਕਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪੋਗੈਂਡੇ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਨੇਮਾਂ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅਮਲੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਪਜੇ ਰਾਜਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਵਾਦ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਘੋਖ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਤੇ ਜਿਸ ਸਤਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਛੋਟੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਸੂਚੇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਜ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। 1913-14 ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਈ ਹਲਕਿਆਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰ ਰੱਖੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਅੱਜ ਕੋਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਹਨ। ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਅਦਿੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ

ਸੀ। ਜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਕੁਝ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਰਨ ਸਮਝ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਤੇ ਅਸਲ ਜੜ ਨੂੰ ਫੜ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਫੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨਾਲ ਸਿਝਣ ਦਾ ਉਹ ਢੰਗ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਸਰਦਾਇਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ।

\* \* \*



## ਮਹਾਂਯੁੱਧ

ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਤੇ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਉਸਾਰਨ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮੰਦਿਰ ਉਸਾਰਨੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੋਚ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਮੇਰਾ ਉਛਾਲੇ ਮਾਰਦਾ ਜੋਸ਼ ਇੱਕਦਮ ਠੰਡਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਤੂਫ਼ਾਨ ਠੰਡਾ ਪੈ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਭਵਿੱਖ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਅਮਨਪ੍ਰਵਕ ਮੁਕਾਬਲੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਜਾਪਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸਾਦਾ ਮਤਲਬ ਛਲ ਫਰੋਬ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਸਵੈ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਮੁਰਦਾ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟਲ ਸਟੋਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਏਗਾ।

ਮੈਂ ਸੋ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ? ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਕਰੀਬ ਜਦੋਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਫੇਰ ਵੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਕੋਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਕਿ ਇਹ ਮੇਰੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਲੰਟ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਦੀ ਲਹਿਰ ਪਿੱਛੀ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲੰਘ ਜਾਏਗੀ। ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸਾਂ, ਪਰ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਫਿਜ਼ੂਲ ਗਈਆਂ ਸਨ।

ਫੇਰ ਬੋਅਰ ਦੀ ਜੰਗ ਆਈ, ਜਿਵੇਂ ਦੂਰ ਦਿਸਹੱਦਿਆਂ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਕਿਰਨ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਫਾਸਲੇ 'ਤੇ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ। ਜਪਾਨ ਤੇ ਰੂਸ ਦੀ ਜੰਗ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਮੈਂ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਝ ਸਕਦਾ। ਕੌਮੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਜਪਾਨੀਆਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦਾ। ਰੂਸੀਆਂ ਦੀ ਹਾਰ ਮੈਨੂੰ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਸਲਾਵਵਾਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਸੱਟ ਵਾਂਗ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰੇ ਮਿਉਨਖ ਆਉਣ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਲੰਘ ਗਏ ਸਨ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁਰਦਾ ਜਿਹਾ ਸਨਾਟਾ ਸਿਰਫ਼ ਤੂਫ਼ਾਨ ਤੋਂ

ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੀ ਸੀ। ਵਿਆਨਾ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਾਲਕਾਨ ਵਿੱਚ ਤੂਫ਼ਾਨ ਦੇ ਅਸਾਰ ਬਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਏਧਰ-ਉਧਰ ਅਕਸਰ ਹੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਗਰਜ ਸੁਣਾਈ ਪੈਂਦੀ, ਜੋ ਛੇਤੀ ਹੀ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਫੇਰ ਬਾਲਕਾਨ ਦੀ ਜੰਗ ਛਿੜ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾ ਮਾਹੌਲ ਭਾਰੂ ਤੇ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਲੋਕ ਸੋਚਦੇ ਕਿ ਜੇ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਰੱਬ ਕਰੇ ਇਹ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਖੇਡ ਲਏ। ਡਰ ਦੀ ਕਾਵਨਾ ਬੇਚੈਨ ਉਮੀਦਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਪਹਿਲਾ ਵੱਡਾ ਧਮੱਕਾ ਹੋਇਆ, ਧਰਤੀ ਗੂੰਜ ਗਈ। ਤੂਫ਼ਾਨ ਉਠ ਖਲੋਇਆ ਸੀ, ਆਸਮਾਨੀ ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੀ ਗੜਗੜਾਹਟ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਗਰਜ ਵਿੱਚ ਘੁਲ ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਕਿ ਡਿਊਕ ਫਰੈਂਜ਼ ਫਰਡੀਨੈਂਡ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਉਨਖ ਪਹੁੰਚੀ, ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰ ਹੀ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕੌਮ ਕਿਸੇ ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗ਼ਲਤੀ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਸਹਿਜ ਸੀ। ਨਸਲਕਸ਼ੀ ਦੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸਰਬ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇੱਕਦਮ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਲਾਵ ਜਾਤੀ ਦਾ ਮਹਾਨ ਮਿੱਤਰ ਇੱਕ ਸਲਾਵ ਦੇਸ਼ਭਗਤ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ੋਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਦਮਾ ਬੁੱਢੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਵੀ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੋਚ ਪਿੱਛੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਜਿਬ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸਨ। ਜੇ ਇੰਜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਆਸਟੇਰੀਆ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੀ ਨਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਅਕਸ, ਫਰਾਂਸ ਜੋਸ਼ਫ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਇੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਜੁੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੇ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਹੀ ਬਿੰਬ ਬਣ ਜਾਣੀ ਸੀ।

ਵਿਆਨਾ ਸਰਕਾਰ ਉੱਤੇ ਜੰਗ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਥੋਪਣਾ ਬੇਧਵੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਜੰਗ ਅਟਲ ਸੀ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਅੱਗੇ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਤੀਜਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਆਸਟੇਰੀਆ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜੰਗ ਨੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਨਿਰਣਾ ਲੈਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦਾ ਸਾਬ ਦਈਏ ਜਾਂ ਕੱਛਾਂ 'ਚ ਹੱਥ ਦੇ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵਾਂਗ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੀਏ ਅਤੇ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਈਏ।

ਜਰਮਨ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਦੀ ਰਾਖੀ ਖਾਤਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਮੌਕਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁੰਝਾਂਦੀ ਰਹੀ, ਜਿਹੜੇ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਦੁਕਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਕੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਆਨਾ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਧਮਕੀ ਕੁਝ ਨਰਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਵੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਹੀ ਭੜਕਣਾ ਸੀ। ਜੇ ਅੱਜ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਤੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਭੌਂਦੂ ਨੇ ਜਾਂ ਫੇਰ ਜਾਣਬੂਝ ਕੇ ਝੂਠਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

1914 ਦੀ ਜੰਗ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਥੋਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਿਲੀ ਇੱਛਾ ਹੀ ਸੀ। ਲੋਕ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਨਿਸ਼ਚਤਾ ਦੇ ਇਸ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ



ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਖਿਰ ਕਿਵੇਂ ਵੀਹ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਰਮਨ ਨੌਜਵਾਨ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦਾ ਆਖਰੀ ਕਤਰਾ ਤੱਕ ਬਹਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ।

ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਾਂ ਉਸ ਭਾਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਿਸ ਹੇਠ ਮੈਂ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦਬਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣ 'ਚ ਕੋਈ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਪਾਗਲ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਗੋਡਿਆਂ ਭਾਰ ਹੋ ਕੇ ਸੱਚੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਅਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਮੋਹਰ ਕੀਤੀ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਜੰਗ ਛਿੜ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਮਿਸਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਇਹ ਆਸਟੇਰੀਆ ਜਾਂ ਸਰਬਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਹੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਆਖਿਰਕਾਰ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲੋਕ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਝੱਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਏ ਸਨ।

ਜੰਗ ਪ੍ਰਤੀ ਮੇਰਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬਹੁਤ ਸਿੱਧਾ ਤੇ ਸਾਫ਼ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਆਸਟੇਰੀਆ ਤੇ ਸਰਬਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ। ਹੁਣ ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਦਾ ਵਕਤ ਸੀ। ਜੇ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਾਡੇ ਲਈ ਜਿੱਤ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਵਕਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਅਮਨ ਦਾ ਰੱਖਵਾਲਾ ਬਹਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਬਚਪਨ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਮੌਕੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਸਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਸਕਾਂ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਲਈ ਮੇਰਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਿਰਾਪੁਰਾ ਹਵਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। 3 ਅਗਸਤ 1914 ਨੂੰ ਮੈਂ ਲੁਡਵਿਗ-III ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਅਰਜ਼ੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਬਵੇਰੀਅਨ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਬਾਦ ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਮਰੀ ਬੇਨਤੀ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਹੈ, ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਅੱਜ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਉਸ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਹਰ ਜਰਮਨ ਵਾਂਗ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਵੀ ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁਣੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਅੱਜ ਵੀ ਜੰਗ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਢਲੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਰਹਿਮਦਿਲ ਤੱਕਦੀਰ ਨੇ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਮੇਰੇ ਜਿਹਨ ਨੇ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਮੇਰੇ ਜਿਹਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰਿਆ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪ੍ਰੇਡ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਤੇ ਫੇਰ ਉਹ ਦਿਨ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਵੱਲ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਦੂਜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਉਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਅਸੀਂ ਪਿਛੜ ਗਏ ਨਾ ਜਾਈਏ। ਵਾਰ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਚਿੰਤਾ ਵੱਢ ਵੱਢ ਖਾਂਦੀ ਤੇ ਜਿੱਤ ਦੀ ਹਰ ਨਵੀਂ ਖ਼ਬਰ

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਕੁਸਫ਼ਲਾ ਸਵਾਦ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ। ਆਖਰ ਉਹ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਰਾਇਨ ਦਰਿਆ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਪੂਰੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀ ਨਾਅਰਿਆਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਾਗਲ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਜਾਪਿਆ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ ਹੀ ਢੱਟ ਜਾਵੇਗੀ।

ਚਾਰ ਦਿਨ ਖੰਦਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅਸੀਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਆਏ। ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਚਾਲ ਤੱਕ ਬਦਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਛੋਕਰੇ, ਗੱਭਰੂ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਟਰੇਡ ਨਹੀਂ ਸਾਂ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਯੋਧੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਮੋਤ ਮਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਠੰਡਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੌਜੂਦ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਮੱਲ ਲਈ। ਉਹ ਸਮਾਂ ਵੀ ਆਉਂਦਾ, ਜਦੋਂ ਆਪਾ ਬਚਾਓ ਤੇ ਫਰਜ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਵ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਹੋਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਟਕਰਾਓ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਮੌਤ ਦਾ ਨੰਗਾ ਨਾਚ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੇਨਾਮ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਦੀ, ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਂ ਹੌਸਮੰਦੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਹੀ ਆਉਂਦੀ, ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਡਰ ਹੀ ਸੀ। 1915-16 ਦੀਆਂ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਸੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਜਿੱਤ ਦਿੱਤਾ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਹੀ ਹੋਈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਚਾਈਂ ਚਾਈਂ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਆਦਤਨ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਠੰਡਾ ਤੇ ਕਠੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਤਬਦੀਲੀ ਪੂਰੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਪਰੀ ਸੀ।

ਸਿਰਫ਼ ਹੁਣ ਹੀ ਉਸ ਫੌਜ ਦੀ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਦੋ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੱਗਾਤਾਰ ਜੰਗ, ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੂਜਾ ਮੋਰਚਾ। ਉਸ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲੈਣਾ, ਜੋ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਬੇਹਤਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੀ ਜਰਮਨ ਫੌਜ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਕੋਈ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ੁਰਅਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਇੱਕ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ ਤੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਲਝਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਂ ਇਸ ਲਈ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸੰਸਦੀ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਛੋਕਰਿਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਰਗਰ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਜਿੰਨੀ ਨਫ਼ਰਤ ਉਦੋਂ ਸੀ, ਉੰਨੀ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਦਾ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਨਾਲ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਾਤਕ ਸਨ।

ਜਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਲੜੀ ਤੋਂ ਫੌਰੀ ਬਾਦ ਹੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਠੰਡਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਭਿਣਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਨੇਕ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿੱਤ ਦੇ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣਾ ਇੱਕ ਬੇਬਵੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਜਰਮਨ



ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਇੱਕ ਮੰਨਿਆ ਪ੍ਰਮਾਣਿਅ ਸੱਚ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਿੰਡੋਰਾ ਪਿੱਟਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਕੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਵੀ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਵੱਲ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਰੁਖ਼ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੀ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕ ਗਏ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਪੂਰ ਜਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਸਭਿਅਕ ਜਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜੰਗ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚਾਲੇ ਸੁਝ ਸੁਝ ਵਾਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬਣਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਫੌਜ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ 'ਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇਆਮ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣਾ ਕੋਈ ਅਕਲਮੰਦੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੋਕਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਾਰੀ ਆਮ ਪ੍ਰੈਸ ਇਸੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਹੁੜ ਗਈ। ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਰਤਾ ਜਿੰਨੀ ਸੋਝੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਠੰਡਾ ਪੈ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮੁੜ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਭਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਉਤਸ਼ਾਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਮ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੌਮੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਆਖਰਕਾਰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਤੱਕ ਚੱਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਖੌਤੀ 'ਸੁਹਜਵਾਦ' ਭੱਠੀ ਨੂੰ ਮਘਦੀ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੀੜ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸੀ। ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਇੱਕ ਗ਼ਲਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀ ਕਿ ਲੋਕ-ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਖੁੰਭਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਪੁੱਠੀ ਪਾਲਸੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕੀ ਸੀ?

ਦੂਜੀ ਚੀਜ਼ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੀ, ਉਹ ਸੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦਾ ਵਕਾਰ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਆਮ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ। ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਕਿ ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪਲੇਗ ਬਾਰੇ ਕਿੰਨਾ ਘੱਟ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਯਕੀਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਪਾਰਟੀ ਹੱਦਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਨੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨੂੰ ਨਰਮ ਤੇ ਲਚਕੀਲਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਪਰ ਇੱਥੇ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁੱਢ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸੀ ਜੋ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਵੱਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਅਸਹ ਹੇਠਲੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ ਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੇ ਸਲੇਬਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸੋਚਦੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੱਕ ਹੇਠ ਪਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਅਖੌਤੀ ਬੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੇ ਉਸ 'ਤੇ ਗੌਰ ਕਰਨ ਦੀ ਖੋਚ ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਸਾਇੰਸ ਇਹ 'ਭਲੇ ਲੋਕ' ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਅਸਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਅਗਸਤ 1914 ਤੱਕ ਜਰਮਨ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਕੱਟੜ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਮਝਿਆ

ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਜੁਗਸਾਜ਼ ਘੜੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਪੋਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮੁਹੱਬ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਿਆਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਹੁਣ ਕੌਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੀ ਸਬੂਤ ਸੀ ਕਿ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਦੇ ਗੰਭੀਰ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਖੋਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਭਰੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀਆਂ। ਸਾਰੇ ਗੌਰ ਯਹੂਦੀ ਕੌਮੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦਾ ਟੀਚਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹੇਗਾ।

ਅਗਸਤ, 1914 ਦੇ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ ਨੇ ਜਰਮਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਇੱਕਜੁਟਤਾ ਦੀ ਸਾਰੀ ਬਕਵਾਸ ਹੁੰਝ ਦਿੱਤੀ। ਹੁਣ ਜਰਮਨ ਕਿਰਤੀ ਜਮਾਤ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਦੀ ਮੁੜ ਖੋਜ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੀ ਹਰ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਨੱਸਤਨਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਇੰਜ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਕੈਸਰ ਨੇ ਉਲਟੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਅਧੂਰੇ ਕਦਮਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਸ਼ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅੰਤਿਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਬਾਹਕੁੰਨ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ? ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਕੇ ਜਾਂ ਫਾਹੇ ਟੰਗ ਕੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ? ਬੁਰਾਈ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਫੌਜੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ। ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਤਹਿਸ ਨਹਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਣ 'ਤੇ ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਨੱਕ 'ਤੇ ਵੀ ਸੰਸਦ ਦੇ ਹੋਸ਼ ਟਿਕਾਣੇ ਲਿਆਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸੀ। ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਕਦਮ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਿਆਸੰਗਤ ਹੁੰਦਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਇਹ ਸੁਝਾਵ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਵੀ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਕੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੈ? ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹੋ ਸਵਾਲ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਲੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਜੁਲਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਮੈਂ ਅੰਤ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਤੇ ਦਾਰਸ਼ਨਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹਾ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਇਸ ਸੱਤਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਵਿੱਚਾਰ ਕੌਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾਲ ਜਗਮਗਾ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਇੱਕੋਲੀ ਤਾਕਤ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੋਈ ਉਸ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਆਖਰੀ ਸ਼ਖ਼ਸ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਯੋਗ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚਾਰ ਦੀ ਹਰ ਪਰੇਪਰਾ ਦਾ ਪੁਰਾਖੇਜ਼ ਤੱਕ ਮਿਟਾ ਸਕੇ।

ਪਰ ਤਜਰਬਾ ਇਹ ਵੀ ਦਰਸਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਨਤਾ ਦਾ ਸਰਵੋਤਮ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਤਲੇਆਮ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਠਹਿਰਾਇਆ



ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਸਰਵੋਤਮ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੰਜ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਖਤੀ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਲੰਮੀਆਂ ਚੌੜੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮੁਕੰਮਲ ਸਫ਼ਾਈ ਦਾ ਇਹ ਟੀਚਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਕੀਮਤ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਫ਼ਾਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੌਮੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਪੈਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਅਕਸਰ ਹੀ ਉਲਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੂਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤੇ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਿੱਲ-ਮੱਠ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਜਾਂ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਉਹ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਮੁੜ ਤੋਂ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਕਤਲੇਆਮ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵਾਂ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਲਤਾ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਗਾਰੰਟੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਸਥਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਿਰਫ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਊਰਜਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਇੱਥੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਭਾਵੇਂ ਸਿਆਸੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ, ਬਹੁਤ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੱਦਬੰਦੀ ਤਹਿ ਕਰਨੀ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਾਂ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਚਾਓਵਾਦੀ ਨੀਤੀ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਉਹ ਬਿੰਦੂ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿਰੁਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੰਘਰਸ਼ ਮਾਤ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਬਿਸਮਾਰਕ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨਾਕਾਮ ਹੋ ਗਏ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਸੋਚ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਕੀ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ, ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਕੁਝ ਵੱਖਰੇ ਸਨ? ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚਦਿਆਂ ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਬਦਲ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੰਨ ਲਓ ਜੇਕਰ ਸਮਾਜੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦਾ ਤਖਤਾ ਪਲਟ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ ਕੀ? ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਕਿ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦੀ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਜੋ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਇੱਕ ਜਮਾਤੀ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਿਆ ਹੈ, ਦੂਜੀ ਜਮਾਤੀ ਘਿਰ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੇਗਾ, ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਫਿਜ਼ੂਲ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਧਾਰਣ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਰੱਖ ਨਹੀਂ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਿੰਨੇ ਉਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਜਮਾਤੀ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸਮਾਨੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਮਾੜੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਵੀ ਨਿਰੰਗਰ ਸਮਾਜੀ ਤੱਥ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੁਫਨਸਾਜ਼ ਦੀ ਖ਼ਾਮ ਖਿਆਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਅਖੌਤੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਹਾਲੇ ਵੀ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪਲੇਗ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਭਰਪਾਈ ਕਰਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਨਾਮੁਮਕਿਨ ਹੈ। ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਲਈ ਇਹ ਨਾਮ ਚੁਣਿਆ ਹੈ, ਮੁੜ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਹੇ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਖੜੇ ਹਨ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਕੰਪਾਂ ਦੀ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਹੈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਜਵਾਨ ਹੀ ਜੇਤੂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲੇਗਾ; ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਮਾਰਕਸਵਾਦ।

1914 ਵਿੱਚ ਸਮਾਜੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਸੁਖਾਵੇਂ ਹਾਲਾਤ ਸਨ। ਪਰ ਬਦਲ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨੇ ਉਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਉਮਰ ਪ੍ਰਤੀ ਤੋਖਲੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੇਰੇ ਇਹੋ ਵਿਚਾਰ ਸਨ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸੋਸ਼ਲ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ, ਜੋ ਸੰਸਦੀ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਨੇੜਲੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦਾ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਸਿਆਸੀ ਕੰਮ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਜਹਿਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਇਹੋ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦ ਪੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਯਕੀਨ ਵੀ ਦਿਵਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਣਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਨਿਰਣੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹਾਂ।

\*\*\*



## ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਸਿਆਸੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੱਲੋਂ ਨਿਭਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਹੇਰਾਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਸ਼ੇਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਬੜੀ ਹੀ ਮਹਾਰਤ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਲਾ ਸੀ ਤੇ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਕਲਾ ਦੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ। ਇੱਕੱਲੀ ਕ੍ਰਿਸਚੀਅਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਹੀ ਲਿਉਗਰ ਵੇਲੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਗਰ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸਿਹਰਾ ਇਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਬਝਦਾ ਸੀ।

ਜੰਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੀ ਕਾਰਜਕਰਤਾ ਤੇ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੌਕਾ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਭ ਕੁਝ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕੰਮ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾੜਾ ਸੀ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਨਾਕਾਮੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਲੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ। ਅਨੇਕਾਂ ਮੌਕੇ ਅਜਿਹੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਵਿਹਾਰਕ ਸਬਕ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਇਹ ਸਬਕ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਏ ਸਨ। ਸਾਡੀ ਧਿਰ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਫਾਇਦਾ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਮੰਦੇ ਭਾਗੀਂ ਸਾਡੀ ਧਿਰ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸਬਕ ਸਿੱਖਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਇੱਛੁਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਕੀ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪਾਲਸੀ ਹੈ ਵੀ ਸੀ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਅਢੁਕਵਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਾਮਕ ਵੀ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦਾ ਫਾਇਦੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਤ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੇ ਵੀ ਜਰਮਨ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਪੁਣਛਾਣ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ ਜਾਂ ਸਾਧਨ, ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਇਸ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲ ਉੱਤੇ ਹੀ ਭੇਬਲਭੂਸੇ ਵਿੱਚ ਪਏ ਜਾਪਦੇ ਸਨ।

ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਕਾਰਗਰਤਾ ਨੂੰ ਉਸ ਟੀਚੇ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਇਸ ਤੋਂ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ

ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਛੁਤ ਟੀਚੇ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ। ਜਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਅਸੀਂ ਲੜ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਹ ਮਹਾਨਤਮ ਤੇ ਉਚਤਮ ਆਦਰਸ਼ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਤਾਪ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਲੜਾਈ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਕੌਮ ਦੇ ਸਵੈਮਾਣ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਲਈ ਸੀ। ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਸਵੈਮਾਣ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਉਚੇਰੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਲੜਾਈ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕੌਮਾਂ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਰ ਲੜ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ, 'ਜਦੋਂ ਹੋਣ ਤੇ ਨਾ ਹੋਣ' ਦਾ ਸਵਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਾ ਜਵਾਬ ਮੰਗਦਾ ਹੋਵੇ, ਅਜਿਹੇ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਤੇ ਸੁਹਜਮਈ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਖਲ੍ਹਾ ਵਿੱਚੋਂ ਵਜੂਦ ਨਹੀਂ ਧਾਰਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਮਨੁੱਖੀ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਹੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਵੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਹੀ ਕੌਮਾਂ ਜਾਂ ਨਸਲਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਸਲਾਂ/ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕੌਮ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਖਾਤਰ ਜੂਝ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਚੱਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਦਰਾਂ ਕੌਮਤਾਂ ਜੂਝ ਰਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਨੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੋਲਤੋਕ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹੋ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੁਰੰਤ ਫ਼ਰੰਤ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਜੰਗ ਅੰਦਰ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਉਸ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਕਿਰਕ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਨੁੱਖੀ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗ਼ੁਲਾਮੀ ਦੇ ਜੂਲੇ ਹੇਠ ਪਿਸਣਾ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੇਠੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕੋਈ ਗੱਲਬਾਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹੀ ਤਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਇਤਰ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਪੂਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿੱਚ ਰੱਬੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣ 'ਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਖ਼ੂਬਸੂਰਤੀ ਵਰਗੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜੰਗੀ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਮਾਪਦੰਡ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁਲਾਕਣ ਵੀ ਇਸੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਕਿਰਕ ਹਥਿਆਰ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਨੁੱਖੀ ਸਨ, ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ ਉਹ ਤੁਰੰਤ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਲਈ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਣ। ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਤੇ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਕੌਮੀ ਸਵੈਮਾਣ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰਾਖੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣ।

ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਇੱਕ ਸੰਭਾਵੀ ਪਹੁੰਚ ਸੀ, ਜੋ ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਬਾਰੇ ਅਪਣਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ



ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਲਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਨੀ ਭਾਵਾਂਡੋਲਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਸਮਝ ਗੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਹਥਿਆਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਖਤਰਨਾਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ।

ਦੂਜਾ ਅਤਿਅੰਤ ਅਹਿਮ ਸਵਾਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਨ ਕਿਸ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਮੁਰਦਾਹਾਲ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ? ਜਾਂ ਫੇਰ ਅਧਖੜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ? ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ ਅਪੀਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕਾਰਗਰ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਆਖਿਆ ਹੀ ਰਾਸ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਦਾ ਸਾਇੰਸ ਨਾਲ ਓਨਾ ਕੁ ਹੀ ਵਾਸਤਾ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਇਸਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਕਲਾ ਨਾਲ। ਇਸਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੁਨਰ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਡਿਜ਼ਾਈਨਰ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਸ਼ਕਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਭੀੜ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚੇ। ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਉਹ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਓਨੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਕਲਾ ਬੇਹਤਰ ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਹੋ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਹਿਦਾਇਤਾਂ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੁਨਰ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਇਨੀ ਸਫ਼ਾਈ ਤੇ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਰਨ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਬਾਰੇ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਲੱਗਣ। ਪਰ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ। ਇਹ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਰਕਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਡਣ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਪਾਪੂਲਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉਪਰ ਦੀ ਨਾ ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਜਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਓਨੀ ਹੀ ਨਿਰਣਾਇਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੁਨਰ ਇਸੇ ਗੱਲ 'ਚ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਕੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਡ ਸਕੇ। ਉਸ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਹੈ ਕਿ ਖੁਦ ਨੂੰ ਉਸ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਢਾਲੇ, ਜੋ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਢੁਕਵੀਂ ਹੋਵੇ ਤੇ ਕੰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਛੂਹ ਸਕੇ।

ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ ਕੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਰ ਲਿਖੇ ਤਰਕ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ:

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਲੀਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਹੁਤ ਸੀਮਤ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਹੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਉਹੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਬੁਨਿਆਦੀ ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਫਾਰਮੂਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ

ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਅਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਛੁਪਿਆ ਵਿੱਚਾਰ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਾ ਆ ਜਾਵੇ। ਅਮਰਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕੀ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੁਨੇਹੇ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਜਿੰਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਲਈ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਟੀਕ ਹੋਣਾ ਓਨਾ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਸਟੇਰੀਅਨ ਤੇ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸਤਿਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਜੋਕਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਉੱਕਾ ਹੀ ਉਲਟੀ ਤਸਵੀਰ ਸੀ। ਇਸ ਗਲਤੀ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਲਟਾ ਢਾਹੂ ਅਸਰ ਹੀ ਪਾਇਆ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਤੇ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਦਾ ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਰਗਰ ਸੀ। ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲੀਆਂ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੰਗ ਦੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੁਖਤਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਸੂਚਨਾ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਸੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਟਰੇਡ ਤੇ ਮਾਹਿਰ ਦਿਮਾਗਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਜਰਮਨ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਇੱਕ ਅਦੁੱਤੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤਾਣੇ-ਬਾਣੇ ਵਿੱਚ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਸਲੋਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਰੱਖਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹਨ, ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡਮੁੱਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਿੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੱਗਾਤਾਰ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਨੂੰ ਝੇਲਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸ਼ਰਤ ਹੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਹੇ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਾਸੜ ਪਹੁੰਚ ਇਖਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਗਲਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਵਿੱਚ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਸਚਾਈ ਦੇ ਉਹੀ ਪੱਖ ਪੇਸ਼ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਹੋਣ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਬਣ ਦੇ ਉਸ ਪੋਸਟਰ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹੋਗੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਸਾਬਣ ਦੇ ਗੁਣਗਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹੋਣ? ਬਿਲਕੁਲ ਇਹੋ ਗੱਲ ਸਿਆਸੀ ਇਸਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੀ ਮੁਰੱਖਤਾ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹਰਚਾ ਤੋਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਸੁੱਟੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਦਾ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਸੰਕੇਤ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲਵੋ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਬੂਤ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਖਰਕਾਰ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੋਕ



ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ।

ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ ਸਨ ਕਿ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਇਸ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੌਮ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ 'ਤੇ ਤਰਕ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸਿੱਧ-ਪੱਧਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਾਂ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮਾੜਾ, ਜਾਂ ਪਿਆਰ ਜਾਂ ਨਫਰਤ, ਸਹੀ ਜਾਂ ਗਲਤ, ਸੱਚ ਜਾਂ ਝੂਠ, ਵਿੱਚ ਵਿੱਚਾਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੀਆਂ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚਾਲੇ ਵਾਲਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਚੁਣਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸ਼ੰਕਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵੀ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਉਲਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੜੀ ਹੀ ਮਹਾਰਤ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਹਾਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਰਾਹੀਂ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਮਨੋਬਲ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਈ ਰੱਖਿਆ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੀਟਾਣੂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਸਾਰ ਤੱਤ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਸ ਤੋਂ ਢੁਕਵੇਂ ਅਸਰ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਸਿਰਫ ਅਕਲੋਂ-ਵਿਹੂਣੇ 'ਸਿਆਸਤਦਾਨ' ਹੀ ਇਹ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰੂਹ ਫੁਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਇੰਜ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾ ਸਿਰਫ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਨ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਵੀ ਸੀ।

ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਉੱਤੇ ਕੀ ਕੁਝ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜੋ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਤੇ ਸਰਲ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕੋਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਮੂਹਰੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਉਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਖਾਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਇੰਜ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ ਚਾਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਉਸ ਅੰਦਰਲੇ ਸੁਨੇਹੇ ਨੂੰ ਭੰਡਣ ਵਿੱਚ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਦੀ ਝਾੱਕ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੁਝ ਵੱਖਰੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ। ਇੰਜ ਉਹ ਹਰ ਉਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋ ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਿੱਸਿਆਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਛੱਡ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਅੰਦਰ ਛਾਵਾਂਡੋਲਤਾ ਤੇ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਦਰਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਮਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੂਚਨਾ ਵਿੱਚਲੇ ਸੰਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਚਾ ਸਕਣ, ਲੱਗਾਤਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਦੁਹਰਾਵ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਛਾਪ ਛੱਡਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਨਾਅਰੇ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਖਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਾਰ ਮੁਢਲੇ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਪਰਤ ਆਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਹੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਚਾਹੇ ਸਿਆਸੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਵਪਾਰਕ, ਉਸ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਿੜਤਾ ਨਾਲ ਚੱਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੱਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਮੁਹਿੰਮ ਲਾਜਵਾਬ ਸੀ। ਇਹ ਕੁਝ ਹੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਜਨਤੱਕ ਖਪਤ ਲਈ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸਾਬਤ ਕਦਮੀ ਨਾਲ ਮੁੜ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗਰਤਾ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਹਸਾਉਣੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਫੇਰ ਉਹ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤੇ ਅਖੀਰ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਦਰਜੇ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਰਫ ਵਿਹਲਤ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੇ ਦਾਲ ਫੁਲਕੇ ਲਈ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਅਖੀਰੀ ਰਾਹ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੰਦਭਾਗੇ ਸਨ।

\*\*\*



## ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਬਿਗੁਲ

1915 ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ 1916 ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੋਰ ਤਿੱਖਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਤੇ 1918 ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੱਕ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਾਡੇ ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੋਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਰਮਨਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਕਾਬਲ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਕਮਾਂਡਰ ਇਸ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਜੂਝਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਪਰ ਮੰਦਭਾਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਲਈ ਲੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤਾਂ ਹੀ ਅਸਰਦਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇਕਰ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਢ ਸਿਵਲੀਅਨ ਫਰੰਟ ਵਿੱਚੋਂ ਬੱਝਦਾ।

1918 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੈਰੀਨ ਦਰਿਆ ਦਾ ਦੱਖਣੀ ਕੰਢਾ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਜਰਮਨ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਪਾਲਸੀ ਅਪਣਾਈ, ਉਹ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਮੇਂ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਅਫ਼ਕਵੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਮੁਜਰਮਾਨਾ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮੂਰਖਤਾ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਸੀ ਜਾਂ ਗ਼ਦਾਰੀ? ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ। ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲੀ ਕੁੜੱਤਣ ਵਧਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੀ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਸਾਡੇ ਦਰਮਿਆਨ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚਿਆ, ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਅੰਦਰ ਚੱਲਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਇਸ ਢਾਹੂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਾ ਸਕਦਾ।

1914 ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਅੰਦਰ ਕੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਇੱਕ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰਦੀਆਂ ਅੱਗੇ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਸਨ? ਇਆਨਜ਼ੋ ਦੇ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਇਤਾਲਵੀ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉੱਥੇ ਕੀ ਵਾਪਰਿਆ? ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਰਹੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕੌਮੀ ਜਜ਼ਬੇ ਦੀ ਅੱਗ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਭੜਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ, ਕਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਅੰਦਰ ਅੰਤਮ ਜਿੱਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ? ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਮਾੜਾ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਤਾਜ਼ਾ ਅਖਬਾਰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਖੂਨ ਬੋਲਣ ਲੱਗਦਾ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਮੰਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਪਿੱਠ ਵਿੱਚ ਛੁਰਾ ਮਾਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਉਠਦਾ ਕਿ ਜੇ

ਵਿਧਾਤਾ ਨੇ ਜਰਮਨ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ।

ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਜੰਗ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਨਾਲ ਨੂੜ ਕੇ ਕਿਸਮਤ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮਤਰੇਆ ਸਲੂਕ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਸਿਓਂ ਆਈ ਗੋਲੀ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਤਮਾਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਜਦ ਕਿ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅੱਸੀ ਲੱਖ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਚੰਗਾ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਬੰਦ ਰੱਖਦਾ ਤੇ ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲੱਗੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬਖੂਬੀ ਨਿਭਾਈ ਜਾਂਦਾ।

1915 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਲੀਫਲੈਟ ਸਾਡੀਆਂ ਖੰਦਕਾਂ 'ਤੇ ਡਿੱਗਿਆ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਇੱਕੋ ਹੀ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਅੰਦਰ ਵਧ ਰਹੀ ਬੇਚੈਨੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਘੜੀ ਗਈ ਸੀ। ਲੋਕ ਅਮਨ ਲਈ ਤਾਂਘ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੰਗ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ। ਜਿੱਤ ਦੇ ਅਸਾਰ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਘੱਟ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ 'ਕੈਸਰ' ਤੇ 'ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਫੌਜਵਾਦ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਰਸਾਉਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੀ ਲੜਾਈ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ ਕੈਸਰ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਦੇ ਇਸ ਦੋਖੀ ਨੂੰ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਇਸ ਜੰਗ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਜੰਗ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਮਹੂਰੀ ਕੌਮਾਂ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਲੀਗ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਦਰਜੇ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੀਫਲੈਟਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਘਰੋਂ ਆਈਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵੀ ਨੱਥੀ ਕੀਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦਾ ਅਭਾਸ ਮਿਲਦਾ ਸੀ।

ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੇ ਹੱਸ ਛੱਡਦੇ। ਪੜਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਲੀਫਲੈਟ ਹੈਂਡਕ੍ਰਾਫਟਰ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਪੈਂਫਲੈਟਾਂ ਦਾ ਅਗਲਾ ਹੜ੍ਹ ਆਉਣ ਤੱਕ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਹ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਟੇ ਜਾਂਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਇੱਕ ਲੱਛਣ ਬੜਾ ਉਘੜਵਾਂ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਫੌਜਾਂ ਤੈਨਾਤ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ੀਅਨਾਂ ਵਿਰੁਧ ਭੜਕਾਉਣ ਦੀ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਸ ਜੰਗ ਲਈ ਸਿਰਫ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ, ਬਾਵੇਰੀਅਨਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਹ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ।

ਲੱਗਾਤਾਰ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਸ਼ੀਅਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਵਧਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਆਮ ਗਲਤੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵਧ ਸੰਗੀਨ ਜੁਰਮ ਸੀ। ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਸਾਰੀ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਖਮਿਆਜ਼ਾ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ।

1916 ਤੱਕ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ 'ਤੇ ਆਪਣਾ



ਅਸਰ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਠੀਕ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਆਈਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵੀ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਜੰਗ ਦਾ ਸਾਰਾ ਅਖਾੜਾ ਘਰੀਂ ਬੈਠੀਆਂ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਜਨਾਨੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤੇਜ਼ੇ ਇਸ ਜ਼ਹਿਰ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਚੰਦ ਮੁਰੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਰਮਨ ਔਰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਇਹ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਭਰੇ ਖਤ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ।

1916 ਤੱਕ ਫੌਜਾਂ ਅੰਦਰਲੀ ਬੇਚੈਨੀ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਬੇਚੈਨੀ ਠੀਕ ਵੀ ਸੀ। ਜਦ ਸਾਡੇ ਸਿਪਾਹੀ ਭੁੱਖੇ ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਕੇ-ਸਬੰਧੀ ਬੇਹਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਾਅਵਤਾਂ ਉਭਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਸਭ ਕੁਝ ਉਵੇਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

1916 ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਡਵੀਜ਼ਨ ਨੂੰ ਸੋਮੀ ਦੀ ਜੰਗ ਉੱਤੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਬੱਧੀ ਅਸੀਂ ਤੋਪਾਂ ਦੇ ਵਰਦੇ ਗੋਲਿਆਂ ਮੋਹਰੇ ਡਟੇ ਰਹੇ। ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਸਾਨੂੰ ਬੋੜਾ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਹਟਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਪਰ ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਖੁੱਸੀ ਹੋਈ ਜ਼ਮੀਨ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ। ਸੱਤ ਅਕਤੂਬਰ 1916 ਨੂੰ ਮੈਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਿਸਮਤ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਮੁੜ ਬੈਰਕਾਂ ਤੱਕ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਤੇ ਉੱਥੇ ਮੈਨੂੰ ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਟ੍ਰੇਨ ਰਾਹੀਂ ਜਰਮਨ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਘਰ ਛੱਡਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਾਂ ਸਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਜਾਪਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਔਖਾ ਸੀ ਕਿ ਵਰਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਰਮਨੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਲੱਗਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਹਰਮਸ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਜਰਮਨ ਔਰਤ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਪਈ, ਉਹ ਇੱਕ ਨਰਸ ਸੀ। ਦੋ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬਾਦ ਇਹ ਆਵਾਜ਼ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਈ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਟ੍ਰੇਨ ਜਰਮਨ ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜ ਰਹੀ ਸੀ, ਸਾਡੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਰਹੇ ਸਾਂ, ਜਿੱਥੋਂ ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਲੰਘੇ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਅਸੀਂ ਨੌਜਵਾਨ ਸਵੈ-ਸੇਵਕ ਸਾਂ। ਤੇ ਅੰਤ ਅਸੀਂ ਪੁੱਜ ਗਏ, ਉਹੀ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਘਰ, ਖਿੜਕੀਆਂ। ਇਹ ਮਾਤਭੂਮੀ ਸੀ। ਅਕਤੂਬਰ 1914 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਸਾਡੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋਸ਼ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਭੁੱਖੀ ਚੁੱਪੀ ਸੀ। ਹਰ ਕੋਈ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਦਾਅ ਉੱਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਬਰਲਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੀਲਤਜ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ 'ਚ ਭਰਤੀ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਕਿੰਨੀ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਸੀ ਜੰਗ ਦੇ ਚਿੱਕੜ ਭਰੇ ਮੈਦਾਨ ਤੋਂ ਇਸ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਦੁੱਧ ਧੋਤੇ ਬਿਸਤਰ ਤੱਕ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਅੰਦਰ ਵੜਨ ਤੋਂ ਹੀ ਝਕ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੀ ਬੰਦਾ ਮੁੜ ਤੋਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਆਦੀ ਹੁੰਦਾ। ਮੰਦੇਭਾਗੀਂ ਕਈ ਹੋਰ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਇਹ ਨਵਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਮੋਰਚੇ ਵਾਲੀ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਇੱਥੇ

ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ। ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਂਦੇ ਹੋਏ ਸੁਣਿਆ, ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਡਰ ਦਾ ਗੁਣਗਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਸਿਰਫ਼ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਸੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲੀ ਤਾਂ ਹਵਾ ਹੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸੀ। ਲਟਕੇ ਹੋਏ ਚਿਹਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਬਹਾਦਰ ਫੌਜੀਆਂ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਭਗੌੜਿਆਂ ਦੀ ਤਰੀਫ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਤਰਸਯੋਗ ਮਨੁੱਖੀ ਮੁਹਾਂਦਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਣਾ ਇਹ ਸ਼ੇਖੀ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਆਪਣਾ ਹੱਥ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਸਕੇ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਖ਼ਮ ਮਾਮੂਲੀ ਸੀ, ਪਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਉਹ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਕੁਝ ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰ ਸੂਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਚੁੱਪਚਾਪ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਪਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਸਨ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਸੀ, ਮੈਂ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਸ ਵਰਗੇ ਗੱਦਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ? ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਸ਼ੇਖ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਵੀ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਮੈਂ ਤੁਰਨ ਜੋਗਾ ਹੋਇਆ, ਮੈਨੂੰ ਬਰਲਨ ਜਾਣ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲ ਗਈ।

ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬੁੜ੍ਹ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਮਹਾਂਨਗਰ ਭੁੱਖ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਸੀ। ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਹਰ ਕਿਤੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਾਲੀ ਚਰਚਾ ਹੀ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਮਿਉਨਿਖ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਬਦਤਰ ਸਨ। ਹਸਪਤਾਲ 'ਚੋਂ ਛੁੱਟੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਰਿਜ਼ਰਵ ਬਟਾਲੀਅਨ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਅਜਨਬੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹਾਂ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬੇਚੈਨੀ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਦਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਗਰਮ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਇੱਕ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਨੌਨ-ਕਮਿਸ਼ਨਡ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਫਰੰਟ ਤੋਂ ਮੁੜੇ ਫੌਜੀਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਦੁਰਵਿਹਾਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਕਦੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖੀ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਸਮਰੱਥ ਸਨ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਸਾਰੀ ਹਵਾ ਹੀ ਪਲੀਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਕੰਮ ਤੋਂ ਜੀ ਚੁਗਾਉਣ ਨੂੰ ਸਿਆਣਪ ਅਤੇ ਡਿਉਟੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਦਫ਼ਤਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਪਏ ਸਨ। ਲੱਗਭਗ ਹਰ ਕਲਰਕ ਯਹੂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਹਰ ਯਹੂਦੀ ਕਲਰਕ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਲੜਾਕੂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਮ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ।

ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਹਾਲਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੇ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਜੋਕਾ ਵਾਂਗ ਉਹ ਕੌਮ ਦਾ ਖੂਨ ਚੂਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਵੀਆਂ ਉਭਰੀਆਂ ਜੰਗੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰ ਵਾਂਗ ਵਰਤ ਰਹੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਬੇਰੋਕ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਉੱਤੇ ਖਾਸ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਲ ਹਾਲਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ 1916-17 ਤੱਕ ਸਾਰੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਯਹੂਦੀ ਸਹਾਇਏ ਅਧੀਨ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਕਿਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਂ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਚਾਵ ਦੇ ਕਦਮ ਨਾ



ਕੁੱਝ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਮੰਦਭਾਗਾ ਦਿਨ ਆਉਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਖੀਰੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇਗਾ।

ਜਦੋਂ ਯਹੂਦੀ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਪਰਸ਼ੀਅਨਾਂ ਵਿਰੁਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੋਰਚੇ ਵਾਂਗ ਘਰੇਲੂ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦਾ ਪਤਨ, ਦੂਜੇ ਦੀ ਵੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇਗਾ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਮੈਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪੀ ਯਹੂਦੀ ਚਾਲਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਤੇ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਖਹਿਬੜ ਰਹੇ ਸਨ, ਯਹੂਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਏਨੇ ਸਾਹਮਣੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿੱਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਵੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ ਨਾਲ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂਧੇ ਮੂੰਹ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਇੱਕੋ ਕੌਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਲੜਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਹੀ ਬੇਹਤਰ ਸਮਝਿਆ। ਮਾਰਚ 1917 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਬਟਾਲੀਅਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

1917 ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਤਾਂ ਇੰਜ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੜਾਈ ਦੇ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਇਹ ਸਮਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਰੂਸੀਆਂ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਡੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਉਮੀਦ ਜਾਗ ਪਈ। ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅੰਤ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਸਾਡੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਗਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। 1917 ਦੀ ਪਤਝੜ ਵਿੱਚ ਇਟਲੀ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਅਸਰ ਤਾਂ ਚਮਤਕਾਰੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਆਮ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਤੂਫ਼ਾਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੀ ਸੀ।

ਠੀਕ ਉਦੋਂ ਜਦ ਅਖੀਰੀ ਹੱਲੇ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਘੜੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਐਨ ਯਕੀਨੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ੜਯੰਤਰ ਰਚਿਆ ਗਿਆ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੜਤਾਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜੇ ਇਹ ਸ਼ੜਯੰਤਰ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਪਤਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਗੱਦਾਰ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਹ ਹੜਤਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਚੱਲਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਸਿਰੇ ਨਾ ਚੜੀ। ਪਰ ਇਸ ਵੱਲੋਂ ਨੈਤਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਨੁਕਸਾਨ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਸੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਇਹ ਫੌਜ ਲੜ ਕਿਸ ਲਈ ਰਹੀ ਸੀ? ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੇ ਲੋਕ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇੰਨੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਆਖਿਰ ਕਿਸ ਲਈ ਸਨ? ਕੀ ਕੋਈ ਸਿਪਾਹੀ ਉਸ ਜਿੱਤ ਲਈ ਲੜੇਗਾ? ਜਦ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੋਕ ਉਸ ਜਿੱਤ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੜਤਾਲ 'ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਦੂਜੀ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਉੱਤੇ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਏਗਾ? ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੰਬੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਐਂਟਟੀ ਦਿਓਕੰਦ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਡੋਗਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਏ। ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਮੋਰਚਿਆਂ 'ਤੇ ਲੜਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਖੀਰ ਹੁਣ ਇਸ

ਨੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਜਰਮਨ ਹਮਲੇ ਦੀਆਂ ਤਿਆਰੀਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਅੱਗੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਪਸੀਨੇ ਛੁੱਟ ਰਹੇ ਸਨ।

ਪੈਰਿਸ ਤੇ ਲੰਦਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਕੋਈ ਚਾਂਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਐਂਟਟੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚੁੱਪ ਛਾ ਗਈ ਸੀ। ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਸਿਪਾਹੀ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਦਲ ਗਏ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੁੱਧੂ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤ ਸਿਰਫ਼ ਤਬਾਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਫੌਜੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਸੀ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਧੂੜ ਚਟਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਹੀ ਉਡਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਇਹੋ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅੰਤ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ 'ਤੇ ਰੂਸੀ ਜਿੱਤ ਜਾਣਗੇ। ਇੰਨਾ ਖੂਨ ਵਹਾ ਕੇ ਜਰਮਨ ਅਖੀਰ ਹੰਭ ਜਾਏਗਾ। ਤੱਥ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਜਰਮਨ ਉੱਤੇ ਰੂਸੀਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਟਾਲਿਆ ਤਾਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਰੂਸ ਤੋਂ ਲਾਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਹੁਣ ਕਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਐਂਟਟੀ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਉੱਤੇ ਡਰ ਤੇ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਭਾਰ ਪਾਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਡਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹਰਾ ਸਕੇ, ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਪੱਛਮ ਦੇ ਫਰੇਂਟ 'ਤੇ ਲਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਇਸ ਅਦਭੁਤ ਧਰਤੀ ਦੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਜਿੱਤ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਠੀਕ ਉਦੋਂ ਜਦੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਜਰਮਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਠੰਡੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਡਰਦੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ ਡਰੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਅਚਾਨਕ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਣ ਉਠਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਜਰਮਨ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਮ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਚਾਨਕ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੜਤਾਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਫੇਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਅੰਦਰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ। ਜਿੱਤ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼, ਫ੍ਰੈਂਚ ਤੇ ਅਮਰੀਕਨ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। 'ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਹੈ।' ਇਸ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਆਮ ਹੜਤਾਲ ਦਾ ਇਹੋ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਹੜਤਾਲ ਕਾਰਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜਰਮਨ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਗਵਾਣੀ ਪਈ। ਮਿੱਤਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸੈਨਾਵਾਂ ਨੇ ਚੰਗੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਲਈ ਵੱਡੀਆਂ ਰਕਮਾਂ ਕਬੂਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕੋ ਉਦੇਸ਼ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਛੁੱਟ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ।



ਇਹ ਮੇਰੀ ਕਿਸਮਤ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਫੇਰ ਅੰਤਮ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਤੇ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਖੀਰੀ ਵਾਰ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਹਮਲਾਵਰ ਰੂਪ ਲਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਜੇਤੂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਜੈਕਾਰੇ ਸੁਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਦੋਸ਼ ਭਰਤੀ ਦੇ ਗੀਤ ਮਾਰਚ ਕਰਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜ ਉਠੇ ਸਨ। ਇਹ ਅਖੀਰੀ ਵਾਰ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਜ਼ੁਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕੀਤੀ ਸੀ।

1918 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਅੱਧ ਤੱਕ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਬੇਚੈਨੀ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਵਾਲ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਕਿ 'ਆਖਰ ਘਰ ਅੰਦਰ ਉਹ ਕਿਸ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੰਗ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਮੁਰੱਬ ਹੀ ਹੁਣ ਜਿੱਤ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਘਰੇਲੀ ਫਰੰਟ ਤੋਂ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਹੀ ਜੰਗ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਬਹਿਸਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਆਖਿਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਬਾਲੰਗ ਵੇਟ ਅਧਿਕਾਰ ਕੀ ਮਾਇਨੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ? ਸਾਡੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੇ ਕੀ ਇਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਜਾਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ? ਕੀ ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲੜ ਰਹੇ ਸੀ? ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਪਾਹੀ ਜੰਗ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਹੀ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸੀ।

ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿੱਚਾਰ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਹ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਲਈ ਕੌਮ ਦਾ ਹਿੱਤ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਜੇਬਾਂ ਭਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਮਤਲਬ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਹੇ ਟੰਗੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਅਮਨ ਨੂੰ ਵੀ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਲੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਹਰਾ ਵੀ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਗਾਂ ਮੰਨਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ, ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣਾ।

ਹਾਲੇ ਵੀ ਫੌਜ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਇਹੋ ਵਿੱਚਾਰ ਸਨ। ਪਰ ਘਰੇਲੀ ਫਰੰਟ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਮਾੜੀਆਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੇਂ ਭਰਤੀ ਹੋਏ ਫੌਜੀਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਕਾਰ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹੀ ਔਲਾਦ ਹਨ। ਅਗਸਤ-ਸਤੰਬਰ ਤੱਕ ਇਸ ਬਿਖਰਾਵ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਫੈਲਣ ਲੱਗੀਆਂ।

ਸਤੰਬਰ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਟੁਕੜੀ ਨੇ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਉਸ ਪੁਜ਼ੀਸ਼ਨ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ 1914 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਜੁਲਾਈ 1917 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੁਬਾਰਾ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਪੁਰਾਣੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਬਹੁਤ ਭਾਵੁਕ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਮਰਦੇ ਦਮ ਤੱਕ ਫਰਜ਼ ਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ' ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾਦੀਆਂ ਸਨ। ਤਿੰਨ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤੱਕ ਤੋਪਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰੀ ਬੰਬਬਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, 31 ਜੁਲਾਈ 1917 ਨੂੰ ਜਮੀਨੀ ਹਮਲਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ।

1918 ਦੀ ਪਰਭਤ ਗੁੱਤੇ ਅਸੀਂ ਤੀਜੀ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਾਂ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ

ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸਹਿਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੇ ਸਨ। ਹੋਰਨਾ ਥਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵੀ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ। ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਆਏ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਇੱਥੇ ਵੀ ਅਸਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਨੌਜਵਾਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਸਨ। ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਜੋ ਆ ਰਹੇ ਸਨ।

ਤੇਰਾਂ-ਚੌਦ੍ਹਾਂ ਅਕਤੂਬਰ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਪੀਲੀ ਗੈਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਨਿਜੀ ਤਜ਼ਰਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸੇ ਰਾਤ ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਤਜ਼ਰਬਾ ਕੀਤਾ। ਰੁਕ ਰੁਕ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਹੀ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਗੈਸੀ ਗੋਲੀ ਵਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਠੰਡੇ ਪੈ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਤੜਕਸਾਰ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਦਰਦ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਸੱਤ ਵੱਜਦਿਆਂ ਤੱਕ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮਘਦੇ ਕੋਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਭਖ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਮੇਰੇ ਚਾਹੇ ਪਾਸੇ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਪੋਮਰੇਨੀਆ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਅਨਿਸ਼ਚਤਤਾ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਲੋਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਕੁਝ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਕਿਆਸ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੀਆਂ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮੇਰੇ ਕੰਨੀਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਬਾਰੇ ਮਾੜੀਆਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਲੱਗਾਤਾਰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਭ ਜੰਗ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਫ਼ੈਸਲਾ ਇੰਨੀ ਛੱਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਖਬਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ।

ਨਵੰਬਰ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤਣਾਓ ਸਿੱਖਰ 'ਤੇ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਚਿਤਾਵਨੀ ਤੋਂ ਮੁਸੀਬਤ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟ ਪਈ। ਉਹ ਲਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭਰ ਕੇ ਆਏ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਸਵੈਮਾਣ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਲੜਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕੁਝ ਠੀਕ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਣਾ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਮੀਦ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਇੰਨੀ ਕੁ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਧੰਦਾ ਕਰ ਸਕਾਂ।

ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਸੋਚ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਗੱਦਾਰੀ ਸਿਰਫ ਸਥਾਨਕ ਘਟਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬੋਧਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਪਾਗਲਪਨ ਮਿਉਨਿਖ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫੈਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਸਿਰਫ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਦੀ ਬਗ਼ਾਵਤ ਹੈ। ਅਫਵਾਹਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਥਾਨਕ ਮਾਮਲਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੁਕੰਮਲ ਇਨਕਲਾਬ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਖ਼ਬਰਾਂ ਮੋਰਚੇ ਤੋਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰਤ ਆਤਮ-ਸਮਰਪਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕੀ? ਕੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਸੀ?

ਨਵੰਬਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੋਕਲ ਪਾਦਰੀ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣ ਲਈ ਆਇਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਦਿਆਂ ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਇਹ ਦੱਸਦਿਆਂ ਕੰਬ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਹੁਣ 'ਗਣਰਾਜ' ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਭਾਸ਼ਣ



ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਾਹੀ ਘਰਾਨੇ ਦੇ ਸ਼ਹਲੇ ਗਾਏ ਤੇ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚਰਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਹ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉੱਥੇ ਬੈਠਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਖਸ ਆਪਣੇ ਹੁੰਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੋਕ ਸਕਿਆ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਲੰਬੀ ਜੰਗ ਦੇ ਖਾਤਮੇ 'ਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਹਾਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਜੇਤੂਆਂ ਦੇ ਰਹਿਮ ਕਰਮ 'ਤੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਕੇ ਰੋ ਪਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਹੋਰ ਸੁਣ ਸਕਣਾ, ਮੇਰੇ ਵਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਾਰਡ ਵਿੱਚ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਫਟ ਰਹੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਕੰਬਲ ਅਤੇ ਸਿਰਾਹਣੇ ਵਿੱਚ ਦੱਬ ਕੇ ਲੇਟ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅੱਜ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਰੋਇਆ ਸੀ।

ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਬਪੋੜਿਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਇਰਾਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸੀ। ਜੰਗ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਵਿਛੋੜੇ 'ਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਸ਼ਿਕਵੇ ਦਾ ਇੱਕ ਬੋਲ ਵੀ ਮੂੰਹ ਨਾ ਕੱਢਿਆ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਪਾਪ ਸੀ। ਅਖੀਰੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਗੈਸ ਨੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਕੇ ਮੈਂ ਘਬਰਾ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਫੇਰ ਤੁਰੰਤ ਮੇਰੀ ਜ਼ਮੀਰ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੰਦੀ: "ਮੁਰੱਖ ਤੂੰ ਕੀ ਰੋ ਰਿਹਾ ਹੈਂ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਸੌ ਗੁਣਾ ਭਿਆਨਕ ਨੇ।" ਮੈਂ ਚੁਪਚਾਪ ਆਪਣੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦੁੱਖ ਕੋਈ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ।

ਪਰ ਹੁਣ ਸਭ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਹ ਤਸੀਹੇ, ਉਹ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਮਹੀਨਿਆਂ ਬੱਧੀ ਜਰੀ ਭੁੱਖ-ਪਿਆਸ, ਰੂਹ ਤੱਕ ਉਤਰੇ ਮੌਤ ਦੇ ਡਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੋਰਚਿਆਂ 'ਤੇ ਡਟੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਵੀਹ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਸਭ ਬੇਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੀ ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਾਨਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ? ਕੀ ਇਹੋ ਉਹ ਮੰਜ਼ਿਲ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ-ਸਤਾਰ੍ਹਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਗੱਭਰੂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਗੋਦ 'ਚ ਸਮਾ ਗਏ? ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੁਜਰਮਾਂ ਦੇ ਇਹ ਟੋਲੇ ਸਾਡੀ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ 'ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਸਕਣ। ਪਰ ਕੀ ਇਹੋ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਕੁਰਬਾਨੀ ਸੀ? ਕੀ ਜਰਮਨ ਦੀ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ? ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸੀ?

ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਵਾਪਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਜਾਨਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ, ਮੇਰਾ ਦਿਮਾਗ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਫਟਣ ਲੱਗਦਾ, ਸਿਰ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਝੁਕ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਦਹਦਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਭਿਆਨਕ ਸਨ ਤੇ ਰਾਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ। ਪਾਗਲ ਜਾਂ ਫੇਰ ਮੱਕਾਰ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਰਹਿਮ 'ਤੇ ਜਿਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਨਫਰਤ ਵਧਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਹੋਣੀ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਦਿਖਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਛੱਡ ਦਿਆਂ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਇਹੋ ਮੇਰੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਰਾਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਉਸਾਰਨ ਦੀ ਸੋਚਨਾ ਵੀ ਕਤਮ ਖਿਆਲੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਾਪਰਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਅਟੱਲ ਸੀ। ਵਿਲੀਅਮ ਦੂਜਾ ਜਰਮਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਰਾਜਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਵੱਲ ਦੋਸਤੀ

ਦਾ ਹੱਥ ਵਧਾਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਹੱਥ ਫੜੀ, ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਛੁਰਾ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਲਹ-ਸਫਾਈ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਮੈਂ ਰਾਜਸੀ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ।

...



ਅਧਿਆਇ ਅੱਠਵਾਂ

## ਮੇਰੇ ਸਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ

ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਮਿਊਨਿਖ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਰੈਜੀਸਟ੍ਰੇਟ ਦੇ ਡੀਪ ਗਿਆ, ਜੋ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਮਾਹੌਲ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਨਾ ਉਕਸਾਉ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਇੱਥੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਜੰਗ ਵੇਲੇ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਾਥੀ ਅਰਨਸਟ ਨਾਲ ਮੈਂ ਟ੍ਰਾਂਸਟੀਅਨ ਆ ਗਿਆ। ਮਾਰਚ 1919 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਮਿਊਨਿਖ ਵਿੱਚ ਸੀ।

ਆਈਨਰ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਕੌਂਸਲ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਿਆ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਟੀਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਇਲਕਲਾਬ ਦੇ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮੰਤਵ ਸੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਬਣਦੀਆਂ। ਸਾਰਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇਹੋ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਆਖਿਰ ਕੀਤਾ ਕੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪਰ ਹਰ ਵਾਰ ਇਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਅਤਿਕਾ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਸਰਦਾਰ ਕੰਮ ਲਈ ਇਹ ਮੁੱਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਸੀ।

ਆਪਣੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਮਾੜੀ ਲਿਸਟ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। 27 ਅਪ੍ਰੈਲ 1919 ਨੂੰ ਤਤਕਾਲ ਮੈਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਤਿੰਨ ਜਣੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਆਏ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਰਾਇਫਲ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਜਾਂਚ ਕਮੇਟੀ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿਆਸੀ ਟਕਰਾਅ ਸੀ।

ਕੁਝ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਲੈਕਚਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਆਸੀ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦਾ ਭਵਨ ਉਸਾਰ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹਮਥਿਆਲ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨਾਲ ਅਸਲੀ ਹਾਲਾਤ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਸਾਂ ਕਿ ਨਵੰਬਰ ਦੀ ਗ਼ਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹਿੰਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ

ਬਚਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਲਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ। ਉਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਵੀ ਉਹੀ ਸਨ ਜੋ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ। ਅਸੀਂ ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਲਈ 'ਸਮਾਜੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਾਰਟੀ' ਦਾ ਨਾਮ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਖਾਸ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਨਵੀਂ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਸਮਾਜੀ ਸਿਧਾਂਤ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਜਰਮਨ ਦੀ 'ਤੀਹਰੀ ਸੋਧ' ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਅਧਾਰ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਗਲਤ ਜਾਇਜ਼ੇ ਉੱਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸੀ ਕਿ ਸਰਮਾਏ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਕਿਰਤ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਜਾਂ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਸਰਮਾਏ ਦਾ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਚਾਲਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ: ਪਹਿਲਾ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ ਤਾਕਤਵਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜੀ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ।

ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਉਪਜਾਏ ਸਰਮਾਏ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸੱਟੇ ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਸਰਮਾਏ ਵਿੱਚਲੇ ਫਰਕ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੋਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇਸ ਸੇਧ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਮੈਨੂੰ ਫੀਡਰ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੈਂ ਸਟਾਕ-ਐਕਸਚੇਂਜ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਸੁਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਹਿਲਾ ਸਵਾਲ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਲੱਭਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ, ਇਹ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰਬਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੀ ਸੀ।

ਮੇਰੇ ਲਈ ਫੀਡਰ ਦੀ ਖੂਬੀ ਉਸ ਦਾ ਬੇਬਾਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਵਿੱਤੀ ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਦੂਹਰੇ ਖਾਸੇ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਰਮਾਇਆ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਆਜ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਕਥਨ ਆਮ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨਾਲ ਸਰੋਬਾਰ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਆਲੋਚਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹੋ ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿੱਗਰ ਨੁਕਤਾ ਸੀ।

ਅਮਲੀ ਦੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਬਜਾਇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਿੱਚਾਰ ਠੀਕ ਹੈ ਕੇ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੇ ਅਮਲੀ ਸਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਚਾਨਣਮੁਨਾਰਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਠੀਕ ਮਾਰਗ ਲੱਭਣਾ ਸਿਆਸੀ ਆਗੂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਠੋਸ ਅਮਲੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੇਧ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।



ਰਾਜਸੀ ਲੀਡਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਲਈ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਰਾਜਸੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਵੱਲੋਂ ਤਹਿ ਕੀਤੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੋਚ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਦੇਖ ਤਾਂ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਸੁਭਾਅ ਤੋਂ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਅਮਰਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਿੱਚਾਰ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਸੋਚ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਚੁਨੀ ਹੀ ਘੱਟ ਹੋਵੇਗੀ। ਰਾਜਸੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅਮਲੀ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਦੀਵੀ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪਾਏ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਗੱਲ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤਰ ਨੂੰ ਮਹਾਨਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੀ, ਆਸ਼ਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੈ।

ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੋਹੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਘੱਟ ਵੱਧ ਹੀ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਵਿੱਚ ਸੰਕਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਅਖੌਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਫਲ ਬਣੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸਿਰਫ ਸੰਭਵ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਉਹ ਮਹਾਨ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਓਨੀਆਂ ਹੀ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਬਹੁਤ ਬੇੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਭਾਵੀ ਪੀੜੀਆਂ ਲਈ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪਰਣਾਏ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਮ ਲੋਕ ਘੱਟ ਹੀ ਸਮਝ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭੀੜ ਦੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਦੇ ਡਰੋਂ ਆਮ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ।

ਰਾਜਸੀ ਫਿਲਾਸਫਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਇਸ ਤੋਂ ਐਨ ਉਲਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੁਫਨਸਾਜ਼ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਸੰਭਵ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਫੌਰੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਸਦੀਵੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵਾਲੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਣਦਾ ਦਰਜਾ ਅਵੱਸ਼ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਲੰਮੇ ਦੌਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇੰਜ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਫਿਲਾਸਫਰ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ ਇੱਕੋ ਸ਼ਖਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣ। ਇਹ ਸੰਗਮ ਜਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਵੀ ਓਨੀਆਂ ਹੀ ਵੱਧ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸ਼ਖਸ ਖੂਹ ਦੇ ਡੱਛੂਆਂ ਨੂੰ ਰਿਝਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਵੱਲ ਵੱਧਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੇੜੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਜਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਤਿੱਖਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵੀ ਘੱਟ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਮਹਾਂਨਾਇਕ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ ਮਹਾਨ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਸੁਧਾਰਕ ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ

ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਫਰੈਡਰਿਕ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਾਰਟਿਨ ਲੂਥਰ ਤੇ ਰਿਚਰਡ ਵਾਗਨਰ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹਨ।

ਜਦ ਮੈਂ 'ਵਿਆਸ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਖਾਤਮੇ' ਬਾਰੇ ਫੀਡਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਿਆ, ਮੈਂ ਉਸ ਅੰਦਰਲੇ ਸਦੀਵੀ ਸੱਚ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਸੀ। ਸੱਟੋਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ 'ਚ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਜਰਮਨ ਵਪਾਰ ਦੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀਕਰਨ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਸਮੁੱਚੇ ਸਰਮਾਏ ਉੱਤੇ ਸੱਟ ਮਾਰੇ ਬਗੈਰ ਹੀ। ਫੀਡਰ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਾਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਾਦ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੜਨਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵਿੱਤੀ ਸਰਮਾਏ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਅਹਿਮ ਮੁੱਦਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ।

ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿੱਚਾਰ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਖਤਰਨਾਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸੱਚੇ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟ-ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਵਾਂਗ ਮੇਰੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੀ ਇੱਕੋ ਸਿਧਾਂਤ ਅਟੱਲ ਸੀ: ਲੋਕ ਅਤੇ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ। ਸਾਰੇ ਵਿੱਚਾਰ ਸਭ ਆਦਰਸ਼, ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਤੇ ਗਿਆਨ ਇਸੇ ਲਈ ਸਨ। ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਇਸੇ ਹੀ ਨੁਕਤੇਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਪਰਖਿਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇੰਜ ਸਿਧਾਂਤ ਕਦੇ ਵੀ ਜੜ੍ਹਸੂਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰੋਜ਼ਮਰਾ ਦੀ ਅਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ।

ਮੈਂ ਫੇਰ ਤੋਂ ਅਧਿਐਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੀ ਸੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਯਹੂਦੀ, ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਸਾਰਤੱਤ ਮੇਰੇ ਪੱਲੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਸ ਦੇ 'ਸਰਮਾਏ' ਦੇ ਅਰਥ ਮੈਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਏ ਸਨ। ਦੂਜੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਇਸ ਲੜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਹਿਮ ਨਤੀਜੇ ਕੱਢੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਵੀ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੋਲ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਫ਼ਾਈਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਉਨਿਖ ਦੀ ਇੱਕ ਰੈਜ਼ੀਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਫੌਜ ਅੰਦਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੋਚਣਾ ਤੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੇਧਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਅਧਾਰਤ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨ ਸਮੂਹਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਬੋਲਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਇੰਨੀ ਸੁਧਰ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਹਾਲ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਫੌਜੀ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਆਰਾ ਕੰਮ ਮੇਰੇ ਲਈ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਸਾਂ ਕਿ ਉਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਸਕਾਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਅਜੀਜ਼ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਫੌਜ ਹੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਭਾਸ਼ਣ ਕਾਮਯਾਬ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਣਾਂ



ਗਾਹੀ ਮੈਂ ਸੋਚਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਕੋਲ ਮੋੜ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਟੁਕੜੀਆਂ ਦਾ ਕੌਮੀਕਰਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਤੇ ਇੰਜ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਕਈ ਸ਼ਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਵਧਾਈ ਜੋ ਮੇਰੇ ਹੀ ਵਾਂਗ ਸੋਚਦੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਵਿਕਸਤ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗਰੁਪ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣੇ।

...

ਅਧਿਆਇ ਨੰਬਰ

## ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਸਿਆਸੀ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਦੇ ਹੁਕਮ ਭੇਜੇ। ਇਹ ਸੰਗਠਨ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਗੋਟਫ੍ਰਾਇਡ ਫੀਡਰ ਨੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਾਂ।

ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੱਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਫੌਜੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇਸ ਉਤਸ਼ੁਕਤਾ ਨਾਲ ਪਿਛਲੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਿਕ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਕੌਮੀ ਤਾਕਤਾਂ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜੀਆਂ ਕੌਲੋ ਵੋਟ ਦਾ ਹੱਕ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਉੱਤੇ ਰੋਕ ਲੱਗਣ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਫੌਜੀਆਂ ਦੇ 'ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ' ਦੀ ਕਟੌਤੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਨਵੰਬਰ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਤਖਤਾ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਲਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇੰਜ ਕੌਮੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਨੂੰ ਲੰਮਾ ਬਿੱਚਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਫੌਜ ਕੌਮ ਦੇ ਗਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਦੇ ਮੂਡ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਪਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਅਖੌਤੀ ਕੌਮੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਤੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਪੁਨਰ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

ਮੱਧਵਰਗੀ ਬੁਰਜੂਆ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਇੰਨੇ ਜੜ੍ਹ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਪੂਰੀ ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਨਾਲ ਇਹ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਫੌਜ ਮੁੜ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਦ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਫੌਜ ਅੰਦਰੋਂ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਫੌਜ, ਪੁਲਸ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਫੌਜ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ। ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਪੁੱਜਾ, ਕੋਈ 20 ਜਾਂ 25 ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਹੇਠਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਨ। ਫੀਡਰ ਦੇ ਲੈਕਚਰ ਦੇ ਸਾਰ ਤੋਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਾਣੂ ਸਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਖੁਦ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਕੀਤਾ।



ਇਸ ਦਾ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾ ਕੋਈ ਸੰਗਠਨ ਹੈ, ਜੋ ਆਏ ਦਿਨ ਬਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਇਹ ਆਮ ਚੱਲਨ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਨਰਾਜ਼ ਹੁੰਦਾ, ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ। ਇਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਛੱਡੇ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਅਲੋਪ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਖੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਰਨਾ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਭਾਂਪਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਦੋ ਘੰਟੇ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਮੈਂ ਉਸੇ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ। ਰੁਕਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਫੀਡਰ ਵੱਲੋਂ ਉਠਾਏ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਕਿੱਤੂ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਬਾਵੇਰੀਆ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਮਨ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਮੰਗੀ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਮੈਂ ਬੋਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਸਭ ਹੈਰਾਨੀ ਭਰੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਥੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਸਖਸ਼ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਪੈਂਫਲਟ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਪੂਰੀ ਸਿੱਦਤ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਆਦਮੀ ਨੇ, ਜੋ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਿਆ ਸੀ।

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਤੜਕੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ 'ਤੇ ਜਾਗਦਾ ਪਿਆ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਬਸ ਪੈਂਫਲਟ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ, ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪੈਂਫਲਟ ਦਾ ਲੇਖਕ ਵੀ ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਬਿਓਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਨੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲਫ਼ਾਜ਼ੀ ਦੇ ਜਾਲ ਤੋਂ ਫੁਟਕਾਰਾ ਪਾਇਆ ਸੀ ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਵਿੱਚਲਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੱਸ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਸੀ।

ਕਰੀਬ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਚਿੱਠੀ ਮਿਲੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਅਜੀਬ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ 'ਤੇ ਹੱਸਾਂ ਕਿ ਨਰਾਜ਼ ਹੋਵਾਂ। ਮੈਂ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਪਾਰਟੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤਾਈਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰ ਨਿਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਣ ਲਈ ਮੈਂ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਭੁੱਖਵਾਰ ਦੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਮੀਟਿੰਗ ਵਾਲੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਗੈਸ ਲੈਂਪ ਦੀ ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਨੌਜਵਾਨ ਇੱਕ ਮੇਜ਼ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਉਸ ਪੈਂਫਲਟ ਦਾ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਕੌਮੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਆਉਣ ਹੀ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਆਖਿਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਆ ਗਿਆ। ਇਹ ਉਹੀ ਸ਼ਖਸ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਟ੍ਰੋਨੋਕਰ ਬਰਿਓਵੇਰੀ ਵਿੱਚ ਮੀਟਿੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਫੀਡਰ ਨੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠਾ ਇਤਜ਼ਾਹ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗੇ ਕੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾਂ ਪਿਛਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤੇ ਸੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਆਏ ਖ਼ਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਭ ਖ਼ਤਾਂ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਸਨ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਮਹੱਤਵ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ। ਫੇਰ ਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਵਿੱਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫੇਰ ਨਵੇਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਹੋਈ। ਇਹ ਸਭ ਇੱਕ ਕਲੱਬ ਦੀ ਭੋਂਡੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਕੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਲੱਬ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵੀ ਸਕਦਾ ਸੀ?

ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਪਰ ਉੱਥੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੀ, ਨਾ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਕਾਰਡ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭਰੋਸੇ ਤੇ ਨੇਕ ਇੱਛਾਵਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਦਜਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਪੜ੍ਹੀ, ਜੋ ਉਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਤਲਾਸ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਪਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਟਕਰਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਉਭਾਰ ਲਈ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਖਿੱਚ ਹੀ ਸੀ, ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ, ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਅਰਬਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਜਦ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬੈਰਿਕ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖੀ ਸਮੱਸਿਆ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ। ਕੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ? ਦਿਮਾਗ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਜਜ਼ਬਾਤ ਮੈਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੋਈ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਇਸੇ ਸ਼ਸ਼ੋਪੰਜ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ।

ਮੈਂ ਇਸ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਉੱਤੇ ਗੌਰ ਕੀਤਾ। ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਹੋਣ ਦਾ ਮਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇੰਜ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਭਾਰ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਜੋ ਅੱਜ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਭਲਕੇ ਕੁਝ ਹੋਰ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਾਪਸੀ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਚਿੜ ਸੀ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤਾਂ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਰੋਂ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾੜ੍ਹਦੇ।

ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲੇ ਤਾਈਂ ਇਹ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਵਾਂਗ ਜੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਦਮੀ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਲਹਿਰ ਹਾਲੀ ਆਪਣੇ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਢਾਲਣਾ ਵਧੇਰੇ ਆਸਾਨ ਸੀ। ਦੂਜੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੁਮਕਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਸੋਚਦਾ ਗਿਆ ਮੇਰਾ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਕਿ ਛੋਟੀ ਲਹਿਰ ਹੀ ਕੌਮੀ ਉਥਾਨ ਦਾ ਕਾਰਗਰ ਸੰਦ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਅਸਲੋਂ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਜੋ ਚੋਣਾਂ ਦੀ ਜੋੜ ਤੋੜ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਵੇ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸੰਸਦੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤੋਂ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਲੈਣਾ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾ ਤਹਿਆ ਕੰਮ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਇਹ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲੋਕਾਂ



ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਜੂਦ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮੌਕਾ-ਮੇਲ ਹੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਰਿਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਖੌਤੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਆਦਮੀ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਡਿਗਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਹੀ ਪੁੱਛਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ 'ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ' ਸੰਸਾਰ, ਮੇਰਾ ਸਵਾਗਤ ਕਿਸ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਰੇਗਾ।

ਦੋ ਦਿਨ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੈਂ ਇਹ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਫੈਸਲਾ ਸੀ। ਵਾਪਸੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੰਜ ਮੈਂ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਨੰਬਰ ਸੱਤ ਸੀ।

\*\*\*

ਅਧਿਆਇ ਦਸਵਾਂ

## ਦੂਜੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਪਤਨ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਸ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਉਚਾਈ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਚਨੀ ਹੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਵੀ ਉਹੀ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ। ਦੁਖ ਤੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਉਸ ਬੁਲੰਦੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਦੁਸ਼ਵਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਹਾਲਤਾਂ 'ਚ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਇਸ ਨੇ ਤੋਹਫੇ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਵਾਰਿਸਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੌਂਪੀ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਸਾਮਰਾਜ ਨੇ ਸਿਆਸੀ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੰਗੀਤ ਸੰਸਦੀ ਬਹਿਸਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜੰਗ ਦੇ ਮੋਰਚੇ ਤੇ ਗਰਜ਼ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਧੌਖੇਧੜੀ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ, ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਸੀ। ਅਨੋਖੇ ਜਨਮ ਤੇ ਅੱਗ ਦੀ ਗੁੜਤੀ ਨੇ ਇਸ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਜਿਸ ਬੁਲੰਦੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਾਸਲ ਸੀ।

ਪਰ ਦੂਜੇ ਸਾਮਰਾਜ ਤੇ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਇੰਨਾ ਡੂੰਘਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਹਾਲੇ ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਹਿਰਾਇਸ਼ ਤੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਧ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਲੋਕ ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਲਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਇਸ ਪਤਨ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਤਾਂ ਮੁਢਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੇਖੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਮਲੀ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਪਰ ਅੱਜ ਇਸ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵਧ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿਸਮਾਨੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਰਾਜਸੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸੌਖਿਆਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲੋਕੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸਲੀ ਕਾਰਨ ਸਮਝ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਜਰਮਨ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਇਸ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ,



ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਚੱਲੇ ਠੀਕ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਿਆਣੇ ਹਲਕੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਲਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗੱਲ ਵੀ ਲੱਭਦੇ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਹਾਲਾਤ ਸੁਧਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ।

ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਗੱਲ ਦੂਜੇ ਜਾਂ ਤੀਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਅਸਲ ਭੂਮਿਕਾ ਸਿਆਸੀ, ਨੈਤਿਕ ਤੇ ਨਸਲੀ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਜੇ ਇਸ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਗੱਲ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਰਮਨ ਦੇ ਪਤਨ ਦੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕੰਮ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਹਰਾ ਕਾਰਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਰਾਇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਬਦਹਾਲੀ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦੇ ਹੋਣ ਪਰ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਬੁਠ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਪੈਰੋਬਰ ਵਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੀ ਇਸ ਕੀਮਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਸਨ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੰਗ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਵੱਡੇ ਵਿੱਤੀ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਹੀ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਇਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੌਜਵਾਦ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟੀ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦਾ ਨਵਾਂ ਉਥਾਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੁਠੇ ਬਦਮਾਸ਼, ਕੀ ਇਹ ਸੱਚਾਈ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੋਗਲਾਪਨ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੱਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘੜੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਮੁੱਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੈ ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੁਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜੇ ਵਾਂਗ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸਮਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਢੁਕਵਾਂ ਜਵਾਬ ਇਹ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਾਰਨਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਦੁਖਾਂਤ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਦੂਜੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਹੀ ਪਤਨ ਦਾ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰਗਰਮ ਭਾਈਵਾਲੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹਾਰ ਹੋਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਸਾਰਾ ਭਾਂਡਾ ਇਸ ਹਾਰ ਦੇ ਸਿਰ ਭੇਂਟ ਕੇ ਸੁਰੱਖਰੂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਉਹ ਲੋਕ ਖੁਦ ਸਨ। ਉਹ ਇਸ ਸ਼ਿਕਸਤ ਨੂੰ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਚਾਰ ਸਾਲ ਲੰਮੀ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਜਿੱਤਾਂ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਫੌਜੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫੌਜ ਦਾ ਪਤਨ ਵੀ ਸਾਡੀ ਅਜੋਕੀ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਖੁਦ ਦੂਜੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਪਤਨ ਨੇ ਸਾਡੀ ਦੁਰਗਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਫੌਜੀ ਹਾਰਾਂ ਤਾਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੌਮਾਂ ਅੰਦਰ

ਆਈ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ, ਚਰਿਤਰ ਵਿੱਚੋਲੀ ਗਿਰਾਵਟ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੰਨਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫੌਜੀ ਹਾਰ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਕੌਮੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹਾਰ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਦੀ ਕਬਰ ਨਹੀਂ ਪੁੱਟ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਕਬਰ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਅਣਗਿਣਤ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਦੇ ਹੀ ਹੱਕਦਾਰ ਸਾਂ। ਇਸ ਹਾਰ ਨੇ ਕਈ ਛਿਪੇ ਹੋਏ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਘਾੜ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੈਆਂਦਾ ਸੀ। ਕੀ ਇਹ ਸੱਚਾਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਈ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੇ ਇਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦਾ ਜੋਸ਼-ਖਰੋਸ਼ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ? ਕੀ ਉੱਥੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੋ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗ੍ਰਾਂ ਜਾ ਕੇ ਮੋਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰਦੇ ਸਨ? ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਅਪਮਾਨ ਤੇ ਨਮੋਸ਼ੀ ਲਈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਹੁਣ ਉਹ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਝੇਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ? ਕੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਉਦਾਹਰਣ ਮਿਲਦੀ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜੰਗ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇ?

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੇ ਹਾਰ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤੀ ਉਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਜਾਹਿਰ ਸੀ ਕਿ ਬਰਬਾਦੀ ਦੀ ਅਸਲ ਵਜ੍ਹਾ ਹਾਰ ਨਹੀਂ, ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਕੌਮੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਪਿੱਛੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਮੋਰਚਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੋਈ ਨਾਕਾਮੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਬੂਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਸ਼ਨ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ। ਮੋਰਚਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁੜਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦਾ ਮਖੌਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਡਾਇਆ ਜਾਣਾ। ਨਾ ਹੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹਾਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੌਮੀ ਸਨਮਾਨ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕਰਨਲ ਰੇਪਿੰਗਟਨ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਤੀਜਾ ਜਰਮਨ ਗੱਦਾਰ ਹੈ।

ਫੌਜੀ ਹਾਰ ਤਾਂ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਉਸ ਲੜੀ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਲੱਛਣ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਪੈਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਜੰਗ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਿੱਟਾ ਤਬਾਹਕੁੰਨ ਸਿੱਟਾ ਸੀ, ਜੋ ਸਭ ਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਕਿਵੇਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੇ ਕੌਮੀ ਕਿਰਦਾਰ ਦਾ ਘਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਖੁੰਡਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਛੁਪੇ ਸਨ, ਜੋ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਕੌਮ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੋਖਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸਭ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਸ ਸਖ਼ਸ਼ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਇੱਕੱਲਾ ਹੀ ਇਸ ਦੁਖਾਂਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਮਹਾਮਾਨਵੀ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੁਝਾਰ ਸਾਥੀ ਹੀ ਸਨ, ਬੁਠ ਬੋਲਣ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਨ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੇਮ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਬੁਠ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੱਚ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਸਿੱਧ ਪੱਧਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਨਜਾਣ ਹੀ ਬੁਠ ਦੇ ਇਸ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬੁਠ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬੁਠਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਤਰੋੜ ਮਰੋੜ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ



ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ੱਕ ਸ਼ੁੱਧ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਬੂਠ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਸੱਚ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਂਕੜ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਜਾਣਦੇ ਨੇ ਕਿ ਬੂਠ ਦੀ ਇਸ ਕਲਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੀਚ ਤੋਂ ਨੀਚ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਕਿਵੇਂ ਵਰਤਣਾ ਹੈ।

ਅਤਿਅੰਤ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਲਸਾਜਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਇਸ ਬੂਠ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਟਿਕੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸਮੂਹ ਹਨ, ਜਦ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕ ਨਸਲ ਹਨ। ਸ਼ਾਪਨਹਾਵਰ, ਜੋ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਚਿੰਤਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ, ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਬੂਠ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਜੋ ਇਸ ਕਥਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੀ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸੱਚ ਦੇ ਪਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਸਾਨੂੰ ਕਿਸਮਤ ਦੇ ਇਸ ਕਰੂਰ ਮਜ਼ਾਕ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਭਿਅੰਕਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੋਂ ਇਕਦਮ ਹੀ ਪਰਦਾ ਚੁੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਜੇਕਰ ਹਾਲਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਤਾਂ ਕੌਮ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਕੁਝ ਘੱਟ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਬੀਮਾਰੀ ਇੰਨੀ ਡੂੰਘੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਭਰਨਾ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਕੋਈ ਇਤਫ਼ਾਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਟੀ-ਬੀ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਲੇਗ ਉੱਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਪਲੇਗ ਮੌਤ ਦੇ ਨੰਗੇ ਨਾਚ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਡਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਟੀ-ਬੀ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਿੱਚਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲੱਭ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹੋ ਸੱਚਾਈ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਬੀਮਾਰੀ ਮਹਾਮਾਰੀ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਲੋਕ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੋਣੀ ਦਾ ਇੱਕ ਕੌੜਾ ਮਜ਼ਾਕ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਪਰਦਾ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬੀਮਾਰ, ਰੋਗ ਦੀ ਚਰਮ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਲਾਜ ਫੌਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਰੱਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਹਿਲੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸ਼ਰਤ ਤਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਅਹਿਮ ਮੁੱਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਨਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ਰਕ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੀਮਾਰੀ ਜਿੰਨੀ ਪੁਰਾਣੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਕੰਮ ਚਨਾ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇੰਜ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੇ ਕੀਟਾਣੂਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਦੇਹ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਂਦੇ।

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਨ ਦੇ ਲੰਬੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੇ ਸਿਰ ਚੁੱਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਵੱਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਹੈਗਨੀਜਨਕ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਇਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਦੇ ਅਸਮਰੱਥ ਸਨ। ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗਣ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਬੇਅੰਤ ਤੇ ਜਬਰੀ ਸਨਅਤਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਮਾੜਾ ਸਿੱਟਾ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਪੁੱਲਤਾਰੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਅਨੁਪਾਤ ਨਾਲ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾ ਸੰਤੁਲਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਗਰੀਬ ਤੇ ਅਮੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲਾ ਪਾੜਾ ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਵਧਦੀ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਚੈਨੀ ਤੇ ਕੁਝੜਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਨਤਾ ਸਿਆਸੀ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਵਧਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੇਚੈਨੀ ਵਧਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਸਿਸਟਮ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਪਤਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਆਖਿਰ ਵਾਪਰਨ ਕੀ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਵਪਾਰ, ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪੈਸਾ ਸਭ ਦਾ ਰੱਬ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਉਸ ਮੁਹਰੇ ਸੀਸ ਝੁਕਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਵਰਗ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਫੈਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੂਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੰਦੇਭਾਗੀ ਇਸ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਹਿਜ਼-ਹਾਇਨਸ ਕੌਸਰ ਵੱਲੋਂ ਵਿੱਤੀ ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਵਾਬੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇਣਾ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਸੀ। ਬਿਸਮਾਰਕ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾ ਸਕਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਸ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਨੇ ਵਿੱਤੀ ਚਕਾਚੌਂਧ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਵਿੱਤੀ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਜੰਗ ਲੜਨ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸੁਖਾਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਸਲੀ ਹੀਰੋ ਜਾਂ ਰਾਜਨੇਤਾ ਲਈ ਯਹੂਦੀ ਬੈਂਕਰਾਂ ਨੂੰ ਖਿਝਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਉੱਕਾ ਹੀ ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਂਦਾ। ਉੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਆਪਣੇ ਨਸਲੀ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਗਵਾਉਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸੀ। ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਇੰਨੀ ਗੰਭੀਰ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਢਾਂਚਾ ਹੀ ਜਾਇੰਟ-ਸਟਾਕ-ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿੱਚ ਚੱਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਮੁੱਚੇ ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕੰਜਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪਰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਕਸਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਰਤ ਹੁਣ ਸੱਟੇਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਡਿਗ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ।

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਕੌਮਾਂਤਰੀਕਰਨ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਸਨਅਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਸੂਦਖਰ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹਮਲੇ ਸਾਹਮਣੇ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸਨਅਤਾਂ ਦਾ ਸਿਰੜੀ ਵਿਰੋਧ ਜਰਮਨ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦਾ ਵਪਾਰੀਕਰਨ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਇੱਕ ਮੋਹਰੀ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਦੇ ਬਿਆਨ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਵਪਾਰ ਹੀ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਕਵਾਸ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਦ ਫਰਾਂਸ ਅੰਦਰ ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦੀ ਅਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਜਨਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੰਜ



ਇਹ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਆਦਰਸ਼ਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਪਾਰ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਜਰਮਨੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਅਸਧਾਰਣ ਗਲਤੀਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਅਮੂਰਤ ਗਿਆਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸੀ, ਵਿਹਾਰਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਘੱਟ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਚਰਿਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਣਗੌਲਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਕੌਮੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਰਮਨ ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੇ ਸੰਕੇਤ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਉਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸੀ।

ਦੰਡੀ ਤੌਰ ਤਰੀਕੇ ਉਦੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਖਤਰਨਾਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਤੱਕ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਜੀ-ਹਜ਼ੂਰੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਇਹੋ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਚਾਪਲੂਸੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨੌਕ ਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰ ਰਾਇ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੇਸ਼ਵਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਰਾਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਹੀ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਸਖ਼ਸ਼ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੀ ਭਲਾਈ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਸਕਦਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਮੂਹਰੇ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੁਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹਾਲਤਾਂ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਉਹ ਖੁਦ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੱਥੋਂ ਵੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਖਤਰਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਹੇੜਨਾ ਪਵੇ।

ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਅੰਦਰ ਹੀ ਛੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਇੱਕ ਪੁਰਜਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਢਾਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਵਿੱਚਾਰ ਦੇ ਕੋਈ ਮਾਇਨ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਇੱਕ 'ਪਵਿੱਤਰ ਸਖ਼ਸ਼' ਦੇ ਹੀ ਗਿਰਦ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚਾਰ ਨੇ ਵੀ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਪਤਨ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਅੱਜ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਇਸ ਦਾ ਫੈਸ਼ਨ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਲੋਕ ਮੁੜ ਤੋਂ 'ਰਾਜੇ' ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਸੰਕਟ ਦੀ ਉਸ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕੈਸਰ ਨਾਲ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਹੀ 'ਨੌਕਰ ਤੇ ਕੋਸਲਰ' ਫੇਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੇਰੀ ਰਾਜ ਭਗਤੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗੀ ਹੈ।

ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਇੱਕ ਗਲਤੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਹੀ ਉਪਜ ਸੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਝੋਲੀਚੁੱਕ ਤੇ ਗੰਗਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਵਾਮੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਗਲਤ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤਾਂ ਸੰਸਦ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮੰਦੇਭਾਗੀ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ

ਹਰ ਪਹਿਲੂ 'ਤੇ ਛਾ ਗਈ ਸੀ। ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਇਸ ਤੋਂ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਾਜ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਹਨ। ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਮੁਨਕਿਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਅਸੀਮ ਸੀ। ਬਾਲਗ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਭੂਮਿਕਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਵਰਗ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਉਹ ਜੋ ਪੜ੍ਹੀ ਗਈ ਹਰ ਗੱਲ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਉਹ ਜੋ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਤੀਜਾ ਉਹ ਜੋ ਪਰੱਖ ਪੜਚੋਲ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਆਪਣਾ ਨਿਰਣਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ।

ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਪਹਿਲਾ ਗਰੁਪ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਬੋਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕੌਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸਿੱਧ-ਪੱਧਰਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲੋਕ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਜੋ ਆਜ਼ਾਦ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਏ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਸੁਸਤੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆ ਚੱਲਦੇ ਸਨ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਜੋ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੱਚਾਈ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਜੋ ਇਹ ਕੰਮ ਝੂਠ ਤੇ ਮੱਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕ 'ਚ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੇ ਨੁਕਸਾਨ ਸਨ।

ਦੂਜਾ ਗਰੁਪ ਗਿਣਤੀ ਪੱਖੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪਹਿਲੇ ਗਰੁਪ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਕੈਂਡੇ ਤਜ਼ਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਛਪੀ ਹੋਈ ਗੱਲ ਦਾ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣਾ ਇੱਕ ਔਖਾ ਕੰਮ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਸਾਰੂ ਕੰਮ ਲਈ ਉਹ ਲੋਕ ਉੱਕਾ ਹੀ ਬੇਕਾਰ ਸਨ।

ਤੀਜਾ ਗਰੁਪ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਜੋ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਜਾਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਕਾਰਨ ਆਜ਼ਾਦ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਸਨ। ਉਹ ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਇੰਜ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਇੱਥੇ ਵਧੇਰੇ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰੀਫ਼ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਸੀ।

ਬਹੁਤੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਾਠਕ, ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੱਕਾਰ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਦੇ ਸੱਚ ਵੀ ਬੋਲ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਮੰਦੇਭਾਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਵੋਟ ਦਾ ਹੱਕ ਹੀ ਹਰ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਹੱਥ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੀ, ਜੋ ਭੀੜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ।

ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਰਾਜ ਦਾ ਸੀ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵੱਲ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਅਖੌਤੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਇਸ ਦੇ ਆੜੇ



ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਬੈਕਿਰਕ ਦਿੱਤਾ ਨਾਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਸ ਵਸੀਲੇ ਉੱਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੌਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ।

ਪਰ ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਸੀ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਅਖਬਾਰ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਮੁਹੱਰੇ ਪਰੋਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੀ ਬਣਤਰੀਨ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੁੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ? ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਦੋਂ ਜਦ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਸਹਿ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਕੀ ਇਸੇ ਪ੍ਰੇਸ ਨੇ ਹੀ ਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਬਾਰੇ ਸ਼ੰਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ? ਕੀ ਇਹੋ ਲੋਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੋ 'ਪੱਛਮੀ ਜਮਹੂਰੀਅਤ' ਸਬੰਧੀ ਹਰ ਬਕਵਾਸ ਨੂੰ ਸਜਾ ਸੰਵਾਰ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ? ਕੀ ਇਹੋ ਅਖਬਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਨਿਘਾਰ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ? ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੱਗਾਤਾਰ ਆਲੋਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਫੌਜ ਦੇ ਵਕਾਰ ਨੂੰ ਢਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਾਈ?

ਸਾਰੀ ਅਖੌਤੀ ਆਜ਼ਾਦ ਪ੍ਰੇਸ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਬਰ ਪੁੱਟਣਾ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਇੱਕੋ ਮਕਸਦ ਕੌਮ ਦੀ ਗੀਤ ਤੋੜਨ ਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ? ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਅਤੇ ਤਾਗੇਵਾਂ ਦੇ ਪੁਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਖਬਰੀ ਮੁਸਕਾਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਅਦਾ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਸੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ, ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਜੁਰਅਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਪੂਰੀ ਸਾਬਤ ਕਦਮੀ ਨਾਲ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੋਧ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਦਿਸ਼ਾ। ਨਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦਿੜ ਇਰਾਦਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਾਫ਼ ਨਿਸ਼ਾਨਾ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਪਰ ਸਾਰਾ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਸਹਿਜ ਚਾਲੇ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇੱਕ ਹੱਥ ਇਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਚਾਲਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਨੂੰ। ਯਹੂਦੀ ਇੰਨੇ ਚਲਾਕ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਸਮੁੱਚੀ ਪ੍ਰੇਸ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੇ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪ੍ਰੇਸ ਹਰ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਉੱਤੇ ਚਿੱਕੜ ਸੁੱਟਣ ਵਿੱਚ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਰਜੂਆ-ਜਮਹੂਰੀ ਅਖਬਾਰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਬਾਹਰਮੁਖਤਾ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਛੁਪਾਉਣਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਸਖਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਇਸਤੇਮਾਲ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੂਰਖ ਲੋਕ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਤੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੱਗਾਤਾਰ ਅਪੀਲਾਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੁਭਵੇਂ ਅੰਦਾਜ਼ ਤੋਂ ਬਚਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਲੱਗਾਤਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਟੀਕੇ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਇਹ ਲੜਾਈ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੇਹੱਦ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਕਬੂਲ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਹੀ

ਸਿੱਟਾ ਸੀ, ਜੋ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਗਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬੋਧਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦੇ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ। ਅਸਲੀ ਗਿਆਨ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਫੁਰਨਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਇੱਕ ਨੇਮ ਅਧੀਨ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖਾਂ ਲਈ ਵੀ ਕੋਈ ਵੱਖਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਇੱਕ ਸਦੀਵੀ ਟਕਰਾਓ ਦੇ ਨੇਮ ਅਧੀਨ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਕਤਵਰ ਹੀ ਮਾਲਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸਰਵ-ਉੱਚ ਸਿਆਣਪ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿੱਚਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਡਾਕੂਆਂ ਵਿਰੁਧ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਬਹੁਤ ਦਿੱਲੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੇਸ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਉਹ ਲੋਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਜੁਰਮ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਕੌਮ ਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਅੱਧੇ ਮਨ ਨਾਲ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੇ ਖੇਰੂ ਖੇਰੂ ਹੋਣ ਦੀ ਹੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣਾ ਹੀ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਸ ਖਤਰੇ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਘੋਸ਼ਲੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਪੂਰੀ ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੇਸ ਇੱਕ ਕੁਹਰਾਮ ਮਚਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਲੋਕ-ਰਾਇ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਵਸੀਲੇ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਕੰਮ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸੌਖਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੰਦੂਕ ਦੀ ਗੋਲੀ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਛਰਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਯਹੂਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਚੀਖ ਚਿਹਾੜੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਿਫਲਿਸ ਤੇ ਟੀ-ਬੀ ਵਰਗੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਮੁਹੱਰੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ 'ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤੀ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਹੀ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਪਿਆਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਹੋਰ ਵੀ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ। ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟਲ ਸਟੋਰਾਂ 'ਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਯਹੂਦੀ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਸਮੱਤ ਖੁਦ ਇਸ ਲਈ ਉਦਾਹਰਣ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਵੀ ਉਸੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮੁਕੰਮਲ ਵਿਨਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲੇਗਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੁਭਦੀਆਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਰਹਿ ਕੇ ਹੀ ਲਾਂਭੇ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਸੱਚ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਧਾਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਫੈਲ ਰਹੀਆਂ ਛੂਤ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਸਾਡੀ ਵਿਆਹੁਤਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਗੰਧਲੇ ਹੋਣ ਦਾ ਹੀ ਸਬੂਤ ਹਨ। ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਫਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੋਗਣੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਹੌਲਨਾਕ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟਣ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਹ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਤਾਂ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਕੁਝ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਦੇਖਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਇਸ



ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਅੰਜਾਮ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬਸ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਮੋਢੇ ਛੋੜ ਛੋੜਦੇ ਹਨ।

ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਸੌਖਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਕਿ ਬਾਕੀ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਹੈ। ਅਹਿਮ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਕੌਮ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦੀ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਕਰੇਗੀ ਤੇ ਕਿਹੜੀ ਇਸ ਅੱਗੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦੇਵੇਗੀ, ਜਿਹੜੀ ਨਸਲ ਇੱਥੇ ਪਿਛਤ ਜਾਵੇਗੀ, ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ। ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਮੱਲ ਲੈਣਗੀਆਂ।

ਕੀ ਪੂਰਬਲੇ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਮਹਾਮਾਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੋਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਗਏ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਜਵਾਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਖਤਰੇ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜਨਤਾ ਉੱਤੇ ਲਾਈਆਂ ਰੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਉੱਜ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਿਆ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਾਂ ਮੌਤ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਉਸ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਕੁੱਦ ਪੈਣ।

ਆਮ ਲੋਕ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਮੀਲਾਂ ਲੰਬੇ ਰਸਤੇ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਦੇਖ ਸਕਣ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਿੱਤਣਾ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦਿਲਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਕੌਮੀ ਲੜਾਈ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਚਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤੀ, ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਰਿਵਾਇਤਾਂ, ਭਰਮਾਂ, ਮੌਜੂਦਾ ਫੈਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਆਮ ਰਾਇ ਵਿਰੁਧ ਜੋਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਲਾਂ ਲੰਮੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ।

ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਧੱਬਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਅਕਾਦਮਿਕ ਤੇ ਸਵੈ-ਸੇਵੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਾਲਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਲੜੀ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾ ਇਲਾਜ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਆਹ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆਂ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਰਸਮ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਲਈ ਸ਼ਰਮ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਰੇਗੀ। ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਇਹ ਵੀ ਉਠਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਖਿਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਵਜੂਦ ਬਚਿਆ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਕੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤੀ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਬੇਹਤਰ ਨਹੀਂ?

ਸ਼ਾਦੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਨਸਲ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਨਾ

ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਤੇ ਮਤਲਬ ਹੈ। ਇਸੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਇਹ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਇੱਕ ਨੌਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਸਮਾਜਿਕ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਤਿੱਖੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤੀ ਨੂੰ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢੋਂ ਕਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦਾ ਤੱਕ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚੀ।

ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਵੱਲ ਵਰਤੀ ਗਈ ਅਣਗਹਿਲੀ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉੱਤੇ ਕਾਮੂਕਤਾ ਭਾਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਜਿਮਨਾਸਟਿਕ ਵਿੱਚ ਟਰੇਡ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਕੁਰੀਤੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਹਰ ਸ਼ਾਖ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਕਾਰਵਿਹਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਵਿਹਲੇ ਟਾਈਮ ਨੂੰ ਲਾਹੇਵੰਦ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚਾਰ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਸਿਨੇਮਾ ਰੋਗਮੰਚ, ਇਸਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਹਰ ਕੋਈ ਕਾਮੂਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਉੱਤੇ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਸਰਸਰੀ ਝਾਤ ਹੀ ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਸਹੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲਣੇ ਸੀ। ਇਹ ਕਾਮੂਕ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਸਾਡੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੁਝ ਨੂਸ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਇਸ ਉਮਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਾਮੂਕ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਮਰੀਜ਼ ਇਸੇ ਉਮਰ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਸਨ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਵੈਸ਼ਿਆਵਿਤੀ ਤੋਂ ਕਤਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਨੈਤਿਕ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਨਿਡਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਮਾਹੌਲ ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਨਿਗਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁਰਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਫ਼ਾਈ ਦੇ ਇਸ ਕੰਮ ਦੀ ਲੋੜ ਰੋਗ-ਮੰਚ ਕਲਾ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਸਿਨੇਮੇ ਸਮੇਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਹਰ ਸ਼ਾਖ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਸਲ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।



ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਾਨਵਵਾਦ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸੈਂਕੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਤਾਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਖਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਉਮੀਦ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸਿਫਲਿਸ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਵੈਸਿਆਵ੍ਹਤੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਜੰਗ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਮਸਲਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਅੰਦਰ ਕੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ? ਸਰਕਾਰੀ ਹਲਕੇ ਇਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸਨ, ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਹੀਣ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਬਾਹਰੀ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੂਰ ਕਰਨ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਸੀ।

ਵੈਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਡਾਕਟਰੀ ਪੜਤਾਲ ਕਰਾਈ ਗਈ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਛੂਤ ਦੇ ਲੱਛਣ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਠੀਕ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਫੇਰ ਆਜ਼ਾਦ ਸਨ। ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਇੱਕ ਕਨੂੰਨ ਵੀ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਵਸਥ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਮ-ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਯੋਗ ਜਰਮ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਠੀਕ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਾਨੂੰਨ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਲ ਸੀ। ਮਰਦਾਂ ਦੀ ਫੀਟਕਸ਼ੀ ਦੇ ਡਰੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀਆਂ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਘਰਵਾਲੇ ਤੋਂ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚ ਹੀ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੋੜੀਦਾਰ ਦਾ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ।

ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਨੂੰਨ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਮਾੜੇ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਦੂਜੇ ਕਦਮਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੱਚ ਸੀ। ਡਾਕਟਰੀ ਇਲਾਜ ਵੀ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਾਵਾਡੋਲ ਵਤੀਰਾ ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਕੌਮੀ ਨਿਘਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਇੰਨੀ ਹਿੰਮਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰ ਸਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹੱਕ ਵੀ ਗਵਾ ਬੈਠਦੀ ਹੈ।

ਸਦੀ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅੰਦਰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ ਕਲਾਤਮਕ ਨਿਘਾਰ ਸਗੋਂ ਰੂਹਾਨੀ ਪਤਨ ਵੀ ਸਾਡਾ ਝਲਕਦਾ ਸੀ। ਕਲਾ ਦਾ ਬਾਲਸਵਿਕੀਕਰਣ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰੂਪ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਉਂਬਵਾਦ ਤੇ ਦਾਦਾਵਾਦ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਪਨਾਪ ਰਹੇ ਇਸ ਕਲਾਤਮਕ ਰੂੜ ਕਬਾੜ ਨੂੰ ਖੁਦ ਰਾਜ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਠੀਕ ਇੱਥੇ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਤਨ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਪੋਸਟਰਾਂ, ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪੇਂਡੇ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਤਨ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਸਾਡਾ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਹੀ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਹਾਮਾਰੀ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚੁੱਪ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੱਟਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਇਹ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਸੀ

ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਪਾਗਲਪਨ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰੇ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਰੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਬਿੰਦੂ ਸੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਤਬਾਹਕੁਨ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਜਾਮ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਔਖਾ ਸੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਝੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰਾਨੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਪਤਨ ਦੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨਾ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਇੰਜ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਆਪਣੀ ਬੁਲੰਦੀ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਡਿਗਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਸਦੀ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੱਕ ਰੋਗਮੰਚ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਰਥ ਗਵਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਰੋਗ-ਮੰਚ ਹੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟ ਸੀ ਜੋ ਕੌਮੀ ਕਲਾ ਦੇ ਵੈਸਿਆਵ੍ਹਤੀ ਦੀ ਹੱਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤੇ 'ਕਲਾ-ਕੇਂਦਰਾਂ' ਮੂਹਰੇ ਇਹ ਤਖਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਟਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ: ਦਾਖਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਲਗਾਂ ਲਈ।

ਇਹ ਗੱਲ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰੋਗ-ਮੰਚ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਬਾਲਗਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਚਾਓ ਦੇ ਉਪਾਅ ਕਰਨੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਜਰਾ ਸੋਚੋ, ਅਤੀਤ ਦੇ ਮਹਾਨ ਨਾਟਕਕਾਰ ਇੱਥੇ ਕੀ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦੇ? ਉਸ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਕੀ ਰਹਿੰਦੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ? ਸ਼ਿਲਰ ਤੇ ਗੋਇਥੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿੰਨੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੁੰਦੇ। ਸੈਕਸਪੀਅਰ, ਗੋਇਥੇ ਤੇ ਸ਼ਿਲਰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੀ ਸਨ? ਵੇਲਾ ਵਿਹਾ ਚੁੱਕੇ ਸੜੇ ਗਲੇ ਬੁੱਢੇ। ਇਹੋ ਉਸ ਯੁੱਗ ਦਾ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਸੀ। ਜਿੰਨੇ ਗਲੇ ਸੜੇ ਉਹ ਆਪ ਸਨ, ਓਨਾ ਹੀ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਸ ਚੱਲਦਾ ਤਾਂ ਅਤੀਤ ਦੀ ਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਨਾਮੋਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੱਕ ਮਿਟਾ ਦਿੰਦੇ। ਉਹ ਹਰ ਉਸ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕੋਈ ਵੀ ਨਵੀਂ ਖੋਜ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਹਕਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹਰ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੇ ਹਨ।

ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਾਂਗ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਆਸਤ ਲਈ ਵੀ ਸਹੀ ਸੀ। ਨਵੀਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਲਹਿਰ ਜਿੰਨੀ ਹੀ ਘਟੀਆ ਹੋਵੇਗੀ, ਚਨਾ ਹੀ ਉਹ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰੇਗੀ। ਹਰ ਨਵਾਂ ਵਿੱਚਾਰ, ਸਿਧਾਂਤ ਜਾਂ ਫਲਸਫਾ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ 'ਚ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਲਾਹੇਵੰਦਾ ਇਨਕਲਾਬ ਆਪਣੀ ਉਮਾਰੀ ਅਤੀਤ ਦੀ ਪੁਖਤਾ ਨੀਂਹ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਇੱਕ ਲੰਬੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਵ ਪੂਰੀ ਇਮਾਰਤ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ ਉਸ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਢੁਕਵਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਹਰ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ 'ਤੇ ਹੀ ਤੁੱਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ



113



ਯੁਗ ਅੰਦਰ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਬਚੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਅੰਦਰ ਨੈਤਿਕਤਾ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਅਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਦਲ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਸਿੱਟੇ ਨਹੀਂ ਦਿਖਾਏ। ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਹਾਨੀ ਵਿੱਚਾਰ ਕੱਟੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉੱਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹਮਲਾ, ਖੁਦ ਰਾਜਸੱਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਉਪਰ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਅਰਾਜਕਤਾ ਵੱਲ ਹੀ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਆਸੀ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਦ ਤੋਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਹਾਰਕ ਬਦਲ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਬੇਹਤਰ ਹੋਵੇ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਬਦਲ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ, ਸਿਰਫ਼ ਮੁਰੱਖ ਜਾਂ ਮੁਜਰਿਮ ਹੀ ਸਥਾਪਤ ਧਰਮ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਦੋਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਦੁਨਿਆਵੀ ਧੰਦਾ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਧਰਮ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਫਿਜ਼ੂਲ ਜੰਗ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਲੱਗਭਗ ਹਰ ਵਾਰ ਹੀ ਇੱਕ ਜਿੱਤ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਧਰਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੁਕਸਾਨ ਉਹ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਆਸੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਧਰਮ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਖੁਦ ਨੂੰ ਈਸਾਈ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਈਸਾਈਅਤ ਨੂੰ ਰਸਾਤਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨੇਗੀ ਚਿੱਟੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਨਾਲ ਉਹ ਕੈਥੋਲਿਕ ਮੱਤ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਵੋਟਾਂ ਜਿੱਤਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਚਰਚ ਦਾ ਇਸ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਭੁਗਤਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰਿਵਾਜਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਢਿੱਲੀ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਡੋਲਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਸਿਆਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਰੱਖੂ ਅੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣਤਾ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਸੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਮਝੋਤਿਆਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਬਿਸਮਾਰਕ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਚਾਂਸਲਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸੰਭਵ ਦੀ ਕਲਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਹਥਿਆਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਏ ਆਗੂਆਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਦੂਰ-ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਵਾਲੀ ਪਾਲਸੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਆਸੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਕੋਈ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਗੂਣੀ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਬੁੱਧੀ ਤੋਂ ਕੋਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਹ ਨਾ ਤੇ ਖੁਦ ਹੀ ਸੋਚਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਸਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜੀ ਸਨ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਹਲਕਿਆਂ ਨੇ ਸੰਸਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਸੀ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਿੱਟਣ ਦੀ ਆਦਤ ਉਥੇ ਰੋਸ਼ਨ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਇੱਕ ਮੁਰੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਸੁਣਨ 'ਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਰਮਨ ਦੀ ਸੰਸਦ ਨੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਸਥਿਤੀ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਸੰਸਦ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਫੁਟ ਕਦੇ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜਰਮਨ ਦੇ ਪਤਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਇਹ ਬਰਬਾਦੀ ਪਹਿਲੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਸੰਸਦ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅਮਨ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਤੇ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਬਾਹਰੀ ਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀ ਗਈ ਢਿੱਲਮੱਠ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਰਾਜਸੀ ਪਤਨ ਦਾ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਈ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸੰਸਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਇਸ ਦੀ ਮੁੱਖ ਉਦਾਹਰਣ ਸੀ। ਪੋਲੈਂਡ ਬਾਰੇ ਬਣਾਈ ਗਈ ਪਾਲਸੀ ਵੀ ਅਪੂਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਨੇ ਰੂਸ ਨੂੰ ਸਾਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅਲਸਾਸ ਤੇ ਲੋਰੇਨ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇੰਜ ਹੀ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਸਿਰ ਖੁਚੱਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਲੋਰੇਨ ਨੂੰ ਵੀ ਜਰਮਨ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸਟੇਟਾਂ ਵਾਂਗ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਕਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਰ ਵੇਵਰਲੇ ਵਰਗੇ ਗਦਾਰ ਉਸ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਉਸ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਪਾਲਸੀ ਫੌਜ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨਾ ਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੀ। ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਗੁਨਾਹ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਦੇ ਬੇਹਤਰੀਨ ਸਪੁਤਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਜ਼ਮੀਰ ਸਾਂਸਦਾਂ ਨੇ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਝੌਂਕ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਨੌਜਵਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਆਸੀ ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸੀ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ 'ਜਰਮਨ ਫੌਜਵਾਦ' ਦਾ ਝੂਠਾ ਹਊਆ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਫੌਜੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਫੰਡ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਾਉਣ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖੌਤੀ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਲੱਖਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਘਾਟੀਆ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਜੰਗ ਦੀ



ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਇਹੋ ਸੰਭਾਵਨਾ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਹਕੀਕਤ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਸੀ।

ਜ਼ਮੀਨੀ ਫੌਜ ਅੰਦਰ ਟਰੱਕ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸੀ। ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਵੱਲ ਵੀ ਇਹੋ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਵਤੀਰਾ ਆਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਧੂਰੇ ਮਨ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਤਿਆਰੀ ਨੇ ਕੌਮੀ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਇਸ ਹਥਿਆਰ ਨੂੰ ਲੱਗਭਗ ਨਕਾਰਾ ਹੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਜਲ ਸੈਨਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀ ਖੁਦ ਵੀ ਇਸੇ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਇਹ ਦਲੀਲ ਇਹ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਤਾਰਕਿਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੋਚਣ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਦਰਜੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬੇਹਤਰ ਹੋਣ ਦਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਤੋਪਖਾਨੇ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਫੜ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ 'ਖਤਰਾ ਸਹੇੜਨ ਦਾ ਨਿਯਮ' ਸੀ, ਜੋ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਲਤ ਸੀ। ਜੰਗ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਕਿੰਨੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਤੇ ਗਲਤ ਸਨ।

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਲ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਭਾਵਨਾ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸੰਸਦ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਾਟਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜਲ ਸੈਨਾ ਨੇ ਜੋ ਨਾਮਣਾ ਖੋਟਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਫੌਜੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿਖਾਈ ਅਦੁੱਤੀ ਬਹਾਦਰੀ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਬਕਾ ਕਮਾਂਡਰ-ਇਨ-ਚੀਫ਼ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਬੁੱਧੀਮਤਾ ਅਤੇ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ ਮੁਜਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਬੇਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣੀਆਂ। ਇਹ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਦੀ ਸਾਂਸਦੀ ਕਲਾ-ਕੁਹਾਲਾਤ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਮੁਕੰਮਲ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਗਈ।

ਕਰਨਲ ਲਿਊਡਨਡਰੋਫ਼ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਤ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜਨ ਦੀ ਜੀ-ਜਾਨ ਨਾਲ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਉਸ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਕਾਮ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵੀ ਸੰਸਦ ਹੀ ਸੀ। ਜੋ ਲੋਕ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ, ਉਹ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜਨ 'ਚ ਵੀ ਝਿਜਕ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਲਹੂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦਰਦ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਹੋਣਾ ਪਿਆ, ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਤੇ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਥੋਪੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਮੀਆਂ ਤੇ ਗੁੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾ ਸਕਦਾ।

ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਘਾਟਾਂ-ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਭਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਚਾਹ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ ਤੇ ਕੋੜੇ ਸੱਚਾਂ ਨੂੰ ਚੋਰਾਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਭੇਡਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ 'ਤੇ ਪਰਦਾ ਹੀ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਉੱਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੇ ਖਾਸੇ ਅਤੇ ਅਹਿਮੀਅਤ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਿਰਫ਼ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸਵਰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਨਰਕ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ

ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਵੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖਮਿਆਜਾ ਭੁਗਤਣਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਅਣਗਿਣਤ ਘਾਟਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਈ ਹਾ-ਪੱਖੀ ਪਹਿਲੂ ਸਨ। ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਪੂਰਵਗ੍ਰਹਿ ਤੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਘਾਟਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ।

ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਕੌਮੀ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਨਿਗਰ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸਾਡੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵਿੱਤ ਉੱਤੇ ਚੰਨੀ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਸਾਡੀ ਸਮਾਜੀ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪਹਿਲੂ ਸਨ। ਤਿੰਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕੌਮੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਰੋਤ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਥਾ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸੀ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਹ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈ ਸੀ ਤਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਸੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਬੁਰਗਿਣਤੀ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹੁਣ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਂਦੀਆਂ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜੇ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਦੇ ਲੋਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ, ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਹੀ ਉੱਚ ਪਾਏ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੰਦੇਭਾਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੁਸ਼ਾਮਦੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਵੀ ਉਹ ਖੁਸ਼ਾਮਦੀ ਲੋਕ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਮਾਰੂ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਰੋਤ ਸੀ। ਪੂਰਾ ਸੰਸਾਰ, ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੇ ਮੋੜ 'ਤੇ ਹਾਲਾਤ ਇੰਨੇ ਬਦਲ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਲੰਘਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਗਦਾ। ਹਰ ਕੋਈ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਦੋਸ਼ ਅਤੇ ਖਾਨਦਾਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰੇ ਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰੇ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਨਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਕੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸੈਂਦਾ ਹੈ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਉਭਾਈਆਂ ਸਭ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਤੇ ਮਨਘੜਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਫਾਇਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਲਟਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸਰਕਾਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਚੰਗੀ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਲੋਕ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਕਿਸੇ ਗੰਭੀਰ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਸਰਕਾਰ ਆ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ



ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਾਟਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਨਿੱਗਰ ਗੁਣ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਸੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਤੰਤਰ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਮਹੱਤਵਕਾਖਸ਼ੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਓ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ, ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਅਜਿਹੇ ਜਜ਼ਬੇ ਉਭਾਰਦੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਾਜਤੰਤਰ ਦਾ ਪਲੜਾ ਭਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਾਰਾ ਸਰਕਾਰੀ ਅਮਲਾ-ਫੈਲਾ, ਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਫੌਜ, ਰਾਜਿਹੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇੱਥੇ ਰਾਜਸੱਤਾ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਰਾਜਾ ਜਿੰਨੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੁੱਕ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਕੋਈ ਅਮੂਰਤ ਸੰਸਦੀ ਬਹੁਮਤ ਉਸ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅੰਤਮ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਤੰਤਰ ਨੇ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੌਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਕਲਾ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਅਜੋਕੇ ਯੁੱਗ ਕੋਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਮਾਜਿਕ ਸਫ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਆ ਰਹੇ ਬਿਖਰਾਵ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਡਟਵਾਂ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਫੌਜ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿੱਗਰ ਸਰੋਤ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਇਸ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵਰਸੇਲਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਠੀ ਹੋਈ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਨਵੇਂਪੋਰਾਂ ਦੀ ਜੁਡਲੀ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਇਹੋ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫੌਜ ਹੀ ਸਾਡੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਸਹੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵਿੱਤੀ ਸਰਮਾਏ ਤੋਂ ਬਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਫੌਜ ਹੀ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਫੌਜ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣਤਾ ਤੇ ਗੈਰਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਫੌਜ ਨੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਦੇ ਇਸ ਜਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਾਹਸ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਕੌਮ ਹੀ ਉਹ ਸਕੂਲ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਬੁਨੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੌਮੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਫੌਜ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿੱਚ ਨਿਰਣਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਹਰ ਪਾਸੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੀ ਮਨੋਵਿੱਤੀ ਇੱਕ ਫੈਸ਼ਨ ਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਰਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਖਾਤਰ ਮਰ ਮਿਟਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਲਾਲਚ ਤੇ ਖੁਦਗੁਰਜ਼ੀ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਸੀ। ਫੌਜ ਨੇ ਜਮਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਕੌਮ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਵਿੱਚ ਪਿਰੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਹਰ ਨਿਰਣਾ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਫੌਜ ਨੇ ਸੱਖਿਆ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਡਟਵਾਂ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖਿਆ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜ ਹੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਕਾਰਗਰ ਹਥਿਆਰ ਸੀ ਤੇ ਇਹੋ ਸਾਡੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਠੋਸ ਗਾਰੰਟੀ ਵੀ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤੀਜੀ ਸੰਸਥਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਧੇਰੇ ਸੰਗਠਤ ਤੇ ਸੁਚਾਰੂ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਰਵੱਈਏ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਵੀ ਲੱਗਭਗ ਸਾਡੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ ਪੂਰਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਵਰਗੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕ ਢਾਂਚਾ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਕਤ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਲਿਆਕਤ ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਰਟੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਸੀ। ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਤੇ ਸਾਬਤਕਦਮੀ ਹੁਣ ਕੋਈ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸਗੋਂ ਅਫਸਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਅਧਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਜਰਮਨ ਰਾਜਤੰਤਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਅੱਜ ਇਸ ਰਾਜਸੱਤਾ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨਾ ਤੇ ਸੰਸਦ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਕਨੂੰਨਾਂ ਜਾਂ ਕੋਰਟਾਂ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ 'ਤੇ। ਇਸ ਦਾ ਅਧਾਰ ਤਾਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚੇ ਵੱਲੋਂ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਬਣਾਏ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਉੱਤੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖੀਏ ਕਿ ਜੰਗ-ਪੂਰਬਲੇ ਜਰਮਨ ਦੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਗੁਣ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਹੀ ਲੱਭਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਤੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਹੀ ਸਨ।

ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਾਰਨ ਨਸਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਪਹਿਲੂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਮਹਿਜ਼ ਮੌਕਾਮੇਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਨਸਲ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਤੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾ ਵੀ ਪਛਾਣ ਸਕਣ, ਫੇਰ ਵੀ ਇਹ ਇੱਕ ਅਟੱਲ ਸੱਚਾਈ ਹੈ।

\* \* \*



## ਨਸਲ ਅਤੇ ਲੋਕ

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਕਈ ਸੱਚ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲੰਘਦਾ ਵਤਨਦਾ ਆਦਮੀ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਚੇਤਨ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਆਮ ਸੱਚਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਾਪਰਵਾਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦ ਕੋਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਕੋਈ ਸੀਮਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ।

ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਾਇਆਂ ਹਰ ਕੋਈ ਇਹ ਮੰਨ ਕੇ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਇਸ ਦੇ ਠੀਕ ਉਲਟ ਹੈ। ਲੱਗਭਗ ਹਰ ਕੋਈ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਇਸ ਅਦਭੁਤ ਖੇਡ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੇਮ ਤੋਂ ਇੱਕੋ ਜਿੰਨਾ ਅਨਜਾਣ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਲੱਗਵਾਨ ਦਾ ਨੇਮ ਹੈ, ਜੋ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਸਾਰੇ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅੰਤਰ ਨਿਯਮ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਜੀਵ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਣ ਦਾ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਨਸਲ ਦੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਜਾਨਵਰ ਆਪਣੀ ਹੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਸਾਥੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚੂਹੇ ਚੂਹਿਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਨਰ ਭੇਡੀਆਂ ਮਾਦਾ ਭੇਡ ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ ਹੈ।

ਸਿਰਫ ਚੋਣਵੇਂ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਯਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀਵਸ ਹੀ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਨਫਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਇਸ ਤੱਥ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਹਾਈਬ੍ਰਿਡ ਮੇਲ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਬਾਝਪਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਨਸਲ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰੀ ਖਤਰਿਆਂ ਜਾਂ ਰੋਗਾਂ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇਹ ਵਤੀਰਾ ਬਿਲਕੁਲ ਤਰਕਸੰਗਤ ਹੈ।

ਅਸਾਵੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਵਿਚਾਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਪਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਉੱਤਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਰੀਰਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਦਰਜੇ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਤਲੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸ਼ੇਸ਼ਨ ਨਸਲਾਂ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ 'ਚ ਉਸ ਦੀ ਹਾਰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਜੀਵਨ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤ ਉੱਤਮ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਜਿੱਤ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਸ਼ੇਸ਼ਨ ਤੇ ਨੀਚ ਦੇ ਮਿਲੱਗੋਭੇ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਤਾਕਤਵਰ ਨੂੰ ਹਰ ਹੀਲੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭੁਤਵ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਮਾੜੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ,

ਆਪਣੀ ਉੱਚਤਾ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ। ਸਿਰਫ ਜਮਾਦੂਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਹ ਨੇਮ ਜਾਲਮਿਨਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਤਾਅਦਾ ਸਮੁੱਚੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਸਿਰਫ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਦੇ ਪੱਖ ਹੀ ਹਰ ਨਸਲ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਣ ਵੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਹਨ। ਲੋਮੜੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲੋਮੜੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ੇਰ। ਨਸਲਾਂ ਵਿੱਚਲਾ ਫਰਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਫਰਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਸਲਾਂ ਵਿੱਚਲਾ ਮਾਰੂ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਦੁਰਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭੁੱਖ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਉੱਪਚਾਪ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਗੋਂ ਖੁਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੀ ਖੁਰੱਕ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਪਿਛੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰਤ ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਤਾਕਤਵਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਮਾਮਲਾ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੀ ਰੁਕ ਜਾਵੇਗੀ। ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਜਿਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਚੰਨੀ ਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧਣਗੀਆਂ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਉੱਤਮ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਬੇਹਤਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਵਿਛਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਬੇਰੋਕ ਟੋਕ ਆਪਣੀ ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ ਵਧਾ ਸਕਦਾ, ਉੱਥੇ ਵੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਮੁਤਾਬਕ ਤੱਕੜਾ ਫਾਨਣਾ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਕੁਦਰਤ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦਾ ਤਗੜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉੱਤਮ ਨਸਲਾਂ ਦਾ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਨਾਲ ਮਿਸ਼ਰਣ ਕਿਵੇਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਾਂ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਉਚੇਰੇ ਤਲ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਹਜ਼ਾਰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਰੀਅਨਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਖੂਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਬਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਟਾ ਵਿਕਸਤ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਉੱਤਮ ਨਸਲਾਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਡਿਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪਤਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਕਰਮ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵਿਰੁਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਜਿਹਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਵਿਰੁਧ ਜੰਗ ਛੇੜ ਕੇ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਹੀ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਅਕਸਰ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦਾ ਤਾਂ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਵੀ ਕਾਬੂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਇੱਕ ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਸ 'ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੋਚ



ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਮਾਤ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਤਾਂ ਹਾਲੀ ਸਦੀਵੀ ਤੇ ਅਨੰਤ ਰਹੱਸਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਇੱਕ ਦੀ ਹੀ ਘੁੰਡ ਚੁਕਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਝ ਵੀ ਸਿਰਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੀਵਾਂ 'ਤੇ ਮਾਲਕੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਕੋਈ ਇਸ ਗੱਲ 'ਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਹੋ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਜਿੱਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੇ ਹੀ ਲੋਕ ਇਸ ਗਲਤਫਹਿਮੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਜੇ ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਜਿੱਤਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਤਮ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਦਾ ਵੀ ਖਾਤਮਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਰਤੋਂ ਵਿਲਸਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਯੋਜਨਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਵਿਦਵਾਨ ਤਾਂ ਇਹੋ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰ ਸਕਣਗੇ।

ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਮਨੁੱਖਵਾਦ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਕਮਾਲ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਰਵੋਤਮ ਨਸਲ ਵੱਲੋਂ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਸਥਾਈ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ। ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਜੰਗ ਤੇ ਫੇਰ ਸ਼ਾਂਤੀ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਾਰ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਹੁਣ ਨਿਘਾਰ, ਅਰਾਜਕਤਾ ਤੇ ਜੰਗਲ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਇਸ ਕਥਨ 'ਤੇ ਹੱਸ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਲੱਖਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਮਨੁੱਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਫੇਰ ਤੋਂ ਉਹੋ ਦੌਰ ਆ ਜਾਵੇ। ਜੇਕਰ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਰੱਕੀ ਕੁਝ ਇੱਕ ਸਿਆਣਿਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਣ ਕਰ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਦੀਵੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਲੱਭਤ ਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਹੋਣੀ ਅਟੱਲ ਹੈ।

ਕਲਾ ਵਿਗਿਆਨ, ਤੱਕਨੀਕ, ਅੱਜ ਜੋ ਵੀ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਹੈ, ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਕੁ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੀ ਘਾਲਣਾ ਹੈ। ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕੋ ਨਸਲ ਦੇ ਹੋਣ। ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ, ਜੋ ਇਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਚਾਹੇ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਅਹਿਮ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਸਲਾਂ 'ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖਰਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਾਸਾ ਹੀ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਸਲ ਭੁੱਖੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਤੀਤ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਦੂਸ਼ਤ ਖੂਨ ਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮੁਢਲੀ ਨਸਲ ਦਾ ਹੀ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਭਿਅਚਾਰ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਵੀ ਜਿਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਲੜਨਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਵੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਲੜਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਨੇਮ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਣਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਕੋੜੀ ਲੱਗੇ,

ਪਰ ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਬਸ ਇੰਜ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਖੋਫਨਾਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਹੀ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦੀਆਂ ਫੜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਤੱਕਲੀਫ਼ਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਵਾਲਾ।

ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਨਸਲੀ ਨੇਮ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਜਾਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਸ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਗਲਾ ਘੁਟਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਉੱਤਮ ਨਸਲ ਦੀ ਵਿਜੈ-ਸ਼ਰਤ ਹੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ। ਮਾਨਵੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬੰਬ ਹੇਠ ਦਬਿਆ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਖੁਦ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕ ਸਕਣ ਦੇ ਅਸਮਰਥ ਹਨ।

ਇਸ ਸਵਾਲ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਖਪਾਉਣਾ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਨਸਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਜਨਮਦਾਤੀ ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸੌਖਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਲਾ, ਤੱਕਨੀਕ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰੇ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਇਹੋ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉੱਤਮ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਆਰੀਆ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਾਡਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੋਥੀਅਸ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣਾ ਸਿੱਖਾਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਛਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਸੰਸਾਰ ਤਬਾਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀਏ, ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਤਾਂ ਆਰੀਅਨ ਇੱਕੱਲੇ ਹੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਵੱਖਰੀ ਨਸਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਾਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਹੀ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰਵੀ ਏਸ਼ੀਆ ਨੇ ਇਸ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਆਤਮਸ਼ਾਤ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਯੂਨਾਨ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਜਪਾਨ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਜਪਾਨ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਜਪਾਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਅਧਾਰ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੱਕਨੀਕੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਓਰੀਅਟ ਕੌਮਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੇ ਅੱਜ ਹੀ ਜਪਾਨ ਤੋਂ ਆਰੀਅਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਿਗਿਆਨ ਤੇ ਤੱਕਨੀਕ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸਰੋਤ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੁੜ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਜਪਾਨੀ ਖਾਸਾ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਵੇਗਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅੱਜ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਖੜੋਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਫੇਰ ਉਸ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਹ ਵਿੱਚ ਸੌ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਠਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਪਾਨ ਦੀ ਅੱਜ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਸਿਰਫ਼ ਆਰੀਅਨ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦਾ ਜਮਾਵੜਾ ਹੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੰਘੜਾ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਇਹੋ ਕਸ਼ਟੀ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਨਤੀਜਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਵੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੀ ਕਿਸੇ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਦੂਜੀਆਂ



ਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਰੀਅਨ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਨਸਲੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਪਰ ਕੁਝ ਸਦੀਆਂ ਬਾਦ ਹੀ ਜੇਤੂ ਨਸਲ ਨੇ ਉਸ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਪੱਜੀਆਂ ਉਡਾਈਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਨਿਚੋਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਸ਼ਰਤ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਜੇਤੂਆਂ ਦਾ ਖੂਨ ਗੁਲਾਮਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਰਤ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਉਹ ਆਧਾਰ ਹੀ ਖ਼ਰ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਰਨ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਹਰੀ ਆਕੜਿਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਗਰਕ ਹੋਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਇਸ ਨੁਕਤੇ ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ। ਪਰ ਅਜੋਕਾ ਇਤਿਹਾਸ-ਵਿਗਿਆਨ ਠੀਕ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੁਸੀਬਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਆਮ ਲੋਕ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਹਾਨਾਇਕ ਉਭਰਦੇ ਹਨ। ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਬਿਲਕੁਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾ ਦਿਖਣ ਵਾਲਾ ਸਖ਼ਸ਼ ਇਨ੍ਹੇ ਵੱਖਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਅਦਭੁਤ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲਾ ਨਾਇਕ ਉਭਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ ਵਾਰ ਇਹੋ ਕਥਾ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਖਾਸ ਘੜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਗੁਣ ਉਸ ਸਖ਼ਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗੁਣ ਤਾਂ ਜਨਮਜਾਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜਾਂ ਟਰੇਨਿੰਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਠੀਕ ਇਹੋ ਗੱਲ ਨਸਲਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਨਾਤੱਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਉਸਾਰੂ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਤਹੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਵੇ। ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਨਾਤੱਕਮਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਓ ਲਈ ਕੁਝ ਬਾਹਰੀ ਹਾਲਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਇਸ ਸਚਾਈ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਹੋਣੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁੱਤੀਆਂ ਕਲਾਵਾਂ ਇਕਦਮ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਚੇਰੀ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਹੋਂਦ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਮਸ਼ੀਨੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਵ ਪਾਲਤੂ ਜਾਨਵਰਾਂ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਹਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਕੰਮ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟਾ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼

ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਾਂਤੀਵਾਦੀ ਹੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਰਮ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਯਾਤਰਾ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇੱਕ ਅਨੰਤ ਪੇਂਡੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਥੱਲੇ ਡੰਡੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਉਪਰਲੇ ਡੰਡੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਯਥਾਰਥਕ ਰਾਹ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਰਾਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਅੰਕੜਾਂ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ 'ਤੇ ਚੱਲਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਰਾਹ ਹੈ ਜੋ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੱਕ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕੋਈ ਮੌਕਾਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ, ਜਿਥੇ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੀਚ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਮਸ਼ੀਨੀ ਸ਼ੱਦ ਬਣੇ ਸਨ।

ਜੇਤੂਆਂ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੀਚ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਸਖਤ ਪਰ ਲਾਹੇਵੰਦ ਕੰਮ ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਨੀਚ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਅਖੌਤੀ ਆਜ਼ਾਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੌਖੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਲਕਨਾ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ, ਚਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵੀ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜਨਮਜਾਤ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਤੇ ਨਸਲ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਬਚਾਈ ਰੱਖਣ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਮਾਲਕ ਤੇ ਗੁਲਾਮ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀਵਾਰ ਢਹਿ ਗਈ, ਗੁਲਾਮ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਪਹੁੰਚਣ ਲੱਗੇ। ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਸਲੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਅਣਗੋਲਿਆ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕਤਮ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਦਾ ਪਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਜੇਗ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਜੋ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਧ ਨਸਲੀ ਖੂਨ ਦਾ ਹੀ ਵਿਲੱਖਣ ਗੁਣ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਘਟਨਾ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਆਪਾ ਬਚਾਊ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ।

ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਦੇ ਭਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸੀ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਗਟਾਓ ਦੇ ਉਹ ਖਾਸ ਤਰੀਕੇ ਸਨ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸਨ। ਜਿਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕੋ ਜਿੰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੀ ਬਿੰਦਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫ਼ਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਹਿਮ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਅਹਿਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇੰਨੀ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕੁਝ ਸੋਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭਾਈਚਾਰਾ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦਾ ਮੇਲ ਇਸ ਭਾਵਨਾ



ਵਿੱਚ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਮਰਦ ਆਪਣੀ ਔਰਤ ਲਈ ਭੋਜਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਦੋਹਾਂ ਮਿਲ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣਾ-ਪੋਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਭਾਵਨਾ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀਆਂ ਸੀਮਤ ਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰਾਜ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨੀਵੀਂ ਪੱਧਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੁਣ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਟੱਬਰ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਆਰੀਅਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤੱਕ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਬਿੰਦੂ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਆਪਾ-ਬਚਾਓ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉਚਤਮ ਸਿੱਖਰ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦੀ ਹੈ। ਸਾਂਝੇ ਭਲੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਉਹ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਭ ਉਠਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਨਿੱਜ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਉਸਾਰੂ ਗਤੀਵਿਧੀ ਸੀ, ਜੋ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਹੱਦ ਦੀ ਪੂਰਵ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਹਰ ਕਾਮਾ, ਕਿਸਾਨ, ਖੋਜੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਫ਼ਸਰ ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਨਿੱਜੀ ਲਾਭ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਖੁਦ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦੇਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਕੁਰਬਾਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿਰਜਨਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹ ਹਉਮੈ ਸੁਰਬੀਰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਉਮੈ-ਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਉਪਭਾਵਕਤਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਪੂਰਵ-ਸ਼ਰਤ ਰਹੀ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹੇਗੀ। ਇਹ ਉਹ ਭਾਵਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ 'ਮਨੁੱਖ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰੂਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਮਨੁੱਖਤਾ' ਦੇ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸ਼ੁੱਧ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਅਚੇਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੀ ਅਤਿਅੰਤ ਡੂੰਘੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦਾ ਖੁਦਨੁਮਾਈ ਦੀ ਫੰਵੀਸੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਾਗਾ ਭਾਗ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਉਦੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਚੇਤ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਹਿਜ ਬੁੱਧੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਸ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੇ ਕੇ ਵੀ ਨਸਲ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਮੁਢਲੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਂਤੀਵਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖਿਆਲ ਉਡਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਤਰੱਕਲ ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਹਉਮੈ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ

ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਹਉਮੈ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਾਰੂ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਾਜੀ ਤਾਣਾ-ਬਾਣਾ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਬੰਦਾ ਸਵਰਗ ਤੋਂ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਕਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦਗਰਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸੋਹਲੇ ਗਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਯਹੂਦੀ ਨਸਲ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਐਨ ਉਲਟ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ 'ਚ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨਸਲ ਵਿੱਚ ਵੀ 'ਆਪਾ-ਬਚਾਓ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿੰਨੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖੌਤੀ 'ਚੋਣਵੇਂ' ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਤਾਂ ਇਹ ਤੱਥ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵੀ ਇਹ ਨਸਲ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਕਿੱਥੇ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲੰਮੇ ਦੇਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਿਜ਼ਾਜ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਤਿਉਂ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸਫਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਹਿਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਅੱਜ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਲੋਕਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਗੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਤਾਕਤ ਕਿਸੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਮਾਲ ਹੈ।

ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘੇ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪੱਧਰ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਉਹ ਅਧਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਗਲੀ ਉਡਾਣ ਲਈ ਵਰਤ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਤਾਈਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦੇਵਾਂਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੌਧਿਕ ਕੰਮ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੂਜਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਪਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟਾ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪ-ਬਚਾਓ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਉਹ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੀ ਦੂਜੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਪਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਸ ਸ਼ੁਧ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਣਹੋਂਦ ਰਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਲਈ ਇੱਕ ਮੁਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਿੱਜੀ ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਬਾਹਰੋਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਨਸਲੀ ਇੱਕਜੁਟਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਝੁੰਡ ਦੀ ਆਪ ਮੁਹਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਕਈ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਸੁੰਘ ਕੇ ਝੁੰਡ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਖਤਰਾ ਟਲਦਿਆਂ ਹੀ ਮੁੜ ਤੋਂ ਖਿੱਲਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮਹਿਜ਼ ਛਲਾਵਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਖਤਰਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹੀ ਇੱਕੱਲਾ ਇੱਕੱਲਾ ਯਹੂਦੀ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਵਾਲੇ ਬੰਦਲ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸਲੀ ਸੂਰਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਉਮੈਵਾਦ ਸਭ ਤੋਂ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ਕਲ ਵਿੱਚ ਉਭਰ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਖੋਜ਼ੀ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਲੋਕ ਇੱਕ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਸਨ, ਹੁਣ ਉੱਤਰੀਆਂ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਯਹੂਦੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਲੇ



ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰਨ 'ਤੇ ਤੁਲ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਰਪਣ ਹੀ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮਦਦ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਆਦਰਸ਼ਕ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਇਸ ਕਾਰਨ ਹੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਕੋਈ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਨਸਲ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੌਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ, ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਭਿਅਤਾ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਲੋਕ ਤਮਾਮ ਬੌਧਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਅੱਜ ਵੀ ਉਹ ਜਿਸ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਨੇ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਲੀਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਇਹ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਕਲਾ ਨਾਂ ਦੀ ਕਦੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੱਜ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਮਾਰਤਸ਼ਾਸ਼ੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੰਪਰਦਾ ਨੂੰ ਹੀ ਚੋਰੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਉਹ ਗੁਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਜੋ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਪਛਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤੱਕ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਦੂਜਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਜੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਜਾਂ ਸਹੀ ਅਰਥਾਤ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੌਮ ਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਮੌਲਿਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਕੌਮ ਕਿਸੇ ਜਮ੍ਹੜੇ ਜਾਂ ਨਕਲਚੀ ਬਾਂਦਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਦਾ ਕੌਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਹਰ ਮਮੂਲੀ ਤੇ ਨੀਵੇਂ ਦਰਜੇ ਦੀ ਨਕਲ ਦੀਆਂ ਤਰੀਫਾਂ ਦੇ ਉਹ ਪੁਲ ਬਨਾਏ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਲਾ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਮਾਦਾ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਯਹੂਦੀ ਦਿਮਾਗ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸਾਰੂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਬਾਹਕੁੰਨ ਰਹੇਗਾ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਕਬੀਲਾ ਸਮਝ ਲੈਣਾ, ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਤੁੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਬੀਲਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਇਲਾਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਇੰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਥਾਂ-ਥਾਂ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉੱਥੋਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਜਾਊ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਕਾਰਨ ਮਸ਼ੀਨੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ। ਤੱਕਨੀਕੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਦੇ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਸੰਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਆਰੀਆ ਲੋਕ ਘੁਮਕਸ਼ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਆਜਿਜ਼ ਆ ਗਏ ਸੀ। ਅਮਰੀਕਨ

ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵੀ ਆਮ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਕਬੀਲਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਬਾਦੀ ਵਧਦੀ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਵੱਡੇ ਸਮੇਂ ਇੱਕੱਠੇ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਕੇ ਬਸਤੀਆਂ ਉਸਾਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਆਰੀਆ ਲੋਕੀ ਵੀ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਰਗੇ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਯਹੂਦੀ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੌਮ ਦਾ ਉਹ ਸੰਕਲਪ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹਦ ਤਾਈਂ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਯਹੂਦੀ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੂਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਜੋਕਾਂ ਹਨ। ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਵੀ ਹਨ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਖਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੰਦੇ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਤੋਂ ਅੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਫੈਲਾਵ ਇੱਕ ਪਰਜੀਵੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਯਹੂਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਸ਼ਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਖਾਨਾਬਦੋਸ਼ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਯਹੂਦੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਆਈ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ, ਸਗੋਂ ਪਰਜੀਵੀ ਗੀਟਾਣੂਆਂ ਵਾਂਗ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਫੈਲਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਤੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਖੁਨੀ ਪਿਸ਼ਾਚ ਵਰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਉਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਆਪਣੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਹੀ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।

ਕਿਉਂਕਿ ਯਹੂਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੂਜੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਉਸ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਇੱਕ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉਹ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝੂਠ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚ ਚਨੀ ਦੇਰ ਹੀ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ 'ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਈਚਾਰੇ' ਵਾਲਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਝੂਠ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੂਠਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵੱਡਾ ਸੱਚ ਹੈ। ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਯਹੂਦੀ ਸਿਆਣਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਚਨਾ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਧੋਖਾ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵੇਗਾ।

ਯਹੂਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕੌਮ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਨਸਲੀ ਖਾਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਵੱਖਰੀ ਧਾਰਮਿਕ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਚੋਰੀ ਦੀ ਹੈ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਹੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਪਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਧਰਮ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ



ਸੇਵਾਨ ਦੀ ਹੋਰ ਵਿੱਥ ਆਉਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹਮਲਾਵਰ ਸਨ। ਪਰ  
ਸਿੰਘਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਸਨ। ਤੇ ਆਖਦੇ ਨੂੰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸਿੰਘਰੀ ਸਨ। ਸਿੰਘਾਂ ਸਨ।  
ਤੇ। ਉਹ ਵਿੱਥ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿਸ ਨੇ ਹਮਲਾਵਰ ਵਿੱਥ ਆਖਦੇ ਹੀ ਸਿੰਘਾਂ ਸਨ।  
ਸਨ। ਅਸਲੀ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਤੇ ਸਿੰਘਾਂ ਸਨ। ਅਸਲ ਤੇ।

ਧਰੁਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਸਿੱਧਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰੁਦੀ ਖੂਨ ਨੂੰ ਹਰ ਸੰਘ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭੀਰੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਤ ਆਰਥਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਹਰ ਸੰਬੰਧ ਹਨ, ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੀਰੀ ਵਧਾਵਾਂ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਭਾ ਸਭਾ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਧਰੁਦੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਦੋ ਵਾਜ਼ਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਲਕੁਲ ਸੰਸਾਰਤ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵੀ ਧਰੁਦੀਆਂ ਦੇ ਅਸਲ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਇਕੱਠੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਪੁਰੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ਨ ਬਣਾ ਕੇ ਵਧਾਵੇ ਹਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭੀਰੀ ਨੂੰ ਧਰੁਦੀਆਂ ਵੱਲ ਉਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧਤ ਹੀ ਸੁਰੀ ਦਰਜਾ ਮਿਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰੀ ਹੋਣਾ ਵਿੱਚ ਧਰੁਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀ ਮੰਗਾਂ ਵਿਭਵ ਹਨ। ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੀ ਧਰੁਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਧਰੁਦੀ ਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਭੀ ਸੰਬੰਧਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

[illegible]

ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਚਲੂਣੀ ਕੰਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰਿਵਾਰੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲੂਣੀ ਆਰਾਮਤ ਪ੍ਰਭੂ ਤੇ ਸੁਖ ਸਨ। ਆਪ ਸਾਡੇ ਹੀ ਉਹ ਚਲੂਣੀ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਆਏ ਸੀ। ਭਲੂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਰੀਅਰ ਨੂੰ ਫੁਪਾਣ ਦੀ ਸੋਚੀ ਕਰੀਬ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਯੋਗ ਵਿਚ ਦਾ ਆਪ ਭਾਣਾ ਭਾਣੇ ਉਸ ਦੀ ਅਭਿਯਾਨਤਾ ਕੀ ਸੀ। ਇਹ ਕੀ ਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰਾਇਤ ਤੇ ਚਿਨਤਾਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਆਪਣੇ ਚਲੂਣੀ ਭਾਣੇ ਫੁਪਾਇਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈਦੇ ਵਿੱਚ ਕੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈਦਾ ਹੋਣੀ ਕਿਰੀਤ ਕਿਰਾਸੀਆਂ ਦਾ ਕਰਮ ਸਮੀ ਨਾਲ ਸਭਾਕਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਏਕੀ ਏਕੀ ਪੁੰਨ ਨੇ ਕਿਸੇਕ ਸੁ ਤੇਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭ ਦੀ ਅਧੀਨ ਚਿਕਨੀ ਮਿ  
ਟਿਕਾ ਮੇਰਾ ਬਹੁ ਵਰ ਮਿੱਠਾ; ਤੇਰਾ ਸਾਨ ਦੇ ਤੇਰਾਨ ਤੇ ਕਦਾਪਰ ਮੇਰਾ ਨੇ ਮਿ  
ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੁੰਨ ਨੂੰ ਅਧੀਨ ਮੇਰਾ ਸਾਨ ਕੇਰਾ ਮੇਰਾ ਮਿੱਠਾ ਸੀ। ਅਧੀਨ ਮੇ  
ਰੀ ਕੇਰੇਰ ਮੇਰਾਸਾਨੀ ਕਾਨ ਬਹੁ ਕਦੇ ਮਿੱਠੀ ਹੀ ਕਦਾਪਰ ਪ੍ਰਭ ਪੁੰਨ ਨੇ ਕਦੇ  
ਸਾਨ ਕੇਰਾਸੀ ਸੀ। ਕੇਰ ਪ੍ਰਭੁਸੀਨ ਨੇ ਕਿਸੇਕ 'ਤੇ ਏਕੀ ਪੁੰਨ ਦੇਰ ਨੇ ਕੇਰੀ  
ਕੀਤਾ, ਨੇ ਪੁੰਨ ਨੇ ਮੇਰਾ ਕੇਰਾ ਕਦੇ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਏਕੀ ਪੁੰਨ ਨੇ ਕੇਰੀ

१०. संस्कृत : यह विषय हिंदू धर्म के अनेक ग्रंथों में वर्णित है। यह विषय हिंदू धर्म के अनेक ग्रंथों में वर्णित है। यह विषय हिंदू धर्म के अनेक ग्रंथों में वर्णित है।

[illegible][illegible][illegible]



ਜੇ ਉਸ ਕੰਮ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਲਈ ਰਾਖਵੇਂ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਉਹ ਪਲ ਰੋਂਦੇ ਸਨ।

ਇਸ ਪੜਾਵ ਉੱਤੇ ਯਹੂਦੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਹੀ ਮੋੜ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਮਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਯਹੂਦੀ ਕਿਰਦਾਰ ਉੱਤੇ ਘੱਟ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਾਤਿਰਾਨਾ ਚਾਲ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਅੰਦਰ ਜਰਮਨਾਂ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਵੀ ਲੱਛਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਖੁਦ ਦੇ ਜਰਮਨ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਏਕੇ ਦੇ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ ਪਿਰੇਣ ਦਾ ਕੰਮ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਂਝੇ ਖੂਨ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖੁਦ ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਆਦਮੀ ਨਵੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਸਿੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਾਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਉਦਾਹਰਣ ਯਹੂਦੀ ਆਪ ਹਨ।

ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਅਚਾਨਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਕਹਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ? ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਲੱਭਣਾ ਕੋਈ ਔਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੁਣ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਮਾਜਿਕ ਅਧਾਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਉਹ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦੇ ਪੂਰੇ ਹੱਕ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਦੂਰ ਸੀ। ਜਿੰਨਾ ਅੱਜ ਉਹ ਵੱਧ ਰਹੇ ਸਨ, ਪੁਰਾਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਸੰਸਾਰ-ਹਕੂਮਤ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹੁਣ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਵਾਹ, ਪੂਰਾ ਸੂਰਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣ ਲਈ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ।

ਹੁਣ ਦਰਬਾਰੀ ਯਹੂਦੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਕੌਮੀ ਯਹੂਦੀ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਲਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਅੱਜ ਵੀ ਬਰਕਰਾਰ ਸਨ। ਉਹ ਹੱਕਮ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਈਂ ਘੁੰਮਣ ਲਈ ਤਰਲੇਮੱਛੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖੀਏ, ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤਾਈਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਹਨ ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਯਹੂਦੀ ਲਈ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਕਿੰਨੀ ਔਖੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਸ ਨੇ ਖੁਦ ਨੂੰ 'ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਦੋਸਤ' ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਾਣ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਇਹ ਗੱਲ ਪਹੁੰਚਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਥਾਹ ਦਰਦ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਢਿਡੋਰਾ ਇੰਨੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਫੇਰਿਆ ਕਿ ਪੂਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਸਚਾਈ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਕਿੰਨੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਤਬਦੀਲੀ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਯਹੂਦੀ ਹੁਣ ਅਚਾਨਕ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਠੀਕ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਆਰਥਿਕ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਯਹੂਦੀ ਦੇ ਪੈਰ ਪਾਉਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਕਾਮਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਲਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਤੱਕਰਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਜੋ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਜਮਾਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਸਟਾੱਕ ਅਕਸਚੇਂਜ ਰਾਹੀਂ ਪੂਰੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਉੱਤੇ ਗਲਬਾ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਸਿਆਸੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਨਸਲੀ ਵਿਤੱਕਰਿਆਂ ਤੇ ਰੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜੋ ਹਰ ਥਾਂ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ।

ਹਾਲੇ ਤਾਈਂ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾਇਰਾ ਬਹੁਤ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਆਮ ਜਨਤੱਕ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਅਸਰ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਉਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉਪਰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਦਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਪੜਾਵ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿਸ ਹਥਿਆਰ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਕਮੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਧਨ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਨੇ ਲੱਗਭੱਗ ਪੂਰੇ ਹੀ ਸਮਾਜੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਰਾਇ ਨੂੰ ਬਣਾ ਵੀ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਦਲ ਵੀ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਹਰ ਹਥਕੰਡਾ ਅਜਮਾਇਆ ਸੀ।

ਯਹੂਦੀ ਹੁਣ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਵੱਲ ਲਿਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਹਰ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਫਾਇਦੇ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਤੋਂ ਸਿੱਖੇ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਚਿੰਤਾ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨਸਲੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸੀ। ਤਰੱਕੀ ਉਦਾਰਤਾ ਤੇ ਮਾਨਵਤਾ ਸਭ ਫੌਕੇ ਨਾਹਰੇ ਸਨ। ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਈਸਾਈ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੀ ਸਖਤ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦੀ ਸੁੱਧਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੰਜ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਪਰਲੇ ਤਬਕੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਲੀਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਕਫ਼ ਸੀ। ਉਹ ਦੂਜੀਆਂ ਵਿਰੋਧੀ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਬੌਧਿਕ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਨਿਹੱਥਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਇਸ ਹਥਿਆਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਹ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬੇਵਕੂਫ਼ ਲੋਕ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਯਕੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਸੀ।

ਉਹ ਆਪ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਖਤਰਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚੋਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਪੈਸੇ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਸਵੀਰ ਉਭਾਰੀ। ਇਹ ਤਸਵੀਰ ਸੁਠੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਢੁਕਵੀਂ



ਸੀ। ਕਾਰਟੂਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਊ ਤੇ ਨੇਕ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਕੁਝ ਅਜੀਬ ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿਖਾ ਸਕਣ। ਇਸ ਪੜਾਵ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਜਿੱਤ। ਸੰਸਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਸਥਾਪਨਾ ਜੋ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਮੂਰਤ ਰੂਪ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀ ਸੀ।

ਆਰਥਿਕ ਤਰੱਕੀ ਨੇ ਕੌਮ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਛੋਟੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਫੈਕਟਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੱਛਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਬੁਢਾਪਾ ਉਸ ਲਈ ਇੱਕ ਬੀਮਾਰੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਖੁੱਸ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਬਣੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਤੁਰੰਤ ਹੱਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਿਆ ਵੀ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਦਫਤਰੀ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜਮਾਤ ਉਭਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿੱਚ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚੱਲਾ ਸਕਦੇ। ਰਾਜ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਅਤੇ ਰਿਟਾਇਰਮੈਂਟ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਕੁੱਝ ਭੱਤਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਨਿਜੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਸੇ ਉਦਾਹਰਣ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਹੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵੱਲ ਬੇਸ਼ਰਤ ਸਮਰਪਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਜਰਮਨ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪਛਾਣ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਦੋਂ ਜਾਇਦਾਦ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਕੌਮ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਭਰ ਕੇ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਨਅਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰੋੜਾਂ ਲੋਕ ਦੇਹਾਤ ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਆ ਰਹੇ ਸੀ। ਇਸ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਬਦਤਹੀਨ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਉਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਦਾ ਕੌਮ ਢੰਗ ਫੈਕਟਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਮੇਂ ਦੀ ਇੱਕਾਈ ਦੀ ਕੋਈ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਸਨਅਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੇਂਦਰੀ ਧੁਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਪੁਰਾਣੇ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਚੋਟਾਂ ਪੰਦਰਾਂ ਘੰਟੇ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਵੀ ਚੱਲ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਨਵੀਂ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਨੁੱਖੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਥੇ ਹਰ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਦਾ ਪੂਰਾ ਲਾਹਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਨਤੀਜੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਉਠਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਪਾੜਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਦੇਹਾਤ ਵਿੱਚ ਕਾਮੇ ਅਤੇ ਮਾਲਿਕ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਅਕਸਰ ਇੱਕੱਠੇ ਤੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਪਾਣਾ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਮਾਤੀ ਪਾੜਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਇਹ

ਜਰਮਨੀ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਆਮਦ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤੱਤ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਪਾਇਆ ਅਸਰ ਹੀ ਸੀ।

ਨੀਵੇਂ ਤੇ ਪਤਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਜਮਾਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਹ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣਾ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਇਸ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੋ ਵੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਜਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਮਾਤੀ ਪਾੜਾ ਹੁਣ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਸੱਚ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ? ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜੁਝਾਰ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਹਿੱਸਾ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਅਖੌਤੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਹਾਲੇ ਬਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਹਿੱਸਾ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਂਤੀਵਾਦ ਦੀ ਛੂਤ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਹਾਲੇ ਵੀ ਤਰਾਰੇ ਸਨ ਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਬੇਕਿਰਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਮੱਧਵਰਗੀ ਬੁਰਜੂਆ ਜਮਾਤ ਨੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਯਹੂਦੀ ਨਸਲ ਨੇ ਇਸ ਮੌਕੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਫਾਇਦਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਲੁੱਟ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸਿੱਖਰ ਤੱਕ ਲੈ ਗਿਆ। ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਆਗੂ ਵੀ ਬਣ ਬੈਠਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਨੂੰ ਸਮੱਤੀ ਜਮਾਤ ਵਿਰੁੱਧ ਵਰਤਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰਜੂਆ ਸੰਸਾਰ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਉਸ ਨੇ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਹ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਤੱਕੜਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਉਹ ਲੜ ਰਹੇ ਜਾਪਦੇ ਸਨ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸਰਮਾਏ ਬਾਰੇ ਰੋਲਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀ ਲੜਾਈ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸ਼ੇਧਿਤ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਕੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵਿੱਤ ਸਰਮਾਏ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਕੰਡੇ ਅਪਣਾਏ ਸਨ।

ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਮੰਦਹਾਲੀ ਤੇ ਗਰੀਬੀ ਉੱਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਕੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਇੰਜ ਜਤਾਉਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਇੰਜ ਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸਮਾਜਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕੀਤਾ। ਠੀਕ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਲਹਿਰ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਦੰਭੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਅਧਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਹੇਠ ਉਸ ਦੇ ਸ਼ੈਤਾਨੀ ਇਰਾਦੇ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੜੀ ਹੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਮਾਨਵੀ ਤਰਕ ਅਤੇ ਮੂਰੱਖਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਮਿਲੋਂਗੋਡਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ ਮੂਰੱਖਤਾ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਵਿਅਕਤੀ, ਕੌਮ ਤੇ ਨਸਲ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਰੱਦ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ



ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਇਸ ਦੀ ਬੁਨੀ ਤਾਰਕਿਕਤਾ ਕਾਰਨ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਮਦਦ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਅਧਧੜ ਤੇ ਅਕਲੋਂ ਪੈਦਲ ਲੋਕ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੌਧਿਕ ਅਗਵਾਈ ਇਸ ਨੂੰ ਖੁਦ ਯਹੂਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਿਉਣ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਗੈਰ ਯਹੂਦੀ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਰਥਿਕ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਸਿਆਸੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਮੰਗ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਰਾਜਸੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਦਾ। ਇਹ ਦਿਖਣ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਅੱਡੇ ਅੱਡੇ ਸਨ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ।

ਅਖੌਤੀ ਕੌਮੀ ਬੁਰਜੂਆਜੀ ਆਪਣੇ ਮਾਲੀ ਹਿੱਤਾਂ ਕਾਰਨ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋਈ ਪਈ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੀ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਘਟਾਉਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੋਵੇ, ਬਾਲ ਮਜ਼ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਰੋਕ ਜਾਂ ਔਰਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੋਵੇ ਹਰ ਥਾਂ ਉਹ ਅੜਿੱਕਾ ਹੀ ਬਣਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਸ਼ਾਂਤਿਰ ਯਹੂਦੀ ਨੇ ਦਬਿਆਂ ਕੁਚਲਿਆਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਹ ਸੋਧਿਆਂ ਹੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਫੌਜ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਰੱਖਣ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਕੌਮੀ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਦਾ ਹੋਵੇ। ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਉਸ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦਾ ਅਸਲ ਇਰਾਦਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਸੀ।

ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਦਾ ਕੰਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਆਗੂ ਬਣਿਆ ਰਹੇਗਾ, ਤੇ ਇਹੋ ਉਹ ਕੰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਲੋਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਹਿਣਗੇ ਤੇ ਰਾਜ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਰਹੇਗਾ, ਲੀਡਰ ਲੋਕ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ। ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਹੁਨਰ ਵਿੱਚ ਮਾਹਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪਿੜ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਛੱਡਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦਕ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਅ ਪੈਚਾਂ ਨੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਸੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਰਾਜਸੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਆਰਥਿਕ ਸਰੋਤ ਦਾ

ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ।

ਪ੍ਰੇਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਐਸਾ ਹਥਿਆਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਗਿਰੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਚ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦੇਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੌਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਕੌਮੀ ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਬੋਲਦੇ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਜੋ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਰਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਖਾਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਪੱਕੀ ਲਿਸਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਯਹੂਦੀ ਖੁਦ ਇੱਕ ਹਮਲਾਵਰ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਉਸ ਸਖਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਉਹ ਬੁਨ ਤੇ ਮੱਕਾਰੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਕਮੀਨਾਪਣ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਲੋਕ-ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣੀ।

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖਾਸੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਨਜਾਣ ਸੀ। ਉਪਰਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੱਦ ਦਰਜੇ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਹੀਨਤਾ ਦਾ ਮੁਜਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਉਹ ਕਾਰਨ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਲੋਕ ਇੰਨੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਕੂੜ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਇੰਨੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰੀਫ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਡਰਾਉਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮੂਹਰੇ ਗੋਢੇ ਟੋਕ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ।

ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਪਕੜ ਇੰਨੀ ਪੱਕੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਹੂਦੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਉਹ ਨਸਲੀ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸਵਾਲਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਣ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਬੁੱਲੇਆਮ ਖੁਦ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਵੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਧੋਖਾਧੜੀ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਜਿਉਣਵਾਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਸਨ ਕਿ ਫਿਲਸਤੀਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਨਵ-ਕੌਮੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਯਹੂਦੀ ਹੋਰ ਹੀ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਵਰਤ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਿਲਸਤੀਨ ਅੰਦਰ ਯਹੂਦੀ ਰਾਜ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਲ ਮੰਤਵ ਤਾਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੁੱਟ ਤੇ ਧੋਖਾਧੜੀ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਰਾਜ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੂਜੇ ਰਾਜ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਕੰਟਰੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਯਹੂਦੀ ਕੌਮੀਅਤ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦ ਕਿ ਹਾਲੇ ਵੀ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਰਮਨ, ਫਰੈਂਚ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਤੀਰੇ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਝਲਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਲਾਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਸਲੀ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲਾਉਣ



ਲਈ ਯਹੂਦੀ ਹਰ ਹੱਥਕੰਡੇ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਿੱਚਲੀ ਆਖਰੀ ਰੁਕਾਵਟ ਨੂੰ ਵੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਹੀ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਗਈਨਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਨੀਅਤ ਗੈਰੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਹਰਾਮੀ ਬਣਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਪਤਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬਜ ਹੋ ਜਾਣ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨ ਸਨ, ਯਹੂਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਯਹੂਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਹਰਾਮੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮਾਲਿਕ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਰਾਜਸੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਪੁਲਤਾਰੀ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦਾ ਬਦਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਜੱਥੇਬੰਦ ਹੋਈ ਭੀੜ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਇਸ ਸੁਫ਼ਨੇ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬ ਲਈ ਇੱਕੋ ਵੇਲੇ ਦੋ ਮੋਰਚਿਆਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਦੀ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜੰਗ ਥੋਪਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਸਰਹੱਦਾਂ 'ਤੇ ਲੋਹਾ ਲੈ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ।

ਰਾਜਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਰਾਜ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰਨ 'ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚਲੀ ਹਰ ਕੌਮੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰੇ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਵਿੱਚੋਂ ਕੌਮੀ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਧਰਮ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਮਜ਼ਾਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਹਮਲਾ, ਕੌਮੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਆਖਰੀ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੇ ਮੰਸ਼ੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੋਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹੁਣ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਮਹਾਨ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਅਸਲੀ ਚਿਹਰਾ। ਸੱਤਾ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੇ ਨਕਾਬ ਲਾਹ ਸੁੱਟੇ ਸਨ। ਲੋਕ ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰਵਾਦੀ ਯਹੂਦੀ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੋਂ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਯਹੂਦੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਕੌਮੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਫਸਤਾ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਆਗੂ ਵਿਹੂਣੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਭਿਆਨਕ ਮਿਸਾਲ ਰੂਸ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨ ਕਰੋੜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਮਹਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦੇ ਜੂਲੇ ਹੇਠ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਮੈਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਨਸਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇ ਸਨ, ਨਾ ਹੀ ਯਹੂਦੀ ਖਤਰੇ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕੇ ਸਨ। ਅਗਸਤ 1918 ਦੀਆਂ ਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਪਤਨ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਉਹ ਤਾਕਤ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਦਹਾਕਿਆਂਬੱਧੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਨੇ ਨਸਲੀ ਆਧਾਰ

ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਣਦੇਖਿਆ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਇੱਕੋਲਾ ਗੁਣਾਨ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਮਿਸ਼ਰਤ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਦੋਵੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪਾਪ ਕਮਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਬਖਸ਼ ਨਸਲੀ ਲਹੂ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਬਾਹੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਹਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਹਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬਸ਼ਰਤੇ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਦੌੜਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਹ ਪਲੀਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨਸਲ ਦਾ ਸੂਰਜ ਹਮੇਸ਼ਾ-ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਢਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨਿਗੂਣੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰੇ ਹਨ।

ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਜਰਮਨ ਦੀ ਹਰ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਵੱਲ ਵਰਤੀ ਗਈ ਕੌਤਾਹੀ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਨਸਲੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਦੇਹ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਵਧਣ ਫੁਲਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਦਮ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਕੌਮ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਅੰਦਰੋਂ ਖੋਖਲੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਬੂਠੀ ਚਮਕ ਦਮਕ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਲੁਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੀ।

ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਕਿ ਜਰਮਨ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੀਡਰ ਹੀ ਮਾੜੇ ਬੰਦੇ ਸਨ, ਇੱਕ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇਲਾਜ ਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਨਾਕਾਮ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਲੱਛਣਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਲਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਿਘਾਰ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਤਾਂ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੇਲੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਚੋਣ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਵੋਟਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਵਾਧਾ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਖੁਦ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵੀ ਇਸ ਛੂਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਯੋਧਾ ਸੀ ਜੋ ਬੇਕਿਰਕ ਲੜਾਈ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸੀ ਯਹੂਦੀ।

ਖੁਦ ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਹਰੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੇ ਬੇਕਾਰ ਜਾਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਦੋਵੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਪਛਾਣ ਹੀ ਸਾਡੀ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਦ੍ਰਿੜ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੱਚਾਈਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਰਾਜ ਜੋ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਟਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਖੁਦ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਅੰਦਰੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਰਾਜ।

\* \* \*



## ਜਰਮਨ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਦੌਰ

ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਬਿਓਰਾ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਾਂਗਾ। ਇੱਥੇ ਮੇਰਾ ਇਰਾਦਾ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਮੈਂ 'ਰਾਜ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੀ ਮੁਰਾਦ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਰ ਮਹਾਨ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਖਾਸਾ ਹੈ, ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਹੀ ਬੰਦਾ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਣ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸੈਂਕੜੇ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਤਾਂਘਦੇ ਰਹੇ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਸਖਸ਼ ਅੱਗੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਾਉਣ ਦਾ ਬੀੜਾ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਵਰਤਮਾਨ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਬੇਚੈਨੀ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੇਚੈਨੀ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਆਪਣੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਬਿਲਕੁਲ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਵੋਟਾਂ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਅੰਤਵਾਦੀ ਧੜਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਸੰਸਥਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਾਖੁਸ਼ ਤੇ ਬੇਚੈਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਝੰਡੇ ਥੱਲੇ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਾਹਰੀ ਖਲ੍ਹਾ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਧੁਰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਉਤਰਨਾ ਸੀ।

1918 ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਸਿਆਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਤੋਰ 'ਤੇ ਉਹ ਕੌਮਵਾਦੀ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਬਹੁਤ ਸੋਫ਼ਾ ਤੇ ਪੁੰਦਲਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਖੀ ਤੱਕ ਹੀ ਮਹਿਦੂਦ ਸਨ। ਇਹ ਜਮਾਤ ਬੌਧਿਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਇੱਕੋ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹੱਲੇ ਮੂਹਰੇ ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਉਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਮਾਤ ਸੀ, ਜੋ ਘੱਟ ਜਾਂ ਵੱਧ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜੱਥੇਬੰਦ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਰ ਬੌਧਿਕ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਉਹ ਤਾਕਤ ਦੇ ਬੂਟੇ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ

ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਗਿਣਤੀ ਪੱਖੋਂ ਉਹ ਕੌਮ ਦਾ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਹਿੱਸਾ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੂਹੀਅਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੌਮੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਲੈਣਾ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲੇ ਕੌਮ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਸਹੋਜਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੌਮ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ, ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਬੁਰ੍ਹ ਕਾਰਨ ਬੇਸ਼ਰਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਅਸਲੀ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਅੰਦਰ ਉਹ ਤਾਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕ ਸਕੇ।

ਹੁਣ ਖੱਬੇ ਪੱਖੀ ਲੀਡਰ ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਜਰਮਨ ਦੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਇਸ ਦੇ ਠੀਕ ਉਲਟ ਹੈ। ਸੱਜੇ ਪੱਖੀ ਨੇਤਾ ਵੀ ਇਸੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕੇ ਤੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਨਿਰਬਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ ਸਿਆਸਤ ਕੋਲ ਵੀ ਕਾਇਰਤਾ ਤੋਂ ਫੁਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੱਚਾਈ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੱਸੀਪੁਣੇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ।

ਇਸ ਲਈ ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਕਿਵੇਂ ਬਣਾਏ ਜਾਣ, ਸਵਾਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਭਾਵਨਾ ਕਿਵੇਂ ਜਗਾਈ ਜਾਵੇ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਦੇਵੇ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਹ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰਸਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਮਸਲਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀ ਮਸਲਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਦੂਜੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਾਬੀ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਕੌਮ ਦੀ ਲੜਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਮਾਦੇ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮਝੋਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੌਮ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਜੰਗੀ ਸਾਬੀ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜਰਮਨ ਦੇ ਉੱਥਾਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਰਾਜਸੀ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੌਮ ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਦਲਣ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ, ਕੌਮੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਉਭਰੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਸ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ ਬਣਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਕੌਮੀ ਬੁਰਜੁਆਜ਼ੀ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜਮਾਂਦਰੂ ਅੱਖੜਪੁਣੇ ਕਾਰਨ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਰਾਹ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਓਪਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਆਗੂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਬੇਕਿਰਕ ਤੇ ਜ਼ਾਲਿਮ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਦੀ ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਤੇ ਜਰਮਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਸਿਰਫ਼ ਅਸੀਂ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਅੰਦਰ



ਭੰਦ ਕਰੋੜ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ, ਲੋਕਤੰਤਰਵਾਦੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਸਗੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕੌਮਾਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਇਸ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬੋਝ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਵਾਂਕੜ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਸਵਾਲ ਉਠਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਰਾਜ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੇਗਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਵਸੋਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਉਸ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਵੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਚਾਲਕ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡਾ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਗਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਨਾਸ਼ ਸਿੱਧੇ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਪੁਨਰ ਉਥਾਨ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕੌਮ ਅੰਦਰ ਹੀ, ਅਮਨਮਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਲੋਕ-ਰਾਇ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆ ਕੇ, ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ।

ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਹੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਾਉਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਹਾਸਪ੍ਰੀਤੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਫੌਜੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਲੜਾਈ ਪੜ੍ਹਾਕੂਆਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਲੜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਕੌਮ ਦੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਸਾਬ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਰਤੀ ਕਾਮੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਕਨੀਕੀ ਸਾਧਨ ਸਮਾਨ ਵੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਘਟਾਉਂਦੇ, ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਨਿਹੱਥਾ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਯਹੂਦੀਆਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅਜੇ ਨਜਿੱਠ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਮਸਲਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਕੌਮੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਅੜਿੱਕਾ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਇਸ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਬਾਹਰੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਏ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਜੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਵੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵੀ ਫਾਇਦਾ ਸਾਡੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਾਲਿਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਰਤ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਧ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਗਤੀ ਰਾਜਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਵੈਮਾਣ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤੱਕ ਹਲਕਿਆਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਸ ਲਹਿਰ ਲਈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੰਦੂਰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਜਨਤੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। 1919 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਫਲਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵੀ ਕੋਈ ਮਾਇਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੀ।

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕਮ-ਅਕਸਰ ਤੇ ਕਮੀਨਗੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਸੀ। ਜੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਲਈ ਲੜਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੌਮ ਦੀ ਰਾਮੀ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਛੋਟ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਜੋਗ ਹਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਜਿੱਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਆਰਥਿਕ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵੀ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੀ। ਜਰਮਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅੰਦਰ ਕੌਮਵਾਦੀ ਜਸ਼ਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਦੂਜੀ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਨਤੱਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇਹ ਮੁਹਿੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਅਸਿੱਧੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚੱਲਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਸਿਰਜੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਹਰ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਕੌਮ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾ ਸਕਣ।

ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੌਮੀਕਰਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਕਦੇ ਵੀ ਅੱਧ-ਪੱਧੇ ਮਨ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਬੇਕਿਰਕ ਤੇ ਇੱਕ ਟਕ ਸਮਰਪਿਤ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਮਤਲਬ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਬਣਾਇਆ ਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਕੌਮਵਾਦ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਮੌਕੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੌਮਵਾਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ ਸਿੱਖਰ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਕਿਸੇ ਬੁਰਜੂਆ ਜ਼ਹਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਦੀ ਪੌੜੀ ਰਾਹੀਂ ਕੋਈ ਸਵਰਗ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਝੰਡੇ ਹੇਠ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਅਸਲ ਬੀਮਾਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਪਿੜ੍ਹਮੀ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਕੌਮ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਲੀਡਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਭਰੀਆਂ ਸਨ। ਜੇ ਉਹ ਲੋਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਕੌਮ ਦਾ ਬਹੁਮੁੱਲਾ ਹਿੱਸਾ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਲਹਿਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦ ਦੀ ਇਸ ਮੁਰੱਖਤਾ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਲਈ ਕੁਝ ਖਾਸ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪੁੰਜੀਪਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਬਲੀ ਦੇ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਧਰੋਹ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਝੂਠੇ ਤੇ ਮੱਕਾਰ ਲੋਕ ਸਨ। ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਧਿਰ ਉੱਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਸੁੱਟ ਕੇ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਛੱਡਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਜੇਕਰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਸਾਂਝੀ ਭਲਾਈ ਨੂੰ ਦਰਕਿਨਾਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਹਰਕਤ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਸਰਮਾਏਦਾਰ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹਵਾਸ ਕਾਰਨ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਲੁੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦੀ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਬੇਈਮਾਨ ਤੇ ਸਵਾਰਥੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਫੁੱਟ ਦੇ ਬੀਜ ਬੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਸੋਮਾ ਤਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਕੌਮੀ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ 'ਚ ਸਵਾਗਤ ਸੀ। ਉਹ ਲਹਿਰ ਦਾ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਬੌਧਿਕ ਸਰਮਾਇਆ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਲਹਿਰ ਬੁਰਜੂਆਂ ਭੇਡਾਂ ਦੇ ਇੱਜੜ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਇਝ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਫਾਲਤ ਦਾ ਬੋਝ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੇ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਹੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ ਪਰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਬਣੇ



ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਕੌਮੀ ਢੰਗ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੌਮ ਵਿਰੋਧੀ ਅਨਸਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕਪਾਸੜ ਰੁਖ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਝਲਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਨੇ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਤਗੜਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਹੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਮੁਖਾਤਿਬ ਹੋਵੇ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਫੈਸਰਾਂ ਦੇ ਇੱਕੱਠ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿੰਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਜਿੰਨਾ ਜੋਸ਼ ਭਰ ਸਕੇ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਮਹਾਨ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਵਿੱਚਾਰ ਵੀ ਛੋਟੇ ਲੋਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੀ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੀ।

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਜੇ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਲਈ ਹੀ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਣ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ। ਜੇ ਹਮਲਾਵਰ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਪੱਕਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਠੀਕ ਮੰਨਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਡਾਵਾਂਡੋਲਤਾ ਦਿਖਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਮਨਸ਼ੁਬਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸ਼ੱਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਵੀ ਆਖਿਰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਨੇ, ਉਹ ਤੱਕੜੇ ਨੂੰ ਜਿੱਤਦਾ ਹੋਇਆ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਾ ਪੂਰੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਨਾਸ਼। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕੌਮੀਕਰਣ ਦੀ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦ ਦਾ ਜ਼ਹਿਰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਲੋੜਾਂ ਨੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਇੱਕ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਸਰਲ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਏ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਮਿਆਰ ਤੇ ਸਰੂਪ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਮਕਸਦ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮਤਲਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਕੌਮੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨੇ। ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਤੇ ਨਸਲ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੋੜ ਕੇ ਲਿਆਉਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ' ਦੇ ਸਾਥੇ ਅਸੂਲਾਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਸਾਡੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸੀ।

ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹੀ ਸਹੀ ਜਾਂ ਗਲਤ ਹੋਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਾਪਦੰਡ ਹੈ। ਰਾਜਸੀ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਲਹਿਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹਲਕਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਰਾਜਸੱਤਾ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਰਾਜਸੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਇਹ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਪਣੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਲਹਿਰ ਕਾਫ਼ੀ-ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਗਰੁਪ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗੀ।

ਨਵੀਂ ਮੁਵਮੈਂਟ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਨਾਰੀ ਵਾਦ ਦੇ ਠੀਕ ਉਲਟ ਸੀ। ਇਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ

ਮੂਲ ਰੱਦ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਮਾਮਲੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੱਕ ਇੱਕੋ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਆਗੂ ਸਿਰਫ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਯੰਤਰ ਮਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਮੁਵਮੈਂਟ ਲਈ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਕਈ ਅਸਲੀ ਨਤੀਜੇ ਸਨ।

ਬੱਲੜੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਖਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਵੱਲੋਂ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਕਮੇਟੀ ਉਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ। ਇੱਥੇ ਵੋਟ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੌਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਸਨ। ਕੌਮ ਦੀ ਵੰਡ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਆਗੂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਨਿਯਮ ਉਪਰ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਲੀਡਰ ਹੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਚੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਆਗੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਚੋਣ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਆਮ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਭ ਕਮੇਟੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਹੀ ਅਧੀਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਅੰਤਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮੁਵਮੈਂਟ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵੀ ਚੁਣ ਸਕਦੇ ਸਨ ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਤਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਫਰਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰੇ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੰਸਦੀ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਵੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਉਸ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦਾ ਸੀ। ਸੰਸਦ ਸਾਡੇ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਪਤਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਜਲਦ ਤੋਂ ਜਲਦ ਇਸ ਤੋਂ ਫੁਟਕਾਰਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਾ ਤੇ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਲੋਕਰਾਜ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ ਕਰਨਾ। ਸਾਡੇ ਉਦੇਸ਼ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਸਰੂਪ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਮੌਕੇ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਤੇ ਅਮਲੀ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਹਤਰ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਗੂ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਫਾਸਲਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਹੀ ਲੀਡਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਬੱਲੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵੀ ਰੱਖ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਮਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬੁਰਾਈ ਹੀ ਹੈ। ਸਰਵੋਤਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਜਾਇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਰਹੇਗੀ ਜੋ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਾਂਗ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ, ਓਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਉਸਾਰਨਾ ਤਾਂ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਹੋਵੇਗਾ।

ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਵਿਵਸਥਾ ਹੈ। ਪਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬੁਰਾਈ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਛੋਟੀਆਂ ਸਥਾਨਕ ਇਕਾਈਆਂ ਦਾ ਉਭਰਨਾ



ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸੰਸਥਾਪਕ ਤੇ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਤ ਤੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਭੂਗੋਲਿਕ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਉੱਤੇ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਹੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਏਕਤਾ ਬਖਸ਼ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਇਸੇ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹਨ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਉੱਚਤਮ ਸੰਰਚਨਾ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਤੇ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਖੰਡਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਲਹਿਰ ਰਾਜਾਂ ਫੰਟਰੋਲ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋ ਹੀ ਕੁਝ ਨਿਯਮ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸਨ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਉਨਿਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਰਾਹੀਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਬਦਲ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਮਿਉਨਿਖ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਤੇ ਸਰਵਉੱਚ ਸੰਚਾਰ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਥਾਨਕ ਗਰੁਪ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਜਾਣਗੇ। ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਰਸਤੇ ਸਨ। ਪਹਿਲਾ ਰਾਹ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਲੋੜੀਂਦੇ ਫੰਡ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਲਹਿਰ ਕੋਲ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਕੁਝ ਇੱਕ ਮਦਦਗਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਹੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ।

ਜਿਵੇਂ ਅਫਸਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਫੌਜ ਬੇਕਾਰ ਹੈ, ਠੀਕ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਲੀਡਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰਾਜਸੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵੀ ਬੇਕਾਰ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ ਦੁਕਵਾਂ ਲੀਡਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਥੇ ਯੂਨਿਟ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ, ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਵਰਗੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਲਹਿਰ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਉਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸਰਧਾ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜਿੱਤਾਂ ਅਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਚੁਨੀ ਹੀ ਲਹਿਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਠੀਕ ਹੈ।

ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਨ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਨਾਂਵਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੱਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹੇ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵਿਚੋਂ ਅਨਸਰਾਂ ਦੀ ਘੁਸਪੈਠ ਦਾ ਖਤਰਾ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਝੋਤਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਕੁਝ ਵੱਡੇ ਫਾਇਦੇ ਹੋਣ ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਲਹਿਰ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ਼ ਚੁਨੀ ਹੀ ਦੋਰ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਰ ਉਹ ਚੱਲਦੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸੰਘਰਸ਼ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ

ਸਰਤ ਹੈ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਿੱਖਰ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਤਮ ਜਿੱਤ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਛੂਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਅੰਦਰ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੋਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬੁਰਾਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੱਕ ਕੀਮਤੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਨਫ਼ਰਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਜਿਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਉਹ ਨਾ ਤੇ ਪੱਕਾ ਜਰਮਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਸੱਚਾ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਚਿੜਦੇ ਹਨ, ਚੁਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਦਲੇਰੀ, ਸੰਜੀਦਗੀ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਸਾਡਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨੇੜਲਾ ਦੋਸਤ ਹੈ। ਜੇ ਸਵੇਰ ਦੀ ਅਖਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਕਮਰੇਬੰਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਭਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਦਿਨ ਬੇਕਾਰ ਹੀ ਗਿਆ।

ਨਿਜੀ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦਾ ਆਦਰ ਸਿੱਖਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਗੁਣ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕੀਮਤਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰਦ ਉਸਤਾਦ ਵੱਲੋਂ ਅਪੂਰੀ ਛੱਡੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਠੀਕ ਇਹੋ ਗੱਲ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਆਗੂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਭ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਅਤੱਕੀ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਯਹੂਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਚਿੱਕੜ ਸੁੱਟਣ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਮਾਂ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ (ਵਿਅਕਤੀ-ਪੂਜਾ) ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਬਦਨਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਕਤ ਭੀੜ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਣ ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਹਾਨ ਸਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਸਾਡਾ ਹੈ। ਸੋਚੋ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਸਿਰਫ਼ ਛੇ-ਸੱਤ ਸ਼ੈਤਾਨ ਉਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਜੋ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕੀਆਂ। ਜੇ ਉਹ ਸਾਡਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਂਦੇ ਜਾ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਅਣਗੋਲਿਆਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਗੱਲ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੁਬਦੀ ਸੀ।

ਪੂਰੇ ਮਿਉਨਿਖ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਹਰ ਬੁੱਧਵਾਰ ਉਹੀ ਗਿਣੇ ਚੁਣੇ ਮੈਂਬਰ ਕਿਸੇ ਕੈਫੇ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਲੋੜ ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸੀ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਅਸੀਂ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਤੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਇਸਤਿਹਾਰ ਖੁਦ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਵੰਡੇ। ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਖੁਦ ਅੱਸੀ ਸੱਦਾ-ਪੱਤਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਕਿਵੇਂ ਸਾਰੀ



ਸ਼ਾਮ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਆਖਿਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੇ ਮੀਟਿੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਸੱਤ ਲੋਕ ਉੱਥੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵੰਗ ਵਿੱਚ ਬੋਝੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਂ ਟਾਈਪ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸੱਚਾ-ਪੱਤਰ ਨੂੰ ਸਾਈਕਲੋਸਟੇਟ ਕਰਵਾ ਕੇ ਵੰਡਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਾਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ 'ਮਿਊਨਿਖ ਆਬਜ਼ਰਵਰ' ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਇਸਤਿਹਾਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸ ਵਾਰ ਸਾਡੀ ਸਫਲਤਾ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਸੀ। ਠੀਕ ਸੱਤ ਵਜੇ ਮੀਟਿੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਮੈਂ ਦੂਜਾ ਬੁਲਾਰਾ ਸੀ। ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੇਰਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਚੇਅਰਮੈਨ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਬੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਇੱਥੇ ਉਹ ਗਲਤ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਵੀਹ ਮਿੰਟ ਤੱਕ ਬੋਲਣ ਦਾ ਇਜਾਜ਼ਤ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੇ ਮੇਰੇ ਭਾਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਇੱਕ ਅਪੀਲ 'ਤੇ ਹੀ ਉੱਥੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਮਾਰਕ ਦਾ ਬੰਦਾ ਇੱਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਰਾਹਤ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾਡੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਇੰਨੀ ਮਾੜੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਪਾਰਟੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛਪਵਾ ਸਕਦੇ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਘੰਟੇ ਘੰਟੇ ਇੰਨਾ ਫੰਡ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਖਰਚੇ ਪੂਰੇ ਕਰ ਸਕੀਏ।

ਇਸ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਫਾਇਦਾ ਵੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਪਛਾਣ ਕੁਝ ਨਵੇਂ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਫੌਜ ਦੀ ਲੰਬੀ ਨੌਕਰੀ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਮੇਰੀ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਲਈ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਭ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਨੌਜਵਾਨ ਸਨ। ਫੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਚਾਹ ਹੈ ਉੱਥੇ ਰਾਹ ਹੈ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਚੇਅਰਮੈਨ ਇੱਕ ਪੱਤਰਕਾਰ ਸੀ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਉਹ ਇੱਕ ਸਿਆਣਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਪਰ ਇੱਕ ਲੀਡਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੰਭੀਰ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਹ ਭੀੜ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਮਿਊਨਿਖ ਦੇ ਲੋਕਲ ਗਰੁਪ ਦਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਡਕਸਲਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਬੁਲਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਫੌਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹ ਗੁਣ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਜਿੱਤ ਦਾ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੀ ਸਖਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਫੌਜੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਤੇ ਰੂਹ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗੇ ਸਖਤ ਤੇ ਸਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਇੱਕ ਫੌਜੀ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਖਤਰਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਅਜਨਬੀ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ।

ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਅਸੰਭਵ ਕੰਮ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ, ਉਹ ਡਰਦੇ ਮਾਰੇ ਭੱਜ ਜਾਂਦੇ। ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦਾ ਉਹ ਕੋਈ ਖਾਸ ਨੋਟਿਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈਂਦੇ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਖੋਲ੍ਹੇਪਨ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਛਾਣਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਜਿਸ ਤੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ

ਕਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਢੰਗ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕਾਰਗਰ ਹਥਿਆਰ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਅਕਸਰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ, ਡਰ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੀ ਸਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣ ਦਾ ਸ਼ਰੇਆਮ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। 'ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ' ਇਹ ਨਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਿੜਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ।

ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੇ ਸਾਥੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਟਾਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵੀ ਉਹ ਸਾਡੀ ਜਨਤਕ ਰੈਲੀ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਕਤਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਡਰ ਫੁੱਧੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਮਨਾਉਣੀ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਹੀ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਸ਼ਾਹ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰੈਲੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਅਕਤੂਬਰ 1919 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਲੰਗਡਾਗ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਬੋਲਿਆ ਸੀ। ਕਾਮਯਾਬੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਉਤਸ਼ਾਹਜਨਕ ਸੀ। ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਗੜਬੜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਪੋੜੀਆਂ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਵਗਾ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਫਟੇ ਹੋਏ ਸਿਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਉੱਥੋਂ ਦੌੜ ਗਏ ਸਨ।

ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਬਾਦ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੀਟਿੰਗ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸੀ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਦੂਜੇ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਾਲ ਲੱਭ ਲਿਆ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੋਈ ਪਹਿਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਘੱਟ ਸੀ। ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ 'ਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਫੈਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਲੈ ਘੱਟ ਵਕਫੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਘੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਬਹਿਸ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਡੱਟ ਕੇ ਪੈਰਵੀ ਕੀਤੀ। ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਵਕਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਈਆਂ ਅਸਫਲਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਾਡੇ ਦਾਅਪੇਚ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਸਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਹਾਂ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਸਾਡੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਹੈ। ਅਗਲੀ ਹੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਸੱਤ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਹਾਜ਼ਰੀ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਖਰੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚਾਰ ਸੌ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਸੀ।

ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਲੋਕ ਇਹ ਸਿਕਾਇਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਆਲੋਚਨਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਤੰਗਦਿਲੀ ਤੇ ਅਮਲੀ ਥੋਥੇਪਨ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਸੀ ਕਿ ਅੰਤਮ ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਲੋਚਨਾ ਤਾਂ ਮਹਿਜ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਸੀ। ਕੋਰੇ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਂ ਬਦਲ ਕੇ ਹੀ ਲਹਿਰ ਜਾਂ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਤਮ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਾੜੀ ਆਦਤ ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਬਹੁਤ ਆਮ ਸੀ। ਮੈਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਵਾਰਾ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਕਰਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।



ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਸਖਤ ਲੋੜ ਸੀ। ਫੋਕੀਆਂ ਫੜਾਂ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੱਢ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੱਕਦੇ ਕਿ ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਚਾਲੀਆ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਚਾਲੀਆ ਸਾਲਾਂ 'ਚ ਉਹ ਕੋਈ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕੇ, ਨਾ ਹੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਲਾਇਕੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਸੀ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਸ ਖਤਰਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸਧਾਰਣ ਮੈਂਬਰ ਵਾਂਗ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਘੁਲਾਟੀਏ ਸਮਝਦੇ ਤੇ ਆਗੂ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕ ਹੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਵਾਰਥ ਤੋਂ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਵੀ ਅਕਲ ਸੀ, ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੌਂਪ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਸਖਰੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਬਹੁਤ ਦੇਖੇ ਸਨ।

ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਮਜ਼ਾਕ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹੀ ਸਨ। ਪਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਰਮਨ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੇ ਅਸਲ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋਕਰਾਂ ਦੀ ਵਧ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੁਦ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅੱਗੇ ਹੋਣ ਦਾ ਦੰਭ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅਖੌਤੀ ਧਰਮ ਸੁਧਾਰਕ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਸਾਂਝੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਧਿਆਨ ਨੂੰ ਲਾਭੇ ਹੀ ਲਿਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਂਝਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਸਿਰਫ ਧਰਮ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਤਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਵਾ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਖਾਤਰ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੇਂਦਰੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਲਿਆਉਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁ-ਅਰਥੀ ਤੇ ਧੁੰਦਲੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੜਾਕੂ ਸਫ਼ਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਭੰਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਮਨਚਾਹੇ ਅਰਥ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਖਾੜਕੂ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬੁੱਕਤ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਨਫਰਤ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕ ਫਜ਼ੂਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਵੀ ਸਨ। ਇਸੇ ਵਜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। 'ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ', ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਇਹ ਪੂਰਾ ਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੇੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬੂਠੀ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਢਾਲ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਉਹ ਜਮਾਤ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਉੱਤੇ ਧਾਵਾ ਬੋਲਣਾ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇਹ ਹਮਲਾ ਸਿਆਹੀ ਤੇ ਕਲਮਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਇਹ ਸ਼ਰੇਆਮ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹਰ ਹਿੱਸਾ ਦਾ ਜਵਾਬ ਹਿੱਸਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਕਲਮ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਖ਼ਤ ਨਰਾਜ਼ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਇਤਰਾਜ਼ ਇਹੋ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਇਰਤਾ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਤੇ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਸਹੇੜਨ ਤੋਂ ਹੱਥ

ਰੋਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਛੁਪੇ ਰੁਸਤਮਾਂ' ਦੇ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਅਗਾਹ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਲੋਕ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਤੋਂ ਸਿਵਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਇਹ ਲੋਕ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖੇਡਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੋਗਲੇ ਬਦਮਾਸ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਹ ਸਧਾਰਨ ਮੈਂਬਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦਰਜ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜੋ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਇੱਕੱਠ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੱਖ ਦੀ ਡੱਟ ਕੇ ਪੈਰਵਾਈ ਕਰ ਸਕੇ। ਉਹ ਘੱਟ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਜਾਂ ਦੋ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜ ਹੀ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਖੁਰਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇਹ ਬੇਨਾਮ ਸਿਪਾਹੀ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੇ ਨਹੀਂ।

1920 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਜਨਤੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਰੱਖੀ। ਪਾਰਟੀ ਅੰਦਰ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਮੱਤਭੇਦ ਸਨ। ਕੁਝ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਇਸ ਕਦਮ ਲਈ ਸਾਜਗਾਰ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਮਾਝੇ ਵੀ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਖੱਬੇ-ਪੱਖੀ ਪੈਸ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਜਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਹੱਦ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਾਡਾ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਖਤਰੇ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਚੇਤ ਸਾਂ। ਪਰ ਦੇਰ ਸਵੇਰ ਇਸ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲਾਲ ਖੇਮੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਪੈਸ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਅਸਰ ਤਾਂ ਪਵੇਗਾ ਹੀ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਣ।

ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਸਰਗਰਮ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਹੋਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਇੱਕ ਈਮਾਨਦਾਰ ਸਬਬ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨੇ ਅਸਤੀਫ਼ਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਡਰਕਸਲਰ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਕੰਮ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। 24 ਫਰਵਰੀ 1920 ਨੂੰ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਦਿਨ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਉਠਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੋਸਟਰਾਂ ਤੇ ਦੂਜੇ ਲੀਫਲੈਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਸੰਕੇਤ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੇ ਆਮ ਅਸੂਲਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਹੀ ਨੁਕਤੇ ਉਠਾਏ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੋਸਟਰਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰਾ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਸਖਤ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪੋਸਟਰਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਅਸੀਂ ਲਾਲ ਹੀ ਚੁਣਿਆ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਰੰਗ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚਦਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਵੀ ਖਿੱਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਉਹ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਭਾਵੇਂ ਨਾ ਪਰ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਪਾਰਟੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੈਂਫਲਟਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੀ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਟਰੈਫਿਕ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਰਹੇ ਸੀ। ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੋਸਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਦ੍ਰਿੜ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦੀ ਝਲਕ ਦੇਖ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਉਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ਼ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰਤ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ



ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਸਾਡੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਇੰਦੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੀ ਭੀੜ ਨਾਲ ਵੱਖਰੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਅਰਨਸਟ ਪੋਨਰ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੁਲੀਸ ਮੁਖੀ ਸੀ। ਉਂਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੌਮ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ। ਇਸ ਖਾਤਰ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਖਤਰਾ ਮੁੱਲ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਦੂਜੇ ਅਫਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਰੜਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਹਰ ਹੁਕਮ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿੱਚ ਪੋਨਰ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਾਥੀ ਡਾ. ਫ਼ਿਕ ਹੀ ਉਹ ਅਫਸਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ।

ਪਹਿਲੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤਕ ਰੈਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਮਸੌਦਾ ਛਪਵਾਉਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖ਼ਾਨਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਖੌਤੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹਲਕਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਖੂਬ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਇਆ, ਨੌਰੇ ਫੁੱਲ ਵੰਟੇ ਤੇ ਫੇਰ ਇਸ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਉਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੇ ਜੋ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਦਰੁਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕਈ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਜੰਮਦੇ ਤੇ ਮਰਦੇ ਦੇਖਿਆ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚਿਆ। ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਹੀ ਜਿਉਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੰਤਰੀ ਸਾਡਾ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹੱਕ ਤਾਂ ਖੁੱਸ਼ ਸਕਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਵਾਸ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਸਮੇਂ ਦੀ ਧੂੜ ਵਿੱਚ ਉੱਡ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਮੂਵਮੈਂਟ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਉਹ ਅਧਾਰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏਗਾ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਮੌੜ ਸੀ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਉਸ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਵੀ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹਾਲ ਦੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਖਾਲੀ ਰਹਿ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਸੀ। ਇਹੋ ਡਰ ਮੈਨੂੰ ਵੱਢ ਵੱਢ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਲੋਕ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਦਿਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਧੜਕਦੇ ਦਿਲ ਤੇ ਅੱਤ ਦੀ ਫੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਮੈਂ ਉਸ ਘੜੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇਹ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੀਟਿੰਗ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੈਂਟਾ ਘੰਟਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਉਛਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੂਰਾ ਹਾਲ ਖਚਾਖਚ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਆਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਅਸੀਂ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਅੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਜਾਂ ਤਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲੱਗਦੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਪੱਖ।

ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੀ ਘੜੀ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ। ਪਰ ਅਚਾਨਕ ਸਾਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਇੱਕਦਮ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਬੁਲਾਰੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਹੀ ਮਿੰਟ ਬਾਦ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਕੁਹਰਾਮ ਮਚ ਗਿਆ, ਨੌਬਰ ਹਿਸਕ ਟਕਰਾਅ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਜੰਗੀ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਕੁਝ ਦੂਜੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕੋੜੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੱਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ 'ਤੇ ਕਾਰੂ ਪਾ ਲਿਆ। ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਫੇਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਬਾਦ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹੱਸਾਬਤੀ ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਪੂਰ ਨਾਅਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੂਟਿੰਗ ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਬਦਬੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਫੇਰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ 25 ਨੁਕਤੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੜ੍ਹਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਹਰ ਨੁਕਤੇ 'ਤੇ ਬਾਦ ਮੈਂ ਉਂਚੇ ਹਾਜ਼ਿਰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਪੁੱਛਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਉਣ ਲਈ ਕਹਿਦਾ। ਲੰਗਾਤਾਰ ਵਧਦੇ ਹੋਏ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਇੱਕ ਤੇ ਬਾਦ ਇੱਕ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਨੁਕਤੇ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸੀ। ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਤੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਅਕੀਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਕਤਾ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਪਰੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਹਾਲ ਦੇ ਖਾਲੀ ਹੋਣ ਨੂੰ ਹੀ ਕਰੀਬ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਲੱਗ ਗਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਪੱਕੇ-ਪੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਲੋਕ ਬਾਹਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਾਫ਼ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਹ ਬੀਜ ਬੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਕਦੇ ਬੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਜਵਾਲਾ ਪੁੰਡੇ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸੇਕ ਵਿੱਚੋਂ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਚੰਡਿਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਮੈਂ 9 ਨਵੰਬਰ, 1918 ਦੇ ਗੱਦਾਰ ਉੱਤੇ ਟੁੱਟਣ ਵਾਲੇ ਦੈਵੀ ਕਹਿਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਾਲ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਲਹਿਰ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਉਛਾਨ 'ਤੇ ਸੀ।

...



ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਲਹਿਰ



## ਸੰਸਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਪਾਰਟੀ

24 ਫਰਵਰੀ, 1920 ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪੰਚੀ ਨੁਕਾਤੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸਲਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਜੋਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇੰਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਜਿੱਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਲਹਿਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ, ਤਾਂ ਹੀ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਜਗਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਸਿਆਸੀ ਪਿੜ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਚੁਣਾਵੀ ਢੰਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਇਹ ਇੱਕ ਅਸਲੀ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਸੰਸਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਇੱਕ ਜੁਗਸਾਜ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਘੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕੋ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੇ ਜਿਸ ਘੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਦੀ ਮਦਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਰੁਖ ਦੀ ਭਿਣਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਉੱਤੇ ਨਵੀਂ ਪਾਲਿਸ਼ ਚਾੜ੍ਹਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਜੋਤਿਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਉਹ ਹੇਠ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਜਨਤਾ ਦੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਮੂਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿੱਚ ਮਾਹਿਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਲੰਬੀ ਸੰਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ 'ਚੋਂ ਲੰਘ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਉਹ ਆਪਣੀ 'ਪਿਆਰੀ' ਜਨਤਾ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨੱਕ ਡਬੋ ਡਬੋ ਕੇ ਉਹ ਇਹ ਸੁੰਘਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਖਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਲੋਕ ਹੁਣ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕੀ ਨੇ, ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਉਹ ਅੱਕ ਚੁੱਕੇ ਨੇ। ਦਫਤਰੀ ਕਾਮਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਰ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਪੁਣ-ਛਾਣ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ-ਕਮੇਟੀ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਘੜਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀਆਂ ਇਸ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੀ ਫਟੀ ਹੋਈ ਕਮੀਜ ਬਦਲ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸਭ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਨਅਤਕਾਰਾਂ, ਵਪਾਰੀਆਂ, ਖਪਤਕਾਰਾਂ, ਵਿਧਵਾਵਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਚੋਣਾਂ ਦੇ ਕਤਮ ਹੁੰਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।



ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਕਮੇਟੀ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਤੋਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਆਪ ਆਪਣੀਆਂ ਜੇਥਾਂ ਭਰਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜਦ ਕਦੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਸ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਫਬਕਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਹਾਲਾਤ ਫੇਰ ਤੋਂ ਵਸੋਂ ਬਾਹਰ ਦਿਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਮੁੜ ਤੋਂ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਨਤਾ ਦੀ ਕਦੇ ਨਾ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਮੁਰੱਖਤਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਦਾਅਵੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵੋਟਰ ਭੇਡਾਂ ਵਾਂਗ ਪਲਿੰਗ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਚੁਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਹਰ ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਜਿੰਨਾ ਸਿਸ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਪਰਦੇ ਦੇਖਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਰਾ 'ਤੇ ਬੁਰਜ਼ੁਆਜ਼ੀ ਕਦੇ ਵੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਲਕਤੰਤਰ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਲਕਤੰਤਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਰਾਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਾਨ ਦੀ ਇਸ ਕੁਝਾਈ ਨੂੰ ਉਲਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਨਿਰਣਾਇਕ ਲੜਾਈ ਸਮੇਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਵੋਟਰੀਆਂ ਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀਟਾਂ ਜਿੱਤਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਚੁੱਕ ਮਤਲਬ ਹੱਥੋਂ ਜਾ ਸਕਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਕਰਨੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜਦ ਇੱਕ ਧਿਰ ਪੁੱਤੀ ਗੁੰਡਾਗਰਦੀ ਨਾਲ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਉਮਾੜਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੀ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਤਕਿਫ਼ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਚਾਵ ਦੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲਾ ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਬੇਕਿਰਬ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਸੰਦਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਅਖੰਡੀ ਕੌਮੀ ਬੁਰਜ਼ੁਆਜ਼ੀ ਦੇ ਲੀਡਰ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਦਸ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜਵਾਬ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸੋਸ਼ਲੀ ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬਝਾਹੀ ਦੇ ਰੁਝ 'ਤੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਹਮਲਾਵਰ ਨੀਤੀ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਹੀਂ ਸੰਸਾਰ ਚੁਣਨਾ ਧਿਆ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਸੀਂ ਪੂਰੀ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਲ ਰੀਝਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਉਹ ਪੇੜੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਸਾਡੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਦੇਵੀ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਵੇਗੀ।

ਜੇ ਲਹਿਰ ਦੇ ਇਸ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਫੌਜੀ ਵਿਗਾ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹ ਵਿਗਾ ਨਵੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਚੁਣਨਾ ਦੀ ਸੰਘਾਤਨਾ ਲਈ ਸੰਘਤ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰੱਖੇਗਾ ਕਿ ਸੋਸ਼ਲੀ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਲਾਜ਼ਮ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਿਭਵ ਨਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਸ ਨਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਦਸਲੇ ਤਾਂ ਮੁੜ ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਅੰਦਰ ਹੀ ਲੜ ਸਾਣਗੇ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਮਿੱਥਰਾਂ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਰਾਹ ਤਿਆਰ ਕਰਨਗਾ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਗੋਜ਼ਾਰੀਆਂ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਦੇ ਉਪਾਅ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਜੋ ਅੱਜ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਨਵੀਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਸਾਡੀ ਨਵੀਨ ਤਰਜ਼-ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹੀ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸਲਿਸਟ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ 'ਵੋਲਕਿਸ਼' (Volkisch) ਸਬਦ ਦੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੀ ਅਰਥ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਬਦ ਵੀ ਧਰਮ ਵਾਂਗ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਲਾ ਤੇ ਵਸੀਹ ਹੈ। ਧਰਮ ਸਬਦ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਨਿਸ਼ਚਤ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਬੰਨਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਵਲਾਂ ਆਦਮੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਵਿਰਾਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਣ ਕੀ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਹੁੰਦਲੀ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਸਤੁਸਟ ਹੋਣ ਪਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੇਚ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਧਰਮ ਦਾ ਮਕਸਦ ਬੰਦਿਆ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਚੁੱਕਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨਹੀਂ ਜਿਉਂਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਆਦਰਸ਼ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਬਣਾਉਣ 'ਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਧਰਮ ਦੇ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸਰਵਉੱਚ ਸੱਤਾ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਨਸ਼ਵਰਤਾ ਨੂੰ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਡੁੱਧਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਮੇਰੇ ਆਦਮੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਅਮਲੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਕਿੱਥੇ ਤੱਕ ਸਹਿਯੋਗ ਹੋ ਸਕੇ ਹਨ। ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਤੇ ਸਿਨਾ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਬੇਕਾਬ ਹੀ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਵੋਲਕਿਸ਼' (Volkisch) ਸਬਦ ਦੇ ਵੀ ਕੁਝ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ। ਪਰ ਕੋਈ ਤਾਵਕਲਾ ਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਪ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਉਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਜਦਕਿ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਹ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਵੱਜੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਇਹ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਰਹੇਗੀ। ਸਿਰਫ਼ ਜਿੱਤ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਅਧਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਕੌਮੀ ਸਾਈਜ਼ਾਬੇ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰਗਰਾਮ ਬਣਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਮ ਵਿਸ਼ਵ ਚੁਣਨਾ ਨੂੰ ਨੇਸ਼ ਰਾਜਸੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਏ ਹੋਵੇ ਵਰਤ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਿਰਰਤ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸਿਆਸੀ ਯਾਗ ਦੀ ਸਹਿਜ ਲਈ ਬੰਦੀ ਦੀ ਪਰੋਹ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੋਸ਼ਲੀ ਸੰਘਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਲੋਕ ਇਕਦਮ ਘਬਰਾ ਨਾ ਜਾਣ। ਮੈਂਚ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਲ ਇਹ ਕੰਮ, ਮਹਿੰਮੀ



ਰੂਹ ਦੀ ਭੁੱਖੀ ਤੇ ਅਮਲੀ ਸੂਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅਮੂਰਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੁਝਾਰ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦੇਣਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਰਾਜਸੀ ਅਕੀਦਾ ਹੋਵੇ, ਸਾਂਝੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੇ ਸਾਂਝੀ ਇੱਛਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਹੋਵੇ ਤੇ ਜੋ ਸ਼ਖਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਢਲ ਕੇ ਜੱਥੇਬੰਦ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੀ ਅਸਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਅਮਲੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਇਸੇ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਉਠਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਤੇ ਠੋਸ ਰੂਪ-ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜੁਝਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਚੋਟਾਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੋਸ ਤੇ ਸੀਸੇ ਵਾਂਗ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਉਸ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਸਹੀ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਮ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਰਾਜਸੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ 'ਵੋਲਕਿਸ਼' ਦਾ ਮਤਲਬ ਰਾਜ ਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਉਸ ਸੰਕਲਪ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਨਸਲ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਕੌਮਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਇਸ ਦੇ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ। ਆਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਮਾਰਕਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਸ ਯਹੂਦੀ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਜ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਨਿਤਾਰ ਕੇ ਹੋਰ ਸੰਘਣਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਰਜੂਆਜ਼ੀ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਤੋਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਆਮ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ 'ਵੋਲਕਿਸ਼' ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉੱਤਮ ਨਸਲ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੇ ਨੀਵੀਆਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ, ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਮਨੁੱਖੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਨੈਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਰੱਖਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਨਸਲੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਖਤਰਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਭਿਅਤਾ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਚੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਜਾਂਗਲੀ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੰਗੋਲਾਂ ਤੇ ਨੀਗਰੋਆਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਅਸੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਸਰਵੋਤਮ ਨਸਲ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਇਸ ਨਸਲ ਦੀ ਹੋਣੀ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਲਿਕ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੁੱਲ ਵਸੀਲੇ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਹੋਣਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਜਿੱਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਥਿਆਰ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਪੂਰੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਤੇ ਜੱਥੇਬੰਦ ਬੇਕਿਰਕੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੰਮ ਕੱਟੜਪੁਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ,

ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਕੰਮ ਉਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਇਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

ਲੋਕ-ਸੱਤਾ ਦੇ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਅਰਥ ਦੇਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪੂਰਵ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਸਿਧਾਂਤ ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਮਨਚਾਹੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇ ਕੇ, ਕਦੇ ਵੀ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਮੇਰਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਸਭ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਤੇ ਠੋਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਇੱਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ।

...



## ਰਾਜ

1920-21 ਤੋਂ ਹੀ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਦਸ ਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਬਾਰੇ ਰਾਜ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚਾਰ ਨਾਂਹਪੱਖੀ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਦਾ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀ ਅਕਸਰ ਇਹ ਕੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਕਿ ਖੁਦ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਕੋਲ ਰਾਜ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਪਸ਼ਟ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿਰਜਨ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵਰਤਮਾਨ ਸੀ, ਉਹ ਖੁਦ ਸਰਕਾਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੀਟਾਂ ਮੱਲੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਡੀ ਚਿੰਤਾ ਤਾਂ ਬਸ ਰਾਜ ਦੇ ਉਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੀ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਜੋਂ ਰੋਟੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਸੱਚ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਉਸ ਦਿਓਕੋਂਦ ਮਾਨਵੀ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਉਣ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਬਹਾਨੇ ਲੱਭਣਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਸੀ। ਮੱਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਾ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਸੀ ਜੋ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸੰਸਥਾ ਮੰਨਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬੰਦੇ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਇੱਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੁਝ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕ-ਇੱਛਾ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਤਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਲੋਕ ਹੀ ਰਾਜ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗਤਬਤੀ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅਮਨ ਅਮਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਇਹ ਨਾ ਤਾਂ ਸਾਧਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਟੀਚਾ। ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਬਸ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਧਰੁਵਾਂ ਵਿੱਚਾਲੇ ਘੁੰਮਣਾ ਸੀ। ਬਾਵੇਰੀਆ ਵਿੱਚ 'ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਪਾਪੂਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ' ਇਸ ਦੀ ਸਮਰਥਕ ਸੀ। ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਅਖੌਤੀ 'ਕੰਜ਼ਰਵੇਟਿਵ' ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਹੀ ਪੱਖ ਪੂਰਦੇ ਸੀ।

ਦੂਜਾ ਗਰੁੱਪ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਬੋਝਾ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸ਼ਰਤਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸਮਰੂਪਤਾ ਉੱਤੇ ਹੀ ਚੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਭਾਵ

ਵਰਤ ਦੀ ਵੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਭਲਾਈ ਦੇ ਵਾਹ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਰਾਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਬੇਹਤਰੀ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਲਕਤਰੀ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਰਾਜ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਤੀਜਾ ਗਰੁੱਪ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਰਾਜ ਨਸਲੀ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮਰੂਪਤਾ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਖੁਕਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਕਾਰ ਰੂਪ ਸੀ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਪੋਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਾਂਝੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਕੌਮੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਤ ਸੋਧ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਸੋਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਲਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਇੱਕ ਖੇਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਦਜਨਕ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਗਲਤ ਮਤਲਬ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਦੂਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਕਥਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਈ ਚੀਨੀ ਜਰਮਨ ਬਣ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਤੱਕ ਕਿ ਪਾਨ-ਜਰਮਨ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੁਰੰਮਾਨਾ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਬੁਰਜੂਆ ਕੌਮਵਾਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ ਕਿ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਐਨ ਵਿਪਰੀਤ ਹੈ। ਜੇ ਇੱਕ ਸਾਡੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਖਦੇ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ ਪਾੜੇ ਪੂਰ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ, ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਹਰਾਮੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਮਲ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਮੂਲ ਦਾ ਹੀ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਇੰਤਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਮਿਸਾਲਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਜੇਤੂਆਂ ਨੇ ਹਾਰੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਬਾਦ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਸਿੱਟਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਜੇਤੂ ਖੁਦ ਜਿੱਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਲੋਕਾਂ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨਸਲਾਂ, ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਖੂਨ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਬਦਲ ਕੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਅਸੰਭਵ ਗੱਲ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਖੂਨ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਉੱਤਮ ਨਸਲ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਅੰਤਮ ਸਿੱਟਾ ਇਹੋ ਨਿਕਲਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਹੀ ਅਲੱਧ ਹੋ ਜਾਣੇ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇਤੂ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਖਾਸ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨਸਲ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋਸਫ਼ ਦੂਜੇ ਦੀ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦੇ ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚੜੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਆਸਟੇਰੀਆ ਦਾ ਰਾਜ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਸਲੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜ਼ਹੂਰ ਹੀ ਪਤਨ ਹੋ ਜਾਣਾ



ਸੀ। ਇੱਕ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਨੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਿਸੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਹਬਸਬਰਗ ਦੀ ਤੰਗਦਿਲੀ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਕੌਮ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਚੰਗਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਆਸਟੇਰੀਆ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਪੋਲੈਂਡ ਬਾਰੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਬਵੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇੱਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਲਈ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਚਪਰੀਆਂ ਸਨ।

ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਵੀ ਗੁੱਸਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ 'ਚ ਦਾਖਿਲ ਹੁੰਦੇ ਸਮੇਂ ਯਹੂਦੀ ਆਪਣਾ ਜਰਮਨ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿਖਾਏ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਸਾਖ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਸੱਟ ਲੱਗਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੂਰਵ ਤੋਂ ਆਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੰਦੇ ਪਰਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਸੋਚਣ ਦੀ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਜਰਮਨ ਬੋਲਦੇ ਸਨ। ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨੀਕਰਨ ਤਾਂ ਉਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਵੀ ਕੁਝ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੌਮੀ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਖੂਨ ਰਲ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਵਾਦ ਉਸੇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਕੁਲ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵੀ ਅਕਸਰ ਤਾਰੀਫ਼ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ।

ਇਸ ਤੀਜੇ ਗਰੁਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਉੱਚੇਰੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਂਝੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਹ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਨਸਲ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮੀਕਾ ਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੰਮ ਤਾਂ ਨਸਲ ਦੀ ਬੇਹਤਰੀ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਨਾਂ ਦੇ ਯਹੂਦੀ ਨੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਲ-ਜਲੂਲ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਨੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਵਜ੍ਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀ ਹਾਰ ਨਿਸ਼ਚਤ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਆਪ ਹੀ ਟੋਆ ਪੁੱਟ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਛਿੱਕੇ ਟੰਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੋ ਹਥਿਆਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਹੱਥ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੇ ਸਨ, ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਰਾਜ ਬਾਰੇ ਆਪਣਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਕੋਈ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਸੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਰੋਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੋਈ ਗਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਸਲੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਬੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤ ਸੀ। ਜੇਕਰ

ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੈਕੰਡੇ ਰਾਜ ਮਿਲ ਕੇ ਵੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦੇ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਤੱਕ ਲੈ ਜਾਣ ਦਾ ਕੰਮ ਰਾਜ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਤਾਂ ਉਸ ਨਸਲ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਦੀ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਉਸੇ ਬੁਲੰਦੀ 'ਤੇ ਬਣੀ ਰਹੇ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਡਿਗ ਜਾਵੇ। ਨਸਲੀ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੀ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਹੀ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਉੱਚਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਰੋਤ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਸਲ ਹੈ।

ਨਸਲ ਦੀ ਇਹ ਸਮਰੱਥਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਜਗਾਰ ਹਾਲਤਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਇਹ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਦਬ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਈਸਾਈ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਅਸਭਿਆ ਸਨ, ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਾਇਨਸਾਫ਼ੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਉੱਤਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਕਠੋਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਖਣ ਵਰਗਾ ਸਾਜਗਾਰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨੀਵੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਬੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੇ ਉਜਾਗਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਸਾਰੂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਲਈ ਉੱਤਰ ਦਾ ਸਖਤ ਮਾਹੌਲ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਨਹੀਂ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਇੱਕ ਖਾਸ ਦਾਤ ਹੈ, ਭਾਵ ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟੇ ਕੱਢੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਜ ਨਸਲ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਉਹ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਰਾਜ ਆਪਣੀਆਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮੱਢਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਿਆ ਇੱਕ ਫਾਲਤੂ ਦਾ ਬੋਝ ਹਨ। ਰਾਜ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਖਾਲੀ ਭਾਂਡਾ ਹੀ ਹੈ, ਅਸਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਨਸਲ ਹੀ ਹੈ। ਬਰਤਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਅੰਦਰਲੀ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦਾ ਸਰਵਉੱਚ ਕਰਤਵ ਉਸ ਨਸਲ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਸਾਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਸਿਰਜਕ ਹੈ, ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਰਾਜ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੀ ਇੱਕ ਜਿਉਂਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਬੋਧਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਤੱਕ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਹੋਣ ਦਾ ਠੱਪਾ ਵੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚਾਰ ਤੇ ਕੰਮ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਪਸੰਦ ਜਾਂ ਨਾਪਸੰਦ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਸੱਚ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਦਾ ਅਸੀਂ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਆਉਣ



ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜੀਆਂ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣਗੀਆਂ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਵੀ ਠਹਿਰਾਣਗੀਆਂ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੀਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹੋ ਰਾਜ ਆਦਰਸ਼ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਲੱਭੇ ਜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਗੋਂ ਨਸਲ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਸ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਨਸਲ ਦੀ ਸਮਰੂਪਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਗਾ ਕਿ ਰਾਜ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਅਕਾਰ ਹੈ ਸਾਰ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚੀ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਨੀਗਰੋ ਕਬੀਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੀਗਰੋਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਾੜੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਧੀਆ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਰਾਜ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਣੇ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇੱਕ ਬੁਰਾ ਰਾਜ ਮੌਜੂਦਾ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਸਾਪੇਖਕ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਘੋਖਣਾ ਫੇਰ ਵੀ ਆਸਾਨ ਹੈ ਪਰ ਨਿਰਪੇਖਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸਾਫ਼ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਰਾਜ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹੋਣਗੇ?

ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਸਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰੂਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕੌਮੀ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਰਲ ਗਏ ਜ਼ਹਿਰ ਨੇ ਸਾਡੇ ਖੂਨ ਦੀ ਸਮਰੂਪਤਾ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਖੂਨ ਦੇ ਲੱਗਾਤਾਰ ਆ ਰਹੇ ਹੜ੍ਹ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਸੰਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਉਬਲਦੇ ਹੋਏ ਕੜਾਹੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਨਹੀਂ ਉਭਰ ਸਕੀ। ਵਿਰੋਧੀ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਕਟ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਜਰਮਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਖਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਸਲੀ ਤੱਤ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹੋ ਸਾਡੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਜਰਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਜੜ ਵਰਗੀ ਸਾਝ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜੋ ਖੂਨ ਦੀ ਸਾਝ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਮਾਲਕੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਅੱਜ ਤੱਕ ਵੀ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਬਦਹਾਲੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿ

ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਡੇ ਖੂਨ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਬਚੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਸਲੀ ਗੁਣ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਨਸਲ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਨੇ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਪਿਰੋ ਦੇਣਾ ਸੀ ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਰੱਥਾ ਨੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਘੱਟ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਫਾਇਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਵੀ ਉਹ ਕਬੀਲੇ ਵੰਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਸੁਧ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹੋ ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਸਾਡਾ ਭਵਿੱਖ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਕਿਸਮਤ ਦੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਵਰਤੋਂ, ਨਵੇਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਮਿਸ਼ਨ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਰਾਜ ਜਿਸ ਦਾ ਸਰਵ-ਉੱਚ ਮਕਸਦ ਸਾਡੀ ਨਸਲ ਦੇ ਸਰਵੋਤਮ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਉੱਚਾ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਅਧਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਮੁਰਦਾ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿੱਚੋਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਗਰਦਾਨਦੀ ਹੈ, ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਇੱਕਾਈ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ।

ਇਹ ਰਾਜ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕੀਮਤੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੱਠਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵੀ ਕਰੇਗਾ। ਇੰਜ ਇੱਕ ਖੜੋਤ ਮਾਰੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹੰਝਲਿਆਂ ਭਰੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਬਾਕੀ ਥਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਇੱਥੇ ਵੀ ਇਹ ਕਹਾਵਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਢੁਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਰਾਮ ਹਰਾਮ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਕੇ ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਲਈ ਲੜਨ ਨਾਲੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਵੱਧ ਲਾਭਦੇਹ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਝੇ ਦਿਮਾਗ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੱਤਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ। ਜਦ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਹੋਂਦ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਦੀਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਇੱਕ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਹਥਿਆਰ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਖਿਲਾਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਫੌਜ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਬੁਰੇ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸੁਸਤ ਹਨ, ਜਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਜੀ ਸਵਾਰਥ ਇਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੌਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਤੇ ਜਟਿਲਤਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੇ ਅਸਾਰ ਘੱਟ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਡਰ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੇ ਇਸ ਬਿਗੁਲ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਹੁਕ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਬਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਵੇਗੀ। ਪਰ ਇਹੋ ਹੁਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੱਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਲੜਨ ਦਾ ਮਾਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਗੰਜਾਇਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਕੌਮ 'ਤੇ ਛਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਲੋਕ, ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਮ੍ਹਦ ਨੂੰ ਤੋੜ ਸੁੱਟਣਗੇ। ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।



ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੁਕਾਵਟ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਸਾਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਭਰਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਫੈਲਾਦ ਦੇ ਜਾਏ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਕਰਨਗੇ। ਇਹੋ ਚੋਣ ਹੀ ਸਾਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਕੁਦਰਤ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਣ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਅਗਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪਤਨ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਉੱਚੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਸਿਰਫ਼ ਘਟੀਆ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਨਸਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਸ ਨਸਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਮਿਲੱਗੋਭੇ ਤੋਂ ਬਣੀ ਇਸ ਨਸਲ ਦਾ ਅੰਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਲਚਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਉਸਾਰੂ ਸਮਰੱਥਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਉਹ ਸੁਧ ਖੂਨ ਵਾਲੀ ਨਸਲ ਉੱਤੇ ਭਾਰੂ ਪੈ ਸਕੇ।

ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬਣਾਏ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇਗੀ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਕੁਦਰਤ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖਤਰਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਲੋਕ ਨਸਲੀ ਰੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਅੱਗੇ ਹੀ ਵਧਦੇ ਤੁਰੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਲਾ ਆਖਰੀ ਗੁਣ ਵੀ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਲੋਕ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਮੰਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰਾਮੀਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨੱਥ ਪਾਉਣਾ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦਾ ਹੀ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਸਮਕਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪਵਿੱਤਰ ਮਨੁੱਖੀ ਹੱਕਾਂ ਉੱਤੇ ਛਾਪੇ ਦਾ ਰੋਲਾ ਪਾ ਕੇ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰੇਗੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕੋ ਹੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹੈ ਨਸਲੀ ਖੂਨ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ, ਤੇ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਨਿਰਾਪੁਰਾ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਵੀ ਹੈ।

ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨਸਲ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਾਜਿਸ਼ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਸਾਡੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉਪਰ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਸੰਤਾਨ ਰੱਬੀ ਸ਼ੁਰੂਪ ਵਿੱਚ ਢਲੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਲੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ 'ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਾਖਸ਼ਸ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਜੋ ਇਸ ਸਾਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ

ਸਰਵਨਾਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਤਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਨੇ ਕਿ ਗਰਭ ਨਿਰੋਪਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਹਰ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਵੇਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਫੇਰੀ ਵਾਲੇ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕੇ ਦਿੰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਜਾਮ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਲਈ ਜਿਵਲਿਸ, ਟੀ-ਬੀ ਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਖਾਨਦਾਨੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੇ ਰੋਕਣਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ। ਪਰ ਤੰਦਰੁਸਤ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸੰਤਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਚਰਚ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਇਸ ਗੁਨਾਹ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਫੇਰ ਉਹ ਦੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਈਸਾਈਅਤ ਦਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਕਿਉਂ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਉਹ ਨੀਗਰੋ ਤੇ ਦੂਜੇ ਕਾਫ਼ਿਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਯੂਰਪ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਲਾਉਣ।

ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਲੋਕਰਾਜ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਨੁਕਸਾਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਲੋਕਰਾਜ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਲੋਕ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਣ, ਜੋ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹਨ। ਖਾਨਦਾਨੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਪੂਰੀ ਸਖਤੀ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਏਗਾ। ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੁੱਕਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਮੈਡੀਕਲ ਖੋਜਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਆਣੁਵਾਸ਼ਿਕ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹਰ ਅਮਲੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਬੁੜ੍ਹ ਕਾਰਨ ਹੀ ਲੋਕ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਾ ਕਰਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਬੀਮਾਰੀ ਕੋਈ ਸ਼ਰਾਪ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਹਿਜ਼ ਇੱਕ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਖਾਤਰ ਇਸ ਬੀਮਾਰੀ ਨੂੰ ਮਾਸੂਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਤੱਕ ਫੈਲਾ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਪਰਾਧ ਹੈ। ਰਾਜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਜੇ ਖਾਨਦਾਨੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਆਦਮੀ ਆਪਣਾ ਬੱਚਾ ਪੈਦਾ ਨਾ ਕਰਕੇ, ਕਿਸੇ ਅਜਨਬੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮੋਵਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਆਲੋਚਨਾ ਜਾਂ ਤਾਰੀਫ਼ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰੇਗਾ। ਜੇ ਸਿਰਫ਼ ਛੇ ਸਦੀਆਂ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਔਲਾਦ ਦੇ ਹੱਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਦੁਰਗਤੀ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦੇ ਉਸ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਅੱਜ ਕਿਆਸ ਕਰਨਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਨਰੋਈ ਨਸਲ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਛੂਤੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਨੈਤਿਕ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਕਸਦਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਸਖਤ ਕਦਮ ਲਏ ਜਾਣਗੇ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਖਾਸ ਕਮੇਟੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਦੀ



ਨਸਲੀ ਸੁਧਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ ਜਾਰੀ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਇੰਜ ਨਸਲ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਲੋਨੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ, ਜੋ ਕੌਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਰਮਾਇਆ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੌਮ ਦੇ ਹਰ ਸਖ਼ਸ਼ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗੌਰਵ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ, ਜੋ ਰਾਜ ਨੂੰ ਨਸਲੀ ਨੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰੇਗੀ, ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਨਹਿਰੀ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਲੋਕੀਂ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਕੁੱਤਿਆਂ, ਬਿੱਲੀਆਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਲਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮਨੁੱਖੀ ਨਸਲ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਉੱਤੇ ਲਾਉਣਗੇ। ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵਰਗ ਲਈ ਤਿਆਗ ਤੇ ਕਤਮੋਸ਼ੀ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੋਵੇਗਾ। ਜਦ ਕਿ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਪਣੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇਣਗੇ। ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਨਸਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਪਰ ਖੂਹ ਦੇ ਡੱਡੂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ।

ਉਹ ਮੋਢੇ ਛੱਡਦੇ ਹੋਏ ਸਾਡਾ ਮਜ਼ਾਕ ਵੀ ਉਡਾਣਗੇ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਇਹੋ ਹੋਵੇਗੀ, 'ਖਿਆਲ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਇਸ 'ਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।' ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰਹਿਮ 'ਤੇ ਰਹੀਏ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੇ ਫਿਕਰ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਦੀ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਰੱਬ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੋਲਤ। ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਉੱਤੇ ਟਿਕੇ ਹਨ, ਜੋ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਵਰਗ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਗਰੀਬਤੀ ਹਉਮੈ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਦਾਰੋਮਦਾਰ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਹੈ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਨਸਲੀ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਗੇ, ਜਾਂ ਫੇਰ ਇਸ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਆਖਰੀ ਗਵਾਹ ਹੋਣਗੇ।

ਉਹ ਬੁਰਾਈ ਦੀ ਹੱਦ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਪਰ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਇਸ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਲੱਛਣ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹਜ਼ੂਮ ਵੀ ਸ਼ਰਾਬਨੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਹੀ ਉਡਾਣਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇੱਕ ਅਸੰਭਵ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਲੀ ਦਲੀਲ ਕੋਈ ਹੋ ਗਈ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹਿਰ ਸਫ਼ਲ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਏ ਜਾਣਗੇ, ਉਸ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਨੈਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਇਹ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਸੰਸਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵਿਜੂਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਨਿਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਚੰਦ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਹਲਾਕਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਦੋਂ ਜਦੋਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਪਰੇਲਤਾਰੀਆਂ ਦੀ ਉਸ ਭੀੜ ਨਾਲ ਹੋਵੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਸਿਰਫ਼ ਨਵੇਂ ਜੰਮੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਤਰੀਕ ਲੱਭਣੇ ਪੈਣਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਰ ਬੰਦਾ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਸਕੇ। ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਰੀਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਇੱਕ ਆਮ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਰੋਈ ਆਤਮਾ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੁਝ ਛੋਟਾ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਆਮ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਗਲਤ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਪਰ ਜੇ ਕੌਮ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਆਤਮਾ ਦੇ ਉਭਰਨ ਦੀ ਘੱਟ ਹੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਇਹ ਹੋ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ। ਬੀਮਾਰ ਭੀੜ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇਗੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬੀ ਗਿਆਨ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਉਹ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਵੇਗਾ। ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਕੰਮ ਉਸ ਲਈ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਉੱਤੇ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਮ ਚਰਿੱਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗੀ। ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦਾ ਇਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ, ਈਮਾਨਦਾਰ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਗੀੜ-ਵਿਗੂਣੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਨਾਲੋਂ ਕੌਮ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰੀ ਕੌਮ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਹੀ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਣੀ ਦੇ ਹੌਲਨਾਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਹੀ ਵਾਪਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸਖ਼ਸ਼ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਮਾਰ ਖਾ ਜਾਵੇ। ਸਾਨੂੰ ਮਨ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਉਸਾਰਨਾ ਪਵੇਗਾ।

ਮੌਲਟਕ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ, ਕਿਸਮਤ ਸਿਰਫ਼ ਯੋਗ ਆਦਮੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰਾ ਉਤਰਦਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਅਧੀਨ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਿਰਫ਼ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਇੱਕ ਜਨਤਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਰਾਜ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਖੁਦ ਮੁਖਤਾਰੀ ਦੇ ਅਸੂਲ ਵਿੱਚ ਦਬਲਾਅਦਾਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸਖਤ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇਗਾ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਦ ਵਾਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਖਤ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਰਾਜ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਾਮ ਖਿਆਲ ਰੱਖੇਗਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਲਾਜ਼ਮੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਤੋਂ ਬਚੀ ਨਾ ਰਹੇ। ਸਿਹਤ-ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇ ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨ ਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹ ਟਰੇਨਿੰਗ ਮਿਲ ਸਕੇ, ਜੋ ਭਵਿੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।



ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਉੱਤੇ ਵਾਧੂ ਕਿਤਾਬੀ ਬੋਝ ਪਾਉਣਾ ਮੁਰੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵੱਡੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੂਰੇ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਘੰਟੇ ਹੀ ਜਿਮਨਾਸਟਿਕ ਲਈ ਰੱਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੰਦਭਾਗੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਸਵੇਰੇ ਤੇ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੀ ਕਲਾਸ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਤੇ ਜਿਮਨਾਸਟਿਕ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਤਸ਼ਾਹ ਮੁੱਕੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਖੇਡ ਤੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਵੋਲਕਿਸ਼' ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਵੀ ਇਸ ਖੇਡ ਨੂੰ ਜੰਗਲੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਲੜਾਕੂ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਖੇਡ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਸਮਕਾਲੀ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਪਸੰਦ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਬਦੀ ਘੁਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਲੜਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੁਰਦੇਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਉਹ ਪੁਰਸ਼ ਹਨ, ਜੋ ਮਰਦਾਨਗੀ ਦਾ ਸਾਫ਼ ਰੂਪ ਹਨ, ਉਹੀ ਔਰਤਾਂ ਆਦਰਸ਼ ਹਨ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਜੇਮਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਤੱਕੜਾ ਤੇ ਮੁਸਤੈਦ ਬਣਾਉਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਸਖਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਖਤ ਤੋਂ ਸਖਤ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕੇ।

ਜੇ ਸਾਡੀਆਂ ਹੱਕਮ ਜਮਾਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਬੈਕਸਿੰਗ ਸਿੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ ਕਿ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਲੋਫ਼ਰ ਉੱਠ ਕੇ ਇਨਕਲਾਬ ਕਰ ਦਿੰਦੇ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੱਕਮਾਂ ਦੀ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬੌਧਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਲਈ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਛੜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕਦਮ ਬੈਦਲ ਹੀ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਸਲ ਮਰਦ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹ, ਤੱਕਨੀਸ਼ੀਅਨ, ਇੰਜੀਨਅਰ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦਲੇਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਹਿੰਮਤ ਹੈ ਮਾੜੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਫੌਜ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰੀਰਕ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰ ਹੌਸਲਾ ਅਤੇ ਜੁਝਾਰੂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਵੈ-ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਛੁੱਟੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਅੰਦਰ ਭਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੀ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਭਰਨਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਭਾਵਨਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਜਰਮਨ ਫੌਜ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਜਗਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਖੁੱਸੀ ਹੋਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਲੱਖਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਨਿਘਾਰ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਵੱਡੇ ਹੱਥਲੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਰੂਹ ਨਹੀਂ ਫੂਕੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਿਰਫ਼ ਮੌਜੂਦਾ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਕੁਝ ਗਵਾਹ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਉਭਾਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਪਿਆਸ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਮੁੰਡੇ-ਖੁੰਡੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਸ ਮਕਸਦ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿਖਦੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਫੈਸ਼ਨ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫਸਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ ਕਹਾਵਤ ਦੇ ਅਰਥ ਹੀ ਬਦਲ ਗਏ ਹਨ ਕਿ ਕੱਪੜੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ, ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ-ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਨਿੱਕਰਾਂ ਪਾ ਕੇ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਸ਼ਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ।

ਇੱਥੇ ਮਹੱਤਵਕਾਂਧਿਆ ਅਤੇ ਸੋਹਣੇ ਦਿਖਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚੀਜ਼ ਕੰਮ ਆਵੇਗੀ। ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਸਕੂਲ ਟਾਈਮ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਇਹ ਟਰੇਨਿੰਗ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਉੱਤੇ ਹੀ ਬੈਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਉੱਤੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਰਾਜ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਇਸ ਫਰਜ਼ ਤੋਂ ਮੁਜਰਮਾਨਾ ਹੋਣ ਤੱਕ ਕੋਤਾਹੀ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁਲਣ ਤੇ ਵੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕੋਠੇ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਖਾਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੂੰ ਵੀ ਬੌਧਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਹ ਟਰੇਨਿੰਗ ਜਨਤਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੁਢਲੀ ਫੌਜੀ ਸੇਵਾ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੌਜ ਨੂੰ ਵੀ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਢਲੇ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਿੱਧੇ ਖੜਨਾ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਸਿੱਖਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁਣ ਫੌਜ ਦਾ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਰਵ-ਉੱਚ ਸਕੂਲ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਨੌਜਵਾਨ ਹਥਿਆਰ ਚੱਲਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਸਿੱਖੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖੇਗਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਵੀ ਹਾਸਲ ਕਰੇਗਾ, ਜੋ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਵੀ ਯੋਗ ਬਣਾ ਦੇਣਗੀਆਂ। ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਗਲਤ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸਹੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਬਸ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣਾ ਸਿੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਫੌਜੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਜਨਤਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਸਕੇਗਾ। ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪੱਤਰ ਉਸ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਇਸ ਗੱਲ



ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਵਿਆਹ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਹ ਟਰੇਨਿੰਗ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੂੰ ਹੀ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਰੂਹਾਨੀ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਸਥਾਨ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਆਵੇਗਾ। ਲੜਕੀਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵੇਲੇ ਇਹ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਂ ਬਣਨਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਹਿਮੀਅਤ ਚਰਿੱਤਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਬੰਦੇ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮਾਸਾ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀ। ਖੁਦਗਰਜ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਖੁਦਗਰਜ਼ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ। ਪਰ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਲੋਕ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਅਨਿਸ਼ਚਤ ਤੇ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਮਾਂਦਰੂ ਚੋਰ ਕਦੇ ਵੀ ਸਾਧ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤੀ ਅਪਰਾਧ ਪ੍ਰਵਿੱਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨਾਲ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਜੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੀ ਠੀਕ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿਰਦਾਰ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਦੀ ਮੁਜਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਬੜੀ ਦੁਖਦਾਈ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਲੁਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਕਈ ਅਹਿਮ ਫੌਜੀ ਰਾਜ ਵੀ ਫੁਪਾਉਣੇ ਔਖੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਹ ਪੁੱਛਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਚੁੱਪ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ? ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਲਈ ਇਹ ਕੋਈ ਮੁੱਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਬਹੁਤਾ ਬੋਲਣ ਦੀ ਇਹ ਆਦਤ ਹਾਰ ਦਾ ਵੀ ਕਾਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜਵਾਨੀ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ, ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਤੁਸੀਂ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਆਦਤ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਖਤਰਨਾਕ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਜ਼ਬਤ ਮਹਾਨ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ। ਸਲੇਬਸ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਾਉਣ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਤੋਂ ਦਰਦ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਿਵੇਂ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੱਡੇ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਦੇ ਮੁਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੋਣ ਪੋਣ ਤੇ ਸ਼ਿਕਾਇਤਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ, ਪੂਰੀ ਡਾੱਕ ਸੇਵਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਜੇ

ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਘੰਟਾ ਲਾਉਣਾ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੁਦ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਵੱਧ ਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚਰਿੱਤਰ ਉਸਾਰੀ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫੌਜ ਦਾ ਅਸੂਲ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਹੁਕਮ ਨਾ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ, ਕੋਈ ਵੀ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦੇਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਠੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਵਾਬ ਨਾ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ, ਕੋਈ ਵੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦੇਣਾ ਬੇਹਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਗਲਤ ਹੋਣ ਦਾ ਡਰ ਘਟਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਵਧਦੀ ਹੈ।

ਨਵੰਬਰ 1918 ਵਿੱਚ ਹਾਲਤ ਇੰਨੀ ਮਾੜੀ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੇਠਲੇ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਤੱਕ ਕੋਈ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਸੱਚਾਈ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਸੀ। ਜੇ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ ਛੋਟੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਾਪਰਦਾ ਸੀ, ਇਹ ਉਸੇ ਦਾ ਹੀ ਦਿਓਕੰਦ ਪਸਾਰ ਸੀ। ਜੇ ਆਦਮੀ ਕਿਸਮਤ ਤੋਂ ਜਿੱਤ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਕੁਝ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਵਾਲੇ ਕਰਨਾਮੇ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੋਵੇ ਕਿ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਰੀਜ਼ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਡਾਕਟਰ ਵਿੱਚ ਇੰਨੀ ਹਿੰਮਤ ਤਾਂ ਹੋਣੀ ਹੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਉਹ ਅਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰੇ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਨਾਲ ਮਰੀਜ਼ ਦੇ ਬਚਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਾ ਮਾਤਰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਘਾਟ ਤੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਣ ਦੀ ਆਦਤ ਸਾਡੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਨਤੀਜੇ ਹੁਣ ਹਰ ਕਿਤੇ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਸਿਰਮਰ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਦੁਕਵੀਂ ਮਿਸਾਲ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਦਿਨ ਦੇਖਣੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਸਕੂਲ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਕਸੂਰ ਮੰਨਣ 'ਤੇ ਪਛਤਾਵੇ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੀ ਉਲਟ ਜਾਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਭਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰੇਗਾ। ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਸੋ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਕੌਮ ਉਸਾਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਰਾ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗਾ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਆਮ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਜੋ ਅਜੋਕੇ ਵਿੱਦਿਅਕ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਮੂਲੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਵੇਂ ਦਾ ਉਵੇਂ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰੇਗਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬੇਕਾਰ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਥੋੜੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਭਰਨਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਇੱਕ ਖਤਰਨਾਕ ਗੱਲ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਉਹ ਭੁੱਲ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਵਜ੍ਹਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ



ਨੂੰ ਦੋ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਿੱਖਾਈਆਂ ਜਾਣ। ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਹ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਲੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਰੈਂਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਉਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਬੇਕਾਰ ਹੀ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਇਹ ਵੀ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਲੀਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਮ ਨਹੀਂ। ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਆਮ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ, ਉਸ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਣਤਰ ਤੇ ਮੁਢਲਾ ਵਿਆਕਰਣ ਹੀ ਸਿੱਖਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਆਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਇੰਨਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਸੌਖਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਘੋਟਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਲੇਬਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਟਰੇਨਿੰਗ ਤੇ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਵੀ ਲੋੜੀਂਦਾ ਸਮਾਂ ਬਚ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੌਰ ਤਰੀਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਥੁਰੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਉਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਵਿੱਚੋਂ ਨਤੀਜੇ ਹਿੱਸੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਕਾਰ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੰਦ ਜਨਮ ਤਰੀਖਾਂ ਤੇ ਨਾਵਾਂ ਤੇ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਵੀ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਹੀਂ।

ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨਾ-ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਸਚਾਈ 'ਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਾਹੋ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰੋ ਪਰ ਇਹ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਸੱਚ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਸਾਡੇ ਸੰਸਦਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹਨ। ਇਹ ਭੱਦਰ ਪੁਰਸ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕਤਮੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਸਾਇਦ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਬੇਹਤਰ ਹੀ ਹੁੰਦੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਅਤੀਤ ਉੱਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਰਾਹ ਦਿਖਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੈ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਮਕਸਦ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਭੁੱਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦਲੀਲ ਬਿਲਕੁਲ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹੈ ਕਿ ਤਰੀਖਾਂ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੜ੍ਹਾਵਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਠੀਕ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਆਦਮੀ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਆਮ ਆਦਮੀ ਲਈ ਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਇੱਕ ਮਿਸ਼ਨ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਕੁ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ 'ਤੇ ਉਹ ਮੁਲਕ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਹਾਲਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਬਣਾ ਸਕੇ। ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਵਰਤਮਾਨ ਢੰਗ ਇਸ ਕਸੌਟੀ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ।

ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅੰਤਮ

ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਵਿਦਿਅਕ ਸਲੇਬਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਬੁਨਿਆਦੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ। ਜੋ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਆਮ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਚੋਣ ਉਸ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਕੂਲੀ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਅਤੇ ਚਰਿਤਰ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਅਮਲੀ ਨਿਰਣੇ ਲੈਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਹੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਸ ਅੱਧ-ਕਚਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਅਵਸ਼ ਹੀ ਖਾਤਮਾ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।

ਸਾਡੇ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦਾ ਇਹ ਲੱਛਣ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਯਥਾਰਥਿਕ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਸਿੱਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਅਮਲੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਵੇ। ਅੱਜ ਗਣਿਤ, ਭੌਤਿਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਤੇ ਰਸਾਇਣ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਹੀ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਸਨਅਤ ਅਤੇ ਤੱਕਨੀਕ ਦੇ ਇਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਆਮ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਲੀਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਢਾਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜਾ ਰਹੇ ਹੋਵਾਂਗੇ, ਜੋ ਮੁਲਕ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਕੋਈ ਤੱਕਨੀਕੀ ਗਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਰੋਮ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਜ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਆਉਂਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਚੰਗਾ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਸਮੁੱਚੀ ਸਭਿਅਤਾ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਲੜ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਭਿਅਤਾ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ, ਜਰਮਨਾਂ ਵਾਂਗ ਯੂਨਾਨੀ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਤੇ ਆਮ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਵੰਡ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਵਿਗਿਆਨ ਉੱਤੇ ਇੰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਖ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਣਗੌਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਯਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਤੱਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਲੋਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉੱਤੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਹਉਮੈਵਾਦ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਮਹੱਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਤਾਂ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਜੋ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ



[illegible][illegible][illegible]

ਸਭਨੇ ਵਾਤ ਮਾਮਲੇ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀ ਸਾਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾ। ਪਿੰਡ ਮਾਮਲੇ ਹੁੰਦੇ-  
ਕੇਂਦਰੀ ਸ਼ਾਇਦ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਵਾਤ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਚਲੇ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਹੋਰ ਵੀ  
ਸ਼ਾਇਦ ਵਧੀ ਪਿੰਡ ਸਭ ਸ਼ਾਇਦ ਸ਼ਾਇਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਵਾਤ  
ਮਾਮਲਾ ਹੋਵੇ। ਕੀ-ਕੇਂਦਰੀ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਸ਼ਾਇਦ ਮਾਮਲੇ ਹੋਣਗੇ, ਹੁਣ  
ਜੇ ਸ਼ਾਇਦ ਵੀ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹੋਣਗੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਵੱਖਰੇ-  
ਸਭ, ਸਭ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਣਗੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਵੀ ਵੱਖਰੇ ਵਾਤ ਮਾਮਲੇ ਹੋਣਗੇ।  
ਸਭ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਵਾਤ ਮਾਮਲੇ ਹੋਣਗੇ। ਸਭ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਵੀ  
ਸਭ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਵਾਤ ਮਾਮਲੇ ਹੋਣਗੇ। ਸਭ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਵੀ  
ਸਭ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਵਾਤ ਮਾਮਲੇ ਹੋਣਗੇ।

[illegible][illegible][illegible][illegible]

ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਘੇਰਦੇ ਹੋਏ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ। ਸਮਾਜੀ ਨਿਆਂ ਅਧੀਨ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਿਲਣਾ। ਸਮਾਜੀ ਨਿਆਂ ਅਧੀਨ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਿਲਣਾ। ਸਮਾਜੀ ਨਿਆਂ ਅਧੀਨ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਮਿਲਣਾ।



ਵੀ ਸਾਖੇਪ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਬੱਚਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਉਹ ਮਾਹੌਲ ਮਿਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਕਲਾ ਦਾ ਖੇਤਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਨ ਗੁਣ ਸਿਰਫ ਉੱਚੇ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮਹਾਨ ਕਲਾਕਾਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਵੀ ਆਮ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਸਿਰਫ ਕਲਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਔਸਤ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਕਿ ਗਿਆਨ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਗਿਆਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਨਪੁੰਸਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਖੂਹ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਸਰਕਾਰੀ ਦਫਤਰ ਭਰਨ ਦੇ ਹੀ ਕੰਮ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਕਹਿਣ ਦੀ ਤਾਂ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਲੋਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਲੋੜ ਸਿਰਫ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ।

ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਕੰਗਾਲੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਇੱਥੇ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਕਸਰ ਸਾਡੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਫਲਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨੀਗਰੋ ਵਕੀਲ ਬਣ ਗਿਆ, ਜਾਂ ਫੇਰ ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰ। ਸਾਡੇ ਲੋਕੜਸਿਰੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਮੂੰਹ ਅੱਡੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਬਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇਹ ਕਿਸੇ ਅਚੇਭੇ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਨੇ ਸੰਭਵ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਰ ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਖਰ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹਨ। ਇਹੋ ਉਹ ਦਿਮਾਗੀ ਛੂਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਸਚਾਈ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਇੰਨੀ ਤਰੀਫ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਕੁਝਰ ਹੈ, ਇੱਕ ਗੁਨਾਹ ਹੈ। ਇੱਕ ਜਮਾਦਰੂ ਵਣਮਾਨੁਸ਼ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇੱਕ ਮੁਜਰਮਾਨਾ ਪਾਗਲਪਨ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਦੇ ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਬੱਚੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣ। ਸਾਡਾ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਇਹ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਹੈ। ਉਹ ਹਬਸ਼ੀ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡ੍ਰਿਲਿੰਗ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਲ ਟਰੇਡ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਕੁੱਤਾ।

ਜਿਸ ਦਿਨ ਇਹ ਹਾਲਾਤ ਆਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰ ਹਾਲਾਤ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤੋਂ ਬਾਹਰੇ ਨ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਨਿਰਣਾਇਕ ਅਧਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਕੌਮ ਦਾ ਜੋ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਾਉਣਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਦਿਮਾਗ ਹੀ ਨਵੀਂ ਕਾਢਾਂ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ

ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਕੀਮਤ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਸਿਰਫ ਤੁਹਾਡਾ ਸਕੂਲੀ ਰਿਕਾਰਡ।

ਇਹ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦਾ ਕਰਤਵ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਹੋਈ ਉੱਚੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਦੀ ਇਜ਼ਾਰੇਦਾਰੀ ਨੂੰ ਤੋੜੇ। ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਖੇਤਰੀਨ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨੂੰ ਤਲਾਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਸਲਾ ਅਫਜ਼ਾਈ ਕਰਨੀ ਰਾਜ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਤੋਰਨਾ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਨਤੱਕ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਜਮਾਤ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਆਪਣੇ ਹੀ ਖੋਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਦਰ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਕਿ ਹੋਠਲੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਦੋਂ ਦਾ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਬਿਲਕੁਲ ਅਜਨਬੀ ਹਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾਸ਼ਕਤੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਰੱਬ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੌਧਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ। ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਲਈ ਸਾਡੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿੱਚ ਜੋ ਘਾਟਾਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਇਹੋ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹੀ ਸਨ। ਸੂਚਨਾਵਾਂ ਤੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਨੌਕ ਨੌਕ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ ਪਰ ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾਨ ਸੀ, ਨਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬੌਧਿਕਤਾ ਹੀ ਨਵੰਬਰ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਸੀ।

ਕੈਥੇਲਕ ਚਰਚ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੋਕ ਹੀ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣਾਈ ਗਈ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰਜ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਸਮਝਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਪੁਰਾਣੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਕਦੇ ਨਾ ਮੁੱਕਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸਰੋਤ ਇੱਥੇ ਹੀ ਸੀ। ਬਲੜੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸਬੰਧ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਚਰਚ ਨੂੰ ਦੋ ਫਾਇਦੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਲੋਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਸੰਪਰਕ ਬਣਿਆ ਰਹਿਆ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਹ ਉਰਜਾ ਦੇ ਉਸ ਭੰਡਾਰ ਨਾਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜੁੜੀ ਰਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਏਗਾ ਕਿ ਕੋਈ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਸਪਲਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਾਜ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਮਾਤ ਲਈ ਟੈਕਸ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਨਸਲ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਰਾਜ ਖੁਦ ਇਸ ਲਈ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਵਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਨਤੱਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵਾਲੇ ਹਰ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਦੋ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਭਿਤਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸੇ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅੱਜ ਇਹ ਸੁਧਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸੰਭਵ ਲੱਗਦੇ



ਹਨ। ਅਕਸਰ ਇਹ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ ਦਾ ਲਾਭਲਾ ਪੁੱਤਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਜਿਸਮਾਨੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗ ਹੋ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਜਿਸਮਾਨੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਦਲੀਲ ਵਾਜਿਬ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਫੈਲੀ ਇਸ ਬੇਵਕੂਫੀ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕਰੇਗਾ। ਜੇ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਦਿਅਕ ਢਾਂਚਾ ਵੀ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੰਮ ਵੱਲ ਉਸ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਲਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕੀਮਤ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਹੁੰਦੇ ਉਸ ਦੇ ਲਾਭ ਤੋਂ ਹੀ ਪਰੱਖੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅੱਜ ਇਹ ਕਥਨ ਅਤੱਕਥਨੀ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮਾਹਿਰ ਮਿਸਤਰੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਮ ਘਸੀਟਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਦਰ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਭੌਤਿਕਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦੀ ਹੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੈ। ਹਰ ਕੰਮ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ : ਭੌਤਿਕ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਕ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜਿੰਨੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਕੰਮ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧਾ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਚਨੀ ਹੀ ਉਸ ਕੰਮ ਦੀ ਭੌਤਿਕ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਚੰਮ ਦੀ ਆਦਰਸ਼ਕ ਕੀਮਤ ਉਸ ਦੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਹੀ ਤਹਿ ਹੋਵੇਗੀ। ਭੌਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਲੱਗਨ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਆਦਰਸ਼ਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਕਿਰਤੀ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਹੋਣਗੇ।

ਰਾਜ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖੇਗਾ ਕਿ ਹਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕੰਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਸਿਰਫ਼ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਉਭਾਰਦੀ ਹੀ ਹੈ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ। ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਜ਼ਰੀਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਉਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਸਤ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਇਸ ਕਰਜ਼ ਨੂੰ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਵਾਪਸ ਕਰੇ। ਜੇ ਵੀ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਹੀ ਅਸਲ ਸਨਮਾਨ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਯੋਗ ਅਫਸਰ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ, ਇੱਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਕੈਨਿਕ ਹੋਣਾ ਵਧੇਰੇ ਮਾਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਵਰਤਮਾਨ ਨਿਜ਼ਾਮ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਬਰਬਾਦੀ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਭ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੀਆਂ ਫੜਾਂ ਤਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਕੋਲ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ। ਇੱਥੇ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਸ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੀ ਖੁਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬੰਦੇ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਤਨਖਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਤਾਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਉਹ ਲੱਗਨ ਤੇ ਸਮਰਪਣ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤਨਖਾਹਾਂ ਦੇ ਕੱਦ ਨਾਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਇਸ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵੀ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟ ਆਮਦਨ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰਕ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੀਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਕਰਕੇ ਉਸ ਲਈ ਸਭਿਆਚਾਰਕ

ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸੱਚ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨ ਵਿੱਚ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਯਾਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਦਾ ਪੱਧਰ ਡਿੱਗ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਇਹੋ ਵਿੱਚਾਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਭੁੱਖ ਅੱਜ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਹਾਨ ਖੋਜ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਬਣੀ। ਹਰ ਮਹਾਨ ਖੋਜ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਭੁੱਕੀ ਤਿਆਗ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੌਲਤ ਦੀ ਹਵਾਸ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਦਿਨ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਚੇਰੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਬਣਾਉਣਗੇ।

ਇਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਬਣਾਏ ਜਾਣ ਕਿ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਭੌਤਿਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਜ਼ਿਉਂਦਾ ਰੱਖਾਂਗੇ ਕਿ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਸਾਰਕ ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਚਨਾ ਵੇਤਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਜੀ ਸਕੇ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹੇ ਭੇਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਕਲਪਨਾ ਕਰ ਲਈਏ ਕਿ ਉਸ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਘਾਟ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੋਕਦੀ। ਅਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਹ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਭਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸੁਫਨਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਮੀਆਂ ਰਹਿਣਗੀਆਂ ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਠੀਕ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਕਿ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣਗੀਆਂ, ਨਵੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਦੇ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਭੌਤਿਕਵਾਦੀ ਗਣਰਾਜ ਦੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਡਟੇ ਹੋਏ ਹਾਂ।

...



## ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਪਰਜਾ

ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਅੱਜ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਾਜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਉਹ ਜੋ ਇਸ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਨੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਉਹ ਜੋ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਹ ਵੀ ਹਨ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵੀ ਨਾਗਰਿਕ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਈ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਸਲ ਜਾਂ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਕੋਈ ਭੂਮਿਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੀਗਰੋ, ਯਹੂਦੀ ਪੋਲ, ਅਫਰੀਕਨ ਤੇ ਏਸ਼ੀਅਨ ਹਰ ਕੋਈ ਹੀ ਜਰਮਨ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਨ ਦੇ ਕੁਝ ਤਰੀਕੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਖ਼ਸ਼ ਠੱਗ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਉਸ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਵਿੱਚਾਰ ਗੜਬੜੀ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਵਿੱਤੀ ਬੋਝ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇ ਉਹ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਟੈਕਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਤਾਰਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੌਮ ਤਾਂ ਬਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸਮਝੋ।

ਨਸਲ ਦਾ ਸਵਾਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਮੁੱਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਇੱਥੇ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਕਿਸੇ ਕਲੱਬ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਬੇਨਤੀ ਪੱਤਰ ਭੇਜੋ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੜਤਾਲ ਦਾ ਡਰਾਮਾ ਕਰਨਗੇ ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕਾਗਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸੇਗਾ ਕਿ ਅੱਜ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਜਰਮਨ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋ। ਜੇ ਕੌਮ ਰੱਬ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਮਾਣਾ ਕਲਰਕ ਕਲਮ ਦੀ ਇੱਕ ਜੁੱਬਿਸ਼ ਨਾਲ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਹਿਲਾਉਣ ਦੀ ਦੇਰ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੀ ਗੁਲਾਮ ਮੰਗੋਲ ਜਰਮਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਹਿਲਾਓ ਤੇ ਜਰਮਨ ਬਣ ਕੇ ਤਿਆਰ, ਹੈ ਨਾ ਕਮਾਲ।

ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ ਜਾਂਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸਿਹਤ ਦੀ ਵੀ ਪੜਤਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਝ ਆਏ ਸਾਲ ਇੱਕ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਹੜ੍ਹ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਉਹ ਸੰਸਥਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਰਾਜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਮਰਥ ਹੈ। ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਤੇ ਦੂਜੀ ਪਰਜਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਫਰਕ ਇਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਚੋਣਾਂ ਲੜਨ ਦਾ ਹੱਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੱਕ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਦੋਨੋਂ ਬਰਾਬਰ ਹਨ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਹੱਕ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ।

ਮੈਂਨੂੰ ਪੂਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਜ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਸਬੰਧੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਾਜ਼ੋਰੀਟੀ ਗੱਲ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਿਰਫ਼ ਅਮਰੀਕਨ ਰਾਜ ਹੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਅਹਿਤਿਆਤ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਿਹਤ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਦਾਖਿਲੇ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਨਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਉਹੋ ਆਦਰਸ਼ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਅਸੀਂ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਰਾਜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇਗਾ, ਨਾਗਰਿਕ, ਪਰਜਾ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ। ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਜਾ ਦਾ ਹੀ ਹੱਕ ਮਿਲੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਦੂਜਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਅਤੇ ਕੌਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਵਾਪਸ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰਜਾ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਫਰਕ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦਾ ਹੱਕ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਜਰਮਨ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇ ਇਸ ਸਿਸਟਮ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਸਲੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਭਰੇਗਾ। ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਤੇ ਚਰਿੱਤਰ ਚੰਗਾ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਕੇ ਚੱਲੇਗਾ, ਜੋ ਉੱਥੇ ਸਿਰਫ਼ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਖਾਤਰ ਆਏ ਹਨ। ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣ ਦੇ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਮਾਰੋਹ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਨਸਲ ਅਤੇ ਰਾਜ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਸੋਹ ਖਵਾਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦਾ ਇਹ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕੌਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੋੜੇਗਾ। ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਨਾਗਰਿਕ ਹੀ ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਗ਼ਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਕਲੰਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਇਹ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੇਲੇ ਕਤਮ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਰਮਨ ਲੜਕੀਆਂ ਸ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਨਾਗਰਿਕ ਬਣ ਸਕਣਗੀਆਂ। ਪਰ ਜੇ ਔਰਤਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਜਰਮਨ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋਣਗੀਆਂ।

\*\*\*



## ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਆਦਰਸ਼

ਜੇ ਅਸੀਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜਾਈ ਲੜਨੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕੋ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦੇਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਆਦਮੀ ਦੂਜੇ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕੋਈ ਭਾਈਚਾਰੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਇੱਕ ਦਿਮਾਗ ਇੰਨੇ ਬਿੰਨ ਦੂਜੇ ਵਰਗਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਖੂਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੱਛਣ ਇੱਕ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਣੂਆਂ ਦੇ ਸੰਯੋਗ ਮਾਤਰ ਨਾਲ ਹੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਤਫ਼ਸੀਲੀ ਭਿੰਨਤਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਤੀਜਾ ਤਾਂ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਸਧਾਰਣ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਲੋੜ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਸਲ ਦੇ ਸਰਵੋਤਮ ਗੁਣ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੀਂ ਔਲਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਲੱਗਭਗ ਮਕੈਨਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਥਾਹ ਭੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਲਾਉਣਾ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ, ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਮੁਸ਼ਕਤ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਮਕੈਨਕੀ ਢੰਗ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ।

ਨਵੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ, ਜੋ ਭੀੜਤੰਤਰ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਕਾਬਿਲ ਆਦਮੀ ਹੀ ਉੱਚੇ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਣ। ਚੋਣ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੋ ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਸਿਰਫ਼ ਗਰੀਬੀ ਅਮੀਰੀ ਦੇ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰੇਗਾ, ਤਨਖਾਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਫਰਕ ਨੂੰ ਘਟਾਏਗਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਹੱਕ ਦੇਵੇਗਾ, ਉਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਮਸੂਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਮੁਹਾਦ ਕੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਨਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਲਹਿਰ ਕੁਝ ਸੁਧਾਰ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੇ ਦੂਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਰਫ਼ ਬਾਹਰੀ ਸਤਹਿ ਤੱਕ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣਗੇ, ਕੰਮ ਦੀ ਰੂਹ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਣਗੇ।

ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਝਾਤ ਮਾਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਸਮੂਹਕ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੋਜਾਂ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੋਜਾਂ ਦੇ ਮੁਦਲੇ ਕਾਰਨ ਲੱਭੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦੇ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਾਵਾਂ' ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੀ ਹੀ ਤਸੱਲੀ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਤਾਂ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਰੰਭਕ ਬਿੰਦੂ ਹੋਵੇਗਾ, ਕੋਈ ਇੱਕ ਸ਼ਖਸ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਨਾਲ ਉਹ ਗੱਲ ਸਮੁੱਚੀ ਜਾਤੀ ਦੇ ਅਚੇਤਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਿੱਥੇ ਇਹ 'ਕੁਦਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਾ' ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਧੁਰਾ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਹੀ ਸੀ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਫੌਜੀ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਸਟੀਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਉਪਜਦੇ ਹਨ। ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਸਰਵ-ਪਰਵਾਨਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੀਆਂ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਹ ਬਿੰਦੂ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੱਗ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਚਮਤਕਾਰੀ ਖੋਜਾਂ ਇਹੋ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਅਸੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਸਚਾਈ ਹੋਰ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਕੰਮ ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੱਥਰ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਉਹ ਕੰਮ ਅੱਜ ਵਿਗਿਆਨਕ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਨਵੀਂ ਖੋਜ ਦਾ ਕੰਮ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਦੂਜੇ ਸਾਰੇ ਜੀਅ-ਜੰਤੂਆਂ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਇੱਕੱਲਾ ਹੀ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਭੌਤਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਨਿਜੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਉੱਤੇ ਹੀ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੋਂਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕੰਮ ਵੀ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਹੀ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਉਪਜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭੀੜ ਨਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਖੋਜ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਸੋਚ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਜੋਬੰਧ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਵਿੱਚ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੀ ਉਸਾਰੂ ਉਰਜਾ ਛੁਪੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਕੰਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਰਵੋਤਮ ਭੌਤ ਦੀ ਸਿਹਜਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉੱਚਾ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਿਰਫ਼ ਉਹ ਲੋਕ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੁਣ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

ਖੁਦ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੱਠਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਪਿੱਛਤ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੋਣੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਰ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਜੀ ਚੁੱਟਿਆ।



ਸ਼ਹੁਤ ਬੜ੍ਹਾ ਲੋਕ ਹੀ ਚੋਣ ਲਈ ਬਚਦੇ ਹਨ। ਕਲਾ, ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਧਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹੋ ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੀ। ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਹਰ ਥਾਂ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਸਿਆਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਭੀੜ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਯਹੂਦੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਹੈ। ਆਰੀਅਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਤਬਾਹਬੁਨ ਕਾਨੂੰਨ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣਗੇ। ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਇਸੋਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੰਸਦੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹਨ। ਉਪਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬੱਲੇ ਤੱਕ ਇਸ ਦੇ ਮੰਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਈ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਨਿਪਰਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਜੇ ਆਪਣੇ ਭੀੜ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਇਸ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਹਜ਼ਾਰ ਗੁਣਾਂ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਸਹੀ ਜਾਂ ਗ਼ਲਤ ਹੋਣ ਦੀ ਪਰਖ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਵਧਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਅਸਲ ਪਰਖ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਉਸਾਰੂ ਬਦਲ ਸਿਰਜਨ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਖੁਦ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਮਰੱਥਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਉਹ ਮੌਲਿਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਥਾਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝੋਤੇ ਕਰਨੇ ਪਏ ਹਨ। ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਉਹ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਖਾਰਿਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਨਸਲੀ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨਾਲੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਿੰਨ ਹੈ। ਇਹ ਨਸਲ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਸਤੰਭਾਂ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਰੰਗ ਰੋਗਨ ਕਰਨ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਇਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਕੌਮੀ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦਾ ਜਹਿਰ ਘੁੱਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਸਾਰੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇਵੇਗਾ ਪਰ ਇਹ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਤੇ ਭੀੜਤੰਤਰ ਦੇ ਹਰ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੇਕਿਰਕੀ ਨਾਲ ਹੁੰਝ ਦੇਵੇਗਾ। ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ :

ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਉਹ ਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਮੂਹਰਲੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਖੁਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਖਦਾ ਹੋਇਆ ਆਦਮੀ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਭਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਪਰ ਤੱਕ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਅਸੂਲ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਫਸਲੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਿਜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ 'ਤੇ ਹੋਣਗੇ। ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਸਾਡੇ ਰਾਜ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੋਣਗੇ। ਹਰ ਲੀਡਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਤੇ ਹੋਣੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਉਹ ਉਪਲਬਧ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੋਵੇਗਾ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਹੜੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਕਮੇਟੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਕਮੇਟੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਪਰੋਕਤ ਹੋਣੇ ਆਗੂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਉਹ ਆਗੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਿੰਮੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੰਮ ਲਾਵੇਗਾ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ, ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੁੰਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਮਲੀ ਤਜਰਬਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰੰਕੁਸ ਸੱਤਾ ਤੇ ਪੂਰੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਟੀਮ ਉਭਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਾਰੇ ਸੰਸਦੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਦੀ ਸ਼ਕਤੀਤੰਤਰ ਦੇ ਅਸੂਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰ 'ਤੇ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਸਗੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਿਗੂਣਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾ ਕੌਮਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਹੀ ਸਮਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਉਪਰੋਂ ਨਹੀਂ ਬੇਪੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਲੋਕ ਨਹਿਰ ਹੀ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਹਿਰ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਵੇ। ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਇਹ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਨਹਿਰ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮਸ਼ਾਤ ਕਰੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਹ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਦੀ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਕ ਬਣ ਸਕੇਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਖੁਦ ਉਸ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਹੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਰਾਜ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਸਕੇ।

...



## ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਜੋਥੇਬੰਦੀ

ਸਿਰਫ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਬੌਧਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਨਣ ਨਾਲ ਹੀ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਏਗੀ। ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅੜਚਾਣਾਂ ਕਿਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੇ ਪੂਰੇ ਫ਼ਾਇਦੇ ਉਠਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਬੋਲਬਾਲੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਯਹੂਦੀ, ਉੱਥੇ ਯਹੂਦੀ, ਜਿਧਰ ਦੇਖੋ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਯਹੂਦੀ। ਜੇ ਹਾਲਾਤ ਇਹੋ ਰਹੇ ਤਾਂ ਇਹ ਯਹੂਦੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੋਮਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਣਗੇ ਤੇ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਬਣ ਜਾਣਗੇ। ਜਿਸ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਯਹੂਦੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸ਼ੈਲੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਆਰੀਅਨ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ।

ਜੇ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸੁਫਲ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹਕੀਕਤ 'ਚ ਬਦਲਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਪਏਗੀ, ਜੋ ਇਸ ਅਕੀਦੇ ਲਈ ਲੜ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਜ਼ਾਨਾ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੌਜੂਦਾ ਯਹੂਦੀ ਰਾਜ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਵਧੇਰੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸਵਾਰਥੀ ਅੰਸਰ ਉਸ ਨਵੇਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਾਂਝਾ ਮੋਰਚਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਵੇਂ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਬਾਹਕੁਨ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਜੂਝਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਲਵਾਰ ਵਰਗੀ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਵੇ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਹਨ ਪਰ ਪਿਛਲੇ ਸੱਤਰ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੁੱਝਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਇੰਨੀ ਮਾਰੂ ਆਲੋਚਨਾ---ਫੇਰ ਘੜੀ ਘੜੀ ਉਸ ਦਾ ਦੁਹਰਾਵਾ। ਇਹੋ ਸਹੀ ਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਵੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਨਵੇਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਅਲੋਪ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਪੁਰਾਣੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਛੇਤੀ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੇ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਸਹਿ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣ। ਪਰ ਨਵੀਂ ਨਸਲੀ ਚੇਤਨਾ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਉਹ ਦੂਜੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ, ਉਹ ਸਮੁੱਚੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁਕੰਮਲ ਕੰਟਰੋਲ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਧਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸੱਚ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਹੀ ਇਸ ਮੱਤ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸ਼ਰਤ ਹੈ।

ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਉੱਤੇ ਫ਼ਾਈ ਇਹ ਕੰਟਰੋਲ ਤੇ ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਯਹੂਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਅਤਿਅੰਤ ਹੀ ਖੰਦਸ਼ਨਕ ਸੱਚਾਈ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ ਹੈ ਸੋ ਹੈ। ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇੱਕੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਿਰਫ ਉਸ ਹੀ ਤਰਜ਼ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਡਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਸਿਰਫ ਡਰ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸਾਰੂ ਕੰਮ ਦੀ ਵਾਰੀ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪਰਨਾਈ ਜੋਥੇਬੰਦੀ ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਸਿਆਸਤ ਦੇ ਰੰਗੇ ਸਿਆਹ ਹਨ। ਨਵ-ਚੇਤਨਾ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਹ ਖਿਲਾਫ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜਾਈ ਦਾ ਹਰ ਢੰਗ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਦੁਸ਼ਮਣ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਮੰਡਰਾ ਰਹੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਭਾਪ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਚਾਵ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਨਵੀਂ ਸਿਰਜਨਾ ਲਈ ਵੀ ਜੁਝਾਰੂ ਲੜਾਕਿਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਤਾਕਤਵਰ ਤੇ ਲੜਾਕੂ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਵੀ ਨਵਾਂ ਵਿੱਚਾਰ ਕਾਮਯਾਬੀ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਿਰਫ ਚੋਣ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਵੀਂ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਪੁਰਾਣੇ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਹੋਂਦ ਵਿਰੁਧ ਹੀ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਯੋਧਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਅੰਤਮ ਟੀਚਿਆਂ ਤੇ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਲਈ ਮੁਢਲੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੀ ਰਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਦੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਉਹ ਦਾਅਪੇਚਕ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਠੋਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹੀ ਸਿੱਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਫੌਜ ਦੇ ਹਸ਼ਰ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਦਾ ਹਰ ਸਿਪਾਹੀ ਹੀ ਜਰਨੈਲ ਹੋਵੇ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਲੜਾਈ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕੋਈ ਵੀ ਜੋਥੇਬੰਦੀ ਤਾਂ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੇ ਚੰਗੇ ਸਿਆਣੇ ਆਗੂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਭਾਵੁਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਰਪਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਲਾਮਬੰਦ ਹੋਵੇ। ਇੱਕੋ ਜਿੰਨੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸੌ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਵਧੇਰੇ ਔਖਾ ਹੈ। ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੌ ਨੌਬੇ ਲੋਕ ਸਧਾਰਣ ਹੋਣ ਤੇ ਦੱਸ ਚੰਗੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਆਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੋਸਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਚਾਈ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਲਾਹਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਜ ਵਿੱਚੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਏ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਜਰਮਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਜੀ ਫੌਜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ



ਵੀ ਕਿਸੇ ਫੌਜ ਨਾਲ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਇਥੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸੀ ਤੇ ਯਹੂਦੀ ਅਫ਼ਸਰ।  
ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੇ ਜਰਮਨ ਕਾਮਿਆ ਨੂੰ ਨੌਨ ਕਮੀਸ਼ਨ ਅਫ਼ਸਰ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।  
ਮੱਧ-ਵਰਗ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਅਣਦੇਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕ ਹੀ  
ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਲਹਿਰ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਨੇ, ਤੇ ਠੀਕ ਇਹੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ  
ਅਧਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨਹੀਣ ਲੋਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਖੁੰਡ ਨੇ, ਕਿਉਂਕਿ  
ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹੀ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਨਮਨ ਮੱਧ-ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ  
ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰ ਖਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।  
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੱਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹੀ ਪਾਰਟੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਦਾ  
ਅਧਾਰ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ 'ਚ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਫੌਲੂ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ  
ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਿਆਣਪ ਜਾਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਸੋਚ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ  
ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਦੀ ਆਦਤ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਫੈਸਲਾਫ਼ੂਰਨ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸਿਰਫ਼ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ  
ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਉਹੀ ਫੌਜ ਜਿੱਤਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਲ ਸਿਆਣੇ ਆਗੂਆਂ ਦੇ  
ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਅੰਨ੍ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਵਾਲੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਦੀਆਂ ਅਮਲੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ  
ਉਪਰਲੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸੱਚਾਈ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਕੁਝ ਇਸ  
ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾਵੇ। ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ  
ਅਪੀਲ ਸਿੱਧੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦਾ  
ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਬਣ  
ਰਹਿਣਗੇ। ਅਜੇ ਤੱਕ ਤਾਂ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਖਵਾਹਿਸ਼ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਿਨ  
ਇਸ ਨੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਉਹ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਪੈਣਗੇ, ਜੋ ਮਜ਼ਦੂਰ  
ਜਮਾਤ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹੋਣ। ਇਹ ਖਾਸ ਕਦਮ ਇਸੇ ਹੀ ਗਿਣਤੀ-ਮਿਣਤੀ  
'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਣਗੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਤੇ ਸੁਭਾਅ ਵੀ ਇਸੇ ਮੰਗ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਵੇਗਾ।  
ਇਸ ਲਈ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਖੇਪ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਉਹ ਨਿਰਵਿਵਾਦ ਰੂਪ ਵਿੱਚ  
ਠੀਕ ਹਨ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣਗੇ। ਪਰ ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ,  
ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪੈਣ 'ਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੋਧਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ  
ਹੋਵੇ। ਜੇ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਰਾਸਰ ਤੇ ਲੜੀਦੀਆਂ  
ਵੀ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇੱਕ ਵੀ ਬਿੰਦੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਕੋਟਰ  
ਨਿਸ਼ਚਤਤਾ ਤੋਂ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਵੀ ਹਿਲਾਇਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅੰਤਹੀਨ ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਦਾ  
ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਿਹੜੀ ਉਰਜਾ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲ ਸੋਧਿਤ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਉਹ  
ਅੰਦਰੂਨੀ ਬਹਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਖਪ ਕੇ ਗਏ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਦੀਵੀ ਸੱਚਾਈਆਂ ਵਾਲੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ  
ਬਾਹਰੀ ਸਰੂਪ ਜੇ ਪੁਰਾਣਾ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ  
ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਸਰੂਪ  
ਨਾਲ ਛੇੜਥਾਨੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹੀ ਬਹਿਸ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ  
ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਹੁੰਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਸ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ  
ਨਾਲ ਹੀ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਨੂੰ ਹੀ ਉਦੇਸ਼ ਮੰਨੀ ਬੈਠ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ  
ਲਹਿਰ ਹਾਲੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਹੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਬਹਿਸਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ  
ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਅੰਨ੍ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ

ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਸਦੀਵੀ ਸੱਚਾਈ ਬਿੰਬਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆ  
ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਭ ਡਾਵਾਡਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਕੋਬਲਕ ਚਰਚ ਤੋਂ ਸਰਕ ਮੁੜਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਬਿਨਾਂ  
ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੱਖੀ ਵਿਚਾਰ ਅਜਿਹੇ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ। ਪਰ ਉਸ ਨੇ  
ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਕੇ ਜੱਫਾ ਮਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪਤਾ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇ ਇੱਕ  
ਵਾਰ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਛੋਟ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ  
ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੱਜ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ  
ਇਹਦੇ ਗਿਰਦ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਦਬਦਬੀਆਂ ਦੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਰੋਜ਼ ਹੋਵੇਗੀ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ  
ਸ਼ਰਧਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਠੋਸ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।  
ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਫਾਰਮੂਲੇ ਬਦਲਣੇ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੇ। ਜਿੱਤ ਤੋਂ  
ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਬਹਿਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਨਾਲ ਸੰਫਰਨ ਦੀ  
ਤਾਕਤ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਰੋਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ  
ਨੇੜੇ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਨੇਕਾ ਨੂੰ ਇਹ  
ਜਮਣ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਨੁਕਤਾਬੀਨੀ ਜਾਂ ਮੁਲਾਕਾਤ  
ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਨੇ ਬਿੰਨ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਪਾਵਟੀ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇ  
ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਇਸੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਾਡੇ  
ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹਨ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਸਲ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਇਹ  
ਦੱਸ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ 'ਤੇ ਇਕਾਬਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕਰ  
ਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਕੋਈ  
ਦੋਹ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਧਰ-ਉਧਰ ਖਿੰਡਰੇ ਵਿਚਾਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਕੋਈ  
ਤਾਲਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘੇ-ਵਿਰੋਧ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ  
ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਹੀ ਇਸ ਕਾਤਲ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਇਸ  
ਲਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜੋ ਕਿਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਜਿਲਜੁਲ ਬੇਕਾਰ  
ਨ। ਖੁਹੜੀ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵਰਖੀ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਇੱਕ  
ਪਾਥਰੀ ਹੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੁਟ ਚਾਰੇ ਵੀ  
ਲੀਜ਼ੀ ਸੀ ਸਚ ਸਕਦੀਆਂ, ਜੋ ਅੱਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਪੈਣ ਗਏ ਹਨ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਤਾਂ  
ਸਭਾ ਪਟਾ ਹੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦੀ  
ਜ਼ਾਮਤਾਬੀ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਨਸਲੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਫੁੱਧੀ ਤਾਕਤ ਵੀ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ  
ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਸਾਡੀ ਨਕਲ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ।

ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਡੇ ਵਧਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ  
ਜਗੋਂ ਸ਼ਰਦਾਵਲੀ ਵਰਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਝ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਰੋ-ਟਿਰ ਮਕਸਦ ਹੋਣਾ  
ਜਿਹੜਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਨਵੇਂਕਲੀ ਤੇ ਵਿਲੱਖਣ ਪਛਾਣ ਤੇ ਉਹ ਕੁਹਿਦ  
ਨੇ ਸਾਡਾ ਖੋਫ਼ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸਬਦ ਵਰਤਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ  
ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੱਕ ਉਹ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੁਝ-ਕੁਝ  
ਜਾ ਪੈਦਰੂਕੀ ਸੀ, ਅੱਜ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅੱਜ ਵੀ ਵਾਤ ਵਾਰ ਇਸ



ਗੱਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦਿਵਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਾਰਟੀਆਂ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀਆਂ। ਅਰਧ-ਨਸਲਵਾਦੀ ਹਵਾਈ ਕਿਲੇ ਉਸਾਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਘੱਟ ਖਤਰਨਾਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਧਰੋਂ ਉਧਰੋਂ ਸੁਣ-ਸੁਣਾ ਕੇ, ਜਾ ਕਿਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੱਖਰਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹੁਣ ਦਾ ਢਾਂਗ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨਪੁੰਸਕ ਸਿਧਾਂਤਸ਼ਾਸਤਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਹੇ ਆਦਮੀ ਕਈ ਵਾਰ ਬੜੇਬਲੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਖਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

...

ਅਧਿਆਇ ਛੇਵਾਂ

## ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਦੌਰ

24 ਫਰਵਰੀ, 1920 ਦੀ ਕਾਮਯਾਬ ਰੈਲੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅਸੀਂ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਇਕ ਜਨਤਕ ਰੈਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਹੋਫ਼ਬਰੋ ਦਾ ਹਾਲ ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਲੱਗਾਤਾਰ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਰ ਵਾਰ ਇਹ ਡਰ ਲੱਗਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਆਉਣਗੇ ਵੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਮੇਰਾ ਇਹ ਯਕੀਨ ਪੱਕਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਫੇਰ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਬੜੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਫੇਰ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਹੋਈ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਉਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੀ ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਇਸ ਸੰਧੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਲੋਕਰਾਜ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਕੰਧ 'ਚ ਟੱਕਰਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਸੁਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ ਕਿ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਇੱਕ ਸਕੈਂਡਲ ਸੀ, ਇੱਕ ਧੋਖਾਧੜੀ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਅਪਮਾਨ ਸੀ, ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੀ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੱਤ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਸੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਦੇਣਾ ਫਿਜ਼ੂਲ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦਾ ਸਹੀ ਮਤਲਬ ਸਮਝਾਵੇ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਮਹੂਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਖੜਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸੱਚਾਈ ਨੰਗੀ ਹੋ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣੀ ਸੀ ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਪੈਣੀ ਸੀ। ਨਫ਼ਰਤ ਜਾਂ ਤਰੀਫ਼ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਮੈਂ ਲੜਾਈ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਲੋਕਰਾਇ ਦੀ ਪਿੱਛਲੱਗ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਖੁਦ ਲੋਕਰਾਇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕੰਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗਣਾ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਲਾਉਣਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹੀ ਲਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਵੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਨਾ ਹੁੜ ਜਾਵੇ।

ਕਈ ਵਾਰ ਅਖੌਤੀ ਦੋਸ਼ ਭਗਤ ਵੀ ਲੋਕਰਾਇ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਭੀੜ ਦੀ ਹਾ ਵਿੱਚ ਹਾ ਮਿਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਕਮਜ਼ਰ ਜਿਹਰੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹਵਾ ਦੇ ਉਲਟ ਪਰਵਾਜ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਹਾਮਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਦੀ ਆਦਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਇੰਨੀ ਭੁੱਖੀ



ਉਤਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਵੀ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਬੋਲ ਸਕਦੇ। ਸਚਾਈ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਈ ਜਨਤੱਕ-ਰਾਇ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਜਾਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁਰਚੁਰਾਹਟ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬਹਾਨੇ ਸਨ। ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰ ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਸੀ।

ਪਰ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਭੀੜ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਉਹੀ ਜਿੱਤਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਅਮਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਗੋਲਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਧਾਰਾ ਦੇ ਵਿਪਰੀਤ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਖੁਦ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕਿੱਤੂ ਕੀਤੇ। ਅਕਸਰ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟਾ ਸੋਚਦੇ ਸਨ। ਦੋ-ਦੋ ਘੰਟੇ ਮੈਨੂੰ ਇਸੇ ਗੱਲ 'ਤੇ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਹਿਤਾ ਛੁੜਾਵਾਂ? ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਘੁਰਨੇ ਢਾਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਖੁਦ ਮੇਰੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ।

ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਸਿੱਖੀ। ਮੈਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੋਲੋਂ ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਹਥਿਆਰ ਹੀ ਖੋਹ ਲੈਂਦਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਪਲਟ ਕੇ ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਖੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਗਿਣੀਆਂ ਚੁਣੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਹ ਵਾਰ ਵਾਰ ਸਾਡੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ। ਇਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਇੱਕੋ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਦਾ ਤੜ ਲੱਭਿਆ। ਮੈਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਲੀਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਖੰਡਨ ਕਰਦਾ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਪਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਕੀਮ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਪੁੱਠੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਇੰਜ ਈਮਾਨਦਾਰ ਸਰੋਤ ਸਾਡੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਸਨ। ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਦ ਮੈਂ ਇਸ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਇਸ ਹੁਨਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਕਾਰਗਰ ਵਰਤੋਂ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੀ ਸੰਧੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਰਿਸਟੋਲਵਸਕ ਦੀ ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਭਰਪੂਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸੰਧੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਸਿਰਫ਼ ਵਿਰੋਧੀ ਪਰਚਾਰ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸੰਧੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਕੈਂਡਲ ਸੀ। ਮੈਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਦੀ ਸੰਧੀ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਸੀ। ਨਤੀਜਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਸਰਦਾਰ ਸੀ। ਫੇਰ ਇਹੋ ਤਰੀਕਾ ਮੈਂ ਵੱਡੀਆਂ ਰੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਰਤਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਦਿਮਾਗਾਂ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਝੂਠ ਹੁੰਝ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਜੇਗ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ, ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇ ਸਨ। ਦਰਜਨਾਂ ਵਾਰ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬੋਲਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਵਾਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੋਰ ਭਰਪੂਰ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦਾ। ਜਿਸ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦੋ ਮੁੱਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੇ ਚੁਕਦੇ ਸੀ।

ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਇਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਉਦੋਂ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ 'ਤੇ ਮੋਹਰ ਲਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਸਮਝਾ ਬੁਝਾ ਕੇ ਜਾ ਪ੍ਰਾਪਿਕੰਡੇ ਗਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਕਸਬਾ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ।

ਦੋਹਾਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੈਂ ਇੱਕ ਪੈਟਰਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਾਲੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਵੱਜੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਪਰਚੇ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਛਪਕਾ ਕੇ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲਬਾਤ ਜਾਂ ਭਾਸ਼ਣ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਟੋਕ ਰੱਖਦੇ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਜੀਵੰਤ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਵੱਡੇ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪਰਾਤਲ ਉੱਤੇ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਖਤ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਬੋਲ ਸਕਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ ਸਕਣ। ਉਹ ਕਲਮ ਦੇ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੀ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਬੁਲਾਰਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਵੀ ਲੈ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਧਾਰਾ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਸਟਾਇਲ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਪਾਠਕ ਤਾਂ ਲੇਖਕ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਅਮੂਰਤ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਲਿਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਨਚਕ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਦਿਮਾਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੜ੍ਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਿੱਧੀ ਚੀਜ਼ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੋ। ਵਿਲਮ ਸਮੇਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮਾਧਿਅਮ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਾਰਗਰ ਹਨ। ਲੋਕੀ ਕਿਤਾਬ ਨਾਲੋਂ ਲੋਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਉਹ ਲਚੀਲਾਪਨ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਪਾਠਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਢਲ ਸਕੇ। ਮਹਾਨ ਜਨਤੱਕ ਬੁਲਾਰਾ ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਧੜਕਣਾਂ ਤੋਂ ਸਬਦ ਚੁਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕੋ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਹਟਾਤ ਵਾਂਗ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ਜੇ ਉਹ ਕਿਤੇ ਭੁੱਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਪੜ੍ਹ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਝ ਵੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਜਾਂ ਲੋਕ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਨ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਦਲੀਲ ਵਿੱਚੋਂ ਦਲੀਲ ਕੱਢਦਿਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਰਹੇ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਠਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਉਠਾਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਵਾਰ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਦਲੀਲ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਰੋਧੀ ਦਲੀਲਾਂ ਦੀ ਚੀਰਫਾੜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੋਖਲੇਪਨ ਨੂੰ ਉਘਾਤ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਭੀੜ ਦੇ ਵਰਤਾਵ ਤੇ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਹਵਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਉਹ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਯਤਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਗਲਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਆਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।



ਇੱਥੇ ਤੁਹਾਡਾ ਵਾਰ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ, ਅੰਨ੍ਹੀ ਨਫਰਤ ਜਾਂ ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਦਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇੱਥੇ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਚੱਲਦਾ, ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁੱਤੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਬੁਲਾਰਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੇਸ ਹੈ, ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਵੀ ਜਨਤਾ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਉਸ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਚਾਈ ਆਖਿਰ ਕਿਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ? ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੇ ਟਨਾਂ ਦੇ ਟਨ ਸ਼ਬਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੋ ਹੀ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਫੋਕੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਲਿਖਤੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ 'ਚ ਉਤਰ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੀਕ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਲਿਖਤ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿੱਚ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅੰਤਰ-ਭਾਤ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਘਾਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਾਰਲ ਮਾਰਕਸ ਦੀਆਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਚੌਥੀ ਦਲੀਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਲਾਂਬੱਧੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਮੌਖਿਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵੀ ਲੱਭਣਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਾਰਕਸ ਦੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਵੇ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ। ਇਹ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੀ ਉਸ ਬੌਧਿਕ ਫੌਜ ਲਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਫਤਿਹ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬੁਰਜੂਆ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪਰਚਿਆਂ ਦਾ ਫਰਕ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉੱਥੇ ਕਲਮ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੀ, ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਸੀ। ਪੁੰਝੇ ਤੇ ਹੁੰਮਸ ਮਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਲਾਰੇ ਘੰਟਿਆਂਬੱਧੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਗਜ਼ ਖਪਾਉਂਦੇ। ਅੱਜ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਜੋ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਹੈ। ਸ਼ਰੇਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਇੱਕੱਲੇ-ਇੱਕੱਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਸਤੀ ਕੀੜੇ ਮਕੌੜਿਆਂ ਵਰਗੀ ਹੈ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਅੱਗੇ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਤਹਿ ਹੈ। ਪਰੋਲਤਾਰੀ ਦੀ ਤਾਨਸ਼ਾਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕਾਨੂੰਨ ਹੈ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਆਮ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਸੀ। ਉਸ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੁਲਾਰੇ ਹੀ ਸਨ, ਜੋ ਅਕਸਰ ਲਿਖਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੱਥ ਅਜ਼ਮਾ ਲੈਂਦੇ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬੁਰਜੂਆ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ ਲੇਖਕਾਂ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਇੱਕੱਠੀ ਹੋਈ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਵੁਕ ਭਰਮਾਂ ਤੇ ਪੱਖਪਾਤਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਇਹ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਨ ਬੁਲਾਰਾ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵੀ ਬੜਾ ਨਿਰਣਾਇਕ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਕੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਖੁਦ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਤਜਰਬਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇੱਕੋ ਫਿਲਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੋਅ ਵੱਖਰਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਆਦਮੀ ਇਹ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਦੀ ਮਨੋ-ਹਾਲਤ ਸ਼ਾਮ

ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਚਾਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਥਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਦਾ ਵੀ ਅਲਗ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦੇ ਦਾ ਅਚੇਤਨ ਮਨ ਇੱਥੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਉਹ ਬੰਦੇ ਜਿਹੇ ਵਿਰੋਧ ਅੱਗੇ ਵੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਖੁਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਨੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਕਿਸੇ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਲੇਖਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਇਨੀਆਂ ਮਹੀਨ ਤੰਦਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਮੁੱਢ ਨਹੀਂ ਬੰਨ੍ਹ ਸਕਦਾ। ਵੱਧ ਤੇ ਵੱਧ ਇਹੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਵੀ ਡੂੰਘਾ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਪਰ ਇਹ ਲਿਖਤ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ ਮਹਾਨ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਵੱਧੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਹਿ-ਯਾਤਰੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਉਹ ਫੌਜ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਦੇ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਲੱਗਦੀ ਚਿੰਗਾਰੀ ਨੂੰ ਭਾਂਬੜ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੇ ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਲੈਨਿਨ ਜਾਂ ਉਸ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਲੇਖਕਾਂ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਇਸ ਨਫਰਤ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਦਾ ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਅਨਪੜ੍ਹ ਰੂਸੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਜੋ ਇਨਕਲਾਬੀ ਜੋਸ਼ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਮਾਰਕਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਜੋਸ਼ ਤਾਂ ਸਵਰਗ ਦੇ ਉਸ ਸੁਫਨੇ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਬੀਜਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਇੱਕ ਸਰਵਕਾਲੀ ਸੱਚ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਅਮਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਹੀ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਬੁਲਾਰੇ ਨਾਲੋਂ ਉਪਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਇੱਕ ਪੈਂਫਲਟ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਮੰਤਰੀ ਲਾਇਡ ਜਾਰਜ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਦੀ ਵਾਲ ਦੀ ਖੱਲ ਲਾਉਣ ਲਈ ਪੁਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣਪ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਰਮਨ ਕਲਮਘੋਸ਼ੀਟਾਂ ਦੀ ਅਕਲ 'ਤੇ ਹਾਸਾ ਵੀ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਰੋਣਾ ਵੀ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਮੋਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਹਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭੀੜ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਲਕਦੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਇੰਨਾ ਮਾਰੂ ਤੇ ਕਾਟਵਾਂ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਮਨਿਸਟਰ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਭਰਪੂਰ ਸਨ। ਪਰ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਲਾਇਡ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਇਸ ਤੋਂ ਠੀਕ ਉਲਟੇ ਸਨ। ਉਹ ਭੀੜ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਟੁੰਬਣ ਲਈ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਮੂਰਖ ਲੇਖਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਆਪਣੇ ਮਨ 'ਤੇ ਪਏ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਯੂਨੀਵਰਸਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਪਏ ਅਸਰ ਤੋਂ ਹੀ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਬੁਲਾਰੇ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦਾ ਇਹੋ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਹੀ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਇਨੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਕੌਮ ਦੇ ਹਰ ਦਸ਼ੀ-ਵਿਦੇਸ਼ੀ



ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਜੇ ਅੱਜ ਮੈਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਕਰਨਾ। ਸਾਡਾ ਪੈਂਫਲਟ ਜਾਂ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੋਈ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਮਿਲੇ, ਇਸ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਅਖਬਾਰ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਬਝਵਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਲੋਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪਾਠਕ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਕਿਸੇ ਵਿਰੋਧੀ ਅਖਬਾਰ ਨੂੰ ਲੱਗਾਤਾਰ ਕਿਉਂ ਪੜ੍ਹੇਗਾ? ਸਿਰਫ਼ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਲੋਕ ਹੀ ਉਸ ਪਰਚੇ ਦੇ ਸਥਾਈ ਗਾਹਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੈਂਫਲਟਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਹਾਲਤ ਥੋੜੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਇੱਕਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ-ਹੱਥੀ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦੇਣ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੈਂਫਲਟ ਕਿਸੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਕਾਮਯਾਬੀ ਤਾਂ ਹੀ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਆਮ ਇੱਕੱਠ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਵੱਡੀਆਂ ਜਨਤਕ ਹੈਲੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਫਾਇਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤਾਕਤ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਹਾਂ-ਪੱਖੀ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਕਦਮ ਨਾਲ ਕਦਮ ਮਿਲਾ ਕੇ ਤੁਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਇੱਕੱਲੇ ਰਹਿ ਜਾਣ ਜਾਂ ਪੱਛੜ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਡਰ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਪੀਡੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕੱਲਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋਰ ਵੀ ਪੱਕਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਝਿਜਕ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਵੱਡੇ ਇੱਕੱਠਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਭੀੜ ਦਾ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਜੋਸ਼ ਉਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਡਰ ਤੇ ਸਵਾਲ ਹੁੰਝ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਲਹਿਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਉਸ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਦੁਹਰਾਵੇਗੀ, ਜੋ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਬੋਝ ਹੇਠ ਦਬ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਇੱਕੋ ਚੀਜ਼ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦੇ ਕਿ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸੀ ਪੰਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਮਰਦ ਸਾਬਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਮੂਰਖਤਾ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਇੱਕੋ ਥਾਂ 'ਤੇ ਹਨ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲੇਗੀ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨਸਰਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਆਉਣ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਚੁਕੰਨੀ ਰਹੇਗੀ।

\* \* \*

ਅਹਿਮਾਇ ਸਰਵਾ

## ਲਾਲ ਫੌਜਾਂ ਨਾਲ ਝੜਪਾਂ

1920-21 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕੁਝ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ 'ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਕੌੜੀ ਦਵਾਈ ਵਰਗਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਗਲਦਾ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਰਮਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਪਾਰਟੀ, ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਜਾਂਦਾ। ਉਂਜ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਮੇਰੀ ਚੰਗੀ ਪਛਾਣ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਪਾਰਟੀ ਮੈਂਬਰ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਗੱਲ ਮੈਂ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੋਟ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਲੋਕ ਸਨ। ਬੁਲਾਰੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਲਦੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਅਖਬਾਰੀ ਭਾਸ਼ਣ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਟੁੰਡਵੀਂ ਗੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਲਤੀਫਾ ਸੁਣਾ ਦਿੰਦੇ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਸਟੇਜ ਉੱਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫਰਜ਼ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਹੱਸਣਾ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਸਣ 'ਚ ਵੀ ਕੋਈ ਜਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ।

ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਵੈਗਨਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੀਟਿੰਗ ਲਿਪਜ਼ਿਗ ਦੀ ਮਹਾਨ ਜਿੱਤ ਦੇ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਜਬਨਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੁਲਾਰੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਟੇਜ ਉੱਤੇ ਪੂਰੀ ਕਮੇਟੀ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਜੱਜ ਹੁਣੇ ਮੈਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਉਣਗੇ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਰਿਵਾਇਤ ਵਰਗਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੂਰਾ ਹਾਲ ਉਵਾਸੀਆਂ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਤਿੰਨ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪੱਕੇ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਲੈਂਦੇ, ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੁੰਝਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੇ। ਬੈਠਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਔਖਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਜਦੋਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਉਠ ਕੇ ਬਾਹਰ ਚੱਲੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਗੜਬੜੀ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੁਲਾਰੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੋਰ ਵੀ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਮੁਕਾਇਆ। ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਨੇ ਪੂਰੀ ਜਨਤਾ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰੀਆ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੰਨ-ਧੰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੌਮੀ ਗੀਤ ਗਾਇਆ। ਦੂਜੀ ਹੀ



ਲਾਈਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਦਿਲੋਂ ਤਾਂ ਗਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ, ਸਭ ਡੰਗ ਟਪਾ ਰਹੇ ਜਾਪਦੇ ਸੀ। ਮੀਟਿੰਗ ਖਤਮ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਸਾਰੇ ਪੱਕੇ-ਮੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਭੱਜ ਤੁਰੇ। ਹਰ ਕੋਈ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਬਾਹਰ ਤਾਜ਼ੀ ਹਵਾ 'ਚ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਤਰੀਕਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮਾਗਮ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਰਾਸ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੋਈ ਝੰਜਟ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਲੋਕ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੀਅਰ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਪੈਂਗ-ਸ਼ੌਂਗ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਤੇ ਗਲੀਆਂ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਤਰਾਨੇ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਣ ਤਾਂ ਕੱਚੀ ਨੀਂਦੇ ਸੁੱਤੀ ਪੁਲੀਸ ਲਈ ਔਵੇਂ ਹੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਸੰਸਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਹਿਬੜਦੇ, ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਮੀਟਿੰਗ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਨੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਅੰਦਰ ਵਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਹੋ ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਵੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੋਸਟਰਾਂ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਲਾਲ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਲਾਲ ਝੰਡੇ ਦੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਿਮਾਇਤੀ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕਣ। ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਬੜਾ ਡੂੰਘਾ ਝਟਕਾ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਬਾਰੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਸਮਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਵਿੱਚਲਾ ਫ਼ਰਕ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਪਹੇਲੀ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀਆਂ 'ਤੇ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸਦੇ ਸੀ।

ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਹਤਾਸ਼ਾ ਤੇ ਵਿੱਚਾਰਗੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜਾ ਸਵਾਦ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਦਾਅ ਪੇਚ ਬਦਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਉਲਟੇ ਹੀ ਨਿਕਲੇ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਹਰਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰੋਖੇ ਕਰਨਾ ਹੁਣ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜਮਾਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੇਤਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਗੜਬੜ ਫੈਲਾਉਣ ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਨਾਕਾਮ ਹੀ ਰਹੀ। ਮੇਰੇ ਭਾਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਿਰੋਧੀ ਤੇ ਹਿਮਾਇਤੀ ਅਕਸਰ ਹੀ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ 'ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਸਾਰਾ ਡਰਾਮਾ ਫੇਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਫੇਰ ਕੁਝ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਬਾਦ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਇੰਨਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ।

ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀਆਂ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਹਾਲ ਸੀ। ਉਹ ਵਾਰ ਵਾਰ

ਪੁਰਾਣੇ ਦਾਅ-ਪੋਚਾ ਨੂੰ ਅਦਲ ਬਦਲ ਕੇ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਕਦੇ ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਪਰੀ ਹੀ ਵੱਟ ਜਾਂਦੇ, ਕਦੇ ਸਾਡਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੋਰ ਬਾਦ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਹਰ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਹੀ ਹਾਇਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫੇਰ ਸਾਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵਾਂਗ ਚਿਤਰਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਲੇਖ, ਸਾਡੇ ਭਿਆਨਕ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਫਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਛਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਵਿਰੁਧ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰਨ ਲਈ ਮਨਘੜਤ ਕਿੱਸਿਆਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹ ਹਮਲੇ ਵੀ ਖ਼ੈਰ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਰੁੱਖ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਨ, ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ।

ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਉਂਜ ਵੀ ਫਾਲਤੂ ਬੋਲਣ ਦੀ ਆਦਤ ਸੀ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦੀ ਡੋਂਡੀ ਪਿਟ ਦਿੰਦੇ। ਦੂਜੇ ਆਪਣੇ ਕਈ ਨਵੇਂ ਸਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਲਾਲ-ਜੱਬੇਬੰਦੀਆਂ ਦਾ ਮੌਬਰ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੀ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ। ਸਰਕਾਰੀ ਬੰਦੋਬਸਤ ਉੱਤੇ ਡਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਅਕਸਰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗੜਬੜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਮੀਟਿੰਗ ਉੱਤੇ ਹੀ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੰਦੇ। ਇਹ ਸਭ ਅਮਨ ਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਸਰੇ ਚੱਲਣ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਸਨ। ਪੁਲੀਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸਹਾਰੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ। ਹੇਠਲੇ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਦਾ ਮਨ ਜਿਤਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਲਹਿਰ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਪੁਲੀਸ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਨ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਉਹ ਲੋਕ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਨਹੀਂ ਤੋੜ ਸਕੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡਰਪੇਕ ਲੀਡਰਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਬੰਦੂਕ ਚੱਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਭੇਜ ਕੇ ਉਹ ਬਾਹਰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਨਤੀਜੇ ਦੀ ਇਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੀ ਗੜਬੜ ਕੀਤੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਫੇਰ ਉਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਚਾਹੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਿਕਲਣ। ਮਿਉਨਿਖ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਤਾਂ ਕਈ ਬਾਈ ਸਾਡੇ ਦਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸੌਤ ਸੌ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਆਖਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਦੇਤਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ। ਸਾਡੇ ਸਾਬੀ ਮਰਨ-ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਇਹ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਹੇੜ ਸਕਦੇ। ਅਸੀਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਢੰਗ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫਾਇਦਾ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਸੀ।



ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਬਹੁਤ ਕਰੜਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੰਗਾ ਲੈਣ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਕੱਲੇ ਉਹੀ ਇਸ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਮਾਹਿਰ ਸਨ। ਕਈ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ਐਲਾਨ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਗ਼ੈਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਨੂੰ ਪੁਲਤਾਰੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਅਮਨ-ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਦੇ ਕੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਰੈਲੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਪੁਲਤਾਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਿਖਾਣ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕੇ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੇ।

ਜਿਸ ਸ਼ਹਿਰੇ ਹੋਏ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਰੈਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਉਸ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਤਾਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਧਮਕੀ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਰੈਲੀ ਰੋਕ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਜੇ ਇਹ ਰੈਲੀ ਹੁੰਦੀ ਵੀ ਤਾਂ ਡਰ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉੱਥੇ ਸਾਫ਼ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ। ਮੰਚ ਤੋਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਗੱਲਬਾਤ ਨਾਲ ਹੀ ਮਸਲੇ ਨਜ਼ਿਠੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹਿਸ ਦਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਭਾਸ਼ਣ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਰੁਕਾਵਟ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ।

ਸਾਡੇ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੁਝ ਅਨੋਖੇ ਸਨ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਹੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ। “ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਇਹ ਟੋਟਾ ਹੀ ਮੁਕਾ ਦੇਣਾ” ਹਾਲੇ ਗੱਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ‘ਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਲ ‘ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਬੋਲਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਗਦੇ। ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਹੀ ਸਭ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਮੀਟਿੰਗ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਕ ਬੋਲਾਂਗੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਗੜਬੜ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰੇਗਾ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੱਸਰ ਲਈ ਆਪ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਅੰਦਾਜ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸੀ।

ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਦਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਫੌਜ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਉਹ ਜਵਾਨ ਮੈਂਬਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਦਹਿਸ਼ਤ ਹੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਬਚਾਵ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦਾ ਆਖਰੀ ਕਤਰਾ ਤੱਕ ਵਹਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਸਾਡੀ ਪਛਾਣ ਲੜਾਕੂ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਵੱਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਕਿ ਤਾਕਤ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਿਆਣਪ ਵੀ ਬੇਕਾਰ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਸੀਮਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਹ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਤੇ ਸੱਟਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ, ਗੜਬੜੀ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ‘ਤੇ ਟੁੱਟ ਪੈਂਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਕਿੰਨੀ ਹੈ। 1921 ਦੀ ਬਸੰਤ ਰੁੱਤ ਤੱਕ ਇਸ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤੇ ਵਿੱਚ ਸੌ ਲੋਕ ਭਰਤੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦਸਤੇ ਨੂੰ ਕਈ ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤੇ ਦੇ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵੱਡੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੱਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਝੰਡਾ। ਇਸ

ਗੱਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਸੀ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਲਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨੇ ਹੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲਹਿਰ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਬਣਨਾ ਸੀ। ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਪੱਧਰ ‘ਤੇ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ। ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਜੇਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਬਰਲਿਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੀ ਮਹੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਮੈਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਾਰ ਪਾਸੇ ਲਾਲ ਝੰਡਿਆਂ, ਲਾਲ ਫੁੱਲਾਂ ਤੇ ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਇੱਕ ਆਮ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮਨ ‘ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦੇ ਜਾਦੂਈ ਅਸਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਂਝਾ ਝੰਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝਾ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਜਰਮਨ-ਆਸਟੇਰੀਆ ਹੀ ਇੱਕ ਇਲਾਕਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ, ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਝੰਡਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਕੋਮੀ ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਨੇ 1848 ਦੇ ਨਾਲ, ਕਾਲੇ ਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਰੰਗ ਦੇ ਤਿਰੰਗੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਝੰਡਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਇੱਕ ਸਚਾਈ ਸੀ ਕਿ 1920 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਝੰਡਾ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਬੁਰਜ਼ੂਆਜ਼ੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਵੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਦੁਹਾਈ ਬਾਰੇ ਹੀ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਬੜੀ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਗੱਲ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਪੁਰਾਣੇ ਝੰਡੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਜੇਤੂ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ‘ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਗਵਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਵੀ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ਗਣਰਾਜ ਆਪਣੇ ਝੰਡੇ ਬੱਲ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣਾ ਝੰਡਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਲਈ ਹੀ ਢੁਕਵਾਂ ਸੀ। ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਕਿ ਗਣਰਾਜ ਨੇ ਉਹੀ ਰੰਗ ਚੁਣੇ ਸਨ, ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਢੁਕਵੇਂ ਸਨ। ਉਹ ਰੰਗ ਸਾਡੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ। ਸਾਡਾ ਇਰਾਦਾ ਮੁਰਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਿਉਂਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਰਨ ਤਾਂ ਖੁਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੜਮੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਝੰਡੇ ਉੱਤੇ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ।

ਨਵਾ ਝੰਡਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਉਸ ਦੀ ਵਿੱਖ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹਵੇਗੀ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਉਲਝਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਝਾਅ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਨੌਕ ਵਿਰਾਦਿਆ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝੀਆਂ ‘ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਵਾ ਝੰਡਾ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਇਹ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਪੋਸਟਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਇਸ ਖਿਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ



ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਟੁਕਣ ਵਾਲਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਲਹਿਰ ਵੱਲ ਖਿੱਚ ਜਾਣ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਲਕਿਆਂ ਦੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸੁਝਾਵ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਰਾਜ ਨਾਲ ਹੀ ਨੱਥੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਚਿੱਟਾ ਰੰਗ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਦੇ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਜੱਬਰਦਸਤੀ ਲਈ ਤਾਂ ਠੀਕ ਸੀ ਪਰ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਨਹੀਂ। ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਵੀ ਸੁਝਾਅ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਕਮੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਸਾਡੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਚਿੱਟਾ ਅਤੇ ਨੀਲਾ ਭਾਵੇਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਉਂਦਾ। ਇਸੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਚਿੱਟਾ-ਕਾਲਾ ਵੀ ਰੋਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਕਈ ਸੁਝਾਅ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵਾਸਤਿਕ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੰਡਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਸੰਭਵ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਹ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ, ਜੋ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘੱਟ-ਘੱਟ ਉਸ ਦੇ ਲਾਗੇ-ਛਾਗੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਸੱਚਾਈ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਦੰਦਾ ਦੇ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਇੱਕ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਦਿੱਤਾ ਵੀ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਇੱਕੋ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਸਵਾਸਤਿਕ ਚਿੰਨ੍ਹ ਚਿੱਟੀ ਪਿੱਠਰੂਸੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਉਭਰਿਆ ਸੀ। ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਝੰਡੇ ਵਿੱਚ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ ਸਵਾਸਤਿਕ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਜੋ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗ ਦੇ ਗੋਲ ਬਾਲ ਵਿੱਚ ਉਭਰਦਾ ਸੀ। ਠੀਕ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਬਾਜ਼ੂਬੰਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਜਿੰਮਵਾਰੀ ਸੀ। ਮਿਊਨਿਖ ਦੇ ਹੋਰਫਸ ਨਾਂ ਦੇ ਸੁਨਿਆਰੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਅਮਲੀ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

1920 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਨਵਾਂ ਝੰਡਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਇੱਕ ਮਸ਼ਾਲ ਵਰਗਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਔਰਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਡਿਊਟੀ ਝੰਡਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ 'ਤੇ ਲਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਹ ਝੰਡਾ ਸਾਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਪੁਸ਼ੀ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੇ ਇਸ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਕੁਮਿਕਾ ਨਿਕਾਲੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਂ ਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਪੱਖਪਾਤੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਗਰਸ਼ ਦਾ ਸਾਹਕਾਰ ਰੂਪ ਸੀ। ਲਾਲ ਰੰਗ ਸਾਡੀ ਸਮਾਜੀ ਸਚ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਸੀ ਤੇ ਚਿੱਟਾ ਕਮੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ। ਸਵਾਸਤਿਕ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਾਡੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਮਿਸ਼ਨ ਸੀ ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਿੰਤ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੁੱਧੀ ਸੀ।

ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਹੁਣੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਭੀੜਾ ਸਾਡੇ ਪਸਟਰਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਹਾਲ ਖੁਦਾਖੁਦ ਭਰ ਹੁੰਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਚਕਾਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਗ਼ਮਰਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੇਕ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣਨ ਲੱਗੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਘਰੇ ਚਰਚਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ

ਪਾਰਟੀ ਲੱਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਸੀ। 1920-21 ਦੀਆਂ ਸਰਬੀਆ ਰਾਈ ਅਲੀ ਮਿਊਨਿਖ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਤਰੱਕੀ ਘਿਰ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਮਾਚਕਾਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਫੌਜ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਲ ਮੁਜਾਹਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਕੋਲ ਹੁੰਦੀ।

1921 ਵਿੱਚ ਪੈਰਿਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਮੁੜ ਪੁਸ਼ਟੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਜਰਮਨ ਉੱਤੇ ਫਰੇਂਜ਼ ਸੈਨੇ ਦੇ ਮਾਰਕ ਚੁਗਮਾਨੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਠੱਸ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈਆਂ ਤਾਂ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਰੋਲ ਰੂਲ ਹੀ ਕਹੀਆਂ ਸਨ। ਨਿਊਨਿਕ ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੀਟਿੰਗ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੇ ਡਰ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਥਾਂ ਬਦਲਣੀ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਲੁਕਾਏ ਦੀ ਕੋਈ ਪੱਕੀ ਤਰੀਖ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਹਿ ਕਰ ਪਾ ਰਹੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਰੋੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਸਾਂ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿੰਨੀ ਬਦਰਦੀ ਨਾਲ ਸਮਾ ਗਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਸਾਫ਼ ਜਵਾਬ ਦੇਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਫਿਰ ਕਾਲਮਟੋਲ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਸਰਬ ਦਾ ਧਿਆਨ ਡਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਤੋੜ 'ਤੇ ਹੀ ਮੁਜਾਹਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਰਾਹਲੀ ਕਾਨਸੀ ਵਿੱਚ ਪਸਟਰ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਗਲੇ ਦਿਨ ਭਾਸਤੋ ਹਾਲ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤਾ।

ਇਹ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਝੁੱਟੋਤੀ ਸੀ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤੇ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਘੱਟ ਸੀ। ਜੋ ਮੀਟਿੰਗ 'ਚ ਕਿਸੇ ਕੁਝ ਦੀ ਟਕਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਜਿੱਠਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਸਫ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਗੋਲ ਪੱਕੀ ਸੀ, ਜੋ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀ ਰਾਮਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਲ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਜਾਣੇ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਸਾਡਾ ਵਕਾਰ ਮਿਟੀ ਵਿੱਚ ਠੱਕ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਕਲ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸੀ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਾਹਿਬ ਕੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਫ਼ਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਪਰੰਤ ਖੂਨ ਖਰਾਬ ਦਾ ਫ਼ਰ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭਰ ਵੱਧ ਚੰਦ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਵਰਕਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ 'ਚ ਮਖੌਲ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਮੈਂ ਫੌਜੀ ਫੌਜੀ ਸਭ ਪੈਡਲੇਟ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ। ਅਸੀਂ ਦੋ ਜੀਪਾਂ ਬਿਰਾਏ ਤੇ ਲੱਖੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਰਾਂ-ਬੀਹ ਪਾਰਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸ਼ਾਇਰ ਧਿਰਾਇਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਕੋਈ ਫੌਜੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ।

ਸ਼ਾਮ ਸੱਤ ਵਜੇ ਤੱਕ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੋਏ ਹੀ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਏਨੇ ਮਿੰਟ ਬਾਦ ਮੈਨੂੰ ਫ਼ਨ ਆ ਰਹੇ ਸਨ, ਮੇਰੀ ਚਿੱਤਾ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਰ-ਸਵਾ ਸੰਕ ਵਜੇ ਤੱਕ ਸਾਡਾ ਮੀਟਿੰਗ ਹਾਲ ਖਰਾਬ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਹਾਲ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡਾ ਸੀ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕੁ ਬੈਠਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਇਕ ਵਿੱਚ ਉੱਜੜੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ। ਪੈਂਟ ਕੁ ਅੱਠ ਵਜੇ ਮੈਨੂੰ ਫ਼ਨ ਆਇਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਭਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤੇ ਹਾਲ ਦੀ ਲੋਕ ਸਾਹਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਮੇਰਾ ਹੋਸ਼ ਸਾਫ਼ ਟਿਕਿਆ। ਅੱਠ ਵਜੇ ਦੋ ਫੌਜੀ ਮੈਂ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲ ਲੋਕ ਨੌਕ ਚਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹਾਲ ਨਿਕਾ ਕੇ 6:30 ਦੇ ਕਰੀਬ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਹਾਠਮੁਏ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 5000 ਲੋਕ ਉਹ ਸਨ, ਜੋ ਟਿਕਟਾਂ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਆਏ ਸਨ।

ਉਸ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ ਗਵਿੰਥ ਜਾਂ ਪਤਨ। ਮੈਂ ਨਕਰਕ ਵਾਲੀ ਘੋਟ



[illegible][illegible][illegible]

ਪੰਜੇ-ਬੰਦ ਕਾਂਧੇ ਦੇ ਕਲੀਰ ਦੇ ਟਾਕਸ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸਮੇਤ ਵਿੱਚ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ  
ਲਾਜ਼ੀ ਲਿਖਤੀ ਲਾਜ਼ ਦੇ ਕਲੀਰ ਦੇ ਟਾਕਸ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸਮੇਤ ਵਿੱਚ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ  
ਲਾਜ਼ੀ ਲਿਖਤੀ ਲਾਜ਼ ਦੇ ਕਲੀਰ ਦੇ ਟਾਕਸ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਣੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਸਮੇਤ ਵਿੱਚ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ

ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਚੇਗਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਚੇਗਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਚੇਗਾ।

[illegible][illegible]

ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕਰਨੀ ਹੀ ਅਭਿਲਾਸੀ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਜੇ ਕਦੇ ਇਹ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੂੰ ਦੋ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂਕਿ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਅਸਲੀ ਰਸ ਹੈ। ਜਦੋਂਕਿ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਅਭਿਲਾਸੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਇਹ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ।



ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਮੀਟਿੰਗ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਭਰਿਆ ਇੱਕ ਪੁਲੀਸ ਅਫਸਰ ਉੱਥੇ ਆਇਆ। ਹੱਥ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੇ ਮੀਟਿੰਗ ਭੰਗ ਕਰਨ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਹਾਸਾ ਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਅਜਲ ਸਬਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਸਬਕ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਾਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਕਦੇ ਭੁੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ 1923 ਦੀ ਪਤਝੜ ਤੱਕ ਢੇਰ ਕਦੇ ਵੀ ਪਰੇਲਤਾਰੀ ਦੀ ਕਸੀ ਹੋਈ ਮੁੱਕੀ ਦਾ ਕਿਧਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

\*\*\*

ਅਧਿਆਇ ਅੰਨ੍ਹਵਾ

## ‘ਤਗੜਾ, ਇੱਕੱਲਾ ਵੀ ਤਗੜਾ ਹੈ’

ਪਿੱਛੇ ਮੈਂ ਜਰਮਨ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਸਾਝੇ ਮੋਰਚੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਾਝੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਗਰੁੱਪ ਇੱਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਸਾਝੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਵਖਰੇਵਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖ ਕੇ ਇੱਕ ਸਾਝੀ ਰਣਨੀਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਰਾਏ ਇਹੋ ਬਣਦੀ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਗਰੁੱਪ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਸਾਝੇ ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਇੱਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਅਥਾਹ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਸਰਾਸਰ ਗਲਤ ਤੇ ਬੇਬੁਨਿਆਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਲੋਕ ਵੀ ਜਿਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅਕੀਦਿਆਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਝੇ ਮੋਰਚੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਗਰੁੱਪ ਇੱਕੋ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਿੱਥਦੇ ਹਨ। ਇੱਕੋ ਆਦਰਸ਼ ਲਈ ਇੰਨੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ, ਇੱਕ ਬੇਤੁਕੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੁਰੂਆਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕ ਸ਼ਿਗਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੇਤੁਕੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਵੀ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਤਾਸਦਕ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਤਾਂ ਤਰਸ ਦਾ ਹੀ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦੁਖਾਂਤਕ ਕਾਰਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਖੁਦ ਹੋਣੀ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕੋ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਤੱਕੜੀ ਤੇ ਹਿਮਤ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਹੀ ਜੇਤੂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ, ਉਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ, ਉਸ ਦੇ ਹੀ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੁਜੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਢਿੱਲੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਉਸ ਚੋਣ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਕਿ ਇਸ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਸਕਣ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਬੇਹਤਰ ਕੌਣ ਹੈ। ਇਸ ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਦਮੀ ਇੱਕੋ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੁਖਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇੱਕ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਸਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਹੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ



ਹੈ, ਤੇ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਕੁਦਰਤੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਉਹ ਲੋਕ ਦੂਜੇ ਰਸਤਿਆਂ ਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ, ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਇੱਕੋ ਮਕਸਦ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲਹਿਰਾਂ, ਪਾਰਟੀਆਂ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਤੱਕਤਾਂ ਇੱਕੋ ਮੰਚ ਉੱਤੇ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਉੱਤੇ ਛੇਤੀ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੱਠੀਆਂ ਕਰ ਲੈਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਖੁਦ ਕੁਦਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਰੁਪਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੁੱਟ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਸਪਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਉਹ ਜਿੱਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਯਕੀਨੀ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਮਾਰਗ ਉੱਤੇ ਉਸ ਲਹਿਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਰਵੋਤਮ ਮਾਰਗ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਬੰਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਲਟਕਿਆ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਬਹੁਤੇ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਇੰਨਾ ਘੁਮੰਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਰੁਪ ਇੱਕੋ ਮਕਸਦ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਫ਼ਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰਨ ਕਿ ਕੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਠੀਕ ਹੈ।

ਇਸ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹਰ ਗਰੁਪ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਅਸਫਲਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸਬਕ ਸਿੱਖ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਤਰੱਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਦੁਖਾਂਤਕ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹੋ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰਾਹ ਹੈ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਰਾਏ ਬਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਹੀ ਸੰਭਵ ਮਾਰਗ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇੱਕੱਠੇ ਚੱਲਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋ ਰਾਹ ਆਸਟੇਰੀਆ ਤੇ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨਾਲ ਰਲ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹੋ ਆਮ ਰਾਇ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਹਬਸਬਰਗ ਦੇ ਰਾਹ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਰਾਹ ਆਪਸੀ ਸੁਲਾਹ ਸਫਾਈ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਰਦਾਰੀ ਲਈ ਚੇਤਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਅਕਸਰ ਹੀ ਅਨਜਾਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਰਸ਼ੀਆ ਹੀ ਜੇਤੂ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਹਰ ਨਿਰਪੱਖ ਬੰਦਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਫੈਸਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਦਮੀ ਦੇ ਫੈਸਲਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲਿਆਪੂਰਨ ਤੇ ਸਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਸਿਆਸਤੀ ਦਿਮਾਗ ਹੀ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਦੋ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਕੌਣ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ ਨਵੇਂ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿੱਚ ਹਬਸਬਰਗ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪਰਸ਼ੀਆ ਹੀ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਵੇਗਾ। ਅੱਜ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸੋਚਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸੰਭਵ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਹਬਸਬਰਗ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸਹਾਵ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਦਾ ਸਹੀ ਹੱਲ ਪੇਸ਼

ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਲਈ ਸਦੀਆਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲੱਖਣਾ ਪਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਅਨੇਕਾਂ ਆਦਮੀ ਇੱਕੋ ਮਕਸਦ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਾਕਤਵਰ ਆਦਮੀ ਦੀ ਹੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹੇਗਾ।

ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਦੂਜੇ ਕਾਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਈਰੋਸ਼ਾ, ਜਨਨ ਤੇ ਮਹੱਤਵਕਾਂਖਿਆ ਵਰਗੇ ਮਨੋਵੇਗ ਹੀ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਇੱਕੋ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਉਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਨਾ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਬੁਰਾਈਆਂ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਘੁੱਲ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਘੜੀ ਉਹ ਯੁੱਗਸਾਜ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਲਟਕਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਦੁਕਵੇਂ ਤੇ ਠੋਸ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਨਕਲਚੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਜਮਾਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਨਕਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਇਹ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਚੁਰਾ ਕੇ ਨਵੀਂ ਪਾਰਟੀ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਦੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬਾਨੀ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਉਹ ਮੂੜ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਮਨਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

1918-1919 ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਗਰੁਪ ਖੁੱਸਾ ਵਾਂਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਖੁਦ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਹੀ ਮੂਲ ਭਾਵਨਾ ਸੀ। 1920 ਵਿੱਚ ਨੈਸ਼ਨਲ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਇੱਕ ਪ੍ਰਬਲ ਵਰਤਾਰਾ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰੀ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੋਟੇ ਗਰੁਪਾਂ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਸਬੂਤ ਸੀ। ਨਿਉਰਨਬਰਗ ਦੀ ਜਰਮਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਜੂਲੀਅਸ ਸਟ੍ਰੀਸਰ ਬਾਰੇ ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਉਰਨਬਰਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਧਿਆਪਕ ਸੀ ਤੇ ਜਰਮਨ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਵੱਧ ਸਮਰਥ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦਾ ਫ਼ਤਵਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵੀ ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਫਾਫੀ ਅੱਖਾਂ ਸੀ ਪਰ ਇਹੋ ਉਸ ਦੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਵੀ ਸੀ।

ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਜਿਸ ਛੁੱਟ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸਿਰਫ਼ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਛੁਪੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਕਾਂਖਿਆ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਘੜੀ ਤੋਂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਯਕੀਨੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਸਰਾਸਰ ਨਕਲ ਕਰਕੇ ਬਣਾਏ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਚੋਰੀ 'ਤੇ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਲੜ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ



ਵੀ ਜੱਫਾ ਮਾਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿੰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫਿਕਰਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੰਦੇ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਬੁ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਿਜੀ ਮਹੱਤਵਕਾੰਖਿਆਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਭਰ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਛੁੱਟ ਦਾ ਰੋਣਾ ਰੋਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਏਕਤਾ ਦੀ ਲੋੜ ਦੇ ਰਾਗ ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਹੀ ਸਹੀ ਹਵਾ ਵੀ ਸਰਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਹੋਰ ਵੀ ਨਰਮ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਲੋਕ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੇ ਅਸਮਰਥ ਸਨ, ਉਹ ਹੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਫੋਹੜੀਆਂ ਬਣ ਕੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮੋਰਚੇ ਉਸਾਰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੋ ਕੋਈ ਤੰਦਰੁਸਤ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵੀ ਅਪੰਗ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਅਪੰਗ ਦੇ ਮਾਰੇ ਅੱਠ ਬੰਦੇ ਮਿਲ ਕੇ ਵੀ ਇੱਕ ਤੰਦਰੁਸਤ ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿ ਕਮਜ਼ੋਰ ਗਰੁਪ ਮਿਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਤਾਕਤਵਰ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਤਜਰਬਾ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਮੁਰੱਖਾਂ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਮੋਰਚੇ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਖੁੰਡਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਤੰਦਰੁਸਤ ਅਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਉਹ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਸ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸ਼ੁਧ ਦਾਅਵੇਚਕ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਤੇ ਕੁਝ ਖਾਸ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੰਚ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਸਥਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜੇ ਉਹ ਲਹਿਰ ਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਨਸਰਾਂ ਨਾਲ ਗਠਜੋੜ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪਤਨ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਗਠਜੋੜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਜੇ ਕੁਝ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਬੀਜ ਵੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਛੁਪੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਾਨਵੀ ਚਿੰਤਨ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਇਨਕਲਾਬ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਬੇਕਿਰਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਗਠਜੋੜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾਸਲੀ ਰਾਜ ਕਦੇ ਵੀ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਇਹੋ ਮਨੋਭਾਵਨਾ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਗਠਜੋੜਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਦੀ ਲਚਕਹੀਣ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਬੇਲੋਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲਹਿਰ ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਸਤ ਦੇ ਕੇ ਫਤਿਹ ਦਾ ਪਰਚਮ ਬਲੰਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।

\*\*\*

ਅਧਿਆਇ ਨੰਬਰ

## ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦਾ ਸਰੂਪ

ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜ ਦੀ ਤਾਕਤ ਤਿੰਨ ਸਤੰਭਾਂ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਰਾਜਤੰਤਰ, ਸਿਵਲ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਫੌਜ। ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਅਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜ ਦੀ ਸੱਤਾ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਸੀ, ਨਸ਼ਤਾਨਬੂਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਵੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਹੈ। ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਅਧਾਰ ਉੱਤੇ ਟਿਕੀ ਸੱਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਵਧੇਰੇ ਪਰ ਟਿਕਾਉ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸੱਤਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਵੱਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਮਜ਼ਬੂਤ ਤੇ ਡੂੰਘੇ ਅਧਾਰ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਸ਼ੈਲੀ ਹੋਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰੰਪਰਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਸੰਸਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਉਪਜਦੀ ਸੱਤਾ ਹੀ ਅਜਿੱਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਇਸ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਸੱਤਾ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਬਚੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਚਿਨ੍ਹ ਧੂੜ ਵਿੱਚ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਨਤੀਜਾ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ, ਰਾਜਸੱਤਾ ਜ਼ਰ੍ਹੇ ਹਿੱਲ ਗਈ ਸੀ। ਫੌਜ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੱਤਾ ਦਾ ਦੂਜਾ ਸਤੰਭ ਵੀ ਤਿੜਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਫੌਜ ਦਾ ਇਹ ਹਥਰੀ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜੰਗ ਲੜਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਦੋਂ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਾਪਸ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਤਾਂ ਚੁਫੇਰੇ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਸੀ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਲਾਂ ਇਸੇ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਹੀ ਸਾੱਕਾਰ ਰੂਪ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਗੀ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਫੌਜੀ ਨਕਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਠ ਘੰਟੇ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਸਮਝਦੇ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਸੱਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਿਮਤ ਉੱਤੇ ਹੀ ਟਿਕੀ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਸਮਾਜੀ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚਲੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜੰਗ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਚੰਦ ਕੁ ਹਿੰਸਕ ਸੱਟਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਮਹੱਲ ਢਹਿ ਢੇਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਹਰ ਕੌਮੀ ਸਮੁਦਾਇ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਜਮਾਤਾਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਉਹ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿਮਤ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਉਮੈ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਰੂਪ ਧਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਰ ਮੱਧਵਰਗੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੀ ਕੌਮਾਂ ਦੀ



ਚੜ੍ਹਤ ਦਾ ਸਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਧਾਰਣ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਮਿਆਨੇ ਤਬਕੇ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਤਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਤੀਜੀ ਧਿਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੋਮੀ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੋਝਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੱਧਵਰਗ ਦਾ ਪਲੜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਾਰੂ ਧਿਰ ਵੱਲ ਹੀ ਝੁਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪ ਨਹੀਂ ਲੜਦੇ, ਜੇ ਉਤਮ ਧਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨਗੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਹਾਲਾਤ ਇਸ ਤੋਂ ਵਿਪਰੀਤ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਮੋੜਾ ਕਟਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਚੁੱਪਚਾਪ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਬਹਾਏ ਗਏ ਖੂਨ ਨੇ ਕੌਮ ਅੰਦਰਲੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਰਵੋਤਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਅਕਾਲ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਜਮਾਤ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ। ਹਰ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਇਹ ਲੋਕ ਸਵੈ-ਸੇਵਕਾਂ ਵਾਂਗ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਾਜ਼ਿਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਦੇ ਮਰਜ਼ੀਵੜਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦਾ ਹੋਕਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਸਨ, ਜੋ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਾ ਖੰਭੂ ਕੇ ਮੂਹਰੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋ ਜਾਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੀ ਸੀ। ਜੋ ਬੋਝੇ ਬਹੁਤੇ ਬਚੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਨੇ ਉੱਜ ਹੀ ਅਪੰਗ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੱਕੜੀ ਦਾ ਪਲੜਾ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਝੁਕਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਖਿੱਧ ਤੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮੌਤ ਦੇ ਨੰਗੇ ਨਾਚ ਦੌਰਾਨ ਬੜੀ ਸਫ਼ਾਈ ਨਾਲ ਖੁਦ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਜਾਂਬਾਜ਼ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਦੋਹੀਂ ਹੱਥੀਂ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਬਟੋਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੂਰਤੇਹਾਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉੱਤਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਲੱਗਭਗ ਸਫ਼ਾਇਆ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੱਡੀ ਕੀਮਤ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਪਈ ਸੀ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਖਿੱਧ ਤੀਜੀ ਧਿਰ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਿਗੜਿਆ। ਉਹ ਲੋਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਸਨ। ਇਹੋ ਲੋਕ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਨਕਲਾਬ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਧਿਰ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਸੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹਾਸਲ ਸੀ। ਲੰਬੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜਦੇ ਫੌਜੀ ਖ਼ੁਸ਼ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਬੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਦੇਖਣ ਦਾ ਚਾਅ ਸੀ। ਪਰ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਮੋਰਚੇ ਉੱਤੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਘਰੇਲੂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਲੁੱਬੜ ਚਾਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਂਦੀਆਂ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੋਝੇ ਜਿਹੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਨਕਲਾਬ ਜਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਬਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਡਰ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਧਰਤੀ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇਗੀ। ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਲਈ ਜੋਬੇਬੰਦ ਤਾਕਤ ਦਾ ਹੋਣਾ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜ ਵਿਰੋਧੀ ਗਣਰਾਜ ਨੂੰ ਫੌਜੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਿਸ ਜਮਾਤ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸੀ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤੇ ਚੋਰ ਉੱਚਕੇ ਹੀ ਸ਼ਾਮਲ

ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਭਾਂਕ ਰੱਖਣੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਫਿਜ਼ੂਲ ਸੀ। ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਦੀ ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇੱਛਾ। ਜਨਤਾ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੇ ਮਦਦ ਲਈ ਗੁਹਾਰ ਮਚਾਈ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਦਾ ਉਲਟਾ ਹੀ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਫੌਜ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬ ਵਿਰੁਧ ਸਾਜਿਸ਼ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅੰਤ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਬਿਲਾਫ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੁੱਟਾਂ-ਖੋਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜੀਅ ਭਰ ਕੇ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਉਸ ਸਮੂਹ ਕੋਲੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜਿੰਨਾ ਵਧੇਰੇ ਉਹ ਰੋਲਾ ਪਾਉਂਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਗੱਦਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ। ਇੰਜ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮੁੜ ਨੌਜਵਾਨ ਜਰਮਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਅਮਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਖਾਤਰ ਫੌਜੀ ਵਰਦੀ ਨੂੰ ਗਲੇ ਨਾਲ ਲਾਇਆ। ਵਲੰਟੀਅਰਾਂ ਦੇ ਸੱਬੇ ਬਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਇਨਕਲਾਬ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਹਿਫ਼ਾਜਤ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਕੰਮ ਸਦਕਾ ਇਨਕਲਾਬ ਨੇ ਹੀ ਟਿਕਾਊ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਅਨਜਾਣਿਆਂ ਹੀ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਰਾਮ ਰੋਲੇ ਨੂੰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੇ ਬੈਠਾ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਠੀਕ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਲੋਕ ਹਾਲੇ ਬੋਲਸ਼ਿਵਕਵਾਦ ਦੇ ਖੂਨੀ ਤਲਾਬ ਵਿੱਚ ਗੋਤਾ ਲਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉੱਥੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚਕਾਰ ਨਸਲੀ ਸਾਂਝ ਸੀ। ਦੂਜੀ ਵਜ੍ਹਾ ਸੀ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਨਿੰਗਰ ਸਾਂਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੀ ਪੰਤਲੀ ਜਿਹੀ ਸਫ਼ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਖ਼ਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਪੱਧਰ ਤਾਂ ਡਰਾਉਣੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਨੀਵਾਂ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨਾ ਲਿਖਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਜਿੱਤ ਪੱਕੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਯਹੂਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਬੜੀ ਚੱਲਾਕੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ 'ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਕਰਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੇਰੂ ਖੇਰੂ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਫੌਜ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਟਕ ਦਾ ਅਸਲ ਲਿਖਾਰੀ ਫੌਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਮਿਲਟਰੀ ਪੈਨਲ ਕੋਡ ਨੂੰ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਕਾਇਮ ਲੋਕ ਸਿਰਫ਼ ਮੌਤ ਤੋਂ ਹੀ ਡਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਮੌਤ ਦਾ ਡਰ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰੌੜੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਭਿਆਨਕ ਕਾਨੂੰਨ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖੌਫ਼ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਮਿਲਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਏ ਸੂਰਮਿਆਂ ਲਈ ਇਸ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਂ ਲਈ ਇਹ ਡਰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਜੋ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਇਲਾਜ ਸੀ। ਜੰਲੂ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗੌੜੇ ਹੋਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੋਕ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੌਤ ਦੀ ਮਜ਼ਾ ਹੀ



ਇੱਥੇ ਕਾਰਗਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਜੇਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਗਲਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਭਿਆਨਕ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਪਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜਰਮਨ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੌਜੀਆਂ ਦਾ ਹੁਣ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਏ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਡਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ। ਯਹੂਦੀ ਗਿਰੋਹ, ਜੋ ਇਸ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਪਿੱਛੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਇਨੀ ਹਿੱਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਜਰਮਨ ਇਨਕਲਾਬ ਨੂੰ ਬੋਲਸ਼ਿਵਕ ਲੀਗਾਂ ਉੱਤੇ ਅੱਗੇ ਲਿਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਮਨ ਚੈਨ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਦਾ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਫੌਜ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੇਵਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇਹੋ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਸੀ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਸੀ ਦੀ ਸੱਤਾ ਪੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਇਨਕਲਾਬੀ ਖਾਸਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈਂਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸੋਸ਼ਲ ਡੈਮੋਕਰੇਟਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਜੋਤ ਹਾਲੀ ਵੀ ਜਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਉੱਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੱਧ ਵਰਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹਲਕਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੁਰਿੱਤੀ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਦੋਫ਼ਾਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਤਿੱਖੇ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਜ਼ਾਦ ਗਰੁਪ ਬਣਾ ਲਏ ਸਨ। ਆਜ਼ਾਦ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਸਪਾਰਟਕਸਵਾਦੀ ਲੀਗ ਇਨਕਲਾਬੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਤੂਫਾਨੀ ਲੜਾਕੂ ਦਸਤੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਮ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਢੁਕਵਾਂ ਮਹੱਲ ਸਿਰਜਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੱਤਾ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਲੜਾਕੂ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫੌਜ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਚੱਲਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਤਿੱਖੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਨਾਖੁਸ਼ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਧੋਖਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇੰਜ ਉਹ ਲੋਕ ਦੋ ਖੇਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਗਏ ਸੀ। ਇੱਕ ਕੈਂਪ ਅਮਨ-ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਖੂਨ ਅਤੇ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੀ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਧਿਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਕਿਰਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਇੰਜ ਉਹ ਇੱਕ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਸੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਬੋਲਸ਼ਿਵਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਉਸ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਖੇਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾ ਰਲੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਖੋਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਧਸਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਹਿਸ਼ਤ ਤੇ ਖੂਨ ਦੀ ਇਸ ਹਨੇਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਸੱਤਾ ਨੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਰਹੱਸ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਆਖਰਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਦਸ ਫੀਮਦੀ ਲੋਕ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣੇ ਨਾਪਾਕ ਇਰਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਇਨਕਲਾਬ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।

ਪੁਰਾਣੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਨਕਲਾਬੀ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਤਾਕਤ ਦੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਤਾ ਸਥਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਨਵੀਂ ਫੌਜ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਉੱਕਾ ਹੀ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਂਦੇ।

ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਮੋੜਨ ਦੀ ਆਦਤ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਭੱਜਣ ਦੀ ਮਨੋਵਿਤੀ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਵਜ੍ਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁੱਠੀ ਭਰ ਚੋਰ ਉਰੱਕੇ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨੁਕਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਭੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਜੋ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਸਨ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਪਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਦੋ ਕਾਰਨ ਹੀ ਤਤਕਾਲੀ ਹਾਲਾਤਾਂ ਲਈ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਇਸ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਚਰਿਤਰ ਹੀ ਗ਼ੈਰ-ਕੌਮੀ ਸੀ। ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅੰਤਿਮ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਤਤਕਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਭੰਡਲਭੂਸਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੋਰੀ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਸ਼ਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਵਿਹਾਰ ਵੀ ਕੌਮ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਅੰਤਿਮ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਆਗਿਆਕਾਰਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਬੁਰਜੂਆ ਮਨ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਲਈ ਕੌਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਪਰ ਨੈਸਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ, ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਅਫ਼ਸਰਾਂ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਪੁੱਛ ਹਿਲਾਣਾ ਨਹੀਂ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਰਮਾਰ ਸੀ। ਇਸ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੀ ਬੰਦ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਫਰਜ਼ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਕਦੋਂ ਦੀ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਦਿਲਮੱਠ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜੁਝਾਰੂ ਲੋਕ ਤਾਂ ਜੰਗ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਦੂਜੀ ਵਜ੍ਹਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਹੱਥਵਾਲੀ ਸਿਰਫ਼ ਬੌਧਿਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨ 'ਤੇ ਬਜਿਦ ਸਨ। ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜ ਲਈ ਰਾਖਵਾਂ ਸੀ। ਇਹ ਦਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦ ਉਦੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਹਾਸੇਹੀਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਰਾਮ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਇੱਕ ਦਾਅ-ਪੋਚਕ ਮੁੱਦਾ ਸੀ।

ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਲੰਬਲ ਹੀ ਸਦਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਹਾਲੀ ਵੀ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ



ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਵੇਂ ਮਹੱਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨਦਾਰੀ ਚੱਲਦੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਬਿੱਲ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਪਰ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਭੂਤਰੀ ਫਿਰਦੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਵੋਟਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਨਵਾਂ ਰਾਜ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧੀ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਸਿਰਫ਼ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਣੇ ਵਲੰਟੀਅਰ ਗਰੁਪ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੁਰਾਣੀ ਫੌਜ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਭਰਮਾਰ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਲੋਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਮੋੜਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਉਹ ਤਾਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਲ-ਬੁੱਤੇ 'ਤੇ ਉਹ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਨੌਕ ਕਿਉਂ ਨਾ ਰਹੇ ਹੋਣ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖਾਤਰ ਲੜਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਾਕਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਲੀਗ ਭਾਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਿਆਸੀ ਵਿੱਚਾਰ ਸਨ, ਨਾ ਉਦੇਸ਼, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੀ। ਮੱਕਾਰ ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਅਤੇ ਡੂੰਘਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੜੇ ਹੀ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਬੌਧਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਚੱਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਭੋਰਾ ਵੀ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇੰਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਰਬਾਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਬੇਰਹਿਮ ਯਹੂਦੀ ਦੇ ਵਸ ਪੈਂਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮਹਾਨ ਵਿੱਚਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਉਹ ਲੜ ਸਕਦੇ। ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਜੇ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛੁਪਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਕ ਸ਼ਕਤੀ ਸਨ। ਰੂਸੀ ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਜਿੱਤ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਵਿੱਚਾਰ ਦੀ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਵਿੱਚਾਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਨੂੰ ਇਸ ਯੋਗ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਕੰਮਲ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਪਾ ਸਕੇ। ਸਿਰਫ਼ ਨਵੀਂ ਚੇਤਨਾ ਵਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਭਰਪੂਰ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਇਸ ਦਾ ਨੈਤਿਕ ਅਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਇਹ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਅਤੀਤ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਸੀ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਸੰਸਥਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੀਤ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਪੁਰਾਣੇ ਰਾਜਸੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬੌਧਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ

ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਹਾਂ, ਪਰ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਹਿਸ਼ਤਵਾਦੀ ਹਮਲਿਆ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਆੜੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹੇ ਹੀ ਬੇਕਿਰਕ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋਣ।

ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹਾਂ ਲਈ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਪਰ ਸੱਚਾਈ ਤੋਂ ਔਖਾਂ ਨਹੀਂ ਮੀਚੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਜੇਕਰ ਸਮੁੱਚੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਰਾਜਕੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸੱਕਾਰ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਾਜ ਅਮਨ ਅਮਾਨ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਦਅਮਨੀ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਜ਼ਰਮਾਂ ਵਾਂਗ ਨਜ਼ਿਠਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਸ਼ਵ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਗਿਰਦ ਸੰਗਠਿਤ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਰਾਜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਦਮਨ ਦੀ ਚੌਕੀ ਚੱਲਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣੇ ਹੀ ਪੈਣਗੇ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਚੱਲਾਇਆ ਗਿਆ ਦਮਨ ਚੱਕਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤਮਾਨ ਰਾਜ ਨੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾਵ ਆਪ ਹੀ ਕਰੀਏ। ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤਰਕ ਅਤੇ ਸਮਝ ਨੂੰ ਟੁੰਡਣ ਦਾ ਹਰ ਯਤਨ ਤਾਂ ਕਰਾਂਗੇ ਹੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾਡੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪਰਖ ਵੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤੇ ਸਾਡੀ ਵੀ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਨਸ਼ਿਆਏ ਇਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਵੀ ਤਿਆਰੀ ਰੱਖਣੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸਤਿਆਂ ਨੇ ਫੌਜੀ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਭਾਵੇਂ ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੌਜ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਤੁਲਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ।

ਜਰਮਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਤ ਰਾਜਸੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਫੈਲਾਵ ਹੀ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਣਰਾਜ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਵ ਗੈਰ ਸਿਆਸੀ ਹੀ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦ ਸੈਨਿਕ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਅਤਿ ਵਿਲੱਖਣ ਉਪਜ ਸਨ। ਸਿਆਸੀ ਪਰਿਪਕਤਾ ਦੇ ਲਈ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਬੰਦ ਦੇ ਚਿਹਨ ਵਿੱਚ ਨਿਜ਼ਾਮ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਮੂਵਮੈਂਟ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜੋ ਫੌਜੀ ਦਸਤੇ ਬਣਾਏ ਸਨ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਿੰਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਨਵੇਂ ਜਰਮਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਹਿੰਸਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਅੰਤਿਮ ਟੀਚਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੀ



ਹਿੰਸਾ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਇਸ ਲਈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਭਲੀ-ਭਾਂਤੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਵਿੱਚਾਰ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਖੋਹ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਟੁੱਢੇ ਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਮਹਾਨਤਮ ਸਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਦੀ ਸੰਘੀ ਘੱਟ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਕੌਮ ਅਤੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਹੀ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਮਿਉਨਿਖ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਲਾਮਿਸਾਲ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਮੁਜਾਹਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਾਪੋਗੰਡਾ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਸਾਖਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਉਹ ਵੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਅਨਿੱਖੜ ਹਿੱਸਾ ਸਨ।

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਅਸੀਂ ਜਰਮਨ ਦੇ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਦੇ ਅਸੀਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਲਈ ਖਤਰਾ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰੇ ਸੀ, ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣ ਦਿੰਦੇ। ਹਰ ਰੋਗ ਦੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਉੱਤੇ ਇੱਕੱਠੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਮਮੂਲੀ ਹਾਰ ਦਾ ਵੀ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਤਾਂ ਬੁਰਜੂਆ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵੀ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀਂ ਪੂਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰ, ਪੁਲੀਸ ਮੁਖੀ, ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕੈਬਨਟ ਮੰਤਰੀ ਵੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜੋ ਯਹੂਦੀ ਪੈਸ ਦੀ ਨਿਗੂਣੀ ਤਾਗੇਫ ਖਾਤਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਡਿੱਗਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਉਦਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਈਮਾਨਦਾਰ ਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਜਬੂਤ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਬਚਾਵ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਜਨਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਦਿੱਜਤ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ।

ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਾਂ ਦੇ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਠੋਰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਸਿੱਖਾਉਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬੁਰਜੂਆ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਿਸੇ ਫੌਜੀ ਗਰੁਪ ਵਾਂਗ ਬਣੇ। ਨਿਜੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਨਾ ਉਂਜ ਹੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਸੋਚਣਾ ਆਪਣੀ ਤਾਂਕਤ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਮਵੇ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਚੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਹੀ ਆਦਮੀ ਇਹ ਜਿਹੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉਸ ਜਾਬਤੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹਿਣਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਣ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫੌਜੀ

ਸੰਗਠਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਜਾਬਤਾ ਵੱਡੇ ਜਨ ਸਮੂਹਾਂ ਉੱਤੇ ਸਜਾ ਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਬਿਨਾਂ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਮੁੱਕਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਾਧਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਮਰਮ ਹੁੰਦੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਠ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਰਮਨ ਨਜ਼ਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕੰਮ ਬਿਲਕੁਲ ਮੁਢਲੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹੀ ਵੱਡੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੁੱਕਣਾ ਨਿਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਜ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਹੁਣ ਤੇ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ ਦੇ ਘੱਟੋ ਦੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਲੈ ਕੇ ਕੋਈ ਸਿਪਾਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਵੇਂ ਰੰਗਰੂਟ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਰੇਡ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਨ ਲਈ ਘੱਟ ਘੱਟ ਵੀ ਦੋ ਸਾਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨੇ। ਮੁਕੰਮਲ ਫੌਜੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਰੰਗਰੂਟਾਂ ਦਾ ਕੋ ਹਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤੋਪਾ ਦਾ ਚਾਰਾ ਬਣਨ ਜੋਗਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਅੰਜਾਮ ਸੋਚ ਹੀ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਜੋ ਘੱਟੋ ਦੇ ਘੱਟੋ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਰਾਹੀਂ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਮਿੱਥ ਕੇ ਚੱਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੇ ਫੌਜੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਟਰੇਡ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਰੰਗਰੂਟਾਂ ਨੂੰ ਸਿਪਾਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਰਾਜ ਦਾ ਸਾਰਾ ਜੋਰ ਤਾਂ ਨਜ਼ਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਜਮਹੂਰੀ ਤੇ ਬਾਤੀਵਾਦੀ ਬਣਾਉਣ 'ਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੇ ਵਲੰਟੀਅਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੌਜੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇਣ ਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਹਮਲਾ ਵਿਰੁਧ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਕੀ ਕੁਝ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਵੀ ਹਾਸਪ੍ਰੇਰਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੋਹਰੇ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਚਾਸੀ ਲੱਖ ਟਰੇਡ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਕੀ ਉਸ ਰਾਜ ਲਈ ਸਿਪਾਹੀ ਸਾਜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਕਰਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਇਆ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਤੇ ਤਮਗੇ ਲਾਹ ਸੁੱਟੇ ਹੋਣ, ਖੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋਲ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਕੀ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਜਾਮ ਨੇ ਪੁਰਾਣੀ ਫੌਜ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਲਈ ਇਕ ਕਰਮ ਵੀ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਮਜ਼ਰਮਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਦਲ ਭੀਤੀ ਹੈ। ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਉਹੀ ਮੁਜਰਮ ਅਜੋਕੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਪਦਵੀਆਂ 'ਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਸੱਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਬੇਦ ਫੌਜੀ ਟੁਕੜੀਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਬਾਰੇ ਹੀ ਤਰਕ ਵਿਧੂਣੀ ਗੱਲ ਸੀ।

ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕੋਮੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਫਾਲਤੂ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟਰੇਨਿੰਗ ਦੇਵਾਂ? ਲੋੜ ਪੈਣ ਉੱਤੇ ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ? ਜੇ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਸਤੀਲਾ ਕੋਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਪਤ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੌਮ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਗਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਰ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਤੁਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਫੌਜੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬਿਨ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਮੈਂ ਤੋਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦਸਤੇ ਸਚਾਹ ਤੇ ਲੀਹਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹੀ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਖੁਫ਼ੀਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਨਹੀਂ



ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਹੀ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਸਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੀਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬੇਕਾਰ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੀਹ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣਾ ਈਮਾਨ ਵੇਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕੋਈ ਘਾਟ ਨਹੀਂ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਦਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ਬਰੀ ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਬੋਧਣਾ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਿਰਫ਼ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਗਰੁੱਪ ਹੀ ਖੁਫੀਆ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਗੱਲ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸੂਤ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੀ। ਸਾਨੂੰ ਸੌ ਦੋ ਸੌ ਮਰਜੀਵਤਿਆਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਲੱਖਾਂ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਉਦੇਸ਼ ਖੁਫੀਆ ਸ਼ਤਿਅੰਤਰਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤਕ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਲਹਿਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਪਿਸਤੌਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ। ਗਲੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੀ ਜਕੜ ਤੋੜਨੀ ਹੀ ਪੈਣੀ ਸੀ। ਆਉਂਦੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਗਲੀਆਂ 'ਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਾਜੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਰਾਜ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਖੁਫੀਆ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਇਹ ਵਹਿਮ ਪਾਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇੱਕ ਅੱਧ ਕਤਲ ਨਾਲ ਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਤੱਕਦੀਰ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗੀ। ਕਿਸੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੰਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਸੀ ਕੌਮ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਦਾਅਪੇਚ ਇਤਹਾਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ ਅਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਟਿਕਾਉ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਨਤਾ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਸਿਰਲੱਥ ਸੂਰਮਾ ਉਠਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖੇਡ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਜਮਹੂਰੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਹੀ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। 1919-20 ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਤਰਾ ਸੀ ਕਿ ਗੁਪਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਕੌਮ ਦੇ ਗਦਾਰਾਂ 'ਤੇ ਜਾਨਲੇਵਾ ਹਮਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਨੇ। ਪਰ ਇਹ ਨਿਰੀ ਪੂਰੀ ਮੂਰਖਤਾ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਕਿਸੇ ਅਦੁੱਤੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟਤਾ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਡਰਪੁਣੇ ਕਰਕੇ ਸੰਭਵ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਸ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਗੋਡੇ ਹੀ ਟੇਕ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਜਦਕਿ ਇਨਕਲਾਬੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਬੰਦਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਮੁਲਕ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਇਹੋ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਬਸ ਭੇਡਾਂ ਦਾ ਇੱਜੜ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ। ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੇ ਲੈ ਲੈਣੀ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਖੂਨ ਦਾ ਤਿਹਾਇਆ ਤੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਕਤਲਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਾਰ ਦਾ ਲੱਗਾਤਰ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਢ ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੱਝਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਦੋਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਂਝਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਜਣੇ ਉੱਤੇ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਬਲੀ ਦਾ ਬਕਰਾ ਬਣਾਉਣਾ ਉਂਜ ਹੀ ਹਾਸੇਹੀਣੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਜਦ ਕਿ ਗਦਾਰਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਸੱਤਾ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਉੱਤੇ ਨਾ ਤਾਂ 20 ਲੱਖ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਬੋਝ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜੰਗ

ਵਿੱਚ ਅਪੰਗ ਹੋਏ ਲੱਖਾਂ ਮਾਸੂਮਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਸੀ ਮੇਰੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਚੋਰਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਡੂਰੇ ਰਿਹਦੇ ਹਨ, ਸਾਨੂੰ ਨਿੱਕੇ ਮੋਟੇ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਫਾਂਸੀ ਟੰਗਣ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਨਵੰਬਰ ਧਰੋਹ ਤੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਦੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਸਨਾਖਤ ਲਈ ਇੱਕ ਕੌਮੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾ ਦੀ ਬਣਦੀ ਸਜ਼ਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਮਿਸ਼ਾਲ ਸਾਰੇ ਗਦਾਰਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਬਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਤੌਹਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਗੁਪਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮੂਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ। ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੈਂ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਬਣਨ ਤੋਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਨਾਜੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਫੋਕੀ ਮਾਰਕੇਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਗਲਤ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਕੁਝ ਨੌਜਵਾਨ ਜਰਮਨ ਮੁੰਡੇ ਹੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰੱਤੀ ਭਰ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਸਕਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਮਿਲਟਰੀ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਵਾਂਗ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਅਮਲੀ ਲੋੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਲਾਈ ਲਈ ਫੌਜੀ ਡਿਲ ਉੱਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖੰਡਾਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਭੈੜੀ ਨਿਸ਼ਾਨੇਬਾਜ਼ੀ ਨਾਲੋਂ ਮੁੱਕੇਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਹੀ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਐਥਲੈਟਿਕ ਖੇਡਾਂ ਵਿੱਚ ਟਰੇਡ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਜਮਾਤ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਦਿਲ ਦੇਖ ਦੇ ਨਾ ਉੱਤੇ ਧੜਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਖਾਤਰ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਅਰਸੇ 'ਚ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਫੌਜ ਉਸਾਰ ਲਵੇਗਾ। ਸਰੀਰਕ ਯੋਗਤਾ ਬੰਦੇ ਅੰਦਰ ਉਤਮਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆਤਮਕ ਹਥਿਆਰ ਵਾਂਗ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੁਫੀਆ ਖ਼ੁਕਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸ ਵਰਦੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਜਾਣ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਖੁੱਲ੍ਹੇਆਮ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਰੇਡ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹ ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਗਦਾਰਾਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਰਾਜ ਵਿਰੁੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਬਦਲਾਯੋਗੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਬੁਲੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉਚ ਆਦਰਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈਣਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤਫਹੀਮ ਸੀ।

1920-21 ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਉੱਤੇ ਲਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਸੀ ਕਿ 1922 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਤੱਕ



ਸਾਡੇ ਕਲ ਸੋ-ਸੋ ਮੋਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਟੁਕੜੀਆਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਸੇ ਸਾਲ ਦੀ ਪਤਝੜ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੂਨੀਫਾਰਮ ਨਿਬਚਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ। 1922 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਟਰਾਜ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਣੇ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਦੇਸ਼ ਭਰਾਤ ਸੋਸਥਾਵਾਂ ਵਾਗ ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੋ ਸੋ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਛੇ ਟੁਕੜੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਇੱਕਾਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੋ ਬੈਡ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮਾਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਝੰਡੇ ਝੁਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਹਾਲ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸੀ ਤਾਂ ਮਾਹੌਲ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਬਹੁਤ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਕਿ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਿਊਨਿਖ ਦੇ ਨੈਸ਼ਨਲਿਸਟ ਗਲੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ 'ਚ ਕਾਮਯੋਬ ਹੋਏ ਸਨ। ਗਟਰਾਜ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਬਣੀਆਂ ਲਾਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਟੁਕੜੀਆਂ ਦੇ ਹਲਕਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੇ ਮਿੱਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਾਂਕਾਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਨੇ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਗਲੀਆਂ ਉੱਤੇ ਕੋਮਾਂਤਰੀ ਦੇ ਗਦਾਰਾਂ ਦੀ ਇਜ਼ਾਰੇਦਾਰੀ ਹੁਣ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸ ਹੱਕ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿੜ ਹੋ।

ਅਕਤੂਬਰ 1922 ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਰਮਨ ਦਿਹਾੜਾ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਸੌਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੌਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਾਂ ਦੇ ਅੱਠ ਸੌ ਮੈਂਬਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੋਦਾਂ ਟੁਕੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਤੇ ਮਿਊਨਿਖ ਤੋਂ ਕੋਬਰਗ ਜਾਣ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਟਰੇਨ ਦਾ ਬੇਦੋਬਸਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਟਰੇਨ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਚੱਲਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਹਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਮੈਂਬਰ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਦੇ ਤਾਂ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਨਸਨੀ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਕੋਬਰਗ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਯਕਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਦਾਖਿਲ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਮੈਂ ਇਕਦਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੱਦੇ ਉੱਤੇ ਇੱਥੇ ਆਏ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਝਰੋਖੇ ਉੱਤੇ ਆਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਿਲ ਹੋਣਗੇ। ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗਲਾਂ ਦੀ ਬਛਾਵ ਨਾਲ ਭੀੜ ਸਾਡੇ ਸੁਆਗਤ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੇ ਕਮਾਲ ਦੀ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਤਾਵਨਾ ਦਿਖਾਈ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਮਾਰਚ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਭੀੜ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਪੁਲੀਸ ਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਹੋਟ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੇ। ਬਾਹਰ ਭੀੜ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਪੁਲੀਸ ਨੂੰ ਗੇਟ ਪੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਬਹੁਤ ਨਾਚ-ਨੁੱਕਰ ਕਰਨ ਤੇ

ਸ਼ਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ।

ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰਸਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਦੀ ਵਾਪਸ ਭਰੇ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭੜਕਾਹਟਾਂ ਫੌਲੂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰਮਿਆ ਨੇ ਪਰਾਵਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਸਬਰ ਦੀ ਇੱਤਹਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸ ਮਿੱਟਾ ਤੱਕ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਿਰਫ਼ ਵਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੱਟਾ ਬਾਦ ਪੂਰਾ ਮੈਦਾਨ ਸਾਡਾ ਸੀ। ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਵੀ ਕੋਈ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦਾ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੁਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤੜਫਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਰਾਤ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੀ ਆਖ਼ਰੀ ਰਾਤ ਸੀ। ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਝੂਠਾ ਪਚਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਰਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਹਥਕੜਾ ਸੀ।

ਡੇਦ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਰੈਲੀ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਹੀ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਸੱਦੀ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੁਣ 1500 ਤੋਂ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਰੈਲੀ ਵਾਲੇ ਚੌਕ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਦੋਹਾਣਾ ਚਾਕੂ ਵੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਉਥੇ ਦੱਸ ਹਜ਼ਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਜਾਇ ਸੌ ਦੇ ਸੌ ਲੋਕ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਦੌੜ ਗਏ। ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਜਾਉਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਖਾਸ ਮੁਸ਼ਕਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਪਈ। ਜਿਹੜੇ ਦੋ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਡਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਵਕਤ ਜਦ ਅਸੀਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਬਾਗ 'ਤੇ ਸਾਡਾ ਗਰਮ ਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। 1914 ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਕਦਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਸ਼ਿੱਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇਹੇ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦਾ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੁੱਧਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਚੱਲ ਹੁਣ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਹ ਮੰਨਣ ਲੱਗੇ ਸਨ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤਗਤੀ ਦੀ ਅੱਠ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਘਟਨਾ 'ਤੇ ਤਸੱਲੀ ਪ੍ਰਫਟਾਈ ਸੀ ਕਿ ਆਖ਼ਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤਾਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੰਢਿਆਂ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਸਫ਼ਾ ਸਿੱਖਾਇਆ ਸੀ।

ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਾਲ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ। ਕੋਬਰਗ ਤਜਰਬੇ ਨੇ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਝੰਡੀ ਝਰਦੀ ਦਾ ਸਾਡਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਿੰਨਾ ਸਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਗਾਈਦਾਰ ਦੀ ਰਾਵਨਾ ਤਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਸਮਣ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਵੀ ਸੁਪਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡਾ ਉੱਤੇ ਕੋਨੀ ਪੈਂਦੀ ਤੇ ਨੂੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਸਿਖਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਵੇਟਾ ਕਰ ਤੇ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਟੋਪੀ ਵੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਇਸ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਫਾਇਦਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ



ਸੀ। ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਬਚਾਓ-ਦਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਸਰਗਰਮ ਜੁਝਾਰੂ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੋ ਨਵੇਂ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। 1923 ਵਿੱਚ ਵਾਪਰੀ ਇੱਕ ਘਟਨਾ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲਹਿਰ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਬਣਤਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

1923 ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਨੇ ਰੂਹਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਆਉਣ ਤੱਕ ਇਸ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੋ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਨ ਵਿੱਚ ਉਹ ਨਾਕਾਮ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਹ ਨਵੀਂ ਪਾਲਸੀ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਘਾਤਕ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਜੋ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ, ਉਹ ਦਿਲ ਹਿਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ, ਨਾ ਤਾਂ ਸੰਭਵ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੌਮੀ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਓਨਾ ਹੀ ਵੇਰਵਾ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣਾਏ ਗਏ ਰੁਖ ਨੇ ਇੱਕੋ ਝਟਕੇ ਨਾਲ ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੋ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਲਾਜ਼ਮੀ ਵੀ ਸੀ।

1925 ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਤੂਫਾਨੀ ਦਸਤਿਆਂ ਦਾ ਮੁੜ ਤੋਂ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਮੇਰੇ ਬਣਾਏ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੇ ਮੁਢਲੇ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਕਰਤਵ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹੀ ਹਰਾਵਲ ਦਸਤਾ ਬਣਨਾ ਸੀ।

\*\*\*

ਅਧਿਆਇ ਦਸਵਾਂ

## ਸੰਘੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਨਕਾਬ

ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਗੰਭੀਰ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਤੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਨੂੰ ਪਾੜਨ 'ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। 1915 ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਹਿਰ ਉਗਲਦੇ ਪੌਛਲੇਟਾਂ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਵੀ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਫੌਜ ਅੰਦਰ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਲੋਕ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਤੌੜ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਏ ਸਨ। ਕੁਝ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ-ਬਾਹਰ ਇਸ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਸ਼ੀਆ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਾਰੇ ਜਰਮਨੀ 'ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਸੂਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਫ਼ਰਤ ਫੈਲਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਇਨਕਲਾਬ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵੀ ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਕਿ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉੱਠੀਆਂ ਜਨ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ, ਸਰਾਸਰ ਗਲਤ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੰਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਵੀ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੁੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਦਫ਼ਤਰ ਬਰਲਨ ਵਿੱਚ ਸਨ ਤੇ ਬਰਲਨ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ੀਆ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਟੂ ਜੋਕਾਂ ਦੀ ਲੱਗਾਮ ਪਰਸ਼ੀਆ ਤਾਂ ਕੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਧਾਂਦਲੀਆਂ ਹੀ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਬਰਲਨ ਤੇ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੁੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵਧਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਸਰਕਾਰ ਉੱਪਰਾਧ ਹੱਥ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰੀ ਇਹ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖ ਰਹੀ ਸੀ।

ਪਰਸ਼ੀਆ ਤੇ ਬਵੇਰੀਆ ਦੀ ਆਪਸੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀ ਮੌਜ ਨਾਲ ਸੈਠੇ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਜੋਕ ਤੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਲੋਕ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਏ ਸਨ ਕਿ ਉੱਤਰ ਤੇ ਦੱਖਣ ਦੇ ਇਸ ਝਗੜੇ ਵਿੱਚੋਂ ਅਸਲ ਡਾਇਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਝਗੜੇ ਦੀ ਚਿੰਗਾਰੀ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜੀ ਜਾਨ ਨਾਲ ਹਵਾ ਦਿੱਤੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹ ਭਾਂਬੜ ਨਹੀਂ ਬਣ ਗਈ। ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜਨ ਤੇ ਲੜਾਉਣ ਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਯਹੂਦੀ ਮਾਹਿਰ ਸਨ। ਲੋਕ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਾਰਧਾੜ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਯਹੂਦੀ ਲੁੱਟ ਤੇ ਚੋਰਬਜ਼ਾਰੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਖੋਭ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ



ਖੇਡਦੇ, ਕਿਸੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਨਾ ਜਾਂਦਾ।

ਨਵੰਬਰ 1918 ਤੱਕ ਆਮ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਭਰਾ ਮਾਰ ਜੰਗ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕਿੰਨੇ ਭਿਆਨਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੋਮੀ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਨਕਲਾਬ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵੱਜਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਸੋਝੀ ਆਈ ਸੀ। ਤਖਤ ਪਲਟੇ ਤੋਂ ਫੌਰਨ ਬਾਦ ਹੀ ਕੋਮਾ ਯਹੂਦੀ ਆਈਨਰ ਨੇ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਪਰਸ਼ੀਆ ਤੇ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੀ ਭੇੜ ਦਾ ਮਜ਼ਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਵੇਰੀਆ ਅੰਦਰਲੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੋਧੀ ਰੰਗਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਇਨਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸੁਦਖੋਰ ਯਹੂਦੀ ਦਾ ਹੀ ਪੱਖ ਪੂਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਮੌਜੂਦ ਲੋਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਦਾਅਪੇਚਾਂ ਨੂੰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਫੌਜਵਾਦ ਵਿਰੁਧ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੇ ਕਿਰਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਸੋਵੀਅਤ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਯਤਨ ਨੂੰ ਵੀ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਜੰਗੀ ਜਨੂਨੀਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਾਵੇਰੀਅਨ ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਈਨਰ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੀਆਂ ਵੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕਦਮ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਉਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸ ਪਾਗਲਪਨ ਵਿਰੁਧ ਨਿਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨਾਸ਼ਕਰਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੋਧੀ ਉਲਾਰ ਜਨ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਪ੍ਰਜੀਸ਼ਨ ਲੈਣੀ ਪਈ ਸੀ। ਸੋਵੀਅਤ ਸੱਤਾ ਵੇਲੇ ਬਾਕੀ ਜਰਮਨਾਂ ਵਿਰੁਧ ਇਸ ਕਦਰ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉੱਤਰੀ ਜਰਮਨ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਲਈ ਉੱਥੇ ਦੀਆਂ ਰੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਵੀ ਜਾਨ ਜ਼ੋਖਿਮ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਰੈਲੀਆਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਪਰਸ਼ੀਆ ਮੁਰਦਾਬਾਦ' ਅਤੇ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੁਧ ਜੰਗ ਦੇ ਨਾਹਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਕਤਮ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਮਿਊਨਿਖ ਦੀ ਇੱਕ ਰੈਲੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਾਗਲਪਨ ਵਿਰੁਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਸੀ। ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਕੁਲ ਸਾਥੀ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੌਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਭੀੜ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਜਾਨੋਂ ਮਾਰਨ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਉਹੀ ਲੋਕ ਸਨ ਜੋ ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਘਰਨਿਆਂ ਅੰਦਰ ਲੁਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਮਰਨ ਦੀਆਂ ਕਸਮਾਂ ਖਾਧੀਆਂ ਸਨ। 1920 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਮਿਊਨਿਖ ਦੇ ਵਾਗਨਰ ਹਾਲ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਜ਼ਹਿਨ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਤਾਜ਼ਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਦਰਜਨਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਅਧਮੋਈ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਅੱਗੇ ਤੋਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਮਿਸ਼ਨ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਮਾਣ ਨਾਲ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਸੀਂ

ਉਸ ਪਾਗਲਪਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੀਡਰਾਂ ਦੀ ਗੱਦਾਰੀ ਦੀ ਉੱਕੀ ਹੀ ਕੋਈ ਭਿਣਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਪੱਕ ਇਰਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਘਵਾਦੀ ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਹੇਠ ਲੁਕੇ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਰੋਧੀ ਇਸ ਮੁਹਿਮ ਦਾ ਸੰਘਵਾਦ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਮੁਹਿਮ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਵਰਤਾਓ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸੰਘੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ।

ਕੋਈ ਵੀ ਈਮਾਨਦਾਰ ਸੰਘਵਾਦੀ ਉੱਲ੍ਹੇ ਆਮ ਅਲੱਗਵਾਦੀ ਮੰਗਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਈਮਾਨਦਾਰ ਸੰਘਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿਰਫ਼ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਗਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੁੱਸੜ-ਚਾਲਾਂ ਦਾ ਸਿਕਾਰ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰਾਂ ਨੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿੱਚਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜ ਮਰੋੜ ਕੇ ਖੁਦ ਉਸ ਦੀ ਹੀ ਮੌਤ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰਸ਼ੀਆ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਕਿਸੇ ਸੰਘੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਹ ਅਥੌਤੀ ਸੰਘਵਾਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਚਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਰੱਖਣ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁਕੰਨੇ ਸਨ। ਯਹੂਦੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਾਂਤਿਰ ਚਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਭਰਾ ਮਾਰ ਜੰਗ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਦੱਸ ਗੁਣਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

1918 ਤੱਕ ਜੱਥੇਬੰਦ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਉੱਕਾ ਹੀ ਅਣਹੋਂਦ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸਾਡਾ ਮੂੰਹ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਤਿੱਖਾ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਕਾਰ ਹਨ। ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਯਹੂਦੀ ਵਿਰੋਧੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਫੜਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਨਾਜੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤਕ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਐਨ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ੈਤਾਨ ਯਹੂਦੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁਰਾਣਾ ਪੱਤਾ ਖੋਲਿਆ। ਕੈਥੋਲਕ ਤੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਵਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਗੁਨਾਹ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਪਰ ਜੋ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਕੈਥੋਲਕ ਤੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਦਿਲੋਂ ਜਾਨ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ, ਜਦ ਕਿ ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਈਸਾਈਅਤ ਦਾ ਦੋਖੀ ਖਚਰਾ ਹਾਸਾ ਹੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਘਵਾਦ ਦੇ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਕੈਥੋਲਕਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣਾ ਉੱਲ੍ਹ ਸਿੱਧਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਮਚਾਈ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਣ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਯਹੂਦੀ ਜਰਮਨ ਖੂਨ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਕੈਥੋਲਕਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੌਣ ਜਿੱਤਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦਾਰੋਮਦਾਰ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਟਿਕਿਆ ਹੈ ਕਿ ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਬਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਦੇ ਸਾਥੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਲੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਹੋਏ ਹਨ।



ਰੱਬ ਨੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸੂਰੂਪ ਵਿੱਚ ਢਾਲਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਸ ਸੁਭਾਅ ਤੇ ਗੁਣ ਬਖਸ਼ੇ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੀ ਜੰਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਆਦਮੀ ਦਾ ਇਹ ਮੁਢਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰੱਬ ਦੀ ਇਸ ਅਦੁੱਤੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾਏ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਬਾਰੇ ਜ਼ਬਾਨੀ ਜਮਾਂ-ਖਰਚ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਵੀਂ ਸੰਵਰ ਸਕਦਾ। ਹਰ ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਪੈਣਗੇ। ਹਰ ਆਦਮੀ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਬਾਹਰਲਾ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੀਆਂ ਉੱਤਰਾਈਆਂ ਬਾਰੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਧਰਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਹਰਲੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਖਿਆਲ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮਜ਼ਹਬੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪਕੜ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਡੂੰਘੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਮੱਤ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਜਕੜ ਨੂੰ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਲੋਕ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਹਬੀ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਲੋਕ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਮਜ਼ਹਬੀ ਟਕਰਾਓ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਜੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਤੁਰੰਤ ਪਾਰਟੀ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

1923 ਦੀ ਪਤਝੜ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਕੱਟੜ ਪ੍ਰੋਟੈਸਟੈਂਟ ਤੇ ਕੱਟੜ ਕੈਥੋਲਿਕ ਮੱਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿੱਚਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੋੜਾ ਨਹੀਂ ਅਟਕਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਸਾਂਝੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਬੰਕਿਰਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਾਇਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਕੌਮੀ, ਨਸਲੀ, ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਮੰਗਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਾਸਲ ਹੋਈਆਂ ਸਫ਼ਲਤਾਵਾਂ ਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡਾ ਚੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਰਾਹ ਠੀਕ ਸੀ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹਲਕੇ ਆਪਣੀ ਰਾਹ ਤੋਂ ਭਟਕ ਗਏ ਹਨ, ਧਾਰਮਿਕ ਜਨੂਨ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹਾ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਪਾਗਲਪਨ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਾ ਰਹੇ। ਨਾਸਤਿਕ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਮਜ਼ਹਬੀ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਹ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕੋਈ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮਜ਼ਹਬੀ ਨਾਅਰਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਮੂਰਖ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ

ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਨਿਆਰੀ ਨਸ਼ਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਨੇ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲ਼ੂ ਦੇ ਮਜ਼ਹਬੀ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜਾਈ ਗਵਾ ਰਹੇ ਸੀ, ਦੂਜੇ ਲੋਕ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹੜਪਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਹੋਏ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕੌਮੀ ਲਹਿਰ ਫਾਲਤੂ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਗਜ਼ ਖਪਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਯਹੂਦੀ ਸਾਡੇ ਨਸਲੀ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਗੂਲ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ 'ਕੌਮੀ ਯੁੱਧ' ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਵੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਇਹੋ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਦੋਸਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਏ, ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪੋ ਹੀ ਨਜਿੱਠ ਲਵਾਂਗੇ।

1919-20 ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਸੰਘੀ ਤੇ ਏਕਾਤਮਕ ਵਾਚੇ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਖੁਲੋੜੀ ਝੂਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਨਾਜੀਆਂ ਨੇ ਅਸੂਲੀ ਖੁਜੀਸ਼ਨ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਸਵਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕੀ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਘਵਾਦੀ ਰਾਜ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫੌਜੀ ਰਾਜ। ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਵਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਹਿਮ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਿਆਂ ਨੇ ਆਪੋ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸੰਘ ਇੱਕ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਯੂਨੀਅਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇੱਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੌਜੂਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਘ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ। ਅਮਰੀਕਨ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਵੀ ਨਕਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਫ਼ਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤਹਿ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਹੋਂਦ 'ਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਵੈ-ਇੱਛਕ ਸਹਿਯੋਗ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰਸ਼ੀਆ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। 'ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ' ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕ ਸੰਕਲਪ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਈ ਅੰਤਰੀਵੀ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਰਾਜਸੀ ਵਰਤਾਰਾ ਸੀ। ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਸਾਡੀ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੀ ਵੰਡ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਵੀ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਹਦ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਜੀਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਕਬੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੀ ਨੀਤੀ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਦਾਰ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਭਰਪੂਰ ਸੀ। ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੱਕ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਹੋ ਮੰਗਾਂ ਰੱਖੀਆਂ ਸਨ, ਜੋ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਨ। ਇਹ ਨੀਤੀ ਇੱਕ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਵਜੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਦੂਰਦਰਸ਼ਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਮਾਂ ਪੈਣ 'ਤੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਜਜ਼ਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਬਿਸਮਾਰਕ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

ਜੇਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰਾਜਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਤੇਜ਼ ਕਰ



ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸੰਘਵਾਦੀ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਝਟਕਾ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਤੋਂ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਿਵੇਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਹਰਜਾਨਿਆਂ ਤੇ ਦੇਣਦਾਰੀਆਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਾਹਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਖੁਦ-ਮੁਖ-ਤਾਰੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਮੰਤੱਕੀ ਸਿੱਟਾ ਸੀ। ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਰਾਜਾਂ ਨਾਲ ਵੱਖ ਵੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਧੀਆਂ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਹਰਜਾਨਿਆਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਮੰਗ ਨੇ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਤਹਾਸ਼ਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਤਰਕ ਸੰਗਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਹਾਰ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸਨ। ਬਾਵੇਰੀਆ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਬਦਲਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਕਤਮੀਆਂ ਦੇ ਖੁਦ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ।

ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜ ਉੱਤੇ ਬਾਹਰੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕਦੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਬਾਅ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਡੇਵਿਸ ਯੋਜਨਾ ਨੇ ਜਰਮਨ ਦੇ ਕੰਧਿਆਂ ਉੱਤੇ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਤੇ ਅਣ-ਉਤਪਾਦਕ ਬੋਝ ਪਾਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵੀ ਬਿਸਮਾਰਕ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੇਂਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਅਤਿਅੰਤ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਹੋਂਦਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਪਰ ਅੱਜ ਹਾਲਾਤ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਉਲਟੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅੱਡ ਅੱਡ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਬੋਝ ਹੀ ਹੈ। ਨਹੀਂ, ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੌਜੂਦਾ ਨਿਜ਼ਾਮ ਨੇ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬੇਚੈਨੀ ਦੀ ਅਸਲ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਹੈ। ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਉੱਤੇ ਭਾਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਗਣਰਾਜ ਲਈ ਇੱਕ ਵੀ ਜਰਮਨ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਤੋਂ ਭਰ ਦੇ ਮਾਰੇ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਨੂੰਨ ਗਣਰਾਜ ਨੇ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਭਰ ਦੀ ਪੋਲ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਮਨਾਕ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਮੌਜੂਦਾ ਗਣਰਾਜ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਰਸਾਇ ਦੀ ਸੰਧੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਿਕ ਇੱਕਾਈਆਂ 'ਤੇ ਵਾਧੂ ਬੋਝ ਪਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਣਾਅ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਦੀ ਨਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਇੱਛਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਥੋਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵਸ ਨਿਭਾਉਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਉਹ ਲੋਕ ਹੀ ਇਸ ਹਾਲਤ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ, ਜੋ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖੁਦ-ਮੁਖਤਾਰੀ ਦਾ ਰਾਗ ਅਲਾਪਦੇ ਨਹੀਂ ਬਕਦੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਐਨ ਉਲਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿੱਟਾ ਹੈ।

ਦੋਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅੰਤਰ ਇਹੋ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾ ਰਾਜ ਘਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ

ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਗਣਰਾਜ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਤਾਂ ਗੋਡੇ ਟੇਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਦਮਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚੱਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਨੀਤੀਆਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਇਨ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਜਾਮਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਗਣਰਾਜ ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਝੰਡਾ ਕੌਮੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਵਪਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਲੋਕ ਉਸ ਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਜਾ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਨਾਗਰਿਕ ਨਹੀਂ। ਅਤੀਤ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਲਈ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ਰਧਾ ਨਹੀਂ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਰੇਆਮ ਚਿੱਕੜ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਕਿੰਨੀ ਪੋਤਲੀ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਉਲਟਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਤਾਕਤਵਰ ਕੌਮੀ ਸਾਮਰਾਜ, ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤੇ ਬਾਹਰ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇਵੇਗਾ। ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰ, ਜੋ ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਤੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਇਹੋ ਸਾਡਾ ਮੰਤਵ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕੌਮੀ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਕੌਮ ਦੇ ਵਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ ਕੋਈ ਵੀ ਕਦਮ ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਪਿਆ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ, ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਏਕੀਕਰਣ ਦੀਆਂ ਸ਼ਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਚ ਜਰਮਨ ਵੀ ਕੋਈ ਛੋਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਨੂੰ 'ਰਾਜਸੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ' ਦੇਣ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਕਰਨੀ ਵੀ ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਾਮ-ਮਾਤਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਚਾਰ ਤੇ ਆਵਾਜਾਈ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਨੇ ਦੂਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘਟਾਇਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਜੋ ਰਾਜ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਕੌਮੀ ਰਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਾਂਤ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਨਾ, ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਜਿਉਣ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਰਹੇ ਨੇ, ਅੱਜ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਲੋਕ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਇਨਕਲਾਬੀ ਤੌਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਦੇ। ਨਾਜ਼ੀ ਲਹਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਪਰਖੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖੌਤੀ ਸੰਘਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਪੱਛੇ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤੀ ਜਾਣੂ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਾਰਟੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰ ਕਦੇ ਧਰਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਦੇ ਸੰਘਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ। ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਮੌਜੂਦਾ ਗਣਰਾਜ ਦੀ ਹਰ ਉਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਡਟਵਾਂ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਕਰਾਂਗੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਮਕਸਦ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਚਿੱਡ ਭਰਨਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦੀ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਹਰ ਹੀਲੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਾਂਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਮੰਦਹਾਲੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਯਹੂਦੀ ਗਣਰਾਜ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਚਲਣ 'ਤੇ ਤੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ



ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਉਚੇਰੇ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਚੱਲਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਾਡਾ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਵੇਰੀਆ ਦੀ ਪਾਪੂਲਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲੋਂ ਅਸਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਿੰਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਇਸ ਕੌਮੀਕਰਨ ਦਾ ਅਸਲ ਮਕਸਦ ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨਸੂਬਾ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਹੱਥੋਂ ਸੱਤਾ ਖੋਹ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਕਲਾਬੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੌਂਪਣ ਦਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਣਰਾਜ ਦੇ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕ ਸੱਤਾ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਯਹੂਦੀ ਧੜੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਲੜਨਾ ਦਾਅਵੇਚਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਡੇ ਲਈ ਰਾਜ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਇੱਕ ਖਾਲੀ ਜਿਸਮ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਅਸਲੀ ਚੋਜ਼ ਤਾਂ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਰੂਹ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਰੂਹ ਹੈ ਸਾਡੀ ਕੌਮ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਾਂਤ ਨੂੰ ਖੁਦ-ਮੁਖਤਾਰੀ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਂਤ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਖਤੋ-ਖਤਾਬਤ ਕਰਕੇ ਜੋ ਮੁਰੱਖਤਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਤੁਰੰਤ ਬੰਦ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਰਾਜਸੀ ਏਕਤਾ ਬਾਰੇ ਸ਼ੱਕ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਫਾਇਦੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹਨ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਉਮੀਦ ਲਾਉਣਾ, ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉੱਕਾ ਹੀ ਹਾਸੋਹੀਣੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਵਕੂਫੀਆਂ ਦੀ ਹਰਗਿਜ਼ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦੇਣਗੇ।

ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਸਿਰਫ਼ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਲੁਡਵਿਗ ਪਹਿਲਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਬਾਵੇਰੀਆ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਬੁਲੰਦੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਰਮਨ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਬਾਵੇਰੀਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀ, ਨਾ ਕਿ ਇੱਕ ਰਾਜਸੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਉਹ ਜਰਮਨ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਉਨਿਖ ਜਰਮਨ ਕਲਾ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਪਰਸ਼ੀਆ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਅੰਨ੍ਹੇ ਜਨੂੰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਮਿਉਨਿਖ ਨੂੰ ਮਹਾਨ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਾਸਕ ਦੀ ਦਿਲੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਮਿਉਨਿਖ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੇ ਚਮਕਦੇ ਤਾਜ ਵਾਂਗ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੇ ਸੀਸ ਉੱਤੇ ਸਜਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਾਡਾ ਭਵਿੱਖ ਨਸਲੀ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਆਵਾਜਾਈ ਕਬਾਇਲੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ ਤੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਇੱਕਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਜਾਏਗੀ।

ਫੌਜ ਨੂੰ ਅੱਡ ਅੱਡ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਉਪਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੁਹਰਾਏਗਾ। ਜਰਮਨ ਫੌਜ ਇੱਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਾਂਝਾ ਸਕੂਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਜਰਮਨ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਹੋਰ ਨੇੜੇ ਆਉਣਗੇ। ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ

ਸੌੜ ਕਬਾਇਲੀ ਤੇ ਇਲਾਕਾਈ ਹਿਝਾ ਤੇ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇਸ਼ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸਕਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੱਦੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਦੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਨਾਲ ਹੋਰ ਵੀ ਡੂੰਘੀ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਫੌਜੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਤੱਕ ਮਹਿਦੂਦ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਟੀਚਾ ਕਦੇ ਵੀ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕਰਨ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦਾ ਤਨੋ-ਮਨੋ ਸਵਾਗਤ ਕਰਾਂਗੇ।

ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਪੂਰੀ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਸਾਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰੇਗਾ। ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਕ ਅਧਾਰਾਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਤੱਕਰਾ ਜਾਂ ਛੋਟ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਤੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰੰਗਾਂਗੇ। ਚਰਚ ਵਾਂਗ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਸਿਆਸੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਰਹਿਣਗੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੀ ਪੂਰੀ ਕੌਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ।

\*\*\*



## ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਅਤੇ ਜੱਥੇਬੰਦੀ

ਜਰਮਨ ਲੇਬਰ ਪਾਰਟੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਮੈਂ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡੇ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਕੰਮ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪੇਗੰਡਾ ਹੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਫੈਲਣ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਜਨਮ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮੇਲ-ਜੋਲ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਜੀਵ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਪਰ ਤੋਂ ਬੋਧਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਵੀ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗਲਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਾਹਲ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।

ਇਸ ਲਈ ਚੰਗਾ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਇੱਕ ਖਾਸ ਸਮੇਂ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਚੱਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਜਦੋਂ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਜਮਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਵੇਂ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੂਝਬੂਝ ਅਤੇ ਅਹਿਤਿਆਤ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕੀਲ ਜਿਹੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਜਮਾਂਦਰੂ ਲੀਡਰ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸਮਝ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਹੈ। ਸਚਾਈ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਹ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਚੰਗਾ ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਮੂਰਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਲਹਿਰ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਉੱਤੇ ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਖੀ ਪਕੜ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਤੋਂ ਘਾਟਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਮਝ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਦਾ ਮੁਲਾਸਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਹੋਵੇ, ਆਗੂ ਹੋਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਿਲਾਟ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਵਧਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਬਹਿਸ ਕਿ ਦੋਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੌਣ ਵਧੇਰੇ ਅਹਿਮ

ਹੈ, ਬਿਲਕੁਲ ਫਾਲਤੂ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹੀ ਹਨ, ਇੱਕ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜਾ ਅਧੂਰਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਲੇ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦਾ ਅਜੁਬਾ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਸੰਯੋਗ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮਹਾਨ ਆਦਮੀ ਵੀ ਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਅੰਦਰ ਰੋਜ਼ ਰੋਜ਼ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੁੱਗ ਪਲਟਾਉ ਲਹਿਰ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੁਝ ਅਸਲਾਂ ਨੂੰ ਘਟੇ ਅੰਦਰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਜ਼ਬ ਕਰੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਫਾਂ ਨੂੰ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ। ਪੈਰੋਕਾਰ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੈਂਬਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੋਸ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਦੋ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਮੈਂਬਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪੇਂਡਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ, ਇਸ ਉੱਤੇ ਚੱਲਣ ਲਈ ਲੰਗੇ ਵਰਗੇ ਜਿਗਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਸੁਸਤ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਇਹ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਵੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕਰੇ। ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਰਵੋਤਮ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨੂੰ ਇੱਕੱਲੇ ਇੱਕੱਲੇ ਆਦਮੀਆਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਖਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਦਾ ਲੇਖਾ ਜੋਖਾ ਲਾਉਣਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੂਝਬੂਝ ਤੇ ਚਰਿੱਤਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਤੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਹੀ ਜਨਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਚੋਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਅੰਤਮ ਜਿੱਤ ਇਸੇ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਚੱਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਜਿੰਨੇ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ ਓਨੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਹੀ ਛੋਟੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ ਜਿੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਘੱਟ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚੱਲ ਸਕੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਠੀਕ ਉਲਟ ਜੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਚਨੀ ਹੀ ਵੱਡੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੈਰੋਕਾਰ ਜਿੰਨੇ ਹੀ ਘੱਟ ਹੋਣਗੇ, ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚਨੀ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਉਹ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਮੁਰਦਾ ਸੰਗਠਨ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਇੱਕਾਈ ਨਹੀਂ। ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਕਾਬਿਲ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰਿਆ ਜਾਵੇ, ਜੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੋਧਿਆ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕੇਂਦਰੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਕੁਝ ਕੁ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਮਤਭੇਦ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਛੁੱਟ ਜਾਂ ਗੁਟਬੰਦੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਨੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਲਹਿਰ ਦੀ ਜੁਝਾਰੂ ਪ੍ਰਵਿੱਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ, ਸੰਗਠਨਕਰਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਢਲਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਜਿੰਨੀ ਘੱਟ ਰਹੇ, ਚਨੀ ਹੀ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਲਹਿਰ ਆਪਣੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਬੇਹਿਸਾਬ ਵਾਧਾ ਕਰਦੀ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਛੇਤੀ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸੋਝ ਬੱਲੇ ਦਸ ਕ ਨਕਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ,



ਫੇਰੀ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਲੜਾਈ ਭਾਵਨਾ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇੱਕਦਮ ਸਿੱਖਰਾਂ ਨੂੰ ਫੁੱਟਣ ਵਾਲੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ, ਅਚਾਨਕ ਚਨੀ ਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਲੋਪ ਕਿਉਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਲਹਿਰ ਦੀਆਂ ਮੁਢਲੀਆਂ ਸਫਲਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਅਣਚਾਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਉਸ ਵਿੱਚ ਬਾਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਲੋਕ ਜੱਥੇਬੰਦੀ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਨਿਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਖਤਰਾ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਹੋਵੇ, ਚਨਾ ਹੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤਬੀਅਤ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰੀ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਸਿਰਫ ਉਭਾਰ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਫੇਰੀ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਰਕੋਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਸਲੀ ਆਦਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਉਭਾਰ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਮੈਂਬਰ ਲਿਆ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਅਤਿਅੰਤ ਅਹਿਤਿਆਤ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੂਲ ਜੁਝਾਰੂ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਹਿਰ ਦਾ ਕੇਂਟਰੋਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਲਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਰੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਉਸੇ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੋਂ ਉਹ ਲਹਿਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਅਹਿਮ ਪੁੱਜੀਸ਼ਨਾਂ ਉਸੇ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਨਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਜ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ, ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਉੱਤੇ ਉਸਾਰੇ ਗਏ ਨਵੇਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਤਾ ਸੌਂਪਣੀ ਠੀਕ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਖਹਿਬੜਬਾਜ਼ੀ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਲਹਿਰ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਸਿਰਫ ਬੇਹਤਰੀਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਾਡੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਸਕਣ। ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਹੀ ਆਜਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਡਰੂ ਤੇ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਕਿਸਮ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਡੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੇ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਹ ਸਿਰਫ ਕਤਮੋਸ਼ ਹਮਦਰਦ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਮੈਨੂੰ ਆ ਕੇ ਦੱਸਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿਲੀ ਹਮਦਰਦੀਆਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਦਾ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸਹੇੜ ਸਕਦੇ। ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਫਾਇਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਤਿੱਖੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਾਡੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੰਨੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕ ਦਿਲੋਂ ਹੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹੀ ਅਸਰ ਸੀ।

1921 ਦੇ ਅੱਧ ਵਿੱਚ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਇੱਕ ਜਰਨਲ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਸਰਬ-ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਅਗਵਾਈ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਨਕ ਤਬਦੀਲੀ ਰਾਹੀਂ ਪਾਰਟੀ ਅੰਦਰ ਕਿਰਤ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਨਤੀਜੇ ਨਿਕਲੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਅਗਸਤ 1921 ਤੋਂ ਮੈਂ ਪਾਰਟੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਪੁਨਰ-ਉਸਾਰੀ ਦਾ

ਕੰਮ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਈ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਕੇ ਕਈ ਨਵੇਂ ਜਾਬਤੇ ਬਣਾਏ ਸੀ। 1920-21 ਵਿੱਚ ਲਹਿਰ ਦਾ ਕੇਂਟਰੋਲ ਜਰਨਲ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਚੁਣੀ ਗਈ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਹਾਸੇਹੀਟੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਪੂਰੀ ਜਾਨ ਤੇ ਜੋਸ਼ ਖਰੋਸ ਨਾਲ ਲੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਾਰਲੀਮਾਨੀਵਾਦ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਅੰਦਰੂਨੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਇਸ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਬਦਲੇ ਬਿਨਾਂ, ਲਹਿਰ ਦੀ ਅੰਤਮ ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਉੱਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਕਮੇਟੀ ਵੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਇੱਕ ਮਿੰਨੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਵਾਲਾ ਹੀ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਮਤੇ ਪਾਸ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਖਜ਼ਾਨਚੀ, ਸੈਕਟਰੀ ਜਾਂ ਹੋਰਾਂ ਨੇ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਤਾਂ ਫੇਰ ਪ੍ਰਾਪੋਗੇਂਡੇ ਜਾਂ ਜੱਥੇਬੰਦਕ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਬੰਦੇ ਚੁਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਕੀ ਸੀ? ਆਮ ਸੂਝ ਬੂਝ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਲਈ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ।

ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਹੀ ਮੈਂ ਇਸ ਬੇਵਕੂਫੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਕਮੇਟੀ ਦੀਆਂ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਪ੍ਰਾਪੋਗੇਂਡੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਟੰਗ ਅੜਾਉਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਖਲ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਮੈਂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਫੈਸਲੇ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਮੁਕੰਮਲ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਚੇਅਰਮੈਨ ਦੇ ਸਿਰ ਸੀ। ਉਹ ਹੀ ਅੱਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਦਾ, ਜੋ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਉਸ ਅੱਗੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਹੁੰਦੇ। ਚੇਅਰਮੈਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸਾਰੇ ਕੁਝ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨਾ ਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਾਲਮੇਲ ਬਿਠਾਣਾ ਹੀ ਸੀ।

ਲਹਿਰ ਅੰਦਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੱਲ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਣ ਤੋਂ ਟਲਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਿਆਇਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਰੁਝਾਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਨਿਰਣਾਇਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਨਿਰਪੇਖ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਸਮੁੱਚੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਜੱਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦਾ ਹੀ ਬੋਲਬਾਲਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਲੀਡਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਪਿੱਛੇ ਲਾਮਬੰਦ ਹੋਈ ਲਹਿਰ ਦੀ ਜਿੱਤ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਕੀਨੀ ਹੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਸਿਰਫ ਛੇ ਬੰਦੇ ਸਨ, ਨਾ ਕੋਈ ਸਾਜਸਾਜਾਨ ਸੀ, ਨਾ ਦਫਤਰ। ਪਹਿਲੀ ਮੀਟਿੰਗ ਇੱਕ ਕਾਫ਼ੀ ਹਾਊਸ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਘੁੰਮਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇੱਕ ਸਸਤੇ ਜਿਹੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਪਾਰਟੀ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕਮਰਾ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲਿਆ ਸੀ। ਕਾਹਿ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਖਿੜਕੀ, ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਭੀੜੀ ਜਿਹੀ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਖੁੱਲ੍ਹਦੀ ਸੀ। ਸਿੱਖਰ ਦੁਪਹਿਰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰੀਕੇ



ਨਾਲ ਉਹ ਦਫਤਰ ਤਾਂ ਲੱਗਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਡਾ ਪਹਿਲਾ ਸਥਾਈ ਟਿਕਾਣਾ ਸੀ। ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਪੰਜਾਹ ਮਾਰਕ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਦੋਣੇ ਪੈਦੇ, ਜੋ ਉਨ੍ਹੀ ਦਿਨੀਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਨ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਲੱਗਵਾ ਲਈ ਤੇ ਫੇਰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਮੇਜ਼ ਤੇ ਕੁਝ ਮੰਗਵੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਇਹੋ ਕੁਝ ਸਮਾਨ ਸੀ। ਬੜਾ ਸਮਾ ਬਾਦ ਇਹ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਸੀ ਕਿ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਠੀਕ ਢੰਗ ਚੱਲਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਕੁਲ ਵਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਔਖਾ ਕੰਮ ਸੀ, ਖੇਡੇ ਜਿਹੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਸ ਸ਼ਖ਼ਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ, ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਵੀ ਹੋਵੇ।

ਲੰਬੀ ਭਾਲ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੇਰੇ ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਸਾਮ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਲਈ ਹੀ ਦਫਤਰ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਨੇ ਪੂਰਾ ਸਮਾਂ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਈਮਾਨਦਾਰ ਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਟਾਈਪਰਾਈਟਰ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਸੀ। ਬਾਦ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸਤਾਂ ਉੱਤੇ ਖਰੀਦ ਹੀ ਲਿਆ ਸੀ। ਵਿੱਤੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਇੰਨੀ ਮਾੜੀ ਸੀ ਕਿ ਅਕਸਰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਚਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚੱਲਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਅਠਾਰਾਂ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਦ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਮਰਾ ਬਦਲ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤਿੰਨ ਛੋਟੇ ਕਮਰੇ ਤੇ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਮਰਾ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਕਮਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਨਵੰਬਰ 1923 ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਦਸੰਬਰ 1920 ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ 'ਵੋਲਕਸਿਅਰ' ਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਅਖਬਾਰ ਵੀ ਖਰੀਦ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਦੋ ਵਾਰ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ। ਪਰ 1928 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਖਬਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਉਸ ਦੀ ਸਰਕੂਲੇਸ਼ਨ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧ ਗਈ ਸੀ।

ਯਹੂਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੀ ਉਸ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇੱਕੋਲਾ ਵੱਡਾ ਅਖਬਾਰ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਉਹ 'ਪਾਪੂਲਰ' ਬੁਲਾਰਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਸ ਵਿੱਚ 'ਪਾਪੂਲਰ' ਸਸਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਤੇ ਘਾਟਾਂ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਛਪਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਬਿਜਨਸ ਪੱਖੋਂ ਉਸ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਵੀ ਇਹੋ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਖਬਾਰ ਚੰਦੇ ਇੱਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਚੱਲ ਸਕਦੇ। ਉਹ ਇਹ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਕੱਢਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਘਾਟਾਂ ਦਾ ਸ਼ਖ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਾਉਣਾ ਸਰਾਸਰ ਬੇਈਮਾਨੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦਾ ਧੀਰਾ ਹੋਕਿਆ। ਚੰਗੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੈਕਸ ਅਮਾਨ ਵਰਗਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਥੀ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਫੌਜ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਮੇਰਾ ਸੀਨੀਅਰ ਸੀ। ਵਪਾਰਕ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਮਾਲ ਦੀ ਸੀ। ਕਾਫ਼ੀ ਸੋਚ ਵਿੱਚਾਰ ਤੋਂ ਬਾਦ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਬਿਜਨਸ ਮੈਨੇਜਰ ਬਣਨ ਦੀ ਮੇਰੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਉਸ ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਜੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਾਂਗ ਚੱਲਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਲਾਮਿਸਾਲ ਸੁਧਾਰ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਮੈਕਸ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬੰਦੇ ਦੀ ਪੁੱਛ ਉਸ ਦੀ ਕਾਬਲੀਅਤ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮਚੋਰ ਪਾਰਟੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਨਲਾਇਕੀ ਨੂੰ ਛੁਪਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਵਿਰੋਧ ਤਾਂ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਰੀਆਂ ਗਲਤਫਹਿਮੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਲੱਗਾਤਾਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਮਹਿਗਾਈ ਤੇ ਮੁਦਰਾ ਸਫ਼ੀਤੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਬਿਜਨਸ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਅਖਬਾਰ ਬੰਦ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਲਹਿਰ ਦਾ ਵਪਾਰਕ ਵਿਭਾਗ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਅਖਬਾਰ ਨੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਸ ਦਾ ਸੁਮਾਰ ਵੱਡੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਸੀ।

1921 ਦਾ ਸਾਲ ਮੇਰੇ ਲਈ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਚਅਰਮੇਨ ਦੀ ਹੋਸੀਅਤ ਤੋਂ ਪਾਰਟੀ ਉੱਤੇ ਮੇਰਾ ਕੰਟਰੋਲ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਮੇਟੀ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੇ ਫਾਲਤੂ ਦਖਲ 'ਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗੱਲ ਉੱਜ ਹੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਤੇ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਵਿਹਲੜ ਤੇ ਨਿਕੰਮੇ ਬੰਦੇ ਕਿਸ ਯੋਗ ਆਦਮੀ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਟੇਗ ਫਸਾਉਣ, ਇਹ ਤਾਂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੂਲ ਦੇ ਹੀ ਖਿਲਾਫ਼ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦੇਣੀ ਤੇ ਸ਼ਾਜਗਾਰ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਨਾ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖਣ ਵਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਇਬ ਹੁੰਦੇ ਕਿ ਸੁਹਾਗਾ ਲੱਭਣਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਮੇਰੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੰਗ ਸੀ ਕਿ ਲਹਿਰ ਦੇ ਹਰ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਮੁਖੀ ਉਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਸਫ਼ ਤੇ ਯੋਗ ਤੇ ਮਾਹਿਰ ਬੰਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਇਹ ਤਲਾਸ਼ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਭਾਲ ਲੱਗਾਤਾਰ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਸਥਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮਿਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਾਡਰਨ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਵਾਬਦੇਹੀ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਉਪਰਲੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਚੇਰੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਵਾਲ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

9 ਨਵੰਬਰ 1923 ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਲਤਾਵਾਂ ਸਸ਼ੁਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਚਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦ ਮੈਂ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਬਣਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਰਬਤ ਦੀ ਇੱਕ ਮੋਹਰ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਪਾਰਟੀ ਰੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਕੁਰਕ ਕਰ ਲਈ ਗਈ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ 170,000 ਸੇਨ ਦੇ ਸਿਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਸੀ।

\*\*\*



## ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ

1922 ਵਿੱਚ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਤੇਜ਼ ਵਾਧੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਸਵਾਲ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਪੁੱਜੀਸ਼ਨ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਹਾਲੀ ਤੱਕ ਵੀ ਕੋਈ ਵਾਜਿਬ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭਿਆ ਗਿਆ। ਸਾਡੀ ਸਾਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ, ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਹੋ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਕਦੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਅਸੂਲ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਵੱਖਰੇ ਸਨ।

ਅਸੀਂ ਤੋਰ 'ਤੇ ਇਹੋ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਹੁਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਸਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਵੀ ਮਿਲੇ ਸਨ। ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਬਹੁਤ ਸੁਧਰੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਜੇ ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਮੁੱਖ ਮੋੜਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ।

ਐਸਤ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਨਾਲ ਤਾਂ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਵੀ ਔਖੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਕੁਝ ਸੁਣਨਾ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਹਰ ਉਹ ਸੰਸਥਾ ਜੋ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਜੱਥੇਬੰਦ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਪੱਖਪਾਤ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਸੰਭਵ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅਪੀਲ ਕਰੀਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਮਾਮਲੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੁੜੇ ਹੋਏ। ਬੜੀ ਬਹੁਤ ਈਮਾਨਦਾਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਇਹ ਸਵਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮ ਸੀ।

ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਹੀ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਕੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ? ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਸਨ? ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਹੜੇ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਹੋਣਗੇ? ਸਾਡੇ ਅੰਤਮ ਉਦੇਸ਼ ਕੀ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਕਿਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਸਾਰੀ ਜਾਵੇਗੀ?

ਜਿਥੇ ਤੱਕ ਪਹਿਲੇ ਸਵਾਲ ਦਾ ਤਾਅਲੁਕ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ। ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਕੌਮੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਵੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ

ਸਿਰਫ਼ ਸਮਾਜੀ ਪੱਖੋਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੌਮੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਤੇ ਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਲਈ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਔਖਾ ਸਵਾਲ ਤਾਂ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਕਿਵੇਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ? ਇਹ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਰਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਹਰ ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਖੁਦ ਲਹਿਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਆਸੀ ਸੱਤਾ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਚਾੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਉਪਰੋਂ ਨਹੀਂ ਬੰਧੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਸਥਾਈ ਤੇ ਟਿਕਾਊ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ।

ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਰਾਜ ਇਹੋ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਦੁਰ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਇਸ ਰਾਜ ਦਾ ਜਨਮ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧੀ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਬੀਜ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇ-ਨਜ਼ਰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਆਪਣੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਪਾਲਸੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰੇ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅੰਦਰ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਿਰਫ਼ ਸਿਧਾਂਤਕ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਨੈਤਿਕ ਅਪੀਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ।

ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਜਮਾਤੀ ਜੰਗ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਰਾਜ ਜਮਾਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਵੀਕਾਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੇ ਹੱਕ ਅਤੇ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਉਹ ਵਸੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਦੇ ਕੋਈ ਰਾਜਸੀ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨਾ 'ਤੇ ਲੜਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਕੌਮਤਰੀ ਯਹੂਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕੌਮੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਫਾਇਦਾ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਸਸਾਰ ਸਰਮਾਏ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੇਗੀ, ਜੋ ਸਮਾਜੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਹੁਣਤਾਲ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਉਹ ਕੌਮੀ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋੜੇ ਅਟਕਾਉਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਕਿਰਤੀ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਕੰਮ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਉਸ ਦੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਈ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸਨਅਤਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਸਚਾਈ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਉਸ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਇਕ



ਲਾਜਸੀ ਪੂਰਵ-ਸਰਤ ਹੈ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸਲਿਸਟ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਹੜਤਾਲ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹੀ ਕਰੇਗੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਕੌਮੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇਵੇਗਾ। ਜਿਹੜੇ ਬਗ਼ੈਰ ਹੁਣ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਨਜ਼ਿਠੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਨਅਤਕਾਰ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹੁਣ ਕੌਮ ਦੀ ਵਿਹਾੜੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇ ਸਵਾਲਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਜ਼ੀਬਨਾਂ ਅਥਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਕੌਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਕਰਨਗੇ, ਰਾਜ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਦੋਸ਼ ਦੇ ਹਿੱਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਿਰ ਨਾਲੋਂ ਜਿਆਦਾ ਅਹਿਮ ਹੋਣਗੇ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਜਾਗ ਲਾਉਣਗੀਆਂ।

ਪਰ ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ? ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਹੈ। ਦੂਜੀਆਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਮੁਰੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸਲਿਸਟ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਤੇ ਅਕੀਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਦੂਜੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਵ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਉਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਬਾਕੀ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੇ ਨਿਰਪੱਖ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗੀ। ਇਸ ਦੇ ਦੋ ਹੀ ਤਰੀਕੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਬਣਾਈਏ ਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਨਾਲ ਜੋਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਈਏ। ਜਾਂ ਫੇਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਵਿੱਚ ਘੁਸਪੈਠ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ।

ਪਹਿਲਾ ਤਰੀਕਾ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਮਾਲੀ ਸਾਧਨ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਵਿਜਾਚਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੇ। ਮੁਦਰਾ ਸਫ਼ੀਤੀ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਹੋਰ ਵੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕਈ ਮਾਰਕਸੀ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋਣ ਦੇ ਕਗਾਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਨਵੀਂ ਯੂਨੀਅਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚ ਸਕਦਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਇੰਨੀ ਪਤਲੀ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਉਮੀਦ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਮ ਕੰਮ ਸੌਂਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਮਾਤੀ ਜੋਗ ਦੇ ਤਬਾਹਕੁਨ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸ ਲਈ ਕੌਮ ਦੇ ਮਹਾਨਤਮ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਦੇ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਸਮਸ਼ੀਮਤ ਦਾ ਕੱਦ ਸ਼ੁੱਧ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੌਮ ਦੇ ਮੋਚ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਨੂੰ ਔਸਤ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ

ਚੱਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਗੁਮਰਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਬਣੀਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੂਰਾ ਮਦਾਨ ਖਾਲੀ ਪਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਦਿਓਕੰਦ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਮਾਰੂ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਲੰਬੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਸ ਜੱਥੇਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹਨ। ਅਰਿਅਤ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ੀਲ ਆਗੂ ਦੀ ਕਮਾਂਡ ਹੇਠ ਅਣਥਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਤਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਣਾ ਸਰਾਸਰ ਮੁਰੱਖਤਾ ਹੀ ਹੋਣੀ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੇਰਾ ਇਹ ਪੱਕਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਸੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰਲ਼ੇਗਡ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅੱਜ ਵੀ ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਹਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਭੁੱਲ ਹੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਮੰਗਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚ ਲੈਣਾ ਸੀ, ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਜੋਗੀ ਸਮਰੱਥਾ ਲਹਿਰ 'ਚ ਬਚਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਰਾਜਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੈਣ ਨਾਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਹੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਹਾਲ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ 'ਤੇ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਉੱਤੇ ਅਸੀਂ ਜਿੰਨੀ ਵੱਧ ਸ਼ਕਤੀ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰਾਂਗੇ, ਸਫਲਤਾ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਓਨੀਆਂ ਹੀ ਜਿਆਦਾ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਲਝਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਹਿਮ ਹਨ। ਪਰ ਸਿਆਸੀ ਸੱਤਾ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋਏ ਬਗ਼ੈਰ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਲਹਿਰ ਉੱਤੇ ਫਾਲਤੂ ਦਾ ਬੋਝ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਜੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਬੜੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਇਹ ਵਾਪਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਮੰਗਾਂ ਹੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਉੱਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਣ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਅਗਵਾਈ ਲੈਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹ ਲਹਿਰ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵੀ ਨਿਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਜਾਂ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋਵੇ, ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਜੰਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਦਵੰਦੀ ਹੀ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਥੇਬੰਦਕ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੋਗ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਜਮਾਤੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਸਰੋਆਮ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਨਾ ਤਾਂ ਉਦੇਂ ਠੀਕ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੱਜ ਠੀਕ ਹੈ।



ਇਸ ਸ਼ੁਰੂਤ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਦੋ ਹੀ ਰਸਤੇ ਬਚਦੇ ਹਨ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦੇਈਏ ਕਿ ਉਹ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਣ। ਜਾਂ ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਕੇ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ ਉਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹੀਏ। ਮੇਰੀ ਰਾਇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਬਾਦ ਵਾਲਾ ਰਸਤਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ 1922-23 ਵਿੱਚ ਹਾਲਤ ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸਨ। ਮੁਦਰਾ ਫੇਲਾਓ ਦੀ ਲੰਮੀ ਅਵਧੀ ਨੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਫਾਇਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। 1922 ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਫੇਸਲਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ 'ਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਹਿਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁੱਢਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਅੱਧ-ਕੱਚੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਧੋਖਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਣੀ ਸੀ, ਜੋ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗੰਭੀਰ ਹੋਣਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤਿੱਖੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵੀ ਸਾਡੀਆਂ ਹੀ ਸਫਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਣੀ ਸੀ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਦੂਜੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੋਚਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੱਖ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਬਣਾ ਲਈਆਂ। ਉਹ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਅਦੂਰਦਰਸ਼ੀ ਤੇ ਤੰਗਦਿਲ ਹੋਣ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਵੀ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਜੱਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਹੁੰਦੇ ਵੀ ਦੌਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ ਤੇ ਇਹੋ ਹਸਰ ਸਾਡਾ ਵੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਹੁਣ ਫਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਧੋਖੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ।

\*\*\*

ਅਧਿਆਇ ਤੇਰਾ

## ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ

ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਕੋਈ ਠੋਸ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਉਹ ਵਿਹਾਰਕ ਤੇ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸੰਧੀਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਤਾਂ ਹਾਲਾਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮਾੜੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਦੇ ਹੀ ਸਿਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਦਾ ਮੁਖ ਕਾਰਨ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਬੇਈਮਾਨੀ ਹੀ ਸੀ। ਆਜ਼ਾਦ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਦੀ ਪੁਨਰ ਹਿਤਾ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਪਰੀਤ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਜਰਮਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸਰਮਾਏ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਵਾਂ ਉਭਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਬਣ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕੌਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੰਧੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਜਰਮਾਨਾ ਹੋਂਦ ਲਈ ਤਬਾਹਕੁਨ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ 1918 ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲੱਗਾਤਾਰ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ ਰੁਖ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ। ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਉਪਰੀ ਨਜ਼ਰੇ ਸਿਰਫ਼ ਮੌਕਾ ਮੌਲ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਗੋਰ ਨਾਲ ਦੇਖਣ 'ਤੇ ਉਸ ਪਿਛਲਾ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਫ਼ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗਦਾ ਸੀ।

ਇੱਥੇ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ, ਔਸਤ ਸੰਸਦੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਤੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਖੇੜਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੰਗੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਮਹਿਸੂਸ ਵੀ ਕਰਦੇ ਪਰ ਹਵਾ ਦੇ ਰੁਖ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਲੜਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਮ ਲੋਕ ਤਾਂ ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ। ਉਸ ਸਭ ਕੁਝ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਣ ਦੀ ਲਿਆਕਤ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਹਾਲਤਾਂ ਮੂਰੇ ਹੱਥ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ।

ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੀ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਕੋਈ ਪਛਾਣ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੇ। ਸਾਡੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਤੋਹਫੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਸਗੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਹੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤਨ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨੀ ਪੈਣੀ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅੰਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਅਸੀਂ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ



ਆਪਣਾ ਪੁਰਾ ਧਿਆਨ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਪੁਨੀਸ਼ਨ ਲੈਣਾ ਇੱਕ ਫੌਰੀ ਲੋੜ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਨਸਲੀ ਚੇਤਨਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਅਧਾਰਿਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲਹਿਰ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਹ ਫੌਰੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੇ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹੋ ਸੀ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਸਿਆਸਤ, ਮਜ਼ਹਬੀ ਗਿਣਤੀਆਂ ਮਿਣਤੀਆਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾਵਾਦੀ ਆਦਰਸ਼ ਸਭ ਇਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਜੇਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪਦਾਰਥਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਲੋੜਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਫਰਕ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਅੱਜ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਕੌਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇਸ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਪੂਰਵ-ਸ਼ਰਤ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਇਲਾਕਾਈ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਡੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਖੁੱਸੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਰਾਜਸੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤਰਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਜੁਥਾਨੀ-ਕਲਾਮੀ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਤਾਕਤ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਖੁੱਸੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠਲੇ ਇਲਾਕੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਕਤਵਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦਬੀ ਹੋਈ ਚਿੰਗਾਰੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਮੁੜ ਛੱਡਣ ਤੇ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਸਮਾ ਆਉਣ 'ਤੇ ਇਲਾਕਾਈ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇੱਕਜੁੱਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਭੜਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਲੌੜ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਸੋਝੇ ਹਿੱਤਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਥੱਕੀ ਬਚੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਧਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੇਝੂਆਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਜਬਰਦਸਤੀ ਲੱਦ ਸਕੇ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਦਰੁਸਤ ਕਰ ਸਕੇ। ਅਜਿਹਾ ਲਫ਼ਜ਼ਾ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਧਾਰ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਨੀਤੀ ਦਾ

ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ। ਜੇਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦੇ ਬੋਧਲੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਾਰਾਂ ਦਾ ਵਰਣਾ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਠੀਕ ਰਾਹ ਯੂਰਪ ਦੇ ਬਸਤੀਕਰਨ ਦਾ ਰਾਹ ਸੀ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵਪਾਰਕ ਪਸਾਰ ਦਾ ਰਾਹ ਹੀ ਚੁਣਿਆ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਇੱਛਾ ਜੇਗ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਹਾਕਿਮ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦੇ ਸਕਣਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਸਰਾਸਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫ਼ੀ ਹੀ ਸੀ।

ਸੰਸਦ ਭਵਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਠੀ ਹੋਈ ਮੁਰੱਖਾਂ ਤੇ ਰੁਜ਼ਦਿਲਾ ਦੀ ਗੀਤ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਰੱਖਣੀ ਵੀ ਫਿਜ਼ੂਲ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਸ ਯੋਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਫੌਜੀ ਟਕਰਾਓ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਨਿੰਗਰ ਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਘੜ ਸਕਣ। ਇਸ ਲਈ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਉਂਕਾ ਹੀ ਘਾਟ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ ਕਿ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮੀ ਲੋੜਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਿਆਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸਵਾਲ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਫਰੈਡਰਿਕ ਮਹਾਨ ਨੇ ਇਸੇ ਜੇਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਸੰਸਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਪੈਰੋਬਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਜੇਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਸਾਡੀ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਐਵੇਂ ਨਾ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਬਲਬੁੱਤੇ 'ਤੇ ਨਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੀ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਸੀ।

ਦਿਸ਼ਾਹੀਨਤਾ ਸਾਡੀ ਅੱਜ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਮੂਲ ਪਛਾਣ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਸਪਸ਼ਟਤਾ, ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਇੱਕਸਾਰਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਧਰੇ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਅਜੋਕੇ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਨਿਰਪੱਖ ਹੋ ਕੇ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਈਏ ਤਾਂ ਇਹੋ ਪਰਿਣਾਮ ਨਿਕਲਦੇ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਤਿਨ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਗਲੇਡ ਆਪਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਾਰੇ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਲੜਾਉਂਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਣੀ ਏਲਜ਼ਾਬੈਥ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨਵੀਂ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਉਭਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਲੋੜ ਪਈ ਹੈ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਫੌਜੀ ਦਖਲ ਤੋਂ ਵੀ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਸ਼ੀਆ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਲੰਮੇ ਪੈਂਡੇ ਦੌਰਾਨ ਇਗਲੇਡ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਗੰਭੀਰ ਮੁਸ਼ੀਬਤ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਹੈ, ਯੂਰਪ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਪਾੜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢਣ ਦੀ ਅਜਮਾਈ ਹੋਈ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਓਨੀ ਹੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਦੇ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦਬਦਬੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ, ਉਸ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਪਨ ਅਤੇ ਨੀਦਰਲੈਂਡ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਪਛਾੜਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਧਿਆਨ ਫਰਾਂਸ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਨਪੋਲੀਅਨ ਬਨਪਾਰਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦਾ ਵਾਹ ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਪਿਆ ਸੀ। ਨਪੋਲੀਅਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਫੌਜੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦੀ ਕਮਰ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਵੱਲ ਇਗਲੇਡ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਬਹੁਤ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤਬਦੀਲ



ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦਾ। ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਜਨਤੱਕ ਰਾਇ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਪੇਂਗੰਡੇ ਨੇ ਦੂਜੇ ਹੀ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਢਾਲਿਆ ਸੀ। 1870-71 ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਬਦਲਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਰੂਸ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਹੇ ਵਾਧੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਬੇੜੇ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਪੈਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਨੇ ਇਸ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਕੋਈ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਉਠਾਇਆ।

ਜਰਮਨ ਦੀ ਵੱਧ ਸਨਅਤੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਾਂਪ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਭਵਿੱਖੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕੂਟਨੀਤੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਫੌਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤੱਕੜੇ ਮੁਲਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਪਾਈ। ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਉਸ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਸੰਸਾਰ ਅਮਨ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਡੇ ਹਾਕਮ ਵਪਾਰਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਅਮਨਮਈ ਫਤਿਹ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਫਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਨੀਤੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ।

ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਇਨਕਲਾਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਜਰਮਨ ਸਰਦਾਰੀ ਦੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਹੁਣ ਬੜਾ ਹੀ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਯੂਰਪ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੋਂ ਕਤਮ ਕਰਨਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹਿਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ 1918 ਦੀਆਂ ਹੋਰਾਨੀਜਨਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਭੇਬਲਭੂਸੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤੱਕ ਉਹ ਇੱਕ ਦਿਓਕੰਦ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਝੁਕਾਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗਿਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੋਂ ਹੀ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅਠਤਾਲੀ ਘੰਟਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਯੂਰਪ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਰਮਨ ਬਰਬਾਦ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਫਰਾਂਸ ਹੁਣ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲ ਦਰਜੇ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਸਿਰਫ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਵੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਲਈ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੰਮੇ ਪ੍ਰਾਪੇਂਗੰਡੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਰਾਇ ਉਸ ਨੇ ਬਣਾਈ ਸੀ, ਉਹੀ ਉਸ ਦੇ ਹਾਥ ਦੀ ਕੁਕਾਵਟ ਬਣ ਗਈ ਸੀ। ਦੂਜੀਆਂ ਯੂਰਪੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਸੀ। ਫਰਾਂਸ ਨੇ ਅਮਨ ਸੰਧੀਆਂ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਥੋਪ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਜਰਮਨ ਹੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਵਹਿਣ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਮੜ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਜੰਗ ਨੇ ਹੀ ਉਲਝਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਕੁਝ ਵੀ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਹੋਂਦੇ ਵੱਧ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇੰਗਲੈਂਡ ਕੋਲ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਹੀ ਰਾਹ ਬਚਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਉਹ ਕੁਝ ਤਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ

ਖਾਤਰ ਉਸ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਾਲੇ ਘਿਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਉਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਦੋ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਸੀ। ਸਮੁੰਦਰਾਂ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਹੀ ਕਬਜ਼ਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਅਜਿਹੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪੂਰੇ ਮਹਾਂਦੀਪ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ। ਦੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਇਟਲੀ ਤੇ ਸਪੇਨ ਤੋਂ ਉਹ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਮਹਿਫੂਜ਼ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਤੇ ਉਹ ਹੀ ਹੁਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਹਵਾਈ ਦੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਫੌਜ ਹੁਣ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਮਾਰਗਾਂ ਲਈ ਖਤਰਾ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਬੜੇ ਖਤਰਨਾਕ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਜੰਗ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜੱਤਾ ਵਜੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਵੀ ਹੁਣ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਕੇ ਉੱਭਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਜਿਵੇਂ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਜਰਮਨ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰਨ ਦੀ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹਿਤ ਵੀ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਇੱਕ ਤਾਕਤ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਕੇ ਨਾ ਉਭਰ ਸਕੇ। ਉਸ ਦੇ ਹਿੱਤ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਹਨ ਕਿ ਯੂਰਪ ਅੰਦਰ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਰਾਈ ਦਰਿਆ ਦੇ ਖੱਬੇ ਕੰਢੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਲੈ ਕੇ ਯੂਰਪ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਝੰਡਾ ਗੱਡ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਅੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਰਾਂਸ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਟਕਰਾਉ ਇੱਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਜਰਮਨ ਕੋਲ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ ਕਿ ਉਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਮੋਰਚਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ। ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵੀ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਹੀ ਕਾਬੂ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਧੀਆਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਪੁਰਾਣੇ ਜਖਮਾਂ ਨੂੰ ਮਨ ਵਿੱਚ ਪਾਲਦੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਸਗੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸਬਕ ਸਿੱਖਦੇ ਹੋਏ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤਜਰਬਾ ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਜੰਗ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਦੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਸੰਧੀਆਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਕਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਵੀਆਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਵਾਧੇ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਲੋਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਖੌਤੀ ਜਰਮਨ ਪੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੰਧੀਆਂ ਦਾ ਅਧਾਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਨਿਰ-ਪੁਰ ਮੁਰੰਮਤ ਹਨ ਜਾਂ ਧੋਖਾਬਾਜ਼। ਕੌਮਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਆਪਸੀ ਹਮਦਰਦੀ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਆਪ ਆਪਣਾ ਫਾਇਦਾ ਵੀ ਦੇਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਨੀਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੌਮੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਹੋਰ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹੋਏ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਂ ਬਦਲਣ ਨਾਲ



ਹਾਲਾਤ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰੇ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਇਲਮ ਤਾਂ ਇਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬੜੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਸਾਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹੇਗਾ, ਉੱਥੇ ਸਰਕਾਰ ਕਿਸ ਦੀ ਹੈ, ਕਿਸ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਰਾਜ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਿਤ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਸਾਰ ਤਾਕਤ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰਨ ਦੇ ਉਲਟ ਹੋਣ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਜਰਮਨ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਕਤੀ ਬਣ ਕੇ ਉਭਰੇ ਪਰ ਫਰਾਂਸ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਅੱਜ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਰ ਹੀ ਲੜ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਦੇ ਹੀ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਇਟਲੀ। ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਸਾਮਰਾਜ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਖਤਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹਰਾਮ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇੰਗਲੈਂਡ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੇਗਾ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਕ ਟਕ ਵਧਦੀ ਰਹੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਪਾਰਕ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਚੁਣੌਤੀ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਖਤਰਨਾਕ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਧੋਖਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਸਲੀ ਸਾਂਝ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਜਰਮਨ ਦੀ ਜੋ ਹਾਲਾਤ ਹੈ, ਕੀ ਕੋਈ ਤਾਕਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇਗੀ? ਸਾਡੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਤੇ ਅਮਨ ਪਸੰਦ ਲੀਡਰਾਂ ਤੋਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਦਾਰੀ ਕਰਨ ਤੇ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਆਸ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਕੌਣ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਚਾਹੇਗਾ? ਜੇ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਉਂਗਲੀ ਤੱਕ ਹਿਲਾਉਣ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਕੌਣ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਉਸ ਨਾਲ ਜੋੜ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਕੌਣ ਦੋਸਤੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੇਗਾ? ਜਿਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਤੇ ਬਾਹਰ ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਖ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਕਈ ਵੀ ਖੁਦਾਰ ਕੌਮ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸਬੰਧ ਰੱਖਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ। ਸਾਡੀ ਇਹੋ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਦੋਹਾ ਹੋਥਾ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਸਾਡੇ ਸੰਸਦੀ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਰੋਸ ਮੁਜਾਹਰੇ ਕਰਨ ਤੇ ਇਲਾਵਾ ਕੁੱਝ ਕਰਨ ਜੋਗੇ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਬਚਾਵ ਲਈ ਕਿਉਂ ਆਵੇਗਾ? ਬਾਕੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਕੀ ਪਈ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੀ ਲੜਾਈ ਲੜਦਾ ਫਿਰੇ? ਬੁਜ਼ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕਦੇ ਵੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਰਗੀ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਸੋਗਾਤ ਨਹੀਂ ਬਖਸ਼ਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹਿਤ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੇ ਸਿਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ।

ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਨਾਂਹ-ਪੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵੀ

ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਨ ਤੇ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹੂਣਾਂ, ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਤੇ ਜੰਗਲੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੌਲੂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਅੱਜ ਦੋਸਤਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਤਾਂ ਕਿਤੀ ਹੋਰ ਹੀ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹਿਤ ਜਰਮਨ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਯਹੂਦੀ ਸਰਮਾਇਆ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਬਾਦ ਅਤੇ ਗ਼ਲਾਮ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਬੋਲਸ਼ੇਵਿਕ ਸੱਤਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨਸ਼ੁਬਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਟੋਲੇ ਵੀ ਇਹ ਕੰਮ ਬਾਹਰੀ ਮਦਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇੱਥੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਨਿਰਣਾਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਰਾਹ ਦਾ ਰੋੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਉੱਤੇ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਜਕੜ ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ। ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਖੁਦ ਉਸ ਦੇ ਹੀ ਹਿਤਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਹਮਲੇ ਪਿੱਛੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਮਨ ਦਾ ਦੌਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਜੰਗ ਦਾ, ਯਹੂਦੀ ਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਇੱਕ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਜਮਾਉਣ ਦੀ ਯਹੂਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਤੇ ਰਾਜ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੁਗਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੰਦੁਆ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਜਰਮਨ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਕੌਮੀ ਬੁਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਉਹ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਗੱਡੇ ਟੇਕਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰਗਟੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਪੂਰਾ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਅਲਗ ਅਲਗ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਥੇ ਦੀ ਵਸੋਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਰਮਾਯੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੈ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਸਲੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਇਟਲੀ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬੰਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਰਮਿਆਨ ਪਾੜਾ ਕਈ ਵਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ 'ਤੇ ਹੋਰਾਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ।

ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਵਨਵਾਦੀ ਨੀਤੀ ਤੇ ਯਹੂਦੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰੂਪੀ ਸਾਂਝ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸਮਝੋਤਾ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੀ ਹੱਦ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਖਤਰਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ। ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨੀਗਰੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦਾ ਦਿਨ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਖਬਰ ਯੂਰਪ ਅੰਦਰ ਗੰਗੀ ਨਸਲ ਦੀ ਹੱਦ ਲਈ ਹੀ ਖਤਰਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਨਸਲ ਦੇ ਖੂਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਦੂਸਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯਹੂਦੀ ਚਾਲ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਵੀ ਪੂਰੀ



ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਗੰਗੀ ਨਸਲ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਪ੍ਰਿਣਤ ਅਪਰਾਧ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੱਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹੀ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ ਇਨਕਲਾਬ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਹਰ ਇੱਛਾ ਮੂਹਰੇ ਦਮ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਾ ਛੱਡ ਕੇ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਕੌਮ ਨੂੰ ਉਸ ਰਾਹ ਤੋਂ ਭਟਕਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਇਰਾਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬੱਸ ਆਪਣਾ ਹੀ ਡਰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਨੀਤੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੱਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਖਿਸਕ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਸ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੋੜ੍ਹੇ ਅਟਕਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਇੱਕਦਮ ਸਾਫ਼ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੇਸ ਇਸੇ ਲਈ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਰੁੱਧ ਨਫ਼ਰਤ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਕਈ ਭੌਂਦੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਹੈਰਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਹ ਅਖਬਾਰ ਹਰ ਵਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਧੂ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ? ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅੱਜ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਫਰਾਂਸ ਭੋਰਾ ਭੋਰਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਨਿਗਲਦਾ ਹੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਅਸਲ ਮੁੱਦੇ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਹਟਾ ਕੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਹੀ ਮਦਦ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਫਰਾਂਸ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਹੜਪ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਲੋਕ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕਰਨ ਤੇ ਧਰਨੇ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹਾਂ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੀ ਇੱਕ ਇੱਕ ਜ਼ਮੀਨ ਖਾਤਰ ਆਪਣਾ ਖੂਨ ਡੋਲਿਆ ਸੀ। 1914 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1918 ਤੱਕ ਮੈਂ ਖੁਦ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਸਾਂਸਦ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਪਾਰਟੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ।

ਜੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਲੂਸ ਕੱਢ ਕੇ ਜਾਂ ਰੋਸ ਮੁਜ਼ਾਹਰੇ ਕਰਕੇ ਖੁੱਸ ਚੁੱਕੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਕਲ ਦਾ ਦਿਵਾਲਾ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਜਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਇਹ ਢੋਂਗ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਰੱਬ ਮੂਹਰੇ ਮਿੰਨਤਾਂ ਤਰਲੇ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਲੀਗ ਆਫ਼ ਨੇਸ਼ਨਸ ਦੇ ਪਾੱਕ ਪਵਿੱਤਰ ਭਰੋਸਿਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿ ਕੇ, ਇੱਕ ਇੱਕ ਧਰਤੀ ਵੀ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਤਾਂ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣੇ ਪੈਣੇ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇੰਨਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕੌਣ ਇਸ ਖਾਤਰ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਲਈ ਰਾਜੀ ਸੀ? ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੇਰਾ ਸਵਾਲ ਸੀ, ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾਤਭੂਮੀ ਦੇ ਖੁੱਸ ਚੁੱਕੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਾਲੂੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਖਾਲੀ ਤਾਸ਼ਣਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹਾਸਲ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕੱਲਾ ਇੱਕੱਲਾ ਬੰਦਾ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸਾਰਾ ਡਰਾਮਾ ਕਿੰਨਾ ਬੇਤਰਕਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ਖਾਤਰ ਆਪਣਾ ਖੂਨ ਡੋਲ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ

ਆਪਣੀਆਂ ਲੁੰਬੜ ਚਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਹ ਇਹ ਸਾਰਾ ਨਾਟਕ ਇਸ ਲਈ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਸਾਨ ਸੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਆਖਰਕਾਰ ਇਹ ਲੜਾਈ ਕੇਵਲ ਬੰਧਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਲੜੀ ਜਾਣੀ ਸੀ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਦੱਖਣੀ ਟੋਰੋਲ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਬੜੇ ਜ਼ੋਰ ਸ਼ਰ ਨਾਲ ਉਠਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਹੁਣ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਇਟਲੀ ਜਰਮਨ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਧੁਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਫ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਇਟਲੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਯਹੂਦੀ ਤੇ ਹਬਸਬਰਗ ਦੀ ਸੱਤਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਉਸ ਸੰਧੀ ਨੂੰ ਸਿਰੇ ਚੜਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ, ਜੋ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਟੋਰੋਲ ਦਾ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਡਰ ਹੀ ਸੀ।

ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤਾਓ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜਿਵੇਂ ਟੋਰੋਲ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਾਡੇ ਉੱਤੇ ਹੋਵੇ। ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੱਦਰਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਦਸ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਟੋਰੋਲ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕੌਮ ਦੇ ਹਰ ਉਸ ਸਬੰਧ ਦੇ ਸਿਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਏ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਚਾਣ ਖਾਤਰ ਲੜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ। ਦੂਜੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਉਪਰਾਲਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋੜ ਸੀ। ਤੀਜੇ ਦੋਸ਼ੀ ਉਹ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਇਨਕਲਾਬ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਅੰਤਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਰਸਾਇ ਦੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਭਰਪੂਰ ਸੰਧੀ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਤ ਕੀਤੇ ਸਨ।

ਜੇ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਚਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਬਕ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਗਲਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਇਸ ਗਲਤੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਝੋਕਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਦੂਜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਵੀ ਦੇਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਸਾਡੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲੈਣਗੀਆਂ। ਇੱਥੇ ਮੈਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਹੋ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਣੀ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਖੁਸ਼ ਚੁੱਕੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਾਜਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸੰਧੀਆਂ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਭਰਪੂਰ ਵਰਤੋਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਸੂਝਬੂਝ ਵਾਲੀ ਵਿਹਾਰਕ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਹੀ ਸਾਡੀ ਮਾਤਭੂਮੀ ਦੀ ਖੁੱਸੀ ਹੋਈ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅੱਜ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹੇਜ਼ ਹੀ ਕਰੇਗਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਤਾਕਤ ਉਸ ਰਾਜ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਜੋੜਨਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਆਤਮਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਮ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਿਛਲੇ ਛੇਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਹੀ ਅਤਿਅੰਤ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਲੋਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਰਵਉੱਚ ਮਨੁੱਖੀ



ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਕਿਰਦਾਰ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਦੀਵੀ ਲੱਛਣ ਸਮਝਣ ਦੀ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਜਰਮਨ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਨਮੱਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰੇਗਾ। ਜਰਮਨ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਇੱਕੱਠੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਬਿਲਕੁਲ 1914 ਵਾਲਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਿਤਭੂਮੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬਰ ਤਿਆਰ ਦਿਖਾਈ ਪੈਂਦੇ ਨੇ।

ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਹੁੰਦੀ ਬੇ-ਹੁਰਮਤੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਮਜ਼ਾਕ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸ਼ੱਕ ਤੋਂ ਇਸ ਹੁਣ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਕੁਝੋਂਤਣ ਵਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਹਾਲੀ ਕੌਮੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਸੁਚੇਤ ਲਹਿਰ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਧਾਰਿਆ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਾਹਿਲ ਤੇ ਨਿਕਮੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ 'ਤੇ ਹੈ, ਜੋ 1918 ਤੋਂ ਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪੁੱਛਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਆਖਿਰ ਇਸ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਮੁਲਕ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੀਤਾ ਕੀ ਹੈ? ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸ ਮਦਦ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਇਹ ਸਚਾਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਉਹ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਦੇਸ਼ਭਗਤੀ ਦੇ ਜਜ਼ਬੇ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਸ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ? ਜਦੋਂ ਜਰਮਨਾਂ 'ਤੇ 1919 ਦਾ ਅਮਨ ਸਮਝੌਤਾ ਬੰਧਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਪੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਲੋਕਾਂ ਅੰਦਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਾਂਘ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਅਸੀਂ ਪੁੱਛਦੇ ਹਾਂ ਆਖਿਰ ਕਿਉਂ ਵਰਸਾਇ ਦੀ ਸੰਧੀ ਨੂੰ ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ?

ਇਸ ਸੰਧੀ ਦੀ ਇੱਕ ਇੱਕ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਇੱਕੱਲੇ ਇੱਕੱਲੇ ਜਰਮਨ ਅੰਦਰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਕੇਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਰਮ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਸੋਚ ਉੱਠੇ। ਸਿਰਫ਼ ਇਹੋ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰਾਹ ਸੀ ਛੇ ਕਰੋੜ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਝੰਜੋੜਨ ਦਾ। ਫੇਰ ਹੀ ਉਹ ਲੋਕ ਤਲਵਾਰ ਸੂਤ ਕੇ ਲੜਾਈ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੱਤਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਫੇਰ ਤੋਂ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਮੁੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਗੜਾਈਆਂ ਲੈਣ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਹੀ ਮੂਰਖਤਾ ਸੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਅਪਥਾਰਾਂ, ਸਿਨੇਮਾ ਘਰਾਂ ਨਾਟ-ਮੰਡਲੀਆਂ ਤੱਕ ਸਭ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪੇਰੰਡੇ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਖੰਭੇ 'ਤੇ ਹਰ ਦੀਵਾਰ 'ਤੇ ਇਹੋ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸੀ। ਮਰੀਅਲ ਦਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ, ਜੋ ਰੱਖ ਅੱਗੇ ਨੱਕ ਰਗੜ ਰਹੇ ਸਨ, 'ਤੇ ਤਰਸ ਖਾਣ ਲਈ ਹਾੜੇ ਕੱਢ ਰਹੇ ਸੀ। ਜੇ ਰੱਬ ਕੋਲੋਂ ਕੁਝ ਮੰਗਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ।

“ਹੇ ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਸਾਡੀਆਂ ਭੁਜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਲ ਬਖਸ਼, ਤਾਂ ਜੋ ਮੇਕਾ ਆਉਣ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇ ਸਕੀਏ। ਇਨਸਾਫ਼ ਕਰ, ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਖਸ਼।”

ਇਹ ਸੋਚ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦੋਸਤ ਲੱਭਣ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦੋਸ਼ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਦਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਖੁਦ ਹੈ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਅੱਠ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲੱਗਾਤਾਰ ਤਸੱਦਦ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਤਾਂਘ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੱਧਮ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੋਸਤ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਸ਼ਾਂਕ ਬਣਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਰਕਾਰ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਵਿਦੇਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਖੇਡਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਕੌਮ ਦੀ ਅੰਤਰਆਤਮਾ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਣ ਸਕੇ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੌਮ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਜਾਗ੍ਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਡੇ ਵਿਰੁਧ ਹੁੰਦਾ ਜਨੂਨੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇੰਜ ਹੀ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਇੰਨਾ ਤਾਕਤਵਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਸਿਆਸਤ ਦੀ ਸਤਰੰਜ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਫੇਰ ਤੋਂ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੇ, ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਹੀ, ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਲੋਕ ਨਵੀਆਂ ਦੋਸਤੀਆਂ ਦੇ ਅਧਾਰ ਬਾਰੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਇਸ ਸੂਰਤ-ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਨਵੇਂ ਦੋਸਤ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਪ੍ਰਾਪੇਰੰਡਾ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸਾਲ ਲੱਗ ਜਾਣਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਇ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸੋਚ ਛੇਤੀ ਕਿਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਚਨੀ ਦੇਰ ਇਹ ਖਤਰਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਲਵੇਗਾ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਕਾ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਜਗਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਨਵੇਂ ਰੁਝਾਨ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉਸ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ।

ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਆਂਤਰਿਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਦਰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਇੱਕਦਮ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਧੜਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਸਮਾਜਵਾਦ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਅਜਾਈ ਗਵਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਅਹਿਮ ਮੁੱਦਿਆਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰ ਸਕਣ। ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਸੇਧਿਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ, ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਗੱਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਵੀ ਇਟਲੀ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਹੀ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣ ਵਿੱਚ ਮਸ਼ਗੁਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਵੇਗਾ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਤਾਂ ਉਹੋਂ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਜੋ ਉਸ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਸਬਕ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਜੇ ਅਸੀਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨਾਲ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਾਡੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਖੋਹ ਲਈਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਨਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੱਖਣੀ ਟੈਰੇਲ ਨੂੰ ਹੜੱਪ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਭੁੱਲਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਅਲਸੇਸ ਤੇ ਲੋਰੇਇਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਆਖਰੀ ਚੋਣ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਸਬੰਧੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿਆਣੇ ਖੰਭੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਫੇਰ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਹਿਮਾਇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਗਲ ਨੇ ਜਾਂ ਧੋਖੇਬਾਜ਼। ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਲੀਡਰਾਂ



ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਠੀਕ ਹੈ।

ਜੇ ਦੇਸ਼ ਕਦੇ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋਕਰਾਇ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੌਮੀ ਹਿਤ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ। ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਕਰਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਤੀਸਰਾ ਤੇ ਆਖਰੀ ਸਵਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਵੀ ਚਨਾ ਹੀ ਔਖਾ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਖਾਤਰ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਸਕਣਗੇ? ਕੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਣਗੇ? ਕੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਤਬਾਹਕੁਨ ਯਹੂਦੀ ਅਸਰ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਸਕੇਗੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ? ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਇੱਕ ਗੱਲ ਤਾਂ ਪੱਕੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਡੂੰਘੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਤਾਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਯਹੂਦੀ ਗਰੋਹ ਆਪਣੇ ਘਾਤਕ ਇਰਾਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ਯਹੂਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਹੀ ਆਜ਼ਾਦ ਕੌਮੀ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਸਰਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੌਕੰਨੀ ਹੋਵੇ। ਇਟਲੀ ਦੀ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਵਿਰੁਧ ਛੇਤੀ ਗਈ ਜੰਗ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਪਤ ਸੰਗਠਨਾਂ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਕੇ ਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦਾ ਜੋਰ ਨਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕੁਝ ਹੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਟਲੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਯੋਗ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਕਿ ਉਹ ਯਹੂਦੀ ਰੂਪੀ ਇਸ ਜੋਕ ਤੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰਵਾ ਸਕੇ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਇੰਨੇ ਸਾਜਗਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ 'ਆਜ਼ਾਦ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਸਰਕਾਰ ਵਾਲੇ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ-ਰਾਇ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅਸਿੱਧੇ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਉੱਥੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਚੱਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਵੀ ਉੱਥੇ ਕੌਮੀ ਹਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ-ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚਾਲੇ ਤਿੱਖਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਿੱਖੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉਦੋਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ, ਜਦੋਂ ਜਪਾਨ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਜੀਸ਼ਨਾਂ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਦ ਹੀ ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੇ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਰ ਖਾਂਦਾ ਸੀ। ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸਮਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਹੈ। ਮੁਲਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਤਾਂ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਹੁਣ ਉੱਥੇ ਹੀ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਇੱਕੱਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਡਰ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੇ ਪੀਲੀ ਨਸਲ ਵਾਲੇ ਜਪਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਬਟਪਟ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਨਸਲੀ ਨੁਕਤੇ-ਨਜ਼ਰ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਨਾਂਕਾਬਿਲੇ-ਮੁਆਫ਼ੀ ਗੁਨਾਹ ਸੀ ਪਰ ਸਿਆਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇਸ ਤੋਂ

ਛੁੱਟ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਯਹੂਦੀ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਬਕਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਸੀ।

ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਪਾਨ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਫਾਇਦਾ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਸ਼ਿਕੰਜਾ ਕੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਜਪਾਨੀਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਿਗਾੜ ਸਕਦੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਦੂਜੇ ਕੌਮੀ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵਰਤਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਪਾਨ ਵਿਰੋਧੀ ਮਾਹੌਲ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਪਾਨੀ ਫੌਜਵਾਦ ਦੇ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਵਿਰੁਧ ਗਲਾ ਫਾੜ ਫਾੜ ਕੇ ਚੀਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯਹੂਦੀ, ਰਾਜ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਨਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯਹੂਦੀ-ਖਤਰੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਨਾਜੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਹਿਮ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਰੀਅਨ ਨਸਲ ਵਿਰੁੱਧ ਨਫਰਤ ਫੈਲਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਾਰਾ ਜੋਰ ਇਸ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਉਖਾੜਨ ਲਈ ਲਾਉਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਆਰੀਅਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਹੋਂਦ ਦੇ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਹੋ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਕੀ ਕੌਮਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਚਾਨਣ-ਮੁਨਾਰਾ ਹੋਵੇਗਾ।

\*\*\*



## ਜਰਮਨ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਸਬੰਧੀ ਨੀਤੀ

ਰੂਸ ਸਬੰਧੀ ਜਰਮਨ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਦਾ ਮੈਂ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਦੋ ਸਪਸ਼ਟ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਵਜ੍ਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਹ ਮੁੱਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਤੋਂ ਇਹ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਾਜੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੀ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਸੇਟੀ 'ਤੇ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵੀ ਪਰਖ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਦੂਜੀ ਵਜ੍ਹਾ ਹੀ ਮੇਰੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਗਰਮ-ਪੱਥੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜਸੀ ਪਿਛੋਕੜ ਖੱਬੇ-ਪੱਖੀ ਵਿੱਚਾਰਧਾਰਾ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਰਾਹੀਂ ਪੁਰਾਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਬੇਅਸਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਦੂਜੀ ਰਾਜਸੀ ਪਿਛੋਕੜ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਣਾ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਔਖਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਜਸੀ ਸਿੱਖਲਾਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਬੇਤੁਕੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਅਮੂਰਤ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਬੁਰੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਹਾਰਕ ਤੇ ਤਰਕਸੰਗਤ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਣੀ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਟੇਢਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਮਾਗ ਹਮੇਸ਼ਾ ਭਰਮਾਂ ਅਤੇ ਉਲ ਜਲੂਲ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੇ ਬੋਝ ਹੇਠ ਦਬਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਦਿਖਾਵਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ।

ਇਹੋ ਉਹ ਧੜਾ ਹੈ ਜੋ ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਿਆਨਕ ਰਾਹ ਵੱਲ ਨੂੰ ਧੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਰੋਈ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅੜਿੱਕਾ ਹਨ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਮੇਰੇ ਲਈ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੂਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਫ਼ਸੀਲ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਮਸਲਾ ਹੈ।

ਨਸਲੀ ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ ਆਪਣੀ ਨਸਲ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਸਿਰਫ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰਕੇ

ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਇਹ ਪਸਾਰ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਸਿਰਫ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਫੈਲਾਉਣਾ ਸਿਰਫ ਖਾਧ-ਸਮੱਗਰੀ ਜਾਂ ਕੱਚੇ ਮਾਲੀ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੌਮੀ ਇਲਾਕਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਸਿਰਫ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੌਮੀ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਰਾਜ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਤਾਕਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਫੁੱਪੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਰਾਜ ਦੀ ਭਰੋਲਕ ਸਥਿਤੀ ਫੌਜੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਕਿੰਨੀ ਅਹਿਮ ਹੈ।

ਇੱਕ ਸੰਸਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਆਪਣੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। 1914 ਤੋਂ 1918 ਤੱਕ ਲੜੀ ਗਈ ਜੰਗ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਹੱਦ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸੀ ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਜੰਗ ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਰਮਨ ਕੋਈ ਸੰਸਾਰ ਪੱਧਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਅਬਾਦੀ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਵਾਲੇ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਫੇਰ ਤਾਂ ਜੰਗ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਵੀ ਸਾਡੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਜੇ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦੂਰ ਵੀ ਕਰ ਲਈਏ, ਤਾਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਦਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸਿਰਫ ਪੰਜ ਲੱਖ ਵਰਗ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸੁੰਗੜਿਆ ਦੇਸ਼ ਕਦੇ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਰਾਜ ਦੀ ਇਸ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਬੁੱਕਤ ਹੀ ਕੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦੇ ਲੱਗਭਗ ਚੌਥਾਈ ਹਿੱਸੇ ਉੱਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ, ਰੂਸ ਤੇ ਚੀਨ ਦਾ ਰਕਬਾ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਦੱਸ ਗੁਣਾਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਸ਼ੁਮਾਰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਨਸਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫਰਾਂਸ ਇੱਕ ਨੀਗਰੋ ਦੇਸ਼ ਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇੰਜ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕਿ ਯੂਰਪ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਅਫਰੀਕਨ ਰਾਜ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਇਸ ਬਸਤੀਵਾਦ ਨੀਤੀ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਪੁਰਾਣੇ ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਅਫਰੀਕਾ ਤੋਂ ਫੌਜਾਂ ਮੰਗਵਾਉਣ ਦਾ ਵਿੱਚਾਰ ਕਦੇ ਵੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਜਦ ਕਿ ਇਹ ਵਿੱਚਾਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਧਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਯੂਰੋ-ਅਫਰੀਕੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਜਾਣਾ ਲੱਗਭਗ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਜ ਰਾਇਨ ਤੋਂ ਕਾਂਗੋ ਤੱਕ ਦੇ ਝੂ-ਖੰਡ ਦਾ ਇੱਕੋਲਾ ਮਾਲਿਕ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਵੱਡੇ ਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਘਿਰੇ ਹੋਏ ਹਾਂ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਸਾਡੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਲੱਗਾਤਾਰ ਘਟਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਇਲਾਕਾਈ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਡੀ ਅਬਾਦੀ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਪੁਸ਼ਟਗਵਾਰ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਜਿੰਨਾ ਅੱਜ ਹੈ। ਇਸ ਕੌੜੀ ਸਚਾਈ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨੰਡੇ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਸਚਾਈ ਕੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਰਫ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਵਧਾਉਣ ਨਾਲ ਜਰਮਨ ਕਦੇ ਵੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਕਤੀ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਉਭਰ



ਸਕਦਾ। ਇਸ ਅਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹੋ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਤ ਦਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੀ ਬੁਦਬੁਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

ਸੱਚਾਈ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਕੌੜੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਹਾਰਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਉਸ ਦਿਸ਼ਾਹੀਨਤਾ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦਿਖਾਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕੌਮੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਅਸੀਂ ਇਸ ਇਲਾਕਾਈ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਸਕੀਏ, ਜੋ ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਮੁਕੱਦਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਲਈ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਾਂਗੇ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ 'ਪਰੇਪਰਾ' ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੰਧਨ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਹੋਣ ਦੀ ਹੋਣੀ ਤੋਂ ਬਚਾਵੇਗੀ। ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਸਵਾਲ, ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਹੀ ਸਵਾਲ ਹੈ।

ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸੱਚਾਈ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਾਂਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਠ ਨਸਲ ਦੇ ਲੋਕ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਡੀਆਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਹੀ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਦੀ ਸ਼ੁੱਧਤਾ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਸਿਰਫ਼ ਨਸਲੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਜਰਮਨ ਲੋਕ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਣ ਵਿੱਚ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੀ ਜਰਮਨ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾਹੀਨਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਉਸ ਦੀ ਨਾਕਾਮੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਸਾਡੇ ਲੋਕ ਬੁੱਧੀਹੀਣ ਸਨ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੰਮਤ ਦੀ ਘਾਟ ਸੀ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੰਤਮ ਸਿੱਟੇ ਇੰਨੇ ਨਾਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ? ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੂਨ ਡੋਲਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਲਈ ਉਹ ਲੋਕ ਦੋਸ਼ੀ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋਸ਼ ਨੂੰ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਰਤ ਗਏ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਖੂਨ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਵਹਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਸਨ। ਇੱਕ ਸੀ ਪੂਰਵੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਬਸਤੀਕਰਨ, ਦੂਜੀ ਪੂਰਬੀ ਏਲਬੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਤੇ ਤੀਜੀ ਸੀ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸਹੀ ਮੁੱਲ ਪਾਉਣ ਵਿੱਚ ਨਾਕਾਮ ਰਹੇ ਸਨ। ਤੀਜੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਾਡੀਆਂ ਰਾਜਸੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਜ ਦੇ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਕੌਮ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਸੀ।

ਅਜੀਬ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦੀਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਕਦੇ ਵੀ ਬੁਜ਼ਾਅਜੀ ਦੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੇ ਫੋਕੀਆਂ ਫੜ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਪਿਆਰ ਦੀ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੁਹਰਾਉਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਨਸਲ ਦੇ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਖੂਨ ਨੂੰ ਫਾਲਤੂ ਦੀ ਮਾਹਰਕੋਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਅਜਾਈ ਗਵਾਣ ਦੇ ਸਖ਼ਤ ਖਿਲਾਫ਼ ਹਾਂ। ਨਿੰਗਰ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੇ ਫੋਕੀ

ਮਾਹਰਕੋਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਰੋਟੀ ਤੇ ਨਿੰਗਰ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਪਸਾਰ ਕਰਨਾ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਧਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਸੰਖੇਪ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨੈਤਿਕ ਤੇ ਨਿਆਇਕ ਅਧਾਰ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਖੌਤੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਖੁੱਸੇ ਹੋਏ ਇਲਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਦਮਗਜ਼ੇ ਵੀ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਅਮਨ ਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਨਹੀਂ ਥੱਕਦੇ।

1914 ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਮਤਲਬ ਤੇ ਬੇਤੁਕੀ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਾ ਜਰਮਨ ਰਾਜ ਇੱਕ ਅਧੂਰੀ ਇੱਕਾਈ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਉਸ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ। ਫੌਜੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਆਰਜੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ। ਇਹ ਸੀਮਾਵਾਂ ਇੱਕ ਅਧੂਰੇ ਰਾਜਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਹੀ ਸਿੱਟਾ ਸਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਬੇਤੁਕੀ ਮੰਗ ਸਿਰਫ਼ ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਦਿਮਾਗ ਵਾਲੇ ਹੀ ਲੋਕ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਦੇ ਵੀ ਸਕ੍ਰਿਅ-ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਅਸੂਲ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਜਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਮੰਗ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਅੰਦਰ ਵੱਧ ਰਹੀ ਖਾਈ ਨੂੰ ਹੀ ਪੂਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਅੱਠ ਸਾਲ ਬਾਦ ਵੀ ਸਾਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਏਕਾ ਕਾਇਮ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਲਾਭ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਕੋਈ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਇੱਕੱਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਹੋ ਡਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜੇਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਸਿਰਫ਼ ਤੇ ਸਿਰਫ਼ ਜੰਗ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ। ਜੇਤੂਆਂ ਦੀ ਰਹਿਮਦਿਲੀ 'ਤੇ ਟੇਕ ਰੱਖਣਾ ਬਚਪਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਪਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਵੀ ਲੀਡਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅੱਧੇ ਲੀਡਰ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਅਯੋਗ ਸਨ, ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਦਾ ਮਾਲ, ਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਖੁੰਹਦੇ ਉੱਜ ਹੀ ਪੋਥੇਬਾਜ਼ ਸਨ, ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਕਿਰਦਾਰ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਪਿਆਰ। ਹੁਣ ਵਿਆਨਾ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਯੁੱਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਜਾਂ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਯਹੂਦੀ ਕੰਟਰੋਲ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਯਹੂਦੀ ਸੰਸਾਰ 'ਚ ਆਪਣੀ ਸੱਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲੜ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜੱਥੇਬੰਦ ਤਾਕਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਬੀਮਾਰੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਖੂਨ-ਖਰਾਬੇ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

1914 ਵਾਲੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕੋਈ ਗਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀਆਂ। ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਕੌਮ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖ ਸਕੀਆਂ। ਫੌਜੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੀ ਉਹ ਉੱਕਾ ਹੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਤਾਂ ਫੇਰ ਮੌਜੂਦਾ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਾਡੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂਲਾ ਪਾੜਾ



ਉਹ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗਾ। ਮਨੁੱਖੀਕਾ ਦੇ ਸਾਧਾਰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਰਿਭ  
ਸ਼ਾਸਤਰੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ  
ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਿਛੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੀ ਨੀਤੀ ਦਿਖਾਉਣ ਦੇ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਪਾਵਾਂਗੇ। ਜੇ  
ਅਸੀਂ ਇਸ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੀ  
ਰਾਜਕਾਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਿ ਕਮ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ  
ਕਰੇਗਾ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਵੱਡੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂਗੇ,  
ਕਿਉਂਕਿ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਭਨਿਆ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਇਸ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਆਪਣੀ  
ਨੀਤੀ ਉੱਤੇ ਸਾਬਤਕਦਮੀ ਨਾਲ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਗੇ। ਸਿਰਫ ਇਸੇ ਮਕਸਦ ਲਈ ਹੀ ਇੱਕ  
ਵਾਰ ਵਰ ਤੇ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਖੂਨ ਵਹਾਉਣ ਲਈ ਇਸੇ ਸੁਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ  
ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਨਿਆਸਗਤ ਨਹਿਰਾ ਸਕਣਗੀਆਂ, ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਜਰਮਨ ਕਿਸਾਨ  
ਨਵੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਬਣੇਗਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ  
ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਖੂਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪਤਾ ਚੱਲੇਗੀ, ਜੋ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਨੇ  
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਡੇਲਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅੱਜ ਇਸ ਖੂਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ,  
ਉਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਉਣ  
ਵਾਲੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਦੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰ  
ਦੇਣਗੀਆਂ। ਜਿਹੜੇ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ  
ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਹੇ  
ਪਖੰਡੀਆਂ ਦੇ ਦੰਡ ਨਾਲ ਮੈਂ ਸਖਤ ਤੇ ਸਖਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਾਂਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ  
ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਕਈ ਨਹੀਂ ਬੁੱਝ ਸਕਦਾ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਫੈਲਾਈ ਗਈ ਦੁਰਿੱਤੀ ਦਾ  
ਵਾਇਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੁਬਾਰਾ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਰੀਅਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ  
ਕਰਕੇ ਉਹ ਕੰਮ ਦੀ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੋਂਦੇ ਹਨ।  
ਬਾਕੀ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਜਰਮਨ ਸਰਹੱਦਾਂ ਵੀ ਇੱਕ ਆਰਜ਼ੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਨ। ਸਿਰਫ ਕਈ ਮੁਰੱਖ  
ਹੀ ਰਾਜਸੀ ਭੂਗੋਲ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਤੇ ਅਬਦਲ ਮੰਨ ਕੇ ਚੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਹੀ ਰਾਜਾ  
ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਵੀ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਕੁਝ ਕੌਮਾਂ ਅੱਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਹੱਥ ਉਨ੍ਹਾਂ  
ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਸਿਰਫ ਤਾਕਤ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਇੱਕ ਇੱਕ  
ਦਲੀਲ ਹੈ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਲੋਕ ਅੱਜ ਇਸ ਅਨਿਆਈ ਅਵਸਥਾ ਤੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਅਸਾਫੀ  
ਵੱਡ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਕਈ ਅਨਹੱਦੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ। ਅੱਜ  
ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਤੋਹਫੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ। ਸਗੋਂ  
ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿੰਦਗੀਆਂ ਦਾਅ 'ਤੇ  
ਲਾਉਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਸਦੀਵੀ ਕਨੂੰਨ ਅੱਜ ਵੀ ਵਾਜਿਬ ਹੈ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ  
ਰਹੇਗਾ। ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਪਰ ਸਿਰਫ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ  
ਦੇਰ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਯੂਰਪ ਅੰਦਰ ਨਵੇਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋਏ,  
ਸਾਡੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਜਿੰਦੀਆਂ ਗਈਆਂ  
ਬਸਤੀਆਂ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ। ਨਵੇਂ ਜਿੱਤੇ ਗਏ ਇਲਾਕੇ,  
ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਹੋਏ ਹੀ ਹੱਟੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਲੋਕ ਆਪਣੀਆਂ  
ਜੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿ ਸਕਣ। ਇਸ ਮਾਤਰੂਮੀ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ

ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਜਸੀ ਸਿੱਕਾਈ ਵਾਲੀ ਵੇਖਣਾ ਵੀ ਬਣੀ ਰਹੇਗੀ।

ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਸਿਰਫ ਆਪਣੀ ਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰੇਗੀ। ਪੁਰਾਣੀ  
ਜਰਮਨ ਨੀਤੀ ਦਾ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਹਿੱਸਾ ਦੀਆਂ ਭਿੜਤੀਆਂ ਮਿਟਾਈਆਂ  
ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ 'ਤੇ ਭਾਰ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਤਾਕਤ ਵਿਰੁੱਧ ਹੀ ਲੜ ਰਹੇ ਹਾਂ  
ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਵਾਂਗੇ। ਅਧਿਕਾਰ ਸਾਡਾ ਕੰਮ ਤਰੀਕਾ ਫੈਲਾਉਣਾ  
ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਰਾਜੀ ਕਰਦੇ ਫਿਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ  
ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਜਾਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ-ਸ਼ਕਤੀ ਬਣ ਕੇ ਉੱਭਰਣਾ ਜਾਂ ਵਰ  
ਸਾਡੀ ਹੱਦ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜਰਮਨੀਵਾਦੀ  
ਨੀਤੀ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਬਣਾਵਾਂਗੇ। ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਦੋਖਣ-ਪੇਂਡਮ  
ਯੂਰਪ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੂਰਬ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਹੋਣਗੇ। ਅਸਲੀ ਫੇਰ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਤੇ ਉਸ ਦੇ  
ਅਧੀਨ ਰਾਜਾ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਵਾਂਗੇ। ਲੰਗਦਾ ਇਸ ਹੈ ਕਿ ਹੋਣੀ  
ਨੇ ਸਾਡਾ ਰਾਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਦੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਜਮਾਤ, ਜਿਸ  
ਨੇ ਕਦੇ ਰੂਸੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਹੱਦ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸੀ, ਨੂੰ ਤਾਂ  
ਬਲਸ਼ਵਕਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਲਾਵ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਹੁਣ  
ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਨੇ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਪਰ ਨੌਮ ਸਮ ਤੱਕ ਇਸ ਰਾਜ ਦੀ ਹੱਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ  
ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਰੂਸੀ ਰਾਜ  
ਦਾ ਵੀ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਹੋਣੀ ਨੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਹੀ  
ਚੁਣਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਜਿੱਤ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੌਮ ਦੇ ਨਸਲੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਹੀ ਜਿੱਤ ਹੋਵੇਗੀ।  
ਇਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਿੱਥੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ  
ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਹੋਵੇਗਾ।

ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯਹੂਦੀ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਭਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਗੇ। ਕਿਉਂਕਿ  
ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਵਿੱਖ ਲਈ ਕੀ ਮਤਲਬ  
ਹੈ। ਸਾਡੇ ਰਾਹ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋਣ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੌਸ ਸਬਤ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।  
ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਖਾਲਸ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ  
ਵਿਰੋਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਉਹ ਮਹਾਨ ਨਾਵਾਂ ਦਾ  
ਇਸ਼ਤਿਆਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲੀਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਿਸਮਾਰਕ ਹੁਣ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ੇ  
ਸਾਥ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਇਹ ਗੱਲ  
ਠੀਕ ਵੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਹ ਅਹਿਮੀਅਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ  
ਸਾਥਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਲੋਕ ਹੁਣ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੱਜ ਦਾ ਇਟਲੀ, ਪੁਰਾਣੇ  
ਵਾਲਾ ਇਟਲੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਠੀਕ ਇਹੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਾਉਣੀ  
ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਵਾਲਾ ਰੂਸ ਵੀ ਉਹ ਪੁਰਾਣਾ ਰੂਸ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਨਹੀਂ  
ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਿਸਮਾਰਕ ਨੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਸਲ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਅੱਜ  
ਉਹ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਬੜਾ ਸਿੱਧਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਸੂਝ  
ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਰਾਜ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦੀ, ਜਿਸ ਦਾ  
ਅੰਤ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਹੀ ਤਹਿ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਲਹਿਰ ਸਿਆਸੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ 'ਤੇ ਉਭਰੇਗੀ ਹੈ, ਤੱਖ ਵੱਖ ਹਲਕਿਆਂ ਤੋਂ  
ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਇਹ ਸੋਰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੂਜੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ



ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਹਿਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰੀਏ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ 'ਦਬੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਲੀਗ' ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਾਲਕਾਨ ਦੇ ਕੁਝ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿਸਰ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਨ। ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਰਨੀ, ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਨੁਕਸਾਨਦਾਇਕ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਟਰਕੀ ਆਸਟਰੀਆ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕਰਕੇ ਜਰਮਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਹ ਗੱਲਤੀ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਤੁਕ ਨਹੀਂ ਸੀ।

'ਦਬੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੌਮਾਂ' ਦੀ ਇਸ ਲੀਗ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸਰਵ-ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਹਸਾਉਣੀ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਤਬਾਹਕੁਨ ਵੀ ਸੀ। ਬੇਕਾਰ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਜਰਮਨ ਆਪਣੇ ਅਸਲ ਰਾਹ ਤੋਂ ਭਟਕ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਅੱਜ ਇੰਨੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਹਰ ਰੁੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਤਿਨਕੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣ ਨੂੰ ਵੀ ਝੱਟ ਰਾਜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਅਸੀਂ ਕਈ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਜੋ ਇਹੋ ਕੁਝ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਦਬੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਲੀਗ' ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫੇਰ 'ਲੀਗ ਆਫ਼ ਨੇਸ਼ਨਜ਼' ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਦਬੁਤ ਕਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮੂਰਖ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਹਿਣਗੇ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ 1920-21 ਵਿੱਚ ਉਮੀਦ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਚਗਾਨੀ ਲਹਿਰ ਕੌਮੀ ਹਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉੱਠੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਸੱਤਾ ਕਤਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾ ਪੁੱਜੀ ਸੀ। ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ, ਜੋ ਕਿ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਧੂਰੀ ਹੈ, ਹੁਣ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸੱਤਾ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਕੀ ਸਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨੋਂ ਸੁਫਨੇ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਇਸ ਬੇਵਕੂਫੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਹਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਕਦੇ ਵੀ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦਾ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਾਕਤਵਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੂਰਤ 'ਚ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨੀਆ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਦੋਲਨ ਇਹ ਕੰਮ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਝੁਕਾਉਣਾ ਕਿੰਨਾ ਔਖਾ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਤਜਰਬਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਜਰਮਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਮੈਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਦੇਖਣ ਨਾਲੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਅਧੀਨ ਦੇਖਣਾ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਸੰਦ ਕਰਾਂਗਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਖੌਤੀ 'ਦਬੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੌਮਾਂ' ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਕੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਟੀਆ ਨਸਲ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਬਸ ਇੰਨੀ ਹੀ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਟੀਆ ਨਸਲਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਰਾਜੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਅੱਜ ਦੇ ਰੂਸ ਵੱਲ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਇਹੋ ਹੁਖ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ

ਉਸ ਦੇ ਨਵੇਂ ਹੱਕਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖ ਪਰਖ ਵੀ ਕਰ ਦਈਏ, ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ ਸਾਡੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਫੌਜੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਵੀ ਇਹ ਗਠਜੋੜ ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਬਾਹਕੁਨ ਹੀ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹ ਲੜਾਈ ਰੂਸ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਰਮਨ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹੋਵੇਗੀ। ਰੂਸ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਮਦਦ ਲਈ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੋਲੈਂਡ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਅੱਜ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇੰਜ ਜਰਮਨ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਨਅਤੀ ਦਿਲਾੱਕਾ ਰੱਬ ਆਸਰੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਤੱਕਨੀਕੀ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਰੂਸ ਦੀ ਕੋਈ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਜੰਗ ਸਾਡੇ ਲਈ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਬੇਮਾਇਨੀ ਹੈ ਕਿ ਰੂਸ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਨੂੰ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਲਈ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੋ ਸਮਝੌਤਾ ਜੰਗੀ ਮਕਸਦ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਅਰਥ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਜੰਗ ਦੂਰ ਹੋਵੇਗੀ ਜਾਂ ਨੇੜੇ ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਧੀ ਦਾ ਅਧਾਰ ਜੰਗ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਮੂਰਖਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਫਰਾਂਸ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜੰਗੀ ਤਿਆਰੀਆਂ ਲਈ ਦੋਸ਼ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੇਣਗੇ। ਨਹੀਂ, ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਬਿਜਲੀ ਜਰਮਨ 'ਤੇ ਇੱਕਦਮ ਡਿੱਗੇਗੀ, ਤੁਰੰਤ। ਤੇ ਇਸ ਜੰਗ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੋਵੇਗਾ ਜਰਮਨ ਦਾ ਖਾਤਮਾ। ਉਂਜ ਵੀ ਰੂਸ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਹੱਕਮ ਜਰਮਨ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਸੰਧੀ ਦੇ ਇਵੱਕ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤੇ ਜੇ ਉਹ ਇਹ ਕਰਦੇ ਵੀ ਹਨ ਤਾਂ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿ ਰੂਸ ਦੇ ਅਜੋਕੇ ਹੱਕਮ ਖੂਨ ਦੇ ਤਿਹਾਏ ਮੁਜਰਿਮ ਹਨ। ਤੁਸ਼ਦਕ ਹਾਲਤਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਉਹ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਹੋ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੀ ਖੂਨ ਦੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ, ਸ਼ਰੀਫ਼ ਤੇ ਮਾਸੂਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਕੂਮਤਾਂ ਨੇ ਜੋ ਨਜ਼ਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਕਿਸੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦਾ ਕਿ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ, ਜੋ ਅੱਜ ਰੂਸ ਦੀ ਮਾਲਕ ਬਣੀ ਬੈਠੀ ਹੈ, ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੇਗਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੇਗਾ, ਜਿਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਧੀ ਦੀ ਕੋਈ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਧਰਮ ਧੱਖੇਸ਼ਾਜ਼ੀ ਤੇ ਮੱਕਾਰੀ ਹੋਵੇ।

ਜਿਸ ਬੀਮਾਰੀ ਨੇ ਰੂਸ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਖਤਰਾ ਅੱਜ ਵੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਮੰਡਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਬੁਰਜ਼ੂਆ ਸੋਚ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧ ਹੀ ਇਸ ਖਤਰੇ ਵੱਲੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਰੂਸੀ ਬੋਲਸ਼ੇਵਿਕਵਾਦ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਅੱਜ ਵੀ ਉਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੁਫਨਾ ਤਾਂ ਬਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਸਤੀ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ



ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਯਹੂਦੀ ਚਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰਸਤੇ ਤੱਕ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਰਹੇਗਾ, ਜਿਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੋਈ ਵੱਡੀ ਤਾਕਤ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਦਿੰਦੀ।

ਰੂਸੀ ਬੋਲਸ਼ੇਵਕਾਂ ਦਾ ਅਗਲਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਜਰਮਨ ਹੈ। ਇਸ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਅਜਗਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰਾਹ ਇਹੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌਮੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰੀਏ ਤੇ ਨਸਲੀ ਖੂਨ ਦੀ ਸੁਧਤਾ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦੀ ਜੋ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਅੱਜ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ 'ਤੇ ਤੁਰੰਤ ਕਾਬੂ ਪਾਈਏ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਇਮਾਨਦਾਰ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਮੁਰੱਖਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਉਹ ਲੋਕ ਹੋਣ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫਸ ਜਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਤਾਂ ਸਵਾਲ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਕਿਸ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਜਰਮਨ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸਾਂਗੇ ਕਿ ਬੋਲਸ਼ੇਵਕਵਾਦ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਗੁਨਾਹ ਹੈ। ਯਹੂਦੀ ਬੋਲਸ਼ੇਵਕਵਾਦ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਾਡਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਇਹ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੀਏ।

ਜੇ ਅੱਜ ਕੌਮਪ੍ਰਸਤਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਹਲਕੇ ਬੋਲਸ਼ੇਵਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਝਾਤ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਖਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਕੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਜਾ ਰਹੀ ਨੀਤੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਵਿੱਚ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਾਲ-ਸਲਾਵ ਲਹਿਰ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਛਿਣ ਲਈ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਹੈ ਕਿ ਰੂਸ ਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਹੀ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਜੰਗ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਰੂਸ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਜ਼ਰੂਰ ਸਕਦੇ ਸਾਂ। ਪਰ ਅੱਜ ਹਾਲਾਤ ਬਿਲਕੁਲ ਬਦਲ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇੰਜ ਕਰਨਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਸੋਸ਼ਲਿਸਟ ਲਹਿਰ ਆਪਣੇ ਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਭਰਮਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੇਗੀ। ਨਵੀਂ ਸੰਸਾਰ ਚੇਤਨਾ ਰਾਹੀਂ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਤੇ ਕਾਗਰ ਵਿਦੇਸ਼ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਵੇਗੀ। ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦੇ ਇਸ ਸਿਆਸੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਪੱਤਰ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸੂਲਾਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਥਾਈ ਅਧਾਰ ਰਹਿਣਗੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਹਦਾਂ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਉਭਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੇ, ਜੋ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਖਤਰਾ ਸਣ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਫੌਜੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਸਮੇਤ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਸਾਡਾ ਹੱਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਫਰਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤੁਰੰਤ ਉਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਈਏ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਿਆਲ ਰੱਖਾਂਗੇ ਕਿ ਸਾਡੀ ਕੌਮੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਧਾਰ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚਲੇ ਸਾਡੇ ਜੱਦੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਿਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਨਗਲ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਲੜੀਂਦੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ, ਉਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ

ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਂਗੇ।

ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਇਟਲੀ ਹੀ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਫੌਜੀ ਸਮਝੌਤਾ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੇ ਫੌਜੀ ਪਰਿਣਾਮ ਰੂਸ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਝੌਤੇ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਪਰੀਤ ਹੋਣਗੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ ਦਾ ਖਤਰਾ ਇਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਕਦਮ ਘੱਟ ਜਾਵੇਗਾ। ਫਰਾਂਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਇਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਤੇ ਇਸ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵੀ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਪੁਜੀਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਫਰਾਂਸ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਹਿਸਾਬ ਬਰਾਬਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਚੋਖਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਮੁਹਾਜ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੀ ਕਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਸਾਡਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫਰਾਂਸ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕੱਲਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ। ਯੂਰਪ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਅਗਵਾਈ ਹੁਣ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਰਮਨ ਇਟਲੀ ਤੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਮੁਹਾਜ਼ ਕੋਲ ਹੋਵੇਗੀ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਾਂਝਾ ਮੁਹਾਜ਼ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਰਾਹ ਔਕੜਾਂ ਭਰਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਐਂਟਟੀ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਦਾ ਰਾਹ ਕਿਹੜਾ ਸਿੱਧਾ ਪੱਧਰਾ ਸੀ? ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕੁਟਨੀਤਕ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਿੱਥ ਕੇ ਚੱਲਾਂਗੇ ਤੇ ਪੂਰੀ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਦਮ ਉਸ ਵੱਲ ਵਧਾਵਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਅਤੀਤ ਦੀ ਭਾਵਾਂਭੋਲਤਾ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਗਲਤੀ ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਸਾਡੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦਾ ਪਸਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਯੂਰਪ ਉੱਤੇ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਨੂੰ ਕਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਵੀ ਕਸਰ ਬਾਕੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਾਂਗੇ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਹਰ ਕੀਮਤ ਸਾਡੇ ਲਈ ਤੁੱਛ ਹੈ।

ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਾਡੀਆਂ ਰਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰੋੜੇ ਅਟਕਾਉਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰਨਗੇ। ਪਰ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਰਾਹ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਣੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਡਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ, ਜੋ ਯਹੂਦੀ ਪ੍ਰੈਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਤੂੜ ਤੂੜ ਕੇ ਭਰੀਆਂ ਹਨ। ਲੋਕ-ਗਾਇ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਸਾਡੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਉਠ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਹਵਾਵਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਪਰਵਾਜ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਅਕਸ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਲਹਿਰ ਦਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਪ੍ਰਗਰਮ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ।

\*\*\*



## ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ

ਨਵੰਬਰ 1918 ਦੇ ਹਾਦਸੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਡੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਦਰਸਾਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਲਈ ਮਰ ਮਿਟਣ ਨਾਲੋਂ ਹਥਿਆਰ ਸੁੱਟਣ ਦੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਇਹੋ ਹਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਤਿਰ ਜੇਤੂ ਹੋਲੀ-ਹੋਲੀ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵਧਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਵੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਪੀਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਚੰਨੀ ਹੀ ਮੁਰਦਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਚੁਪੀਤੇ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਸੱਦਦ ਦੀ ਪਾਲਸੀ ਹੀ ਜੰਤੂਆਂ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਦਰੁਸਤ ਪਾਲਿਸੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਹੈ ਤੇ ਇਸੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾਜ਼ਵਿਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਬੜੀ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, “ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਨਾਲ ਗੋਭੇ ਟੋਕਣ ਦਾ ਕਲੰਕ ਕਦੇ ਵੀ ਮਿਟਦਾ ਨਹੀਂ। ਕੌਮੀ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਘੁੱਲ ਗਈ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਇੱਕ ਬੂੰਦ, ਆਉਂਦੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਿਉਣ-ਸ਼ਕਤੀ ਸਦੀਵੀ ਅਧਰੰਗ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜੋ ਆਖਰੀ ਸਾਹਾਂ ਤੱਕ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਿਕਸਤ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਹ ਕੌਮ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਣ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਗਵਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਖੋਰਾ ਲੱਗ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਸ਼ਾਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਦੇ ਪਤਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਜੋ ਲੋਕ ਇਸ ਬੁਜ਼ਦਿਲੀ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ ਅਚਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨਾ ਫਜ਼ੂਲ ਹੈ। ਜਾਂ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਗੁਲਾਮੀ ਦੇ ਖੀਜ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਬੀਜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਫੇਰ ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸਪੂਤ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੱਦੀਆਂ ਤੋਂ ਧੂਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

1918 ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਤੱਕ ਹਲਕਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜਸੀ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆਂ ਇਹ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ਼

ਸਾਡੇ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਜਾਣਦੇ ਬੁਝਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਲੋਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦੀ ਦੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਲੈ ਗਏ ਸਨ। ਕੌਮ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਠੰਡੇ ਦਿਮਾਗ ਨਾਲ ਜੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਬੜੇ ਹੀ ਸਾਤਿਰਾਨਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਯਹੂਦੀ ਚਿੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

1806 ਤੋਂ 1813 ਦਾ ਸਮਾਂ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਰਾਜ ਦੇ ਨਿਘਾਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਪਰ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਨੇ ਹੀ ਕੌਮ ਦੀ ਰੂਹ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਸੀ, 1918 ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੁਣ ਤੱਕ ਵੀ ਚੰਨਾ ਹੀ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲੈਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਦੂਰ, ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਕੌਮੀ ਨਿਘਾਰ ਆਪਣੀ ਚਰਮ ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਤਾਂ ਇੰਨੀ ਤਾਕਤ ਬਚੀ ਹੈ ਨਾ ਹੀ ਹੱਸਲਾ ਕਿ ਉਹ ਇਸ ਅੰਨੀ ਲੁੱਟ ਦੇ ਗੇੜ ਨੂੰ ਮੋੜਾ ਦੇ ਸਕਣ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਇੰਨਾ ਸਾਤਿਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਯਕਲਖਤ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਥੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਸਹੇੜ ਸਕਦੇ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਲਾਤ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕੀ ਡੇਵਸ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਵਰਦਾਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ, ਲੋਕਾਰਨੇ ਸਮਝੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸੀ। ਦੁਸ਼ਮਣੇ ਤੋਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਠੀਕ ਵੀ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਬੇਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਰੱਖ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹੋ ਪਰ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਘੱਟਾ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ। ਹੋਣੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਿਆ, ਇਸੇ ਲਈ ਸਾਡੇ ਹਿੰਸੇ ਦੀਆਂ ਬੇਇਜ਼ਤੀਆਂ ਸਾਡੀ ਭੋਲੀ ਪਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਅੱਜ ਕੌਮ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਹਾਹਾਕਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਉਸ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਸਮਝ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸਾਡੀ ਕੌਮ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਮੰਦ-ਭਾਗਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਆਪਣੀਆਂ ਕੋਝੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਅਜ਼ਾਮ ਦੇਣ ਲਈ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਹੱਦੋਂ ਵੱਧ ਨਿਕੰਮੀ ਤੇ ਅਯੋਗ ਸੀ। ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗਲਤ ਨੀਤੀਆਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗੁੱਸੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। 1922-23 ਦੀਆਂ ਸਰਦੀਆਂ ਤੱਕ ਸਥਿਤੀ ਬੋਝੀ ਸਾਫ਼ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਆਮ ਸਹਿਮਤੀ ਬਣਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਅੱਜ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਕਸਦ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮਾਤਰੀ ਯਹੂਦੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਜੰਗ ਜਰਮਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਲੜੀ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਜੰਗੀ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰ ਹੋ ਜਾਣੇ ਸੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਜੰਗ ਦਾ ਅਖਾੜਾ ਪਿਤ੍ਰਭੂਮੀ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਿਹਰਾ ਪੁਰਾਣੀ ਫੌਜ ਦੀਆਂ ਅਨਮੋਲ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਹੀ ਬਝਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਅਪਣਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਜਰਮਨ ਰਿਆਸਤਾਂ ਦੀ ਹੀ ਹੋਂਦ ਬਚਣੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਨਵੰਬਰ 1918 ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਸਾਡੀ ਫੌਜ



ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਧਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਘੁੰਮੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਫੌਜੀ ਸਿਰਦਾਰਦੀ ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਬੈਲਜੀਅਮ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਜਰਮਨ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫਰਾਂਸ ਆਪਣਾ ਧਿਆਨ ਮਕਸਦਾਂ ਉੱਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਜੇ ਉਸ ਦੇ ਅਸਲ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਸਾਰੀ ਜੰਗ ਲੜੀ ਗਈ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਉਸ ਲਈ ਤਾਂ ਜੰਗ ਉਦੋਂ ਹੀ ਜਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਬਸਤੀਵਾਦ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਤਾਕਤ ਵਜੋਂ ਜਰਮਨ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਿਰਫ ਦੂਜੇ ਦਰਜੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤਬਾਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਤ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਬਦਲਣੇ ਪਏ ਸਨ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅਮਨ ਪੂਰਵਕ ਢੰਗਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਿਰਫ ਜੰਗ ਨੂੰ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਹੀ ਸੀ।

ਇੱਕ ਹੱਥ ਉਹ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਣ ਦੀ ਮੰਗ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਹੀ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਆਰਥਿਕ ਹਰਾਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਬੋਝ ਹੇਠ ਦਬਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੈਰਿਸ ਨੂੰ ਇਹ ਆਸ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਸਾਮਰਾਜ ਇਸ ਬੋਝ ਹੇਠ ਦੱਬ ਕੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਰਮਨਾਂ ਦਾ ਕੌਮੀ ਸਵੈ-ਮਾਣ ਜਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਚੰਨੀ ਹੀ ਵੱਧ ਆਰਥਿਕ ਦਬਾਵ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਿਆਸੀ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਲੁੱਟ ਦੀ ਇਹ ਪਾਲਸੀ ਦਸਾਂ-ਵੀਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿੰਗਰ ਤੋਂ ਨਿੰਗਰ ਕੌਮ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਖੋਖਲੀਆਂ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰਥ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਇਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਜੰਗੀ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ।

ਫਰਾਂਸ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਝੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਾਕਾਮ ਕਰਨ ਦੇ ਦੋ ਹੀ ਤਰੀਕੇ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇੰਨੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਹੀ ਪਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਤੋਂ ਤੋੜਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਦੂਜਾ ਰਸਤਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਲੱਗ ਬਲੱਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕੱਲਿਆਂ ਜੂਝਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਨਾ ਹੋਣਾ ਪਵੇ। ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਨਾ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਇਹੋ ਰਾਹ ਚੁਣਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਸਾਡੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤਾਘ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਹੀ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਕੌਮ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਘੜਦੇ ਸਮੇਂ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਦੀਵੀ ਫਰੈਂਚ-ਜਰਮਨ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਦਸੰਬਰ 1922 ਵਿੱਚ ਫਰੈਂਚ-ਜਰਮਨ ਸਬੰਧਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਭਿਆਨਕ ਮੋੜ ਲਿਆ ਸੀ। ਫਰਾਂਸ ਨੇ ਰੂਹ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਮੀਦ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਸੱਟ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਗੀੜ ਟੁੱਟ ਜਾਵੇਗੀ, ਮਾਨਸਿਕ ਹਤਾਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੰਨੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਿਸ ਜਾਣਗੇ ਕਿ ਈਨ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗਾ। ਇਸ ਘਟਨਾ

ਗਹੀਂ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਜਰਮਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕੜਾ ਹਲੂਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੋਂ ਜਿਹੜੀ ਘਟਨਾ ਅਤਿਅੰਤ ਮੰਦਭਾਗੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ, ਗਰ ਨਾਲ ਦੱਖਿਆ ਉਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਰਮਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਕਤਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਛੁਪੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਫਰਾਂਸ ਦੀ ਇਸ ਹਰਕਤ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਨੂੰ ਵੀ ਹੇਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਪਾਰੀ ਵਰਗ ਇਸ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੀ ਨਰਾਜ਼ਗੀ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ, ਕੋਲੇ ਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਖਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਜੀਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਇੱਕੋ ਹੀ ਝਟਕੇ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਜੰਗੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਉੱਤੇ ਪਾਣੀ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਟਲੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਹਰਕਤ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘੜੀ ਆ ਪਹੁੰਚੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੋਲ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਆਉਂਦੇ ਕੱਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਫੇਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਸੁਚੱਜੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਾਰਨ ਜਰਮਨ ਨੇ ਇਹ ਮੌਕਾ ਵੀ ਖੁੱਝਾ ਦਿੱਤਾ।

ਜੇ ਲੋਕ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦਾ ਮਸੀਹਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਅਚਾਨਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਜੜ੍ਹੇ ਹਿਲ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਤੇ ਮਹਾਨ ਘੜੀ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਵੀ ਖੁੱਦਾਗੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਰੂਹਰ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਉਹੋ ਸਬਕ ਮੁੜ ਯਾਦ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਮਾਸਕੋ ਨੇ ਨਪੋਲੀਅਨ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਰੂਹਰ ਉੱਤੇ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਕਬਜ਼ਾ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਸੰਧੀ ਦੀ ਨੰਗੀ ਚਿੱਟੀ ਉਲੰਘਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਹਰਕਤ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਇਟਲੀ ਨਾਲ ਟਕਰਾਓ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਇਹ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਕਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਸਵਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਖਾਤਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਜਰਮਨਾਂ ਦੀ ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਇੱਕੋ ਸਨਮਾਨਜਨਕ ਰਸਤਾ ਬਚਿਆ ਸੀ। ਜੇ ਉਹ ਉਸ ਘੜੀ ਫੌਜੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇੰਨਾ ਤਾਂ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਕਿ ਤਾਕਤ ਦੇ ਤਰਕ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਬਾਤਾਂ ਤੇ ਸਮਝੌਤੇ ਇੱਕਦਮ ਫਾਲਤੂ ਤੇ ਹਾਸ਼ੀਏ ਸਨ।

ਉਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜੀ ਮਾਰਕੋਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਵੀ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਸਿਰਫ ਕੋਈ ਪਾਗਲ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਜਰਮਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਗੈਰ ਮੁੜ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਉਜਾਗੀ ਦਾ ਕੌਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਫਰਾਂਸ ਖੁਦ ਹੀ ਉਸ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀਆਂ ਧੱਜੀਆਂ ਉਡਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਜਰਮਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਮੌਕਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੌਮ ਦੀ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਰੂਹ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਨਵੀਂ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਫੂਕਣੀ ਪੈਣੀ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾ ਦੇਣੀ ਪੈਣੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੌਮੀ ਹਸਤੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਬਹੁਮੁੱਲੇ ਅਧਾਰ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਾਈ ਸੀ। ਆਸਤੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਛੁਪੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਰੀਆਂ ਫੇਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਫਰੈਂਚ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਭਾਂਜ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਸਿਰਫ ਬੁਰਜੂਆ ਖੋਪੜੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਇਹ ਭੁਲੇਖੇ ਪਾਲ ਸਕਦੇ ਸਨ ਕਿ 1918 ਦੇ ਗੱਦਾਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਅੱਜ ਅਚਾਨਕ ਦੇਸ਼ ਭਰਾਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਝੰਡਾ ਬਰਦਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਸ ਚਾਲ ਵਿੱਚ



ਯਕੀਨ ਕਰਨਾ ਨਿਰੋਲ ਪਾਗਲਪਣ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਨੂਹਾਂ ਭੰਗ ਮਾਰਨ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਅ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਦਾ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇਹ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਧਰੋਹ ਕਮਾਉਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ। ਜੇ ਜਰਮਨ ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਯਕੀਨ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ 1914 ਦੀ ਜੰਗ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਤਿੰਨਾਂ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਜਰਮਨ ਕੌਮ ਦਾ ਵੀ ਭੰਗ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਜੰਗ ਨੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪਾਗਲਪਣ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਾਲੇ ਡੂੰਘਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਤਰਿਆ। ਪਰ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜੰਗ ਲੰਬੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਰਮਨ ਕਿਰਤੀ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫਸਦੇ ਚੱਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਜੇ ਜੰਗ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੱਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਗੈਸ ਦੇ ਚੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਲੱਖਾਂ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਅਜਾਈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਾਰੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਗੰਧਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਅਨਸਰਾਂ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਕਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਬੇਸ਼ਕੀਮਤੀ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ਭੰਗ ਦੇ ਭਾੜੇ ਕੁੜਨ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਬੁਰਜੂਆ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਲਈ ਇਹ ਗੱਦਾਰ, ਮੁਨਾਫ਼ਾਖੋਰ ਯਹੂਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਜੀਜ਼ ਤੇ ਕੌਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਵਿੱਤਰ ਸਰਮਾਇਆ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕੀਮਤ ਉੱਤੇ ਵੀ ਖਰੋਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

1923 ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਬਿਲਕੁਲ 1918 ਵਰਗੇ ਸਨ। ਕੌਮੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੁਰਜੀਤੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸ਼ਰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਸੀ। ਕੌਮ ਦੇ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਖੂਨ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਨਿਜ਼ਾਤ ਦਿਵਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਫਰਜ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਪੱਕੀ ਧੁਨ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਛੁੱਟੀ ਵੀ ਦੇਵੇ। ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਫਰਜ਼ ਸੀ ਕਿ ਉਹ 'ਵਿਵਸਥਾ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ' ਦੇ ਲੁਭਾਉਣੇ ਨਾਹਰਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਅਜਿਹੀ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦਾ ਰਾਹ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੌਮੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਮੁਢਲੀ ਸ਼ਰਤ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਮੂਰਖਤਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੌਮ ਸਿਰਫ਼ ਭਿਆਨਕ ਤੇ ਖੂਨੀ ਘਰੇਲੂ ਜੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਉਭਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜਾਅਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਮੁਰਦਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬੇ ਮਾਰਦੀ ਲਾਸ਼ ਅਸਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੜਾਂਦ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਐਲਪਸ ਪਾਰ ਦੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਆਦਮੀ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਗਹਿਰਾਈਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਸਰਵਨਾਸ਼ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਝੱਕ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਮੁਸੋਲੀਨੀ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿਜਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੇ

ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸੱਤਾ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨਾ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਸਗੋਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀਵਾਦ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟਣ ਲਈ ਪੂਰੀ ਵਾਹ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਚੁੰਗਲ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ। ਜਰਮਨੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੋ ਸਾਡੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿੰਨੇ ਬੇਟੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਨਿਗੂਣੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰ ਗੁਣਾਂ ਉਚੇਰੀ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿੰਨੀ ਕਚਿਆਣ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਹਾਲੇ ਮਸਾਂ 50 ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਿਸਮਾਰਕ ਵਰਗੇ ਲੋਹ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਕਿੰਨਾ ਤੱਕਲੀਫ਼ਦੇਹ ਤੇ ਦਮ-ਘਟੂ ਹੈ।

ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਨੇ 1923 ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋ ਨਰਮ-ਦਿਲ ਰਵੱਈਆ ਆਪਣਾਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਸਫ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਾਰੂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਛੁਪੇ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਉਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਫਰਾਂਸ ਵਿਰੁਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਮੂਰਖਤਾ ਸੀ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਇਹੋ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਕਿ 'ਕੌਮੀ ਹਲਕਿਆਂ' ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਦਿਖਾਵੇ ਦਾ ਇੱਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਜਨਤਾ ਦੇ ਵਧਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਠੰਡਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹੋ ਤਾਂ ਬੁਰਜੂਆਜ਼ੀ ਦੀ ਅਸਲ ਮਨਸ਼ਾ ਸੀ। ਕੀ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਸ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਸੀ, ਜੋ ਕੁਝ ਵੀ ਉਹ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕੌਮ ਦੀ ਅਸਲੀ ਤਾਕਤ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਇੱਛਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਹਰੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਸਿੱਝਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰੇਲੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਾਇਆ ਜਾਏਗਾ, ਸ਼ਿਕਸਤ ਦੀ ਮਾਮੂਲੀ ਪਰਛਾਈਂ ਵੀ ਕੌਮੀ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਹਵਾ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੋਵੇਗਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਨਿਰਣਾਇਕ ਜਿੱਤ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਫ਼ਾ ਵਿੱਚ ਛੁਪੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਸਫ਼ਾਇਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੀ ਜਿੱਤ ਸਾਡੀ ਹੋਣੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਦੀਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਨਿਜ਼ਾਤ ਹਾਸਲ ਕਰਕੇ ਜਰਮਨ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਤਾਕਤ ਬਣ ਸਕੇਗਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਰਮਨ ਦੀਆਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਟੁੱਟ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਹੋ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ, ਘਰੇਲੀ ਗੱਦਾਰਾਂ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਹੈ।

ਉਸ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘੜੀ 'ਚ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵਰਗਾ ਆਗੂ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਕੁਝ ਲੈਣਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਤਜਰਬੇ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਸੀ। ਇਹ ਜਰਮਨ ਦੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੱਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਫਰਾਂਸ ਨੇ ਕੋਲੇ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੀ ਰੂਹਰ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਖਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੜਤਾਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਾਕਾਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਥਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚੱਲੇ ਜਾਣਗੇ। ਲੋਕ ਉਸ ਦੇ ਪਾਗਲਪਣ ਭਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰੀਫ਼ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੱਕਦੇ। ਇਸ 'ਬੱਕਮਾਲ' ਤਰਕ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੈਦਾਈ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਹੜਤਾਲ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਕਸੀ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਵਰਗੀਆਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿੱਚ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਉਹ



ਸ਼ਰੇਆਮ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਇਸ ਸੋਚੇ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਸੀ। ਕੁਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਡਾ ਮੋਰਚਾ ਉਸਾਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਭਰਪੂਰ ਦੌਲਤ ਦੇ ਗੱਢੇ ਮਿਲੇ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਸਨ।

ਹਰ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹਾੜ੍ਹੇ ਕੱਢਿਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਪਰ ਕੌਮ ਛੱਡ ਕੇ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਹਾਸ਼ੀਏ ਖਿਆਲ ਉੱਤੇ ਹਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲੋਂ ਮੋਹਰ ਲਾਉਣੀ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਜੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕੁਨੇ ਨੇ ਹਰ ਜਰਮਨ ਤੋਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਵੱਧ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਮੋਰਚੇ ਦੇ ਸਿਪਾਹਸਲਾਰਾਂ ਨੇ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਹੀ ਸਾਥ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੜਤਾਲਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਅਖੌਤੀ ਨਿਸ਼ਕ੍ਰਿਆ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਡਰਾਮਾ ਬਹੁਤੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਲ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਕੌਮੀ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਕਦਰ ਘਟਾਈ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਸਾਡੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਵਕੂਫੀ ਭਰੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਫਰੈਂਚ ਫੌਜਾਂ ਹੁਣ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਪੈਰ ਪਸਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਜੇ ਅਮਨਮਈ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਇਹ ਡਰਾਮਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਖਤਰਾ ਬਣਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਬਚਕਾਨਾ ਮੂਰੱਖਤਾ ਦਾ ਮੱਕੂ ਠੱਪਣ ਵਿੱਚ ਫਰੈਂਚ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਣਾ। ਸਵਾਲ ਇਹ ਉਠਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਘੜੀ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਕੀ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਸੀ? ਕੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਵਿਰੋਧ ਫੇਰ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦੇ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਮੁੱਲ ਤਾਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਹਾਲਤ ਫੇਰ ਸਰਗਰਮ ਵਿਰੋਧ ਜਾਂ ਜੰਗ ਵਰਗੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਣੇ ਸੀ। ਉਸ ਅਖੌਤੀ ਅਮਨਮਈ ਵਿਰੋਧ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਂ ਹੀ ਤਰਕਸੰਗਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜੇ ਉਹ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਜੰਗ ਜਾਂ ਗੁਰੀਲਾ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਮਨ ਪੂਰਵਕ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਇਸ ਸਾਰੇ ਤਮਾਸ਼ੇ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਹਾਰਕ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨੀ ਪੈਣੀ ਸੀ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਰੂਹਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨ ਦਿਵਾ ਸਕਦੇ ਕਿ ਸਮੁੱਚਾ ਦੇਸ਼ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਫੌਜੀ ਲਾਮਬੰਦੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਖੜਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸੱਚ ਹੀ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਪੈ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਨਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਅਖੌਤੀ ਕੌਮੀ ਕਮਾਂਡ ਦਾ ਡਰ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਰ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਅਖੌਤੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹਮਲੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਮੂਰੱਖਤਾ ਤੇ ਫਰੋਬ ਦਾ ਅਜੀਬ ਮਿਲੱਗੋਭਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਭ ਇੱਕ ਜਨਤੱਕ ਵਹਿਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸਨ, ਭੀੜ ਦਾ ਹਿੱਸਾ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ ਮੁਜਾਹਰਾ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਰੋਮਾਂਚ ਦਾ ਸਵਾਦ ਲੈ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਤਰਾ ਸਹੇੜੇ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਾਂਝਾ ਮੋਰਚਾ ਮੂਰੱਖਤਾ ਦੀ ਇੱਕ ਹਾਸ਼ੀਏ ਮਿਸਾਲ ਸੀ। ਬਾਦ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਠੀਕ ਹੀ ਸਾਬਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸੰਕਟ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਘੜੀ ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਹਮਲੇ ਦਾ ਮੌਕਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਗੱਦਾਰ ਪੂਛਾਂ ਦੱਬੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਘੁਰਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ

ਵੜੇ ਸਨ। ਕੁਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੁੱਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਪਰਤ ਗਿਆ ਸੀ। ..... ਜਰਮਨ ਦੇ ਹੱਥ ਲੱਗਾ ਸੀ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤਜਰਬਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਅਮੀਰ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤੇ ਇੱਕ ਘੋਰ ਨਿਰਾਸ਼ਾ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਢਹਿਦੀ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ ਸੀ। ਲੱਖਾਂ ਹੀ ਲੋਕ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਸਨ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੁੱਟੇ ਬਗ਼ੈਰ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਖੁਦ ਰਾਜ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਾਈ ਸੀ, ਸ਼ਹਿਰੀਆਂ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਇਆ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਰਾਜ ਨਫ਼ਰਤ ਤੋਂ ਛੁਟ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਇਸ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਿੱਚ ਮੈਂ 1924 ਵਿੱਚ ਅਦਾਲਤ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿੱਤੇ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਅਖੀਰੀ ਲਾਈਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ:

“ਇਸ ਮੰਚ ਦੇ ਜੱਜ ਭਾਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਗੁਨਾਹਗਾਰ ਠਹਿਰਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਦੇਵੀ..... ਇਸ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਅੰਬਰੂ ਬਹਾਵੇਗੀ..... ਸੱਚਾਈ ਤੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇ ਉਚੇਰੇ ਮਿਆਰ ਤੋਂ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹ ਸਾਡੇ ਦਾਮਨ ਤੋਂ ਗੁਨਾਹ ਦੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਦਾਗ ਧੋ ਦੇਵੇਗੀ... ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।”

ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਲਹਿਰ ਦੇ 18 ਮਹਾਨ ਨਾਇਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪੁਸਤੱਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤਨ ਹੋ ਕੇ ਮਹਾਨ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਖਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸੰਕਟ ਦੀ ਉਸ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਨ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਸਾਡੀਆਂ ਸਫ਼ਾਂ ਅੰਦਰਲੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਬੰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜਾਨ ਫੂਕਦੀ ਹੈ, ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਭਰਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਵੀ ਨਾਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ, ਜੋ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਸਪੂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਜਾਗ੍ਰਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਖਾਤਰ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਮੇਰੀ ਮੁਰਾਦ ਡਿਟਰਿਸ਼ ਇੱਕਾਹਟ ਤੋਂ ਹੈ।

\*\*\*



‘ਮੇਨ ਕੈਂਫ’ ਅਡੋਲਫ ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਿਟਲਰ ਨੇ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ 1924 ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਤੇਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਕੈਦ ਕੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਰਿਹਾਈ ਮਗਰੋਂ। ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਇਹੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਖੱਟੀ ਹੈ।

ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਇਸ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ ਵਿਚੋਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਬਦਨਾਮ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦੇ ਹੋ; ਉਸ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਆਦਰਸ਼ ਕੀ ਸਨ, ਉਸ ਦਾ ਮਤ ਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਰਮਨ ਨੂੰ ਇਕ ਮਹਾਨ ਦੇਸ਼ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਨਾਜ਼ੀ-ਬਰਡ ਰੀਚ ਬਾਰੇ ਵੀ।

ਸੱਤਾ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਰਹਿਣ ਦੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੇ ਆਤੰਕ ਅਤੇ ਵਹਿਸ਼ੀ ਵਿਹਾਰ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਇਸ ਸਵੈ - ਜੀਵਨੀ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ “...ਜ਼ੁਲਮ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਛੱਡਦਾ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਡਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਉਹ ਕੰਬਦੇ ਰਹਿਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਭੈਅ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ...”।

ਇਹ ਬਦਨਾਮ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਭਾਗੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਨਕਾਰ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਅਜੇ ਵੀ ਹੂ ਬਹੁ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਰਬਨਾਸ਼ ਝੱਲਿਆ ਹੈ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਵੀ ਡਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕ ਮਨੋ ਚਾਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਇਤਿਹਾਸ ਖੁਦ ਨੂੰ ਫੇਰ ਕਦੀ ਨਾ ਦੁਹਰਾਏ।

ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅੱਜ ਵੀ ਹਰ ਹੱਥ ਇਹ ਦੁਆ ਕਰਨ ਲਈ ਉੱਠੇਗਾ ਕਿ ਹਿਟਲਰ ਵਰਗਾ ਇਨਸਾਨ ਇਸ ਪਰਤੀ ਤੇ ਫੇਰ ਕਦੀ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ।